

Viața Românească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

- I. Agîrbiceanu Zile ploioase.
 Dr. D. Tatușescu Ciurma (Pesta).
 G. Murnu Iliada (Cîntul al optsprezecelea, după Homer).
 Ch. Drouhet Victor Hugo și Vasile Alecsandri poet epic.
 O. Goga In tren (Versuri).
 I. Al. Brătescu-Voinești Scrisoare.
 M. Codreanu Suspîn neronic (Versuri).
 Colaboratorii revistei Note pe marginea cărților (Apus de soare).
 St. Galați In preziua războiului Independenței.
 D. D. Pătrășcanu Intre copii.
 M. Sevastos Scrisori de dragoste.—Intrebare.—Sentimentală (Versuri).
 G. Ibrăileanu Literatūra și Societatea.
 T. Argezi Arheologie.—Declamația lui Caligula (Versuri).
 G. Galaction In drumul spre păcat.
 Colaboratorii revistei Documente omenești (O pereche de țări).
 Izabela Sadoveanu Cronica literară (Bicenteniul lui Jean-Jacques Rousseau).
 I. G. Duca Cronica externă (Evenimentele din Turcia).
 G. Ionescu-Șișești Cronica agricolă (Despre sindicatele agricole).
 T. A. Bădărău Cronica științifică (Bărbați-cloște).
 V. M. Ioachim Cronica economică (Asigurarea funcționarilor particulari în Germania).
 G. Oprean Scrisori din Ardeal.
 P. Nicanor & Co. Miscellanea (O discuție, în Anglia, asupra Academiei Franceze.—Dela redacție).

Recenzii: Volbură Poiană. „Spre viață”.—H. S.—Octav Minar. „Caragiale”.—I. I.—C. D. Dimitriu. „Pentru reforma electorală”; N. Chicleanu. „Politica noastră economică”.—M. C.—D. Pușcblă. „Observațiuni cu privire la Terminologia geografică populară și la Toponimie”.—G. P.—Ioan G. Andrișescu. „Dacia înainte de Romani”; C. Kogălniceanu. „Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor”.—V. D.—I. Grămadă. „România Jună (1871—1911)”; I. E. Torouțu. „Românii și clasa de mijloc”.—R. S.—Gabriel Hanotaux. „La Politique de l'équilibre”; I. Paul-Boncour. „Art et Démocratie”.—M. C.—

Revista revistelor: Spiru C. Haret: „Învățătorii și politica”; R. Raqueni: „Giovani Pascoli”; Gustave Dupin: „J. J. Rousseau și contemporanii săi”; G. Courty: „Originile scrisorii”; André Fontainas: „Omagiul lui Léon Dierx”; Jean Norel: „Navigația transatlantică”; Robert Lannay: „Henric Heine și naționalismul său”; Alfred Naquet: „Exploatarea criminalității”; Fernand Mazade: „Observatoriile de pe munte”; Alfred Fouillet: „Lupta contra criminalității”; R. Broda: „Barcelona”; I. Laumonier: „Artritisul”; Ernest Tissot: „O franceză din România”; Elena Văcărescu: „L. Gaetani: „Funcțiunea Islamului în evoluția omenirii”; Marco Besso: „Soarta lui Dante în afară din Italia”; Julius Wolf: „Viitorul populației franceze”; Henri Poincaré: „Cultura humanistă și științele exacte”; Ernst Meumann: „Wilhelm Wundt”; Leonida Bissolati: „Socialismul italian după congresul din Reggio Emilia”; Sir Sidney Lee: „The Dictionary of National Biography”; C. Robinson: „Învățătorii în Grecia Antică”; Louis Levins: „Sindicalismul”; Allan Ball: „Democrația și salvarea culturii franceze”.

Miscarea intelectuală în străinătate.

I A Ș I

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă 52.

1912

Viața Românească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Tudor Arghezi, Jean Bart, N. Bațaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinesti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocirlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunțan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaș, C. Hoiescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Șișești, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanța Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Măndrescu, V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morțun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alex. Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, George Toșan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaș, Al. Vlahuță, A. D. Xenopol și alții.

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 "
Un număr	2 "

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor

trebui să plătească în plus 4 lei pe an și 2 lei pe ¼ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceștia pot plăti în trei rate a câte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de câte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rubla

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni câte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 h.

vezi urmare pag. 3-a coperti

● Masinile de Cusut „SINGER” ●

==== SÎNT CELE MAI FOLOSITOARE ====

○○○○○○○

NUMAI DUPA A-
CEASTA EMBLEMA
SE CUNOSC MAĞA-
ZINELE ÎN CARE
SE VIND MAȘINE-
LE DE CUSUT
„SINGER”

○○○○○○○

○○○○○○○

MAȘINELE NOAS-
TRE N'AU NEVOE
DE RECOMANDA-
ȚIE, VA RUGAM
NUMAI A ÎNGRIJI
CA ELE SĂ FIE
CUMPARATE DIN
ADEVARATUL LOC

○○○○○○○

Societ. pentru comerțul cu mașini de cusut „SINGER”

BOURNE & CIE BUCUREȘTI

CALEA MOȘILOR, 246. CALEA GRIVITEI, 84. CALEA VICTORIEI, 51.
BIROU STRADA I. C. BRĂȚIANU No. 28.

IAȘI:—No. 37, STRADA LAPUȘNEANU, No. 37.

Sucursale în toate orașele principale din țară.

Reteaua Liniilor de Tramvae

DIN CAPITALA

Prima Societate Anonimă Română de Tramvaiuri

◊◊◊◊ **TRAMVAIUL VECHIU** ◊◊◊◊

TARIFUL: Pentru o secțiune oarecare: 10 bani.

Pentru fiecare secțiune următoare: 5 bani

SOCIETATE ANONIMA ROMÎNA

Pentru Construirea și exploatarea de Căi Ferate pentru Tramvaiuri

◊◊◊◊◊◊ **NOUL TRAMVAI** ◊◊◊◊◊◊

TARIFUL: Pentru o secțiune oarecare: 10 bani.

Pentru fiecare secțiune următoare: 5 bani

Sa nu lipseasca din nici o casa

Franzbranntwein

Alcool de vin cu sare de D-ri KONIA și Fiu chimiști.
Fricțiune întăritoare, infalbită contra durerilor reumatismale și la Gută
Întreține sănătatea, puterea și frumusețea corpului.

FLACONUL ORIGINAL LEI 2.

Franzbranntwein

CU MENTHOL: Dr. KONYA

Se distinge prin puieră sa antiseptică și răcoritoare. Ca atare, este recomandat în special contra durerilor nevralgice, durerilor de cap și contra afecțiunilor catarale. Flaconul original 2.25

VINUL KONYA

∞ Tonic, Nutritiv și Reconstituant ∞

Cu principiile conținute în Kola, Coca, Guarana și Cacao reunite.

Indicațiuni: Debilitate, Anemie, Chlorosa, Hipocondrie, Afecțiuni cardiace, Maladii nervoase, Convalescență.

PREȚUL BUTELIEI 4 LEI 50 BANI

A se cere pretutindeni la Farmacii și Droguerii cu marea „Fortuna” depusă și semnătura. Unde nu se găsește se trimite contra ramburs prin *Depozitul general*: Farmacia Curții Regale.

FRAȚII Dr. KONYA, Iași.

Banca Națională a României

Domnii Acționari ai Băncii Naționale sunt înștiințați că pe lângă cei 50 lei de acțiune ce li s'au plătit ca prim evident pe anul 1911, vor mai primi încă 126 lei de fie-care acțiune.

Plata se face cu începere de la 20 Februarie a. c. în toate zilele de lucru, de la orele 10 dimineață până la 3 după amiazi, în Administrațiunea Centrală a Băncii și în Sucursalele și Agențiile sale.

Societatea Loteriei de Stat

DIN ROMANIA

Societatea Anonimă

CAPITAL VARSAT 3.000.000 LEI

Concesionarea pe 20 ani, sub controlul Statului Român

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE

PREȘEDINTE

VICE-PREȘEDINTE

GEN. Dr. THEODORI

J. SCHUS HNY. Viena

MEMBRI:

Jean H. Arion, M. H. Baumgarten, Grig. G. Cantacuzino, N. Xenopol, W. Dickin. Karl Masse, E. Morqurgo, Otto Petersen, M. Sipsom Em. Culoğlu

CENSORI

A. Alexandridi, A. Măgheru, A. Năcescu

T. Polikrat, P. Tonceacu.

Director, E. MAVRODI

Direcțiunea generală BUCUREȘTI Calea Victoriei, 87

Emisiunea semestrială: 60.000 bilete, din cari 30.000 câștig.

Tragerile au loc de 12 ori pe an în sala specială de trageri a loteriei de Stat

CALEA VICTORIEI, 192

Prețul Biletelor, Lei:

Cl. I, 12; Cl. II, 20; Cl. III, 30; Cl. IV, 36; Cl. V, 32; Cl. VI, 24.

• Ciocolata •
• Zamfirescu •

SPECIALITAȚI: SYLVA=ALUNETA=CREMANT

○ ○ ○ FABRICA DE TESATURI ○ ○ ○

FOASTA LEO GELLER & No.

Societate Anonimă, Iași

Capital deplin vărsat 800.000 Lei

Instalație modernă cu 400 războaie mecanice, Văpsitorie, Albitorie și apretură. Furnizează tot soiul de țesături de bumbac, în și cî-nipă. Furnituri militare. Zefiri. Uniforme școlare. Barcheturi. Flane de bumbac. Doguri. Americi diverse. Albituri. Mexicane. Croydoane. Pinze pentru cizmari, Etc.

ARGUS DE LA PRESSE

FONDE EN 1879

Le plus ancien Journal de coupures de Journaux

„N'est-ce pas de ce que l'on ne peut échapper un journal qui l'aurait nommé, i-
dentiquement à l'Argus de la Presse, „qui lit, découpe et traduit tous les jour-
naux du monde, et en tire des extraits sur n'importe quel sujet“.

Hector Malot (ZYTE p. 70 et 323)

„De ce fait montant d'articles de journaux que l'Argus de la Presse envoyail
à Valcoura matin et soir, un tiers environ était étranger; il y en avait de tout
tes les nations et dans toutes les langues; les anglais, les allemands dominaient;
ils étaient même les plus sérieusement faits“.

Paul Alexis (VALLOBRA, p. 185—186).

„Continuez-moi par excellence l'envoi de vos Argus, qui m'ont toujours ren-
du de vrais services“.

Lettre du marquis de Morès, 1893).

L'Argus de la Presse se charge de toutes les recherches rétrospectives et
documentaires qu'on voudra bien lui confier.

L'Argus lit 3.000 journaux par jour.

Ecrire 12, rue du Faubourg-montmartre, PARIS.

Adresse Télégraphique: ACHAMBURE-PARIS.

S'a deschis noul și Marele

Hotel Continental

Special clădit cu tot confortul modern. Situat în centrul orașului, în a-
propierea autorităților Financiare și judiciare din Iași

— Calorifer. — Ascensor. — Băi. — Telefon —

Camere spațioase, bine aerisite și în bataia soarelui. — Mobilier
nou, special construit în străinătate.

PREȚURI MODERATE

„TESATURA IAȘI“

SOCIETATE ANONIMĂ

CAPITAL DEPLIN VARSAT 750.000 LEI

STRADA SOCOLA

Instalație modernă cu 400 răsboaie mecanice. Văpsitorie, albitorie și apretură.

Furnizează tot soiul de țesături de bumbac. Furnituri militare, Zefiri, Uniforme
școlare, Barcheturi, Flanelă de bumbac, Dogui. Americi diverse, Albituri, Mexicane,
Croydoane, Pinză pentru cismari.

În strada Socola No. 127 fabrica a deschis o prăvălie pentru desfacerea resturilor pe
care le vinde cu mult subcost. Halta tramvaiului la ușă.

Primește lucrătoare și lucrători plătiți din momentul angajării.

OFICIUL DE VINZARE DE HÎRTIE PRODUSA ÎN ȚARA

STRADA ACADEMIEI, 4

«La acest oficiu se găsesc spre vânzare, predabile imediat sau după condițiunile din comande, următoarele hîrtii:

«Hîrtia specială pentru documente, acelu și titluri; hîrtie specială de mină cu plicuri, cu și fără filigrane, în cutii speciale; hîrtie cu arabescuri și imitație de pînză cu plicurile lor în cutii speciale și în pachete; hîrtie specială pentru scrisori format „cabinet“ și de poștă simple, liniate și cadrilate cu sau fără filigrane.

«Hîrtie ministerială și velină cu «Marca Țarei», «Trei Stele», «Ursul» sau «Leul», simple și vârgate, liniate sau cadrilate.

«Hîrtie sugătoare albă și colorată, groasă și subțire; hîrtie sugătoare gris pentru omorît muște, hîrtie sugătoare pentru stereotipie.

«Hîrtie specială de desemu și registre; hîrtie galbenă pentru cărți didactice și reviste ilustrate.

«Hîrtii fine colorate; hîrtie colorată zisă «natur».

«Carton alb pentru cărți de vizită, carton pentru cărți poștale; carton fin colorat, carton de lută, și carton colorat pentru dosare.

«Hîrtie de tipar și de afișe.

«Hîrtie pergamentată albă și colorată pentru împachetarea materiilor grase, vată, articole de droguerie și comestibile.

«Hîrtie albă de împachetat; hîrtie brună, înclcită și neînclcită, satinată și nesatinată de împachetat.

„Hîrtie resistentă pentru împachetat; precum: Manilla (thauen) gris-fer, parchemint și hîrtie de celulosă.

«Mucavale: gris, brune și albe; mucava de pae.

„Primește comande de orice fel de hîrtie.

«Modele și catalogul se expediază franco după cerere.

Depozitul central, Str. Academiei No. 4.

BUCUREȘTI

MARMOROSCH, BLANK & C^{-IE}

SOCIETATE ANONIMA CU UN CAPITAL DE 10,000,000 LEI

STRADA LIPSCANI 8, și Sucursală în CALEA
VICTORIEI 17, (sub Hotel de France)

BUCUREȘTI—BRAILA—CONSTANȚA—CALAFAT—GIURGIU
SULINA—TULCEA.

Efectuează toate operațiunile de bancă în general. Cumpără și vinde efecte publice. Emisiuni de scrisori de credit asupra tuturor țărilor.

Avansuri asupra valorilor în depozit și orice fel de transacțiuni financiare.

Sucursalele din Brăila și Constanța afară de operațiile de bancă mai sus citate, se ocupă și cu vinderea cerealelor în comision.

THE BANK OF ROMANIA LIMITED

Mai înainte Banca României, fondată la 1869.

Capital Lire Sterline 300.000 deplin vărsat
Fondul de Rezervă Lire Sterline 154,679

SEDIUL: LONDRA, — SUCURSALA: BUCUREȘTI

COMITETUL CENTRAL:

The Earl of Bessborough, C. V. O., C. B.

Viconte de Goschen.

Domnul E. W. H. Barry

Sir R. Hamilton Lang, K. C. M. G.

Domnul Demetre de Frank.

Domnul P. Naville.

BUCUREȘTI: E. E. Goodwin Director, A. I. Lucasiwicz Director-Adjoint.

CENSORI: Domnul Jean Kalendero, Domnul I. Ghica și Arthur Green

Libraria Franceza H. Kohn

fost director al Librăriei *l'Indépendance Roumaine*,
situată în Calea Victoriei, **Pasajul Român** No. 19—București.
TELEFON 25183

Este cea mai bine asortată în cărți de literatură, medicină, filosofie, sociologie, agricultură, etc. streine. Execută cu cea mai mare promptitudine orice comandă de cărți ce i s'ar cere și n'ar avea în depozit.

Toate revistele franceze se trimet la domiciliu chiar în ziua sosirii lor de la Paris.

Abonamente la toate ziarele și revistele străine.

Face abonamente la revista:

„**VIAȚA ROMINEASCA**”

și trimite acasă cu numărul la oricine i-ar face cererea.

Gustați

Neîntrecuta Bere „Zimbru”

IAȘI

Din apă de la TIMIȘEȘTI

„THERMOGENUL” VATA Revulsivă

vindecă în câteva ore

junghiuri, tuse, guturaiu, reumatismele, dureri intercostale, răcelile plămînilor

precum și ori ce altă durere provenită din răceală.

De vânzare la toate farmaciile și drogueriile din țară.

Doctor D. MEZINCESCU

PROFESOR AGREGAT LA FACULTATEA DE MEDICINA

EXAMENUL SINGELUI pentru SIFILIS

(SERO-REAȚIE WASSERMANN)

TRATAMENTUL SIFILISULUI PRIN PREPARATUL EHRLICH 606

— INJEȚIUNI INTRAVENOASE —

STR. TOMA COZMA No. 16 bis.

Consult. dela 6—8 p. m.

Editeurs: ZANICHELLI, de Bologna; ALCAN, de Paris,
ENGELMANN, de Leipzig; WILLIAMS et NORGATE, de Londres.

SCIENTIA

Revue internationale de synthèse scientifique
Paraissant tous les deux mois

(6 numéros par an de 240 à 250 pages chacun)

Direction: G. Bruni, A. Dionisi, F. Enriques, A. Giardina, E. Rignano

Scientia, a été fondée en vue de contrebancer les fâcheux effets de la spécialisation scientifique à outrance. Elle publie des articles qui se rapportent aux branches diverses de la recherche théorique, depuis les mathématiques jus qu'à la sociologie, et qui sont tous d'un intérêt général: elle permet ainsi à ses lecteurs de se tenir au courant de l'ensemble du mouvement scientifique contemporain.

Scientia, qui est en 1912 dans sa sixième année d'existence, a conquis du premier coup la faveur du monde savant, grâce à la collaboration qu'elle s'est assurée des autorités scientifiques les plus éminentes de l'Europe et de l'Amérique. Elle a publié, outre les articles de ses directeurs, MM. Bruni, Enriques, Dionisi, Rignano, des travaux de MM. Mach, Poincaré, Picard, Tannery, Borel, Boutroux, Volterra, Levi-Civita, Zeuthen, Arrhenius, George Darwin, Schiaparelli, Celoria, Seeliger, Lowell, Maunder, Crommelin, Eddington, Fowler, Bohlin, Fuiseux, Moreux, Herz, Sues, Chwolson, Lebedew, Righi, Buasse, Brunhes, Ritz, Longevin, Fabry, Zeeman, G. H. Bryan, Scddy, Ostwald, Nernst, Wallerant, Lehmann, Sommerfeldt, Ciomician, Abegg, Bayliss, Höber, Bottazzi, Fredericq, Costantin, Demoor, Boruttan, Foa, Galeotti, Ebstein, Asher, Raffaele, Deloge, Coullery, Rabaud, Le Dantec, Semon, Driesch, Hartog, Russell, Wiesner, Haberlandt, Pearl, Ziegler, Ucaküll, Beilhe, Sherrington, Bohn, Piéron, Claparède, Janet, Rey, Pikler, Hoernes, Sollas, Jespersen, Meillet, Simmel, Ziehen, Cunningham, Westermarck, Kidd, Landry, Edgeworth, Bonar, Pareto, Loria, Carver, Fisher, Sombart, Copenheimer, Scialoja, Th. Sagnac, Salmon Reinach, Guignebert, Loisy, etc.

Scientia joint au texte principal, portant les articles dans la langue de leurs auteurs, un supplément avec la traduction française de tous les articles allemands, anglais et italiens. Elle est ainsi complètement accessible à quiconque connaît la seule langue française.

Prix de L'abonnement: 30 fr. — 24 mk. — 24 sh.

Direction et Rédaction: MILAN, via Aurelio affi. 11.

BANCA MOLDOVA

înființată de curînd în orașul nostru, con-topindu-se cu banca Moritz Wachtel, Banca face toate felurile de operațiuni de bancă, va elibera cecuri și scrisori de acreditare asupra tuturor orașelor mari din țară, Europa (Rusia) și America. P.imește din țară, Europa (Rusia) și America. P.imește ceriale spre vânzare și pe pietele Brăila, Galați și Constanța, făcînd și avansuri asupra cerialelor; va da avans asupra efectelor publice și orice efecte de valoare. Primește spre fructificare contra librete de economie începînd dela 5 lei în sus cu dobîndă de 5 la sută pe an și sumi mai mari contra scrisori de depunere cu achitare la cerere, cu dobîndă de 5 jum. la sută pe an.

IASI — PIAȚA UNIREI

BANCA AGRICOLA

Cumpără și vinde efecte publice. Vinde cecuri asupra străinătății: Anglia, Austro-Ungaria, Belgia, Franța, Germania, Grecia, Italia, Rusia, Turcia etc.

Primește depozite spre fructificare pe termene scurte sau lungi cu 4—5 la sută.

SUCURSALA IASI

22. OCT. 2019

Viața Românească

✓ 35 658 ✓

BIBLIOTECA UNIV. PETRU MAIOR
TÂRGU MUREȘ
Tg. Mureș

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868892613

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

I A Ș I

Redacția și Administrația: Str. Cuza-Vodă No. 52

1912

ZILE PLOIOASE

De-o săptămână se puseseră ploi necurmate. Băteau picuri grei și rezezi, ca de sticlă; se cernea prin sită o bură deasă; se prelingeau ațe subțirele din văzduh. În răstimpuri, vântul nevăzut, nesimțit pe pământ, lua pe aripi grămezi mari de neguri ce adormiseră ca niște uriași leneși pe muchile pădurilor, și le țira cu greutate de pe-o culme pe alta. Deseori se întuneca, se însera; izvorau din patru părți ale lumii nori negri, vineții; pe alocuri se părea că se porneste cu înnee un riu de păcură de-un negru albăstriu.

De pe cîmp venea rar dăngănitul trist, pustiu, al unui clopot dela turmele ce pășteau în apropiere. Prin sat își fierbeau necurmat apele cele patru pîrlișe. Vișitul lor, nu știai bine de vine de jos ori de sus. Copii strengari intrau până la genunchi, mai sus, în apele murdare, ce răspîndeau un miros de glod. De pe risul ochilor, de pe gurilele larg deschise se putea cunoaște că vorbeau.

Pe drum, prin ogrăzi răsăriau din băltoțe, la fiecare picur, balonașe mici care se spargeau în grabă.

Oamenii așteptau cu silă pe supt șoproane, pe prispe. Ploaia asta le frinse în două prășitul păpușoiului, ce se înburuena cu ziua ce trecea.

De două zile se putea deosebi o fierbere ciudată pe ulițile pustii mai înainte. Vecinii, vecinele treceau dintr'o curte'ntr'alta, povestiau subt acoperișele porțișelor, opriau pe cineva în drum și întrebau ceva.

Pe-o vreme ca asta ești fericit dacă ai să cetești o carte. Niciodată se pare că nu poți pătrunde înțelesul șirurilor tipărite, ca'n astfel de vreme. Poate unde mohortrea deafară ne silește spre-o mai mare concentrare.

Nici nu băgăi de seamă cînd se deschise ușa și-mi intră

in casă un moș cu fața roșie, cu părul și sprincenele albe. In mina dreaptă, subț suman, ținea ceva învălit într'o traistă.

— Sărutăm mina“, zise el apropiindu-se cu pași inceți.

— Sănătate și noroc, moș Iliuț ! Da' ne plouă !“ I-arătă să șadă.

— Nici că se poate altfel, părinte. Vei fi auzit și dumneata...“ zise el privind-mă liniștit cu ochii lui albaștri.

— Ce s'aud, moșule ?

— Ei, de balaur. A căzut balaurul pe hotarul Răhăului.

— N'am auzit nimic“, zic eu.

— Ei, se poate ? Tot satul vorbește. A căzut eri, pe la prinz.“ Vorbea liniștit, cu o convingere adincă.

— Și l-a văzut cineva ?“

Moșul mă privi acum mirat, c'un fel de dojană :

— Cum, doamne sfinte, să nu-l vadă ? Satul întreg l-a văzut ! Se poate să nu-l fi văzut după ce a căzut pe hotarul lor, înalt cit turnul dela biserică, cu doi pui sugaci după el ? Nu le-a stricat sămănăturile, tăvălindu-le și îmbălindu-le toate pe undea trecut ?

— Nu mai spune, moș Iliuț, asta e o curată minune“, zic.

— Și încă ce minune ! E un semn dela tatăl din cer pentru blăstămățiile oamenilor. Acum, ci-că au eșit tunarii din Băl-gărad cu tunurile să-l impuște. Mai mare nenorocire !“ sfirși moșul.

— Pentru ce să fie nenorocire, dacă-l impușcă ?“

El își innălță sprincenele, mă privi cu neîncredere și zise :

— Dumneata știi, cași mine, că de solzii lui verzi nu se prinde nici un plumb. Dumneata să nu mă iei pe mine cu bătae de joc.

— Să mă ferească sfintul, moșule. Dar iacă, nu știusem lucrul ăsta. Așa dar, nu-l prinde glonte ?

— Ei pot numai să-l sperie prin detunăturile lor. Balaurul va crede că pocnește din biciu cel ce l-a scăpat din friu, și va fugi să nu-l prindă. Va trece deci peste hotarul multor sate, și va fi prăpăd în holdele noastre. Le-a culca la pământ și le-a spurca, îmbălindu-le cu puii lui sugaci.

— Și cine să-l fi scăpat din friu, moș Iliuț ?

— Cine altul decit cel ce-l poartă, șolomonarul ? Asta se întâmplă adese, mai ales dacă îmbătrînește balaurul și începe să puieze.“

El făcu și scoase desubt suman traista în care avea ceva învălit. Se ridică și mi-o puse pe masă.

— Acum te rugăm să ne faci o slujbă împotriva balaurului, zise el. De puterea iadului se ține,—puterea lui Dumnezeu să-l biruiască.

— Dar ce ai învălit aici? il întreb uimit.

— Pământ, imi răspunse liniștit.

— Pământ?

— Așa. Din patru părți de hotar. Și'n el am pus cîte trei fire de grîu, trei de porumb, de in și cînepă, din sămînța de anul trecut, care acum rodește în hotarul nostru. În loc de tunuri—continuă el, așezîndu-se iar pe scaun—trebuia să înceapă peste tot locul cu rugăciunile. Dihăniile astea, numai de lucru sfînt se înalță iar de unde au venit.

— Iar se ridică în nori?

— Ba bine că nu! Ce crezi, sfinția ta, să rămînă mereu pe pămînt ce s'ar alege de noi? Da' se înalță de frica dumnezeștilor rugăciuni. Și de pe-o coadă de nor, de undeva, șolomonarul îl pîndește, îi aruncă friul în cap, îl incalecă și, la porunca lui Dumnezeu, îl cufundă iar în iezer.

— În iezerul dela noi?

— Acolo, și ori în care altul, în preajma căruia îl ajunge porunca A-tot-stăpînitorului.

— Iată minuni pe care nu le știam, zisei neștiînd cum să nu-l supăr.

— Aș, te faci dumneata, părinte, că nu le știi! zîmbi cu bunătate moșul. Dar ia să iei numai cartea în mînă!

— Chiar aici mă'ncurc, moș Iliuș; în tot molitvelnicul nu-i o singură slujbă pentru surparea balaurului.

— Ei, știam eu că glumești, zise bătrînul zîbind.

— Nu glumesc. E adevărat ce-ți spun.

— Poate să se fi pierdut cartea popii Andrei, spuse el cu teamă. Înainte de asta cu cincizeci de ani se mai coborise o spurcăciune de șarpe ca ăsta, atunci pe hotarul Roșiei. Și popa Andrei dintre molitve l-a silit să se înalțe, ca o vijelie, în văzduh. El cetise dintr'o carte veche, cu scoarțe tari de lemn. Parcă le văd și acum: erau toate găurici de cari.

În loc de răspuns mă ridic și scot dintr'un dulap cartea cu pricina.

— Nu s'a pierdut, moș Iliuș. Dumneata știi că ce se ține de parohie nu-i voe să se piardă.

Bătrînul se apropie, cercetă cartea cu deamănuntul.

— E asta. Aici este slujba pentru surparea balaurului.*

I-am cetit, la cuprins, toate slujbele: de ciură, de foc, de sabie, de gîngănie. Dar slujba balaurului nu era.

— Ei, comedie, se poate?“ zise el. Mă privi un răstimp. Apoi, se vede încredințindu-se că nu-l mințeam, zise cu silă:

— Poate mă înșel. Nu va fi asta, cartea. E și mult de atunci. Cartea popii Andrei se va fi pierdut de bună seamă. Dar atunci, cum îți spun, cetise trei molitve și ne-a mîntuit de primjdie.

— Pe hotarul dumnevoastră n'a ajuns?

— Nu! Să vezi numai cum s'a întimplat, inceptu moș Iliuș. Pe vremea aceea trăiau la noi în sat doi boeri bătrîni, care erau cu turmele de oi la munte, pe hotarul nostru. Unul citea mie de plecători. Acum, într-o zi, găteau păcurarii prinzul. Răsturnaseră mămăliga din ceaun, luaseră lingurile în mînă cei doi boeri, cînd se pomenește cu un străin înaintea lor. Nime nu-l văzuse de unde venise. Răsări ca din pămînt. Străinul se uită la ei și tace.

— Om ca toți oamenii?“ întreb eu.

— Om ca toți oamenii,⁽¹⁹⁾ răspuse moșul. Atîta numai că tăcea. Se uita la cei doi boeri și tăcea. Boerii, pe semne pășiți, tăcură asemenea un răstimp de teamă să nu le rămînă oile fără lapte. Dup'o vreme, boerul cel mai bătrîn se ridică:

— Nu-i prinzi cu noi, om bun?“ îl întrebă pe străin.

Cela nu răspuse, ci se așeză pe-un cojoc și inceptu să mînce. Până spre ojina cea bună a tot înghițit, încit golise stîna celor doi boeri de toate bunătățile.

Se lăsă apoi pe spate și adormi ca orice om. Seara, boerul cel bătrîn, iară:

— Nu-i cina cu noi, om bun?

Străinul inceptu să mînce, mut, cași la prinz, și până la miezul nopții înghiți carnea din trei oi pe care le trăsaseră, de cu vreme, în frigare ciobanii înspăimîntați. Apoi se trînti iar pe spate și inceptu să horcăe încit, toată noaptea, răsunară pădurile de brad până departe și, toată noaptea, urlară ciinii dela stîna.

Dimineața boerul cel bătrîn, iar:

— Nu-i prinzi cu noi, om bun?“

Dar acum străinul nu mai răspuse. Se învîrtea în jurul stîinii și tot privea în cele patru vînturi.

Cind se apropie soarele de crucea amiezii, necunoscutul se apropie de cei doi stăpîni.

— Acum, dragi boeri bătrîni, încep eu, eu vă mulțumesc și pentru amiaza de eri, și pentru cina de-aseară, și pentru că m'ați chemat azi dimineață să mint cu voi. Dar acum să nu mă întrebați de nimic, nici să nu vă infricoșați de ceea ce voi face, de ceea ce veți vedea“.

Străinul a făcut vr'o trei pași pîn' la o cărarușă. Era praf mult pe ea, căci fusese vreme cu secetă. Scoase din sîn o văr-guță, inchipui repede patru rotițe în praful de jos, inchipui un căruț, se puse în el,—și deodată se porni cu vuet mult căruțul și se înălță în slavă, ca o vijelie. Cei doi boeri bătrîni văzură cum cirmuește de frîne străinul, dar caii nu văzură. Se făcu ne-văzut în grabă și șolomonarul, înaintea ochilor inspăimîntați ai celor doi boeri. Și, în câteva clipe, iată că porni o vijelie tur-bată dela miazăzi. Pîn' ai bate în palme se întunecă și mun-tele unde stăteau cei doi stăpîni și cerul deasupra lor.

În fierberea de sus se auzia mereu un strigăt mare :

— Pe păduri, mă, pe păduri, să nu bați bucatele oamenilor!“ Cei doi boeri văzură cum se învâluie norii, cum se svirco-lea balaurul, plesnind din coada ce-i ajungea pînă pe pămînt, s'o apuce spre sămănăturile oamenilor. Ci, de citeori se auzia stri-gătul acela mare, de-atîtea ori se întorcea balaurul spre păduri. Grindina începuse să șuere, să vijie, pădurile să se cutremure. Bătea ghiața de sus ca bolovanii de riu, albi și rotunzi, ameți-tor de iute, fringînd crengile copacilor, de mai rămăseseră numai cotoarele.

— Pe păduri, mă, pe păduri, că 'n satul dela poale sînt oameni buni la Dumnezeu“, se auzia iarăși prin nori.

Balaurul voi să asculte, să-și tragă coada tot mai spre cul-mile pădurilor, dar ceta ce-l încăleca—pesemne șolomonar, duș-man de moarte celui care striga să apere satul—sminci cumplit din frîne și balaurul o luă, ca o vijelie, spre hotarele Roșiei. Din două părți pocneau acum din bice șolomonari asupra balaurului, unul să-l mine, altul să-l oprească. Și spurcăciunea, îngrozită pesemne, își adună puterile toate și scăpă din frîul șolomona-rului ce-l încăleca. Așa se întîmplă de căzu pe hotarul Roșiei.

— Mari minuni, moș Iliuț, zic eu. Eu, așa ceva n'am mai auzit.

— Să ne și ferească Dumnezeu de ele, părin'te. Dar nu e vre-

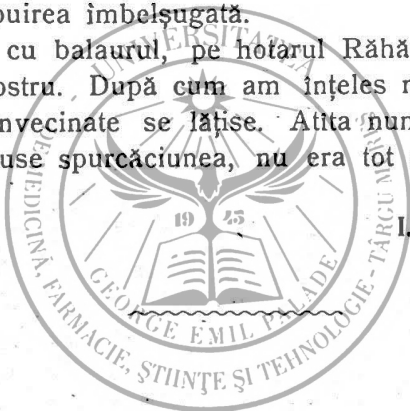
me de pierdut. Dacă n'ai carte pentru slujba balaurului, va trebui să merg la alt popă. Este el unu' bătrîn în Chilioara“.

El se ridică, își luă săculețul cu pămînt. Vedeam că nu e mulțumit, dară cu ce-aș fi putut să-l îmbun? Eram convins că cercare de tîlc, din partea mea, cu privire la balaur și solomonari, n'ar fi făcut pentru moș Iliuț două parale. El îmi vorbise cu convingerea omului, care nu suferă nici o contradicere în ceia ce spune și crede.

Și, în ziua aceia, am rămas multă vreme gîndindu-mă la bogăția' nesecată care zace în fantazia poporului nostru. A fost de ajuns o săptămînă de ploae, care-i opri pe săteni dela munca lor obicinuită, ca ei să-și aple numaidecît material de povestit; munca materială oprită pe-o clipă, în sufletele lor s'a deșteptat viața intelectuală, cercînd să o țină deșteaptă prin hrana ce le poate da închipuirea îmbelsugată.

Și vestea cu balaurul, pe hotarul Răhăului, nu sosise numai în satul nostru. După cum am înțeles mai tîrziu, cel puțin în zece sate învecinate se lăpse. Atîta numai că numele satului, unde căzuse spurcăciunea, nu era tot același.

I. Agîrbiceanu

Cum ne-am apărat, cum ne apăram și cum ne vom apăra de Ciumă (Pestă)

Intr'o vreme nu ne îngrijeam de pericolul Ciumei, până ce nu ajungea pe la vecinii noștri, Ruși sau Turci; astăzi lucrurile s'au schimbat și, prin înlinderea relațiilor noastre comerciale, sintem amenințați în fiecare moment să fim contaminați de Ciuma, adusă de-adreptul din cele mai depărtate porturi ale Indiei, unde ea se găsește în stare endemică.

Dintre orașele noastre, până acuma, cel mai amenințat de Ciuma indiană este Brăila, care primește în portul său vapoare încărcate cu orez nedecorticat venind de-adreptul din porturile indiane fără să se mai oprească nicăieri pentru descărcare și, prin urmare, fără să mai fie supus în calea lui la vre-o operațiune de deratizare.

Celelalte porturi din țară sînt aproape egal amenințate de Ciuma care ar veni fie dinspre Rusia, fie dinspre Turcia, eventual contaminate.

Din partea Rusiei am avut în timpul din urmă cîțiva ani de amenințare directă, dela Odesa; abia anul acesta pericolul a dispărut. Cu toate acestea tot au mai rămas cîțiva cărbuni subcenușă în țara Kirkijilor, unde există cazuri puține, dar suficiente pentru a face o epidemie permanentă.

Pentru țara noastră ciuma nu e o noutate; ea s'a infruptat din viețile romînești mai demult decît Holera, dar tot demult ne-a părăsit fără să mai pue piciorul pe la noi. Ultima epidemie, a cărei vizită a avut țara romînească nenorocirea să primească, a fost cea din 1832, și încă nu era propriu zis o epidemie, cum se știa din vechime, ci mai mult cazuri răzlețe¹⁾. Deatunci ne-a lăsat în pace, așa încît dispăruse cu totul din rîndul preocupărilor noastre cînd și-a făcut apariția la Odessa, acum 3 ani; iar anul trecut a bîntuit cu atîta furie extremul Orient, de unde amenința Europa.

1) Felix—Istoria Igienei în România.

Ce e dreptul, din cind in cind, mormintele colective, ce se descopereau cu prilejul diferitelor săpături, ne aduceau aminte de epidemiile de Ciumą care au pustiit țara pe timpuri.

Numai auziai pe cite un bătrîn spunînd : „oasele astea trebuie să fie de pe timpul Ciumei dela 1700 și nu știu cite, cind spunea zunicu' că muriau oamenii ca muștele și îi îngropau cioclii cu zecimile in cite-o groapă“.

Ciuma a aruncat mai multă spaimă in poporul românesc decît Holera: aceasta reiese chiar din blestemele și ocările populare. Se aude mai des spunîndu-se : „lua-te-ar Ciuma“ sau „Ciuma dracului“, decît „lua-te-ar Holera“.

O altă dovadă o găsim in poezia populară, care la noi, cași ori unde, nu este in mare parte decît istoria rimată a suferințelor și sentimentelor, ce a îndurat trubadurul personal sau poporul in numele căruia cîntă.

Așa, găsim in colecția Alecsandri următoarea poezie, care, pe lîngă descrierea naivă și mistică a caracterului epidemic al acestei boale, zugrăvește cu multă măiestrie dezastrul patologic și cel sufletesc al locuitorilor înspăimîntați :

Foaie verde nalbă moale,	Plină-i țara, mult e plină
Adus-a un nor in poale	De scăeți, de mărăcină.
Boala cea mai rea din boale!	Unde-s tufe prin potoci
Noru 'n țară s'a lasat,	Sînt morminte de voinici;
Peste oameni a plouat;	Unde-s tufe mai dese
N'a plouat ploae curată	Morminte de jupinese;
Ci cu Ciumą amestecată!	Unde-s tufe mai rari
Unde ajunge picătura	Morminte de fete mari;
Se închid ochii și gura;	Unde-s tufe mai vii
Ochii să nu mai privească,	Tot morminte de copii.
Gura să nu mai grăiască.	

In frica pe care o avem de Ciumą, trebuie să distingem două lucruri : frica de invaziunea Ciumei in țară și frica individuală de a nu contracta Ciuma aflîndu-te in focarul epidemic.

Nu e legitim ca să-ți fie frică mai mult de Ciumą decît de Holeră ca pericol de invaziune, pentrucă, după cum o să vedem mai la vale, mijloacele de apărare la frontieră sînt mult mai eficiente decît pentru Holeră. E destul să spunem că, in războiul de distrugere pe care îl duce contra omenirii, Ciuma nu întrebunțează purtătorii de vibrioni, cum îi întrebunțează Holera, pentrucă să vedem că o colectivitate organizată se apără mai ușor de dînsa.

Nu e tot așa însă pentru pericolul individual și aceasta pentru următoarele motive :

1) Holera este boala care se propagă direct dela om la om, pecînd Ciuma se propagă atît dela om la om, cit și dela șobolan la om. Dela început dar constatăm o dublă cale de propagare și o dublă șansă de contractare.

Nu mai vorbesc de faptul că amenințarea vine din partea unui animal, pe care nu-l poți distruge cu ușurință, de care nu

te poți feri cu siguranță și care de multe ori se adăpostește clandestin în hambarul și locuința omului.

Pericolul devine înzecit când aflăm că, dela șobolanul pestos, se însărcinează să transmită boala la om o insectă--puricele--de care ne putem păzi și mai puțin, și care se poate ascunde în hainele și rufăria omului celui mai curat.

2) Inocularea virusului holeric se face numai pe cale digestivă, așa că, luând măsuri riguroase de curățenie corporală și de sterilizare a mâncărilor și băuturilor, poți să spui că ești în putere de a te apăra de Holeră cu cea mai mare precizie.

Inocularea virusului pestos nu se practică pe o singură cale și așa de franc ca al Holerii. Inocularea cutanală se face în mod deghizat prin intermediari și încă intermediari de aceia, care se pot disimula cu cea mai mare ușurință.

Afară de aceasta, Ciuma se mai poate propaga pe o altă cale foarte periculoasă, pe care Holera nu o cunoaște: calea respiratoare. Acest mijloc de propagare, prin aer, este apanajul unei anume forme clinice, care poartă numele de pestă pulmonară sau pneumonie pestoasă. Aicea nu poate fi vorba nici de curățenie, nici de pază eficace; aerul pe care îl respirăm ne putându-se steriliza oriunde și în orice moment, înaintea lui s'a proclamat egalitatea bogatului cași, a celui sărac, a celui murdar cași a celui curat, a celui învățat cași a celui neștiutor.

Dacă ar fi să reconstituim istoria Ciumei în țara românească și, paralel, să arătăm mijloacele de apărare care s'au întrebuițat în mersul vremurilor, ar trebui să începem cu Ciuma dela 451, care a năvălit pe teritoriul acestei țări odată cu năvălirea Hunilor. Această epidemie poartă în istorie numele de Ciuma lui Atila.

A doua, în ordine, dintre epidemiile de care se vorbește în istorie că ar fi interesat și teritoriul țării românești, este Ciuma dela 1476, care numai în cetatea Brașovului a făcut 5.000 de victime.

Urmează apoi epidemiile dela 1572 și 1576; iar din „Cronica anonimă” reiese că la 1611 a trimis D-zeu în Muntenia foamete și Ciumă.

La 1660, zice Istoria Bălăcenească (Șincai, Cr. II p. 87; Gion, Istoria Bucureștilor, p. 65), erau în București: Turci, Tătari, foamete și Ciumă--de mureau mulți.

Cronicele lui Kogălniceanu, vorbesc de ciuma dela 1675, care, la 1676 sub Duca Vodă, bintue așa de tare în București, că fuge Domnul la Cocorești, fug toți logofeții, și Bucureștii rămân pustii.

De această epidemie de Ciumă pomenesc și cronicarii Neculcea și Mustea.

La 1689, în timpul domniei lui Brîncoveanu, a fost iarăși Ciumă; dela 1708 și până la 1719, țara a fost bintuită de mai multe epidemii de Ciumă a căror durată nu este precizată.

Ea a fost purtată în cea mai mare parte a Europei de armatele lui Petru cel Mare, Carol al XII-lea și armatele turcești, care se găseau într'o neîncetată mișcare de războire.

La 1718 și-au dat întâlnire în țară cele trei mari pacoste: seceta, foametea și Ciuma, de care se pare că a murit și Ioan Vodă Mavrocordat.

La 1730 s'a ivit din nou Ciuma în Moldova. La 1730—38, zic cronicile lui Kogălniceanu și niște notițe ale regretatului Ștefan Greceanu, citat de Gion, au murit de Ciumă în țară 33,000 de oameni, 233 de preoți și 3 arhierei.

Această epidemie a fost adusă în țară, probabil, tot din Peninsula Balcanică de către armatele rusești și austriace, care cu un an înainte purtasera războiu cu Turcii.

În legătură cu această epidemie, găsim (Gălățescu—Eforia Spitalelor Civile) că domnul Munteniei Grigore Ghica II a zidit, în afară de incinta spitalului Pantelimon, lângă bisericuța Sfintul Visarion (?), un spital de izolare cu gard mare și temeinic de jur împrejur, și i-a rânduit, afară de doctor și spițer, 2 preoți, o-sebiți de preoții bisericii Sfintul Pantelimon (zice testamentul lui Ghica Vodă), 20 slujitori numiți ciocli, cu căpitanul lor, și muieri poslujnice la partea femeiască, o căruță cu 2 cai, învelită bine pentru treaba celor din oraș ce s'ar bolnăvi de Ciumă...

Cu prilejul acestei epidemii (1735), Austro-Ungaria, care stăpinea Oltenia, a pus carantină la frontierele austriace din Vilcea și Gorj (Hurmuzaki).

Tot din cauza acestei formidabile epidemii de Ciumă, care bintuia țările românești, nu se ține tirgul cel mare dela Lipsca, pentru că, zice ambasadorul Veneției dela Viena, mulțimea neguțătorilor din Muntenia, Moldova și Transilvania viind cu suțele și localitatea fiind ciumată, va fi primejdios pentru sănătatea internațională a Europei.

Faptul e bizar întru atita că, în loc să închidă granițele Românilor, ei preferă să nu fie tirgul.

Dela 1756—1795 au mai fost în țară patru epidemii de Ciumă. De epidemia dela 1755 vorbește Chenot, în istoria Pestei din Transilvania, că ar fi început în Muntenia pe valea Prahovei la 1755, de unde pela 1757 s'ar fi întins peste toată Moldova și Basarabia.

La 1799 se deslănțue din nou o epidemie formidabilă de Ciumă, care bintue în special Bucureștii.

Cu toate carantinele ce s'au înființat și cordonul de pază, ce a fost rânduit pentru întâia dată dealungul Dunării, la 1818 avem din nou Ciumă în țară, ce ne vine dinspre Bulgaria și durează până la 1816.

Cu doi ani mai târziu, probabil în legătură tot cu această epidemie, găsim într'un pitac al domnitorului Moldovei Scarlat

A. Calimach, cătră vel clucerul Alexandru Popovici, datat din 13 Noiembrie 1818, că s'a ivit din nou Ciuma în ținutul Neamțului.

Pitacul ordonă ca să se scoată cei molipsiți și cu prepus afară din sat, în colibi, în pază cuviincioasă, spre a nu se amesteca unii cu alții, — cu îndatorirea ca în fiecare zi să se spele și să se aerisească lucrurile, să înconjure satul cu străji ca nici să iasă, nici să între nimenea până la potolirea bolii.

În acest timp în Iași, din cauza abuzurilor comise de boerii însărcinați cu luarea măsurilor profilactice, poporul se revoltă. Potolirea acestei răscoale a costat 50 de morți și răniți. Ca urmare hatmanul și aga au fost destituiți, iar doctorul Perez exilat.

În anul 1821 se face din nou mențiune de apariția Ciumei în Iași, aceiași Ciună care pela 1823 o găsim bintuind prin Galați, Focșani și Iași.

Cam tot pe acest timp bintuia Ciuma și prin Bulgaria; iar în anul 1824, prin luna Mai, trece și în Muntenia, începînd cu Ialomița și înzîndu-se apoi la Buzău, R.-Sărat, Brăila, etc. Guvernul înființează carantine pe la marginea orașelor, dar aceste carantine în parte au fost arse și desființate de Turci, care în acel moment ocupau țara. Rezultatul a fost că Ciuma ajunge în București. Cu prilejul acesta, consulul prusian scrie ministrului prusian din Constantinopol că: Pesta morală și politică este mai rea decît cea fizică; funcționarii iau bani de la oameni ca să nu fie declarați de infectați; se declară boala acolo unde nu există, pentru ca funcționarii vremelnici să nu fie licențiați. Unele familii sănătoase, care au refuzat poliției bacșișul cerut, au fost transportate la Mărcuța.

În luna Noembrie 1824, zice consulul, 4.000 de oameni sănătoși au fost băgați cu deasila în Lazaretul Dudești; funcționarii subalterni le cer cîte 5 până la 100 de lei ca să nu-i fie la lazaret.

Aceste sînt lucruri care se petrec nu mai departe decît cu 85 de ani în urmă. Renunțînd, pentru moment, la tendința noastră permanentă de a vedea în rău tot ce s'a făcut în țara aceasta, trebuie să recunoaștem, și cu acest prilej, progresul ce am realizat într'un timp așa de scurt — am putea zice în cursul vieții unui om.

Cu patru ani mai tîrziu, la 1828, pe timpul războiului ruso-turc, țara fiind ocupată de Ruși, se încinsese o strașnică epidemie de Ciună. În timpul acestei epidemii se semnaleză mai multe victime ale datoriei: mor doctorii Panaitache și Meșetu, moare și doctorul primar al spitalului dela Dudești. Din 26 de medici din București rămîn numai 5. Mortalitatea era așa de mare că, în provincie, mureau cu sutele pe fiecare zi și nu mai avea cine să i îngroape. Stăteau cadavrele cu săptămînilor. După mortalitatea cea mare la care a dat naștere și după repeziciunea cu care s'a întins, bănuiesc că trebuie să fi fost forma de ciună pneumonică, ca aceea care a bintuit anul trecut Manciu-ria. Nu se găsește, însă, nici un document clinic care să ne lămurească.

S'a simțit nevoia de lazarete și în provincii, și se înființează unul la Giurgiu și altul la Calarași.

Fie din lipsă de medici, fie din cauză că țara era ocupată de armatele rusești, președinția comisiei sanitare o ia un medic rus, d-rul With, medicul șef al serviciului sanitar al armatei de ocupațiune.

Sub auspiciile lui, s'au lucrat și publicat niște instrucțiuni sanitare, caracterizate prin foarte mult bun simț și chiar oarecare cunoștinți de profilaxie.

În aceste instrucțiuni se recomanda: deschideri de lazarete în regiunile unde bintue boala, cu separațiuni pentru suspectii în incubatie și bolnavii confirmați; desinfecțiunea caselor și a locurilor contaminate, cu var, cu pucioasă și cu var de clorină; fierberea rufelor în saramură și, după spălare, să se afume cu fum de pucioasă sau clor; spălarea bolnavului, după vindecare, cu oțet.

Toate aceste instrucțiuni sînt cuprinse într'o broșură publicată în Moldova și intitulată *Instrucțiuni pentru stîrpirea lipicioaselor boale dintre locuitori*.

După o statistică a generalului Kisseleff dela 1828—1830, au murit de Ciumă în țară 26.302 oameni, — din care 9.557 militari ruși.

În nici o descripție istorică nu este redată mai bine icoana groaznică a timpurilor, ca în scrisorile adresate de Ioan Ghica lui Alecsandri, în care spune că maidanele Bucureștilor gemeau de soldați, care zăceau cu sutele în ploae și în frig. În fiecare dimineață citeva sute de care, luate în rechiziție de prin sate și pline cu cosciuge, ocoleau toate maidanele și adunau morții, printre care se strecurau adesea și unul sau doi vii. Polițaiul de pe atunci dădea instrucțiuni doftorilor cum trebuie să procedeze, zice Ioan Ghica, — niște doftorași nemți, greci sau o-vrei. El îi îmbrăcase în mușama și le prescrisese să se frece pe nas și pe mini cu usturoiu. Era interzis oricui să pronunțe numele de Ciumă, pentruca populațiunea să nu se sparie.

Dela această epidemie și până la 1832, am putea spune că Ciuma n'a părăsit definitiv teritoriul țării rominești. Fără să mai fi fost vre-o epidemie gravă, se iveau mereu cazuri pe ici colo.

Anul 1832 marchează însă ultima ei apariție și, dacă mi s'ar da voie să plasez o expresie de mahala, aș zice că doresc din toată inima să fie „ultima de pe urmă“.

Din cele mai sus spuse, reiese limpede cum ne-am apărat de Ciumă altă dată. Am putea spune că măsurile de profilaxie, până pe la finele secolului al 18-lea, consistau, la început, pur și simplu în asigurarea unui serviciu mai mult sau mai puțin

prompt și conștiincios de... îngropare a cadavrelor. Cioclii reprezentau toată medicina profilactică de astăzi. Mai târziu s'a mai adăugat la această măsură și căutarea bolnavilor, nu doar cu vreo scop profilactic sau curativ, nici măcar cu scop umanitar, ci numai pentru a se putea raporta Domnitorului cu oarecare aproximație numărul cazurilor, pentruca să-și dea seama de mersul epidemiei. Puținii oameni mai pricepuți își făceau ei singuri serviciul de izolare, ferecîndu-se în casele lor și rupînd orice relațiune cu lumea din afară.

Printre mijloacele profilactice, de care s'a uzat pe timpuri și care trebuie să figureze în arhiva curiozităților medicale, trebuie să amintim și faptul că la 1738 sub Constantin Vodă Mavrocordat, s'a adus, pe ce preț nu se știe, dela Mînăstirea Dusica din Tessalia, capul Sfintului Visarion, care era considerat bun de Ciumą.

Pe la sfîrșitul veacului al 18-lea abia încep a se lua măsuri oficiale de prevențiune a bolii, consistînd în izolarea bolnavilor și a celor ce au venit în contact cu dinșii, în arderea bordelelor și a obiectelor contaminate, în aerarea, spălarea și a fumarea caselor și a obiectelor ce nu puteau fi arse.

Pe la anul 1797 găsim primul pitac al Domnului Munteniei, Ipsilante, care ordonă că în caz de moarte grăbnică să se cerceze de cauza morții, zapcii mergînd prin sate să descopere ori ce caz de boală și numai decît să se deosebească cel bolnav ca să nu se mai întindă boala și la altul.

Din inițiativă proprie, la 1808, Mitropolia din București pune la contribuție mînăstirile Cîmpu-Lung, Tismana și Cozia, și înființează lazarete pentru ciumați.

Pe la 1809, începe să inmutureze grija apărării țării în contra invaziunii Ciumei din afară, și se înființează primele carantine la Dunăre contra ciumaților din Bulgaria (Felix, Istoria med.). Cum însă principatele romine erau ocupate în acel moment de armatele rusești, care se războiau cu Turcii, nu se poate ști în mod precis dacă această măsură a fost rominească sau rusească. Serviciul sanitar directiv, pe vremea aceea, în țările rominești nu exista.

Tot atuncea s'a pus în lungul Dunărei și un cordon de pază, cu servicii de observare pentru călători, în punctele de trecere: Brăila, Silistra, Giurgiu și Zimnicea;—cu toate acestea, boala a trecut în țară prin Teleorman. Imediat s'a trimis la fața locului d-rul Gavală din București și s'a pus cordon de izolare a județului.

Cu toate aceste măsuri, a căror ineficacitate astăzi ne-o explicăm foarte bine, după cum era de prevăzut, molima se întinde (desigur pe calea șobolanilor nebănuți) și cuprinde Bucureștii. Vodă Caragea (1813), atuncea, printr'un pitac, invită pe Mitropolit să dea o poruncă preoților de prin mînăstiri și biserici să nu primească oameni bolnavi care merg de cad la sîintele daruri, fără teșcherea Dumnealui Vel Ban Radu Golescu și

Vel Postelnicul Costache Sutan, boieri cărora li se încredințase grija epidemiei.

E un prim conflict fățiș între profilaxie și cele bisericesti, între știință și credință; conflict care face cinste lui Vodă Caragea și necinste nouă, care, după un secol de civilizație, n'am reușit încă să-l rezolvim în favoarea științii. Zilnic există plingeri din partea medicilor, că preoții nevrind să țic seamă și să se convingă de profilaxia bolilor molipsitoare, cu aceeași linguriță de împărtășanie servesc de copii scarlatinoși și pe cei sănătoși, răspindind boala; la zi'nțăiu intră din casă în casă, fără nici o măsură de pază cind intră în casele unde sint bolnavi; primesc în biserici și adună pe la parastase și diferite alte slujbe bisericesti, fără nici un discernămint, bolnavii împreună cu cei sănătoși, contribuind astfel la răspindirea bolilor molipsitoare.

Tot Vodă Caragea ia măsura ca banii care se string la zărălia județelor, înainte de a fi trimise la București și dați din nou în circulație, să se spele cu oțet.

Măsură care arată că, în întunerecul neștiinții, începe a li-cări noțiunea epidemiologică a transmisiei virusului la distanță prin intermediari.

În apărarea Bucureștilor în contra invaziunii Ciumei, Vodă Caragea mai ia următoarele măsuri strategice: închide orașul cu șanțuri și pază, lasind ca trecerea să se facă prin 8 puncte prevăzute cu porți. Nimenea nu poate intra în oraș, dacă n'a făcut mai întâiu la marginea Bucureștilor o carantină de 12 zile. Mărfurile fac 15 zile.

Pentru o și mai bună pază a Bucureștilor, Vodă Caragea înființează, dinspre regiunea contaminată a țării, etape succesive de carantină, desființind probabil carantina de 12 zile dela porțile Bucureștilor. În cele mai depărtate, călătorii erau reținuți 8 zile, în cele intermediare 6 zile și în cele mai apropiate 4 zile; iar la porțile Bucureștilor era rinduit un serviciu de observațiuni.

Atuncea, cași acuma, măsurile de profilaxie cu cit erau mai întinse cu atita cereau parale mai multe. Vodă Caragea începe prin a pune la contribuție minăstirile închinat și neinchinate pentru întreținerea lazaretelor și în special a spitalului din Dudești. Dărea aceasta însă se arată în scurt timp neindestulătoare și anaforaua Divanului face un raport cătră Vodă, în care arată că numai străjuirea Bucureștilor costă pe lună 2.330 de taleri și propune pentru acoperirea cheltuelilor o nouă dare temporară, anume ca: boerii care au peste 50 de taleri pe lună să dea o para la leu; scutelnicii boerești și minăstirești să dea pe 6 luni cite 20 parale pe lună; iar minăstirea Pantelimon să dea 500 lei pe an și vinăriciu cite 2 bani de vadră.

Este o formă de dare sanitară care se decretează pentru întâia dată la noi în țară, și la care cine știe dacă, după un secol de civilizație, nu vom ajunge iarăși.

Prin tratatul dela Andrianopol (1829), prin care Turcia cedează Rusiei gurile Dunărei, se stipulează și oarecare angaja-

mente sanitare, se pare că pentru întâia dată, cu privire la țara noastră.

Prin acest tratat s'a hotărît înființarea de carantine dealungul Dunărei ; iar prin Regulamentul Organic s'a reglementat funcționarea permanentă a carantinelor în ambele principate, chiar atunci cind nu mai era Ciomă în Europa. Probabil că măsura a fost luată ca mijloc de apărare în contra Ciomei din extremul orient, și Rusia, neputîndu-se sprijini pe organizațiunea sanitară a Turcilor, s'a servit de România ca de o primă etapă de fortificație sanitară, pe care să o opue invaziunii Ciomei și Holerei din țările asiatice. Aceste carantine nu au fost cu desăvîrșire desființate decît la 1860.

Spitalele au fost și ele unul din mijloacele de profilaxie în contra Ciomei ; nedescoperindu-se încă nici un tratament curativ, aș putea spune că au rămas și astăzi în același rol. Pentru țara românească, am impresiunea că Cioma este cea care a făcut să nască în mintea diriguitorilor și filantropilor de pe vremuri nevoia de spital pentru izolarea bolilor infecțioase.

Așa, vedem că spitalul Pantelimon, care este între primele spitale zidite în București, a fost construit la 1735 printr'un hrisov al lui Grigore Vodă Ghica, sub cuvînt că, spitalul Colțea fiind numai pentru hoboși și răniți, e nevoie să se facă un spital nou pentru năprasnica boală a Ciomei.

Mai tîrziu, la 1852, același Domn construiește, în apropiere de biserica Pantelimon, spitalul Visarion, destinat exclusiv bolnavilor de Ciomă ; se vede că în spitalul Pantelimon se primeau și altele de bolnavi, așa că s'au dat seama de neajunsurile promiscuității.

Cu doi ani mai înainte, în a doua domnie a lui Grigore Vodă Ghica, se construiește tot pentru trebuința ciomaților un spital în valea Floreștilor. Din acest spital nu se mai găsește urină nici pe teren, nici în documente. În fine la 1796 se construiește spitalul din Dudești, pe locul lăsat prin testament de Vel Logofătul Nicolae Dudescu, spital cu 40 de odăi, cunoscut mai mult sub numele de Spitalul Ciomaților, rămas întipărit în mintea tuturor din cauza ororilor ce se petreceau într'insul. Astăzi sînt dispărute și urmele acestui spital.

În Moldova la 1770 figurează un spital pentru ciomați în curtea minăstirii Sf. Spiridon ; iar mai tîrziu, pe la 1799, Constantin Ipsilante hotărăște ca schitul de la Măgura Iașului, dependente de minăstirea Sf. Spiridon, să ia în grijă sa spitalul pentru cei smereduți de boala Ciomei.

La 1815, sub domnia lui Scarlat Calimach, se construiesc lazarete pentru ciomați ; iar la 1821 s'a mai pus în serviciul ciomaților din Iași minăstirea Hlincea.

Unde se izolau ciomații prin provincii nu se știe. Ceiace e sigur este că nu erau internați prin spitale, pentru că abia pe la 1852 s'a gîndit statul să construiască cite un spital la fiecare

reședință de județ și aceasta nu în vederea Ciumei, ci a bo-
lilor venerice.

Tot ce se știe este că în unele orașe s'au făcut lazarete tem-
porare.

Cele mai multe orașe din provincie erau lipsite de medici ;
dealtminteri pentru partea curativă ori că ar fi fost, ori nu, era
același lucru ; pentru înfrinerea ciocliilor însă, care se pare că a-
junseseră a doua pacoste pe capul oamenilor, era bine să fie.

Cioclii erau o boală tot așa de rea ca și Ciuma, spune cronicarul de pe timpuri ; iar raportul unui cioclu către starostea orașului, însărcinat cu supravegherea mersului epidemiei, oglin-
dește, nu se poate mai bine, cruzimile și jafurile pe care le făceau
aceste specimene de funcționari în numele Ciumei.

Raportul spune :

„Au murit de ciumă pe ziua de astăzi 45 de oameni, dar
„n'am putut îngropa decit 43, pentrucă doi au fugit și nu i-am
„putut prinde...”

Dupăcum se vede, contabilitatea juca un mare rol și pe
vremea aceia ; îi era frică cioclului, funcționar corect, că îl va
găsi Curtea de conturi deschis cu 2 morți neîngropați, de aceia
cu atita zel fugea după dinșii ca să-i prindă și să-i îngroape.

Importanța institutiei ciocliilor se vede și după organizarea,
pe care li-o dă Vodă Caragea : „polcoveșnicul de ciocli să aibă 40 de
oameni la steagul său, 20 pe jos și 20 cu care, pentru ridicatul
celor bolnavi, celor molipsiți, celor cu ipopsie, cu semne la strae,
la care și la vite”.

Acești ciocli, ne spune Ion Giuca, se urcau în carele lor
cu boi și se porneau pe noșii din casă în casă. Ei luau pe bol-
navi și pe morți în spânare și îi trîneau în car fără nici un
discernămint, clae peste gramadă. Cînd se umplea carul porneau
cu dinșii înspre spitalul dela Dudești, sau spre cimitîrul din-
spre Cioplea, desigur după cum predominau în car cei vii sau
cei morți. La cimitir, dacă găseau unul sau doi, care mai suflau,
nu erau să facă pentru dinșii un drum nou la spital : slujba
cerea grabă și... la urma urmei tot erau să moară. O îngropare
anticipată nu e nici un păcat, e poate chiar o măsură de igienă
mai preventivă decit au îndrăznit să conceapă igieniștii.

În caz cînd, printre cei transportați, erau mai mulți cu suflet
într'înșii, cioclii noștri se mai induioșau și îi aruncau pe cîmp,
fără așternut, pe pămîntul ud și înghețat.

Acești nenorociți erau de multe ori așa de puțin morți încît,
ne spun cronicarii, că un transport s'a revoltat și a omorît 19
ciocli.

Supușii austriaci, care se aflau în țară, de groaza acestor
orori, au preferat să-și înființeze spitalul și cioclii lor.

Am zis că dela 1832 n'am mai avut Ciumă în țară, asta
nu însemnează, însă, că n'am mai fost amenințați și că în diferite
rinduri n'am fost nevoiți să luăm măsuri de apărare în contra ei.

Aşa, la finele anului 1878, ivindu-se Ciuma în Rusia, pentru întâia dată, cele trei guverne ale statelor vecine cu dinsa : Germania, Austria și România iau înțelegere ca să trimeată delegați la Viena, care să stabilească o uniformitate de vederi și un sprijin reciproc în măsurile de apărare, — un prim început de convențiune sanitară internațională. Delegații noștri au fost d-nii d-ri Capșa și Felix.

În urma înțelegerii avute, România a închis frontiera dinspre Rusia și Bulgaria, limitind punctele de trecere și instalind, la fiecare punct rămas deschis, câte o stațiune de dezinfectare. A interzis trecerea călătorilor și a unor mărfuri care au plecat din localitatea contaminată de mai puțin de 20 zile. Cu acest prilej s'a publicat : *Regulamentul pentru dispozițiunile ce trebuiesc luate la frunturii spre a feri România de invaziunea Pestei orientale.*

În acest Regulament se prescriau 3 grade de măsuri preventive :

Gradul I. Revizia sanitară cu dezinfectare.

Gradul II. Stabilirea de carantine pe uscat și pe marginea fluviilor.

Gradul III. Inchiderea desăvârșită a frunfariilor, lăsindu-se liberă numai comunicarea prin telegraf.

Ceva mai târziu, în același an, s'a publicat *Regulamentul poliției porturilor și a malurilor Dunărei*; iar în Octombrie, același an, *Regulamentul serviciului sanitar al posturilor dela gurile Dunărei.*

Aceste dispozițiuni sanitare izvorite din întâlnirea dela Viena, au fost în vigoare până la formularea dezideratelor conferinții din Veneția.

Până acuma, din cele ce am spus, vedem că ne-am luptat cu vrăjmașul prin întuneric și legați la ochi. Nu-l cunoșteam, nu-i cunoșteam viața și obiceiurile, nu aveam idee de modul cum se transportă și nici de armele pe care le întrebuițează.

Am văzut dar până aicea *cum ne-am apărat de Ciună allădată*; să vedem în capitolul următor *cum ne apăram astăzi.*

*

O eră nouă începe de la întrunirea conferinții sanitare din Veneția la 1897, care a elaborat o convențiune ratificată și de noi. Această eră este caracterizată prin descoperirea bacilului Pestei. Măsurile de profilaxie pentru întâia dată încep să fie bazate pe fapte care se sprijină pe cunoașterea inamicului.

În vederea invaziunii Ciumei din orient și a condițiilor geografice excepționale ale gurilor Dunărei, convențiunea din Veneția prevede măsuri speciale pentru portul Sulina. În același timp reduce durata carantinei între 10 și 11 zile.

În discuțiunea generală, aceste dispozițiuni au fost aspru criticate de prof. Babeș, care, bazat pe cercetări bacteriologice,

pretindea, ceiace de altfel s'a adevărit în urmă, că vitalitatea bacilului Pestei în anumite împrejurări trece de 11 zile. Neîncrezător în administrația noastră de atunci, a pledat în contra suprimării carantinei, pe care o considera ca o garanție mai mare pentru țară. Partea însă cea mai de merit a d-sale, ceiace constituie și pentru noi o mândrie națională, este că a protestat în conferință în contra faptului că, în măsurile convenționale, se dă puțină importanță șobolanului, adevăratul transmițător al epidemiei și în contra căruia nu se ia nici o măsură. Timpul i-a dat dreptate; de atunci, toate măsurile de profilaxie, dictate de conferințele sanitare ce s'au succedat, se reduc aproape la una singură: „la guerre aux rats”, — acești comis-voiajori ai Ciumei.

De aici înainte, pe zi ce merge, începe să se lumineze câte un colțisor de întunecare; iar observațiunea și experiența s'au însărcinat să-i deslege legătura de pe ochii științei profilactice.

Medicina în dezvoltarea ei a trecut printr'o epocă în care *observațiunea* a jucat rolul principal; de această epocă Cioma s'a folosit în realitate foarte puțin; doar că s'a precizat cu oarecare aproximație perioada de incubațiune dela 5—10 zile, ceiace a venit în ajutorul organizării carantinelor, și că profilaxia engleză a băgat de seamă existența unei corelațiuni între epidemiile de Ciomă și oarecari turburări în viața șobolanilor, care prevestiau invaziunea epidemiei printr'o mare agitație, transformată adeseori în adevărate emigrări.

E puțin lucru, dar cu toate acestea tot e un pas spre progres față de profilaxia dinaintea, care multă vreme a consistat numai în principiul de a te păzi de cadavrele ciumaților și mai tirziu de bolnavii ciumați. Acuma, a încolțit o idee nouă, aceia a neastimpărului premergător al șobolanilor, care par a fi agitați de o spaimă, de o teroare, — noțiune, care, oricât de vagă acum, vom vedea că mai tirziu va servi de bază profilaxiei moderne.

A doua întrebare pe care și-au pus-o oamenii de știință este: *de unde ne vine boala*. În Europa ea este vremelnică, trimeasă din când în când dintr'un focar permanent, ca o scîntee plecată dintr'un incendiu și care, căzînd în depărtare, aprinde focuri noi; acestea, nemai fiind alimentate, ard cit ard și apoi se sting până ce vine o altă scîntee care aprinde focul din nou. Depărtarea fiind mare, scînteele aruncate la așa distanță nu cad în toate zilele, de aici intermitența epidemiilor. Relațiunile comerciale întinzînduse din ce în ce mai mult, cu ele împreună s'au stabilit legături mai întinse între toate cunoștințele și astfel s'a descoperit că focarul permanent al Ciumei, de unde se alimentează toată lumea, sînt Indiile.

Era natural ca oamenii de știință să se transporte la locul ei de obîrșie, pentru a o studia și cu modul acesta ar fi descoperit dela locuitorii autohtoni, cu un minut mai înainte, toate legăturile care există între șobolani, Ciomă și alte rozătoare, și ar fi putut, probabil, lua mai din vreme măsuri mai raționale de pro-

filaxie scăpînd de moarte, cel puţin în Europa, citeva sutimi de mii de suflete;—dar n'au făcut-o.

Ca toate bolile epidemice şi Ciuma a profitat mai mult de epoca medicală experimentală, aceia care începe dela Pasteur încoace, şi căreia îi datoreşte tot progresul profilaxiei ei, atât naţionale cit şi internaţionale.

La 1894, ivindu-se o epidemie de Pestă la Hong-Kong, pleacă la faţa locului Yersin din Franţa şi Kitasato din Japonia ca să facă cercetări bacteriologice şi descopăr amîndoi în acelaşi timp un microb pe care l-au crezut specific al Pestei; mai tirziu, însă, Kitasato, el singur, face operă de cînstă ştiinţifică şi declară că microbul pe care îl izolase nu era cel specific, şi că rămîne numai lui Yersin meritul de a fi descoperit şi cultivat bacilul Pestei. Odată cu descoperirea bacilului s'a putut constata că Ciuma este o boală septicemică, adică că microbul ei trece în sînge, contrar de ceiace se întîmplă la Holeră unde microbul nu trece în sînge.

Din momentul descoperirii de către Yersin a bacilului specific a Ciumei, începe partea experimentală a acestei boli, cu care paralel merge progresul ştiinţii profilactice.

Notaţi că până acuma, cu toată descoperirea agentului specific, ne găsim tot în faza carantinelor: tot omul şi mărfurile sînt considerate ca singurele transmiţătoare ale bolii.

Incetul cu incetul, pe zi ce merge, se desprind din întuneric una cite una noţiunile care vor servi de temelie profilaxiei moderne. Unele din ele au fost succesul purei observaţiuni, altele succesul experimentaţiunii.

Aşa, s'au descoperit cele trei focare principale şi permanente de Ciură: unul în nordul vastului imperiu al Chinei, pe la poalele munţilor Himalaia, altul în partea apusană a Arabiei şi al treilea pe la poalele muntelui Ararat—aşă numitele focare endemice. Totodată s'a născut ideia de a se studia boala la dînsa acasă.

Cercetătorii trimeşi n'au întirziat a constata că, în China, indigenii, care sînt mîncători de şoareci, considerau ca o prevestire a începutului epidemiei de Ciură şi, prin urmare, ca un mare pericol, cînd găsiu prin casele şi curţile lor cadavre de şobolani şi şoareci. Aceasta pentru dînşii era un semn atât de sigur de invaziunea Ciumei, că de spaimă părăsiu locuinţele şi satele pentru mai multă vreme.

Atunci şi-au amintit cercetătorii că această noţiune sub formă populară exista şi în Europa, şi era considerată ca un fenomen premergător al epidemiilor de Ciură. Poporul observase şi înregistrase o mişcare anormală printre şobolani şi şoareci. Ei sînt agitaţi ca de-o teroare şi de multe ori se adună în cîrduri şi părăsesc regiunile locuite până atunci.

Imi aduc aminte din copilărie, mă găseam la Galaţi, şi se vorbea de panica stîrnită în port de un cîrd de şobolani, care au trecut noaptea Dunărea înnot, din Dobrogea. O servi-

toare bătrână se vâicăra și spunea clătînd din cap : *asta-i semn că ne vine o boală grea.*

Nu știam atunci, că după douăzeci și atîția ani am să-mi aduc aminte de aceste vorbe, că am să citez pe bătrîna mea servitoare într'o lucrare științifică și am să constat că îmi inspirase prima noțiune vagă din epidemiologia modernă a Ciumei.

Pentruca să întze definitiv în domeniul științii, toate aceste constatări de fapte aveau nevoie de dovada experimentațiunii.

La 1897 izbucnind o epidemie de Ciumă la Hong-Kong, guvernul japonez trimete la fața locului o misiune științifică sub conducerea lui Kitasato ; iar cel francez o altă misiune sub conducerea lui Yersin.

În același timp amîndoi șefii de misiuni descopăr bacilul specific al Pestei ; Kitasato, însă, mai tirziu recunoaște prioritatea descoperirii lui Yersin.

Din momentul acesta și profilaxia și patologia Pestei intră pe adevărata cale a științii.

Supunînd verificării bacteriologice noțiunea, dobîndită prin pură observațiune, că epidemiile de Ciumă sînt precedate de epizootii la șobolani, s'a verificat faptul că și una și alta sînt în funcțiune de același microb specific al Pestei.

Cum se propagă însă dela șobolan la om ?

O comisiune engleză a fost special instituită pentru a face studii și cercetări asupra modului de propagațiune a microbului dela șobolan la om. Ea a dovedit că această propagare se face prin intermediul puricilor, fără să excludă și alte insecte. Experiența s'a făcut în modul următor :

S'a pus într'o colivie un șobolan sănătos și unul bolnav de Ciumă, despărțiți însă printr'un dublu perete de rețea, așa că nu se puteau atinge. Totuși cel sănătos s'a îmbolnăvit. S'a făcut deci dovada că agentul propagator e în stare să facă mici călătorii ; rămînea să se vadă cum călătorește. S'a pus în colivie, iarăși, doi șobolani, din care unul bolnav, dar cu separațiuni amenajate așa că puricii să nu poată trece. Cel sănătos nu s'a îmbolnăvit. Aceasta era deja o prezumpție că insectele de pe șobolani joacă rolul de transportatori ai microbilor. Pentru mai bună dovedire s'a repetat prima experiență punîndu-se în două colivii despărțite prin rețea un șobolan bolnav și unul sănătos, dar după ce li s'au scos toți puricii. Cel sănătos a rămas neatins. Dovada-i evidentă.

În fine s'au aruncat, pe șobolanul sănătos, puricii luați dela unul bolnav de Ciumă ; acesta n'a întirziat să se îmbolnăvească. Nu mai încăpea nici o îndoială.

Odată cu această descoperire omul, ca propagator al bolii, trece pe al doilea plan ; agentul important devine șobolanul cu puricii lui.

Inarmată cu aceste noțiuni, profilaxia modernă desființează carantinele, care rămîn cu caracterul unor vestigii ale timpurilor empirice și se decretează, drept orice măsură profilactică, goana în contra șobolanilor.

Trebuia dar preschimbată toată legislațiunea sanitară internațională privitoare la profilaxia Ciumei.

În acest scop este convocată la Paris conferința dela 1903, compusă din medici, diplomați și administratori.

Prima lovitură, pe care o aduce conferința profilaxiei de până atunci, este desființarea carantinelor și pe bună logică : de ce să izolezi pe oameni cînd boala o poartă șobolanii ?

Iată chestiunile care au fost puse subcomisiunii pentru Pesta, și care conferința a cerut un răspuns :

1) De a determina pericolul care îl prezintă pentru persoanele sănătoase un organism bolnav de Pesta, *om* sau *șobolan*.

Comisiunea a răspuns :

„Tot omul atins de Ciumă poate transmite boala ; pericolul este mai mult sau mai puțin mare după forma afecțiunii.“

Cu privire la șobolan s'a încins oarecare discuțiune și rezultatul a fost că s'a recunoscut că un organism bolnav de șobolan constituie un pericol pentru propagare și că puricii sînt, probabil, transmițătorii bolii dela șobolan la om.

2) La întrebarea dacă mărfurile constituie vre-un pericol, subcomisiunea a răspuns :

„Nu există mărfuri care să fie capabile de a transmite prin ele înșile Pesta. Ele nu devin periculoase decît în cazul cînd au fost murdărite cu produse pestoase.“

„Mărfurile, care atrag mai mult șobolanii precum : cirpe, hirtii vechi, cereale, bumbac, etc., sînt de temut mai cu seamă cînd conțin cadavre de rozătoare pestiferate, în care baciliile de Ciumă pot să rămie în viață și virulenți un timp mai mult sau mai puțin lung, după împrejurări.“

Pentru întăia dată în profilaxia internațională subcomisiunea își exprimă următorul deziderat : „Discuțiunea a arătat necesitatea de a face în noua convențiune capitole separate pentru fiecare din bolile infecțioase. Nu se mai poate trata Pesta cum se tratează *Holera*“. Cit progres pentru știința profilactică și pentru interesele generale ale omenirii !

Ea recomandă să se exige deratizarea vapoarelor, care vin dintr'un port contaminat, sau care, deși vin din porturi indemne, au avut pe bord cazuri de Pesta umană sau șobolanică.

Recomandă trei procedee :

- 1) Un amestec de anhidridă sulfuroasă-sulfurică.
- 2) Un amestec de oxid de cărbune și acid carbonic.
- 3) Acid carbonic.

Insistă asupra sistemului cu degajare de anhidridă sulfuroasă-sulfurică, care omoară șobolanii, insectele și chiar baciliile cînd degajarea de gaz este destul de mare.

Subcomisiunea se declară pentru ridicarea oricărei măsuri referitoare la apă, care n'are nici un rol în propagarea acestei boli.

Innaintea de a intra în descrierea mai amănunțită a măsurilor de apărare în contra Ciumei, astăzi în vigoare, să facem cunoștință cu caracterele microbului pestos, ca să ne dăm mai bine seama de logica științifică care a prezidat la dictarea măsurilor.

Agentul specific al Pestei este un bacil, care, după cum am mai văzut, a fost descoperit la 1894 de Yersin.

Acest bacil se găsește și prin urmare se poate cultiva din puroiul bubonic, din ganglionii corespunzători, din scuipat în forma pneumonică, cași din singe în forma septicemică.

Trecerea lui în singe nu se face chiar dela începutul bolii, și septicemia pestoasă se constată rareori mai devreme de 70 ore înainte de morții.

Deși foarte virulent, el face parte din categoria microbilor foarte puțin rezistenți, și asta e un mare noroc pentru măsurile de profilaxie. Expus câteva minute la 58°, moare.

Dacă nu e cuprins într'un mediu albuminos, care să-l proteje, expunerea timp de 4 ore la razele soarelui sau desicația îl omoară.

Antisepticele obișnuite întrebunțate, ca acidul fenic, sublimatul, formolul, etc., în soluțiuni slabe îl distrug în câteva minute.

Experiențele făcute de Honkin cu cirpe, grine, făină, etc., contaminate de ciumă au dovedit că bacilul nu rezistă mai mult de 6 zile.

Acesta este motivul pentru care conferința sanitară dela Paris (1903) s'a preocupat așa de puțin de mărfurile care vin din regiunile contaminate și de pericolul, pe care l-ar putea prezenta. În apă bacilul Ciumei rezistă mai mult.

În apa destilată și sterilizată mai mult decît în apa obișnuită de băut. Virulența lui scade însă într'un mediu acvatic, așa încît pericolul transmisiunii infecțiunii prin apă, la distanță mai mare, e cu totul atenuat.

Are însă și el mediile lui în care se găsește mai bine și în care poate rezista mai multă vreme. Era important să se știe care este durata vitalității bacililor pestoși în cadavrele de șobolani, morți de Pestă, în excrementele lor și în interiorul puricilor contaminați.

Experiențele lui Maassen au stabilit, în mod netdoios, faptul de o extremă gravitate că bacilii Pestei se găsesc încă virulenți în cadavrele șobolanilor morți de 30 zile, dacă au fost păstrate la o temperatură de 20°. La o temperatură de 8° virulența persistă și după 90 zile.

Virulența bacililor în excrementele șobolanilor nu durează decît o zi dacă sînt uscate și patru zile dacă sînt umede. Iată de ce mărfurile, care se contaminează mai cu seamă prin excremente, în general nu prezintă vre-un pericol.

Nu tot astfel se petrec lucrurile cu puricii, păduchii de lemn și chiar țînțarii care sînt agenții transmițători ai Pestei dela șobolan la om și chiar dela om la om.

Cît timp își păstrează bacilul Pestei virulența în organismele acestor vietăți în parte nu se știe cu precizie, dar din experiențele lui Gautier și Raybaud publicate în două articole „Asupra rolului paraziților, șobolanilor în transmisiunea Pestei“ (C. R. de la Soc. de Biologie și în Rev. d'Hygiène) reiesă citeva date de o foarte mare importanță și gravitate.

Ei ne arată pe de-o parte că puricile (*Ceratophyllus fasciatus*) nu numai că poate să supraviețuiască într-o stare de letargie fără nici o hrană, mai mult de 40 zile, dar că hrăniți pe corpul unui șobolan pestos și puși în urmă la o temperatură joasă, într'un dulap frigorifer și ținuți acolo 45 de zile, păstrează încă după acest termen în intestinul lor bacili pestoși virulenți.

Această descoperire ne prezintă pe inamicul purice, ca fiind mult mai periculos decît ni l-am închipuit și decît și l-a închipuit conferința sanitară dela 1903; ni-l prezintă ca pe o personalitate, de care în viitor legislațiunea sanitară internațională trebuie să se ocupe mai de aproape decît s'a ocupat convențiunea dela Paris.

Amenințările lui devin din ce în ce mai de temut, pentru că, după cum am văzut, e în stare să plece din țările contaminate, părăsind cadavrele șobolanilor pestoși, încărcat cu bacili, și strecurîndu-se în baloturile cu mărfuri sau în infractuozitățile vapoarelor și a vagoanelor, să traverseze țările reci, făcînd, pe mortul; iar cînd ajunge într'o climă care îi convine își reia vitalitatea și odată cu dînsa rolul de transmitător al Ciumei la primul om sau șobolan pe pielea căruia îi va face onoarea să ia domiciliu.

Iată de ce în măsurile de profilaxie internațională s'a dat precădere deratizării prin acele sisteme care omoară și insectele, precădere care într'o viitoare legiferare va trebui să fie transformată într'o strictă obligațiune.

Ca un corolar logic și complectator al acestei măsuri, ar trebui să se legifereze, ca pe cît posibil, mai cu seamă în cazurile suspecte, deratizarea să nu se facă decît cu marfa în cala vaporului; de oarece, deși în descărcare se poate lua precauțiunea, pînă la un punct oarecare, ca șobolanii să nu debarce, nu se poate lua însă aceeași măsură pentru puricii purtători de bacili. Chiar dacă ar fi numai în interesul exclusiv al acelor care fac descărcarea și tot această măsură se impune. Și mai bine, dacă în durata unei lungi călătorii această operațiune s'ar face odată sau de două ori pe drum, cu aparate pe care vasele mari le-ar putea avea pe bord.

Din studiul rezistenței acestui microb rămîne dar stabilit, că, pentru transmisiunea la distanță a bolii, trebuie să ne temem de șobolanii bolnavi, de cadavrele lor și de puricii, care încărcăți de microbi părăsesc cadavrele lor, îndată ce încep a se răci și merg să se adăpostească fie pe corpul altor șobolani în viață, fie pe acela al oamenilor care se găsesc în apropiere.

Innaintea de a părăsi acest capitol destinat bacilului Pestei, se pune natural în mintea fiecăruia întrebarea: dacă omul ia

boala dela purici, și puricii o iau dela șobolani, aceștia din urmă dela cine o iau ?

Meritul descoperirii agentului primitiv revine prof. rus Zabolotny, care, ducându-se în Manciuria pentru a face cercetări asupra epidemiei de Ciună, a putut face filiațiunea epidemiologică a acestei boale, descoperind că prin jurul lacului Baical există o specie de rozătoare, din categoria marmotelor, căreia îi spune Tarabagan și la care Pesta este în stare endemică, însă sub formă foarte atenuată.

Indigenii vinează Tarabaganul atît pentru blana lui cît și pentru carne, și adeseori se întîmplă că se infectează direct dînd naștere la focare de epidemii mai mult sau mai puțin întinse; altă dată acești Tarabagani în războaiele lor cu șobolanii de cîmp le trec boala, determinînd o epizootie pestoasă. Aceștia la rîndul lor o trec șobolanilor din orașe și sate, și apoi boala, după mecanismul deja cunoscut, se continuă sub formă de epidemie umană.

Măsurile de apărare de care facem uz astăzi în contra Ciunei le putem împărți în două categorii :

- 1) Măsuri internaționale.
- 2) Măsuri naționale.

Măsurile internaționale au fost stipulate prin conferința sanitară dela Paris 1903, la care au aderat toate puterile europene afară de Grecia și Bulgaria. Turcia a aderat mai tirziu condiționat. Principiul care a prezidat la încheierea acestei convențiuni este : armonizarea intereselor comerciale cu măsurile de poliție sanitară, bazate în mod strict pe date științifice certe.

Cu acest prilej Barrère, ambasadorul Franței la Roma, care a prezidat această conferință a spus, cu mult duh, că : dacă această conferință a dat rezultate, este că pentru întăia dată medicii s'au hotărît să facă diplomație și diplomații puțină medicină. Măsurile luate de această conferință sînt de două categorii :

- 1) Unele privitoare la traficul de călători și în special de pelerini și trupe din extremul orient.
- 2) Altele privitoare la traficul de călători și mărfuri din toată lumea pentru Europa.

Pentru cea dintăiu categorie, măsurile carantinare au rămas în vigoare ; pentru cea de a doua, ele au fost complect suprimate și înlocuite prin vizita medicală pe bord, dezinfecția și observația la domiciliu timp de 5 zile ;—în caz de suspiciune, deratizarea vasului.

Carantina în porturile europene nu se admite decît în cazul cînd în timpul călătoriei s'a ivit pe bord un caz de Ciună umană.

Subliniez intenționat cuvîntul umană, pentruca să se remarce că, deși șobolanul este agentul cel mai periculos pentru transmisiunea Ciunei, mult mai periculos decît omul, urmînd litera convențiunii nu ești în drept să iei această măsură pentru

cazul cind s'ar constata pe vapor unul sau mai mulți șolobani morți de Ciumă.

Are să mi se spue că, dacă pe un vas sint șolobani ciu-mați, trebuie să fie și oameni atinși de această boală. Nu e totdeauna așa, și contrariul este posibil, cel puțin pentru citva timp. Citez un exemplu luat din Chantemesse și Borel: Cazul vasului Yang-Tsé, care dela 12 Octombrie 1898 și până la 15 Noembrie, același an, a avut o mare mortalitate printre șolobani și fără nici un caz la om. In parcursul lui făcînd escală la Diégo-Suarez, Tamatave, Reuniunea și St. Maurice a dat in toate aceste localități epidemii de Ciumă in strînsă legătură cronologică cu acostarea vasului. Faptul se explică foarte bine, cînd cunoaștem tendința iresistibilă a șobolanului bolnav de a părăsi vasul îndată ce a acostat; imboldul la evaziune e așa de mare că dacă n'are la dispoziție punte sau fringhii pe care să se ducă la mal, de multe ori se aruncă in apă și innoată până la cheiu.

Suprimarea carantinelor pentru Europa nu putea fi realizată fără pericol decit cu angajamentul strict al statelor semnatare a convenției de a-și face cunoscut reciproc primul caz de Ciumă, apărut pe teritoriul lor, de a anunța măsurile care le-au luat pentru a împiedeca lăfirea focarului și de a le ține in curent săptămînal cu mersul epidemiei; — obligații care, din nenorocire, nu sint totdeauna respectate, ceea ce face ca lipsa de încredere reciprocă să fie dăunătoare principiului și generalizării lui.

Și aici același lacună in convenție: nu prevede nimic cu privire la epizootiile de Ciumă șobolanică, care, din punctul de vedere al profilaxiei internaționale, intr-un port este cel puțin tot așa de periculoasă, dacă nu mai mult decit o epidemie umană.

Iată mai amănunțit măsurile care au fost dictate de conferința sanitară dela 1903, și care fac obiectul convențiunii sanitare din același an:

Nici unul din statele semnatare nu are dreptul de a interzice debarcarea pe teritoriul său sau tranzitarea călătorilor și a mărfurilor provenite din regiunile contaminate.

Se exceptează unele mărfuri cum sint cirpele (peticele) purtate care nu vin in baloturi și rufele murdare, care trebuiesc dezinfectate; iar despre produsele alimentare proaspete, cum sint legumele, lăptăriile, fructele, carnea, etc., convențiunea nu spune nimic, doar că dă dreptul statelor riverane de a încheia convențiuni particulare, pentru traficul care le privește in mod special.

Statele au dreptul să interzică cu totul sau să ia măsuri speciale pentru pelerini și emigranți și in general pentru toți acei care călătoresc in cete.

Statele mai au dreptul să închidă fruntaria lăsînd anume puncte de trecere atît pentru mărfuri cit și pentru călători, puncte de trecere care vor fi prevăzute cu instalările necesare pentru dezinfecție, personal medical, personal administrativ și lazarete pentru imediata izolare a cazurilor dovedite suspecte. Porturile trebuiesc să mai fie prevăzute in plus cu aparate de deratizare.

În locul carantinei, care însemnează sechestrarea călătorului pe timpul cât durează incubarea bolii (pentru Ciumă 5 zile),—s'a instituit supravegherea călătorului la domiciliu timp de 5 zile ; după care, dacă nu apare nici un simptom, este lăsat în pace.

Cum se procedează cu vapoarele ?

Vapoarele care pleacă dintr'o localitate ciumată nu sint considerate ca suspecte, decît dacă în timpul parcursului lor au prezentat pe bord cazuri de Ciumă, sau dacă în momentul acostării într'un port se constată printre pasageri sau echipaj un caz de Ciumă.

Pentruca bastimentele, însă, să poată beneficia de aceste măsuri liberale, art. 46 din convențiune le impune următoarele măsuri ce trebuiesc luate la plecarea dintr'un port contaminat :

„Autoritatea competentă este ținută a lua măsuri eficace pentru a opri imbarcarea persoanelor care ar prezinta simptome de Ciumă...”

„Orice persoană care se imbarcă pe bordul unui vas, trebuie în momentul imbarcării să fie examinată individual, ziua, pe uscat și în timpul necesar, de un medic delegat al autorității publice. Autoritatea consulară de care depinde vasul poate fi față la această vizită“.

Grija conferinței nu se oprește numai la călători, ea a căutat să garanteze o eventuală propagare a bolii și prin mărfuri. De aceea prin art. 47 dispune următoarele :

„Autoritatea competentă este ținută să ia măsuri eficace :

„1) Pentru a împiedeca exportul de mărfuri sau de orice obiecte pe care le-ar considera ca infectate și care n'ar fi fost mai întâiu dezinfectate pe uscat, sub supravegherea medicului delegat al autorității publice“.

„2) În caz de Ciumă, pentru a împiedeca imbarcarea șobolanilor“...

Cum are să se știe dacă un vas vine dintr'un port contaminat sau nu de Ciumă ?

Unui bastiment care pleacă dintr'un port i se dă un fel de certificat, care poartă numele de patentă, și pe care trebuie să o prezinte la portul de sosire.

Dacă portul de plecare este indemn de Ciumă, sau în general de orice boală pestilențială, i se dă o patentă în care se spune că nu e nevoie să se ia nici o măsură ; în termeni de navigațiune aceasta se numește *patentă netă*.

Dacă din contra, portul este bîntuit de Ciumă sau orice altă boală pestilențială aceasta este indicat pe patentă, care ia denumirea de *patentă brută*. Aceasta indică autorităților că trebuie să vegheze asupra stării sanitare a călătorilor și a echipajului.

Vasele cu patentă netă nu ne interesează, alita vreme cit nu bănuim fraudă.

Ne interesează, însă, în deosebi vasele cu patentă brută.

Pe acestea convențiunea le imparte în două categorii sanitare :

1) Vase care, dela plecarea lor din portul contaminat și până la ajungerea la destinație, nu au avut pe bord nici un caz de Ciumą umană. Ele sînt considerate ca *indemne* și, la sosirea în porturi, sînt supuse numai următoarelor măsuri :

a. Vizita medicală ;

b. Dezinfecțarea rufelor murdare, a vestmintelor purtate și a celorlalte obiecte a călătorilor și a echipagiului; însă numai în cazuri excepționale, cînd autoritatea sanitară are anume motive să creadă că sînt infectate.

Fără ca măsura să poată fi luată ca regulă generală, zice alin. III al art. 23 din convenție, autoritatea medicală poate su-pune bastimentele cu patentă netă și indemne, la o operațiune menită a stîrpi șobolanii de pe bord, înainte sau după descăr-carea mărfii.

Autoritatea competentă a portului de sosire poate totdeauna cere, sub jurămint, un certificat dela medicul bordului, sau în lipsa acestuia dela căpitan, atestînd că n'au fost cazuri de Ciumą pe vas dela plecare, și că o mortalitate neobișnuită printre șo-bolani nu a fost constatată.

Dacă însă pe acest vas indemn s'a constatat prin examen bacteriologic că șobolanii sînt ciumați, atunci vasul își pierde caracterul de indemn, și pe lingă măsurile mai sus citate, călă-torii și echipagiul pot fi supuși la o supraveghere, a cărei du-rată nu trebuie să treacă peste 5 zile, socotite dela data sosirii; afară de cazuri excepționale, cînd autoritatea sanitară poate pre-lungi supravegherea până la maximum 10 zile.

Se mai poate deasemenea opri debarcarea echipagiului, afară numai dacă sînt motive de serviciu.

Părțile vasului și obiectele pe care autoritatea sanitară lo-cală le va crede că sînt infectate se vor dezinfecța.

2) Bastimentele care au avut pe bord cazuri de Ciumą, se împart în două categorii :

a. *Infectate*, dacă au încă pe bord Ciumą, sau nu s'au scurs încă 7 zile dela debarcarea sau moartea ultimului caz.

b. *Suspecte*, atunci cînd au trecut mai mult de 7 zile de cînd pe bordul vasului nu a mai fost nici un caz.

Măsurile care se impun unui bastiment ce are pe bord bol-navi de Ciumą sînt :

Debarcarea bolnavilor și izolarea lor într'un lazaret. Cei-lalți călători sînt izolați fie pe bordul unui alt bastiment, fie în-tr'o stație sanitară, pentru cel mult 5 zile, după care timp cei ce rămîn în țară vor fi supuși observației timp de alte 5 zile la do-miciliul lor.

Celelalte operațiuni de stîrpirea șobolanilor, desinfecție, etc., se practică cași la bastimentele indemne, bine înțeles cu mai multă rigoare.

Convențiunea neprevăzînd nicăeri că un bastiment infec-tat, poate fi oprit în port mai mult timp decît timpul necesar pentru a i se face dezinfecția, reiesă că măsurile de izolare a

călătorilor pe alt vas sau într'o stațiune sanitară nu se aplică și la echipaj, care își dobîndește libera practică îndată ce vasul a fost dezinfecat și deratizat.

Așa ne *apărăm astăzi de Ciumă*. Știința profilaxiei, însă, face progrese și reclamă din timp în timp modificarea convențiilor; să vedem dar dacă este venit momentul pentru modificarea convenției dela 1903 și *cum credem că trebuie să ne apărăm în viitor*.

*

Convențiunea sanitară din 1903, după o aplicare de mai bine de 10 ani, în care timp statele semnatare au avut multe ocaziuni să facă recurs la dinsa pentru a se apăra fie de Pesta, fie de Holeră, s'a dovedit că prezintă oarecare neajunsuri, provenite, parte din progresul pe care l-a făcut etiologia acestor boale de atunci până astăzi, parte din scăpări de vedere.

De aceia Oficiul internațional de igienă publică din Paris s'a simțit obligat să ia inițiativa întrunirii unei conferinți sanitare, care a avut loc tot la Paris în Noembre 1911 și la care am luat parte împreună cu profesorul Slătineanu ca delegați ai Romîniei.

Oficiul internațional de igienă a elaborat un program care să servească de bază conferinței. Cum între cele dintâi neajunsuri care s'au constatat din aplicarea convențiunii în știință este, că anunțarea primelor cazuri nu se face cu promptitudinea cerută de gravitatea faptului, în programul conferinței s'a prevăzut la al. 3. art. 3:

„Studiarea mijloacelor ce trebuiesc adoptate pentruca notificarea primelor cazuri dovedite să fie făcută mai repede și precizarea indicațiunilor amănunțite, care trebuiesc să întovărășească și să urmeze aceste notificări.“

Experiența timpului a mai dovedit că e periculos să lași să beneficieze de liberalitatea convențiunii oricare din state pe singurul motiv că e semnatar al convențiunii; ele vor mai trebui să facă dovada prealabilă a unei bune organizațiuni sanitare interioare.

Oficiul internațional de igienă a pus în program, referitor la acest deziderat, următoarele:

„Avantagii speciale de acordat, în ceiace privește proveniențele lor, statelor pe teritoriul cărora s'a manifestat Pesta, fiindu-se seamă de organizațiunea generală de igienă publică, notificată mai dinnainte celorlalte state contractante, iar în caz de epidemie de dispozițiunile luate pentru a o circumscrie sau stînge“.

Dela încheierea convențiunii dela Paris și până astăzi, cristalizindu-se mai bine convingerea că pericolul cel mare al propagării Ciumei, pe cale maritimă, nu este atîta omul bolnav cît șobolanul ciumat, s'a văzut imediat că convențiunea este slabă în ceiace privește măsurile de apărare în contra șobolanilor suspecți.

Măsura de căpetenie care, ar fi trebuit să fie impusă, este deratizarea riguroasă a vaselor la plecarea din porturile contaminate și luarea de măsuri la acostare în porturile de sosire, așa ca șobolanii să nu poată trece nici din port în vas, nici din vas în port. Asigurarea unui serviciu de deratizare și dezinfecție pe bord.

În programul de discuțiune a viitoarei conferinți se prevede următorul capitol referitor la dezideratele mai sus exprimate :

„Să se consimtă la un tratament de favoare pentru vasele sau pasagerii care vin din porturi contaminate de Pesta sau Holeră, bazat pe :

a). Modul de construcțiune a vasului și modul pe arima-giu al încărcămintului, tinzind a ușura operațiunile de dezinfectare, de deratizare și de asanare.

b). Încărcarea pe bord a aparatelor și a unui personal special sanitar.

c). Operațiunile profilactice să fie efectuate sub oarecare condițiuni și în orice împrejurări în timpul navigațiunii“.

În astfel de condițiuni, cu un certificat de sănătate și de dezinfecție, liberat de medicul bordului, orice călător provenind dintr'o regiune contaminată ar putea fi primit, pe teritoriul unei țări indemne, fără nici o restricțiune.

Nu e de ajuns, zice programul viitoarei conferinți, ca măsurile profilactice să fie luate numai pentru bastimente ; ele trebuie luate și pentru porturi.

„Experiența acestor din urmă ani, — zice programul — a pus în evidență rolul preponderent pe care îl joacă, în difuziunea Pestei, șobolanii și puricii lor. Rezultă că, în ceiace concerne propagațiunea pe cale maritimă, în primul rind al măsurilor profilactice trebuie puse acelea, care vizează distrucțiunea rozătoarelor și a paraziților lor în porturi și pe bastimente“.

„O măsură esențială, pentru a împiedeca înmulțirea șobolanilor și a facilita distrucțiunea lor, ar consta în amenajarea porturilor astfel ca să fie, pe cit posibil, *rat-proof*, adică ca rozătoarele să nu poată găsi hrană și adăpost“.

„Acest deziderat trebuie să fie luat în foarte serioasă considerație, ori de câte ori e vorba de a studia sau de a reglementa lucrări de construcțiune, de drumuri și de a efectua lucrări de asanare în porturile maritime“.

„Pentru a fi în măsură de a surprinde primele manifestațiuni ale Pestei murine și de a-i urma evoluțiunea, fiecare port ar trebui să aibă un serviciu de supraveghere a rozătoarelor, funcționând în tot timpul în mod regulat. Această supraveghere comportă prinderea metodică și examenul bacteriologic al șobolanilor capturați sau găsiți morți“.

În instrucțiunile pe care Direcția noastră sanitară le-a dat delegatului ei, în conferința sanitară din anul trecut, figurează următorul deziderat, care completează cele reclamate de programul oficiului sanitar : „chiar dacă într'un port sau într'o localitate,

nu se constată nici un caz de Peste umană, dar s'a constatat Peste șobolanică, această localitate să fie declarată contaminată și convențiunea să-i impue toate obligațiunile ca pentru epidemie de Peste umană. Autoritățile sanitare din localitate să fie ținute a da știință săptăminală tuturor țărilor semnatare ale convențiunii, de mersul epizootiei“.

Aceasta pentru că s'au observat epizootii de Peste care au durat luni de zile înainte de a se propaga la oameni. Au putut însă în acest interval să infecteze alte porturi.

În sfârșit conferința sanitară, de mai multe ori aminată, s'a întrunit la Paris în Noembrie 1911 și a ales o subcomisiune tehnică, care să se ocupe în special cu chestiunea Pestei.

Raportor al acestei subcomisiuni a fost ales d. dr. Calmette, director al institutului Pasteur din Lille. După ce a ascultat și a luat parte la toate discuțiunile acestei subcomisiuni, a redactat următorul raport, care pune la punct toate chestiunile științifice referitoare la această boală și expune dezideratele profilactice aproape unanim adaptate.

„Subcomisiunea noastră, zice d. Calmette, avea să stabilească bilanțul cunoștințelor științifice dobândite dela conferința sanitară internațională din 1903 încoace, în ce privește etiologia și profilaxia Pestei, pentru a degaja dintr'însul propozițiunile care trebuiesc să inspire pe redactorii noiei convențiuni. În cursul acestor 8 din urmă ani studiul Pestei a fost obiectul unor importante lucrări, datorite în cea mai mare parte comisiunii britanice în India și savanților care au observat recenta epidemie de Peste pneumonică în Manciuria“.

„Faptele noi care se desprind din aceste lucrări sint, în prima linie, afirmarea rolului insectelor înepătoare și sugătoare (purici și păduchi de lemn), în transmisiunea bolii dela șobolan la șobolan și dela șobolan la om. În 1903 importanța acestui mod de propagațiune era încă discutată. Astăzi nu mai este discutată, așa că profilaxia trebuie să vizeze distrucțiunea insectelor parazite ale șobolanilor, precum și distrucțiunea șobolanilor“.

„Epidemia care a bintuit așa de grav în primăvara anului 1911, în Manciuria, a dovedit frecvența și gravitatea transmisiunii directe a Pestei pneumonice prin infecțiunea mucoaselor, în special a mucoasei căilor respiratorii“.

„Grație importantelor cercetări, a căror rezultat ne-a fost adus de prof. Zabolobny, noi știm astăzi că virusul Pestei bubonice și cel al Pestei pneumonice prezintă numai diferența de virulență și câteva particularități culturale, dar că Pesta Tarabaganilor (*Arctomys bobac*) sau marmote de Siberia, care a fost origina epidemiei manciuriane, este identică cu Pesta șobolanilor“.

„Predominența formei pneumonice este în raport cu modul de contagiune direct dela om la om, favorizată prin condițiunile sociale și climaterice, pe cînd forma bubonică este consecința obișnuită a contaminării micilor plăgi, particularmente a celor

produse de insectele înțepătoare și sugătoare, provenind dela rozătoarele infectate de Pestă“.

„D-l Zabolobny a insistat asupra duratei inventațiunii, în general scurtă pentru Pesta pneumonică. Ea variază dela 24 ore la 3 zile. Pentru Pesta bubonică este excepțional ca ea să treacă de 3 zile“.

„In consecință subcomisiunea a adoptat în unanimitate următoarea propozițiune :

„In general durata incubatiunii Pestei la om nu trece de 5 zile“.

„Pericolul propagării Pestei prin bolnavi a făcut obiectul unei lungi discuțiuni în 1903. S'a admis atuncea că tot omul atins de Pestă poate să transmită boala și că pericolul este mai mult sau mai puțin mare după forma operațiunii“.

„De atunci comisiunea britanică din Indii a dovedit că, în general, bolnavii atinși de Pestă bubonică nu prezintă, decit în mod excepțional, un pericol pentru cei sănătoși, situați în vecinătate imediată, și că nici un caz de contaminare nu se produce în spitale, atunci chiar când indivizii atinși de diferite boli sînt puși alături de pestoșii bubonici, cu condițiune ca intervenția insectelor înțepătoare și sugătoare să fie îndepărtată. Rezultă de aici că rigoarea condițiunilor de izolare a bolnavilor poate să fie foarte atenuată“.

„Din contra, epidemia din Manciuria și alte epidemii de Pestă pneumonică, mai puțin omoritoare, ne-au dovedit marele pericol de contaminare directă a pielii, a mucoasei căilor respiratorii sau a mucoaselor oculare prin praful emis umed și virulente de subiectele atinse de Pestă pneumonică primitivă, mai cu seamă începînd dela ziua a două a bolii, sau de acelea a căror formă bubonică devine pneumonică înaintea morții“.

„Subcomisiunea a admis prin urmare, de-o parte, că Pesta bubonică nu este contagioasă, dacă precauțiunile convenabile au fost luate pentru a asigura distrucțiunea imediată a insectelor, care pot fi adăpostite în hainele sau așternutul bolnavului; pe de altă parte că, în previziunea unei complicațiuni pneumonice sau septicemice eventuale, tot bolnavul atins de Pestă trebuie să fie izolat, astfel ca : persoanele, chemate să se apropie, să nu poată fi contaminate de produsele de expectorațiune sau excrețiune“.

„Aceste principii au fost formulate în propozițiunea următoare :

„Bolnavul atins de Pestă nu constituie un pericol dacă este izolat în așa chip încît să fie păzit de orice insectă parazită înțepătoare sau sugătoare (purici, păduchi de lemn, etc.), și dacă sînt luate toate precauțiunile ca persoanele, care trebuie să-l apropie, să fie protejate în contra oricărei contaminațiuni a pielii sau a mucoaselor (de căpelenie cele a căilor respiratorii) prin bacilii pestoși, pe care îi împrăștie produsele de expectorațiune sau de excrețiune a bolnavului“.

„In ceiace privește pericolul, pe care îl prezintă persoanele

care au fost în contact cu bolnavii, mai mulți din colegii noștri au semnalat necesitatea de a se ține seamă de faptul că ei pot să fie deja contaminați și în perioada de incubație, fie că sînt suspecți numai ca purtători paraziți infectați“.

„În amîndouă cazurile, aceste persoane trebuie să fie considerate ca suspecte un răstimp, al cărui durată nu va întrece pe cea admisă pentru incubațiunea bolii, fie 5 zile; iar dela începutul supravegherii vor fi luate toate precauțiunile necesare pentru a se asigura că rufăria și hainele lor nu vehiculează nici un parazit în stare de a propaga Pesta. Aceste măsuri sînt suficiente pentru a garanta inocuitatea lor“.

„Propoziția următoare a răspuns acestor preocupări:

Persoanele care au fost în contact cu un bolnav vor fi numai cît considerate ca suspecte un răstimp al cărui durată nu va exceda 5 zile. Ele nu prezintă nici un pericol dacă nu vehiculează parazite înțepătoare și sugătoare (purici, păduchi de lemn, etc.)“.

„Dacă este demonstrat că pericolul pe care îl prezintă bolnavii atinși de Pesta este mai puțin considerabil decît s'a crezut pînă acuma și nu există decît în limitele precizate mai sus, mult mai considerabile sînt pericolele prezentate de șobolani. Toată lumea este de acord asupra acestui punct și rolul atît de important al acestor animale, ca agenți propagatori ai Pestei, a fost deja bine stabilit de convențiunea din 1903. De atunci numeroase fapte au atestat că epidemiile de Pesta recent observate, în diverse localități, mai cu seamă în porturi, au avut ca origină introducerea de șobolani pestoși prin bastimente. Acești șobolani, provenind din localități unde există fie o epizootie murină în același timp cu o epidemie de pesta umană, fie numai o epizootie murină, cite odată nebănuită, au comunicat Pesta șobolanilor indigeni cu atît mai mare ușurință cu cît acești șobolani indigeni erau mai numeroși“.

„Aceste constatări au determinat serviciile sanitare a mai multor națiuni să urmărească în chip statornic distrucțiunea șobolanilor în porturi, mai cu seamă în dockuri și egouri. Pe de altă parte convențiunea din 1903 a înscris deratizarea vaselor infectate. Ea a recomandat aceiași măsură pentru vasele suspecte și pentru vasele indemne, provenind din porturi contaminate; această operațiune trebuind să fie efectuală fie înainte, fie după descărcarea mărfurilor, cel mai repede posibil, și în orice caz într'un răstimp de cel mult 48 ore.“

„Aceste prescripțiuni trebuiesc menținute și dacă pare că nu e posibil să le agravăm, subcomisiunea a emis avizul că ar fi cazul să invităm Administrațiunile sanitare ca să instiue o supraveghere riguroasă a stării sanitare a populației murine din porturi și a practica, pe cît este posibil, deratizarea periodică, nu numai a vaselor care frecventează porturile contaminate sau suspecte de Pesta, dar a tuturor vaselor în general și a depozitelor de mărfuri, a dockurilor și a egurilor, cînd acestea nu

pot fi făcute, după cum ar fi de dorit, neaccesibile șobolanilor (rat-proof).“

„Exterminarea șobolanilor, foarte avantajoasă din punct de vedere strict economic, din cauza stricăciunilor considerabile efectuate de acești rozători în încărcături și mărfuri, se afirmă în mod neîndoios ca cel mai bun mijloc de a realiza o profilaxie eficace a Pestei.“

„Subcomisiunea a rezumat considerațiunile ce preced în formula următoare :

„Imbarcarea pe bordul unui vas a șobolanilor pestoși constituie pericolul de căpetenie a propagării Pestei. Debutul epizodiei Pestei la șobolani trece adesea nebăgat în seamă. Toate măsurile tinzând să reducă în mod permanent populațiunea murină de pe bordul vaselor și în porturile conlaminale sau indemne, precum și în localitățile expuse epidemiilor de Peste, trebuiesc să fie considerate ca fiind de natură a aduce obstacolul cel mai eficace difuziunii bolii.“

„Chestiunea tehnică a deratizărilor n'a fost discutată timp mai îndelungat, de oarece procedeele și aparatele cunoscute din timpul convențiunei din 1903 n'au făcut nici un progres notabil. Subcomisiunea semnalează cu toate acestea necesitatea, care nu fusese indicată mai înainte, de a se asigura la fiecare operație distrucțiunea puricilor și a șobolanilor. Operațiunile trebuiesc prin urmare prelungite suficient și, cînd se întrebunțează sulfurațiunea, să se facă cu o concentrațiune suficientă de gaz (6 p. 100 minimum), pentruca insectele să fie omorite cu siguranță.“

„Afară de aceasta e de trebuință să se recomande administratorilor sanitari, să facă pe cit posibil probe că această distrucțiune a fost realizată, punind în diferite locuri ale vasului martori, reprezentați prin șobolani și purici în captivitate.“

„In ceiace privește mărfurile nu s'a raportat nici un fapt care să ateste că ele au fost origina unei epidemii de Peste. Ca urmare subcomisiunea a adoptat cu unanimitate următoarea propoziție :

„Nu există observație care să indice că Pesta poate să fie propagată prin mărfuri. Acestea pot totuși să constituie un pericol de transmisiune a bolii, dacă au fost murdărite cu bacili pestoși provenind dela bolnavi, sau dacă vehiculează rozătoare sau parazite înțepătoare și sugătoare (purici, păduchi de lemn, etc.) infectați de Peste.“

„In fine subcomisiunea a discutat posibilitatea transportului Pestei, la distanță, pe uscat sau pe bordul vaselor, prin intermediul altor animale decît rozătoarele. Referitor la acest subiect a ascultat o interesantă comunicare a d-lui Clemow, de altfel liniștitoare. Se pare că animalele sălbatice, afară de veveriță (California și Indii) nu sînt susceptibile de a vehicula Pesta ; și printre animalele care se transportă pe bastimente, numai pisicile, după rare observațiuni, par a prezenta oarecare pericol,

poate că din cauza adăpostului pe care îl oferă blana lor pentru paraziții provenind de la șobolanii infectați“.

N'am reținut decât următoarea propoziție :

*„Animalele domestice, îmbarcate pe bordul vaselor, excep-
tând poate pisica, nu sînt susceptibile de a propaga Pesta.“*

Aceste sînt dezideratele conferinței sanitare care s'a ținut anul trecut la Paris : ele vor constitui bazele apărării noastre în viitor.

Măsura, însă, de căpetenie pentru viitor rămîne campania sistematică de distrugere a șobolanilor din regiunile Gharwal și Koumaoun în Hindustanul septentrional și a Tarabaganilor din Manciuria, care, cași vestalele de altă dată, întrețin cu sfințenie, acoperit sub cenușă, virusul acestei boli teribile.

Campania viitorului ar trebui să fie distrugerea la obîrșie.

Dr. D. Tatușescu.

HOMER

ILIADA

Cîntul al optsprezecelea.

- Cînd pe cîmpie ceilalți se tot războiau ca pirjolul,
Bun de picior Antilon veni să dea glas lui Ahile.
Și-l nemeri înainte la vase cu ciocuri înalte,
Unde stătea îngrijat, nu cumva-i se întîmplă ce-acuma
- 5 Se întîmplase. Ofta și zicea către sine-i bărbată:
„Vai mie, vai! Oare ce-i că pletoșii feciori din Ahaia
Se imbulzesc la corăbii și-așa o zbughesc pe cîmpie?
Zei ferim'ar să nu mi se întîmple cumva nenorocul
Ce prorocitu-mi-a mama cîndva; ea mi-a zis că, odată,
- 10 Cel mai viteaz Mirmidon, cînd eu voiu fi încă 'n viață,
Fi-va lovit de Troeni și va pierde lumina de soare.
Ah, negreșit că pierit-a voinicul Patroclu. Nătingul!
Și-i poruncisem ca, dupăce focul dușman va respinge,
Drumul s'apuce 'napoi și să nu se mai prindă cu Hector“.
- 15 Până ce-Ahile cu mintea și inima-așa se frămîntă,
Iată, de el se apropie fiul slăvitului Nestor,
Care cu lacrimi fierbinți amarnica știre i-ăduce:
„Os din viteazul Peleu, vai mie, auzi-vei din gură-mi
Prea-de-tot jalnică veste, ce bine-ar fi fost să nu fie!
- 20 Bietul Patroclu e mort, și-i mare bătae la trupu-i
Cel despoiat, căci armele-i se află în mina lui Hector“.
Asta i-a zis, iar pe Ahile-l învălue noaptea durerii.
Iute, cu pumnii luînd din vatră cenușă cernită,
Prinde s'o 'mprăștie 'n capu-i, frumosul obraz îngrindu-și;

- 25 Dumnezeescul veșmint i se umple de neagra cenușă
 Și, tăvălindu-se 'n colb, el, cit mi-ți-i bradul, se 'ntinde
 Și se tot sbate și chica cu minile-și smulge, sluțind-o.
 Roabele, cele luate ca plian de Patroclu și-Ahile,
 Prins-au să țipe virtos, cu suflet durut, și s'alerge
- 30 Toate din cort spre Ahile, și toate plîngeau, și cu pumnii
 Jalnic în piept se izbeau ; se muiau tuturora genunchii.
 Sta Antiloh văetîndu-se alături cu ochii în lacrimi
 Și-l apuca pe Ahile de mini ; el ofta doar din suflet,
 Și se temea Antiloh nu cumva să se 'njunghe cu fierul.
- 35 Groaznic Ahile-a gemut ; auzitu-l-a mama-i cinstită
 Din al Oceanului fund, de pe lingă bătrînul ei tată.
 Și-a izbucnit ea în hohot de plîns, de săriră 'mprejuru-i
 Toate surorile ei, Nereidele, zinele mării.
 Thalia, Glauke-a venit, deasemenea și Kymodoke,
- 40 Speo, Neseia și Thoe, precum și ochioasa Halea,
 Și Kymothoe 'mpreună și chiar Lemnorea și-Actea ;
 Au mai venit Amphithoe, Iera, Melita și Agave,
 Doto și Proto, cu ele Pherusa, și chiar Dynamene
 Și Dexamene ; cu ea Amphinome și Callianera,
- 45 Doris, Panope și-apoi Galatea, vestita de mindră,
 Ba și Nemertes a fost și Apseudes și Callianassa,
 S'a repezit și Clymene, Ianera pe loc și Ianassa,
 Maira, Orithya chiar și frumoasa la plete-Amatheia,
 Și celelalte zeițe din fundul noianului mării.
- 50 Peștera cea luminoasă de-argint era plină de ele,
 Toate în piept se loveau, iar Thetis porni tinguitul :
 „Scumpe surori Nereide, ascultați-mă voi, să cunoașteți
 Ce-amărăciune, ce caznă săracul meu suflet îndură.
 Mamă sărmană de plîns a unui viteaz așa mare !
- 55 După ce lumii am dat un fecior prea puternic și mindru,
 Steagul voinicilor, de răsărea ca o verde mlădiță,
 Căci bucuros l-am crescut, că un pom roditor în grădină,
 Pe 'ncovoiate corăbii trimisu-l-am tocmai la Troia,
 Unde să ducă războiu cu Trœnii ; dar vai, că pe dinsul
- 60 N'o să-l primesc dela Troia 'napoi la Peleus acasă ;
 Iar cită vreme trăește și vede lumină de soare,
 Sufere bietul, și nu pot măcar să-l ajut la nevoie.
 Totuși m'oiu duce să-mi văd pe feciorul iubit și să aflu
 Ce supărare-l ajunsese, departe de valma bătăii“.

- 65 Zice, și 'ndată din peșteră pleacă, și-alături de dinsa
Zinele merg lăcrimînd. Despică-se 'mpreajma lor valul
Apelor.—Cînd după-aceia sosiră la rodnică Troia
Steteră toate la rînd, suindu-se-acolo pe maluri,
Unde, pe-aproape de-Ahile, stau dese 'nșirate corăbii.
- 70 Dînsul ofta din adînc, cînd mama-i cinstită venindu-i
Țipă și'n hohot de plîns îi cuprinde cu brațele capul
Și, tînguindu-se amar, îi rostește cuvînte ce zboară :
„Ce plîngi, tu fătul meu scump ? Ce rău și ce jale te apasă ?
Spune și nu-mi tînui ; implinit îți e doar dela Zeus
- 75 Tot ce odat'ai poftit, cînd mînile tale 'nălțat-ai
Și l-ai rugat ca să fie respinși spre corăbii Aheii,
Fără de sprijinul tău, și să sufere toată 'njosirea“.
Însă din greu suspinînd răspunse șoimanul Ahile :
„Mamă iubită, e drept că pe voe făcutu-mi-a Zeus;
- 80 Însă la ce bun acuma, cînd dus îmi e scumpul tovarăș,
Bunul Patroclu, pe care-l cinsteam ca pe nici un prieten,
Ba ca pe sine-l iubeam. L-am pierdut, l-a ucis acum Hector
Și l-a prădat de acea grozăvie, mînune de arme,
Mindrele-odoare, primite în dar dela zei de Peleus,
- 85 Cînd unui biet muritor pe tine te-au dat de soție.
Bine-ar fi fost dacă tu rămîneai între zinele mării
Și-ar fi luat de femeie părintele-mi pe-o muritoare !
N'ai fi ajuns și tu, mamă, să suferi atîta mîhnire
Astăzi, cînd eu am să mor și acasă 'napoi dela Troia,
- 90 Fiul tu n'ai să-ți primești, că spre viață nimic nu mă trage,
Nici nu mai vreau între oameni să fiu pînă cînd de-a mea lance
Hector nu cade zdrobit și nu-și pierde suflarea, spășindu-și
Astfel păcatul—omorul lui Menetiade Patroclu“.
Dar cuvîntatu-i-a Thetis, cu fața scaldată de lacrimi :
- 95 „Fiule, dacă-i cum zici, puține sint zilele tale,
Doară și tu te vei duce curînd după moartea lui Hector“.
Dar din adîncuri oftînd răspunse șoimanul Ahile :
„Ah, de-aș muri chiar acum, căci nu mi s'a dat ca să-mi apăr
Soțul de moarte, și bietul pierit-a departe de țară.
- 100 N'am fost alături de el cu arma să 'mpiedic pieirea-i.
Iată-mă dar osîndit : eu nu mai văd scumpa mea țară,
Nici pe Patroclu eu n'am mîntuit, nici pe alții atîția
Dintre tovarășii mei ce pieriră de arma lui Hector,
Ci numai șed la corăbii, netrebnică-a țărnei povară,

- 105 Eu, care totuși mă țin de mai vrednic și bun ca nici unul
 Intre oștenii Ahei, ci la sfaturi mai buni sînt și alții.
 Pieară 'ntre oameni și zei dihononia și învrăjbirea,
 Pieară mînia ce scoate din minți și pe cei mai cuminte,
 Patima care, mai dulce ca mierea ce'n git se prelinge,
- 110 Crește, se furișă 'n piept și întunecă mîntea ca fumul.
 Astfel a fost și mînia-mi pe craiul Atrid Agamemnon.
 Dar să lăsăm la o parte trecutul, măcar că ne doare,
 Și neinvinsei nevoi ne supunem pornirile noastre.
 Eu mă voi duce să es înaintea lui Hector, calăul
- 115 Celui ce-mi fu așa scump și sînt gata-a primi lovitura
 Morții, oricînd va vrea Zeus și zeii ceilalți să mi-o dea.
 Moartea s'o birue nu putu însuși Heracle vinjosul,
 Fiul nespus de iubit al stăpînului Zeus Cronion.
 Capăt ursita i-a pus și pizma cea vajnic'a Herei.
- 120 Astfel și eu, de am parte de-o soartă tot una cu dînsul,
 Mort am să fiu, dacă mor. Deci azi voi izbîndă și slavă,
 Vreau pe Troenele și pe Dardanele cele pieptoase,
 De pe obraji lor tineri cu minile lor amîndouă
 Lacrimi să șteargă, să geamă mereu văduvite de mine,
- 125 Seamă să-și dea deplin că demult n'am pus mîna pe arme.
 Nu mă opri dar, deși mă iubcști, doară n'ai să mă'ndupleci".
 Zice, iar cea cu picioare-argintii lui Ahile-i cuvîntă:
 „Drept e, copilul meu, tot ce mi-ai spus; e frumos pe tovarăși
 Să-i sprijinești la nevoe și chiar de pieire să-i aperi.
- 130 Dar măestritele, strălucimintele-ți arme de-aramă
 S'află în mîna dușmanilor tăi: însuși Hector le poartă,
 Și se mindrește cu ele, ci-mi pare că vreme 'ndelungă
 N'o să se bucure el, căci moartea-i aproape de dînsul.
 Însă tu stai laoparte și nu te băga 'n bătălie,
- 135 Până ce n'ai să mă vezi, cînd eu m'oiu întoarce la tine.
 Mine chiar, pe mînecate în zori, voi veni aducîndu-ți
 O frumuseță de arme lucrate de zeul Hefestos".
 Asta-a vorbit și-a plecat înapoi părăsindu-și feciorul.
 Cînd se întoarce la țarm grăit-a surorilor sale:
- 140 „Voi cufundați-vă 'n sinul cel fără de margini al mării.
 Mergeți acasă la tata, vedeți pe bătrînul Nereus,
 Căruia spuneți-i tot; eu pe 'naltul Olimp mă voi duce
 Și m'oiu ruga iscusitului meșter Hefestos să dea
 Fiului meu, dacă vrea, lucitoare și falnice arme".

- 145 Zice; iar ele pe loc se cufundă în undele mării.
Thetis, zeița cu albe picioare, ia drumul și merge
Sus pe Olimp ca s'aducă-armătura cea neîntrecută.
Iute picioarele ei o purtau spre Olimp.—Iar Aheii,
Inghesuși înaintea lui Hector, fugeau într'acea
- 150 Spre Helespont, și grozav aolind ajungeau la corăbii.
Nu mai putură din toiu la tabără-Aheii s'aducă
Trupul lui Menetiad, tovarășul drag lui Ahile,
Armia doar îl ajunse din nou și teleaga lui Hector,
Fiul lui Priam, cel neobosit în putere ca focul.
- 155 Leșul de trei ori atunci de picior apucatu-l-a Hector
Gata să-l ia înapoi și cu strigăt chema pe tovarăși,
Însă de trei ori departe de leș îl respinseră Aias,
Inviforați amindoi; dar el, încrezut în virtute-i,
Aprig acuma dă proașcă prin valmă și-acum se oprește
- 160 Ingrozitor chinînd, dar nu se dă 'nlături o clipă.
Cum pe la țară păstorii nu-i chip dela vita răpusă
Leul cel roib să-l alunge, cînd fiara-i lîhnită de foame;
Tocmai așa și războinicii! Afăs pe fiul lui Priam
Nu pot acuma să-l sperie, nici dela mîort să-l abată.
- 165 Hector putea să cîștige și mîortul și-o mare izbîndă,
Însă-a venit la Ahile, alergînd din Olimp, aripata
Iris, zeița cea iute ca vîntul, dar fără s'o știe
Zeus și zcii ceilalți; ea fuse trimisă de Hera
Să-l întărite la arme, și-i zise grăindu-i de-aproape:
- 170 „Scoală-te,-Ahile tu cel mai năpraznic viteaz de pe lume,
Apără trupul lui Menetiad, după care se'ncinse,
Lîngă corăbii încaer cumplit. Seucid între dinșii
Unii în juru-i zorînd ca să-și mintue'n tabără mîortul,
Alții dorînd ca să-l ducă la Troia, bătuta de vînturi,
- 175 Tot se îndeasă nebuni, dar mai ales falnicul Hector
Cătă să-l smulgă 'napoi și-i tare dorit să-i răteze
Capul din fraged grumaz și'n țapă să-l tragă, hainul.
Hai dar, nu sta odihnînd; ia seama și teme-te,-Ahile
Nu cumva pradă s'ajungă Patroclu la cinii din Troia.
- 180 Mare rușinea-ți va fi, dacă el ciopărțit o să-ți vie“.
Dar pe zeiță-a 'ntrebat-o fugaciul, mărîitul Ahile:
„Care din zei te-a trimis vestitoare la mine, o Iris?“
Vorba-i întoarse zeița-aripată cea iute ca vîntul:
„Hera din cer mă trimise, mărîita soție-a lui Zeus,

- 185 Fără s'o știe Cronion în slavă 'ntronatul și zeii
Nemuritori, care stau pe-a Olimpului culmi troenite".
Zise zeiței atunci șoimantul Ahile : „Dar spune-mi,
Cum să mă duc la războiu? Dușmanii au armele mele
Și-altele-acuma să'ncing nu'mi îngădăue mama iubită
- 190 Până ce n'o voi vedea întorcându-se-aici la corăbii ;
Dela Hefestos mi-a spus că mi-aduce-armătură frumoasă.
Și-apoi eu nici nu cunosc ale altuia arme vestite
Ca să le 'mbrac, doar afară de scutul lui Aias Telamon,
Însă și Aias socot că se bate 'naintea oștirii,
- 195 Unde înjuru-i dă moarte, cu sulița, pentru Patroclu".
Dar lui Ahile-i răspunse-aripata și sprintena Iris :
„Bine-o știm noi că's în mîna vrăjmașilor armele tale,
Du-te tu însă așa înspre șanț să te vadă Troenii.
Poate că ei, speriați, se vor da înapoi dela luptă,
- 200 Și vor putea să răsufle voinicii feciori din Ahaia,
Mult necăjiții, și-avea-vor un pic de răgaz la bătae".
Asta zicîndu-i, se mistue zina cea sprintenă Iris.
Dragul lui Zeus Ahile se scoală'n picioare, iar Palas
Scutul cu ciucuri de aur i-aruncă pe umerii sdraveni,
- 205 Și cu un nor auriu îi impresură capul zeița,
Iar dela capu-i se 'nalță o flacără strălucitoare.
Cum e cînd fumul pornit din cetate 'n văzduh se înalță
În depărtatul ostrov ce-l încunjură 'n luptă dușmanii :
Cei din năuntru tot es și se bat citu-i ziua de mare
- 210 În urgisitul războiu ; dar în urmă, cînd soarele-apune,
Torțile dese s'apîrînd și de sus, din cetate, răsare
Multă lumină 'nadins ca s'o vadă din preajmă vecinii
Și să alerge cu vasele, să 'ndepărteze năpasta ;
Astfel în slavă-i ajunge lumina din cap lui Ahile.
- 215 Merge viteazul spre șanț, dîncòlo de zid, dar nu întră
Prin bătălie,-ascultînd de a mamei povață 'cuminte.
Stă dar acolo și strigă virtos ; de departe răspunde
Glasul Atenei, și a fost cumplită-a Troenilor zarvă.
Tocmai ca sunetul cel ascuțit ce s'aude cînd sună
- 220 Trîmbița unor dușmani nemiloși care'ncing o cetate ;
Tare tot astfel atunci fu strigătul lui Eacide.
Cum auziră Troenii puternicu-i glas de aramă,
Cutremurără-se toți, iar caii comoși începură
Carele a 'ntoarce 'napoi ; simțeau doar că nu este a bine.

- 225 Au inlemnit vizitii cînd ei au văzut vilvătaia
 Ce-i văpăia 'nfricoșată, nestinsă la cap lui Ahile
 Și-o inteția necurmat fulgeratica Palas Atena.
 Strașnic țipat-a la șanț de tref ori din pieptu-i Ahile,
 Valmeș fugit-au de trei ori Troenii și soții lor mindri.
- 230 Șase părechi de bărbați, războinici de frunte, pieriră
 Prin armălae 'ntre care și lănci de-ale lor. Iar Aheii
 Smulseră-atunci bucuros din luptă pe mortul Patroclu
 Și-l așezară 'ntr'un pat. Prietenii lui s'adunară
 Jur împrejuru-i plîngînd. A venit după dinșii Ahile ;
- 235 Dus și cu lacrimi fierbinți privea la iubitul prieten,
 Care zăcea pe o raclă, străpuns de o lance-ascuțită.
 Il trimisese cu cai și telegi și cu-o armie 'ntreagă,
 Inșă pe bietul el nu-l mai primește 'napoi dela luptă.
 Hera, stăpina cea naltă, poruncă dădu intr'aceia
- 240 Soarelui neobosit mai de vreme'n Ocean să apue ;
 Soarele-apuse nevrînd, și măriții Ahei încetară
 Cruntul incaer al lor și războiul amar tuturoră.
 Cînd după-aceia Troenii din cîștetul cel singeratec
 Se 'ndepărtează și caii cîștîți dela care-i deshamă,
- 245 N'au zăbăvit să s'adune la sîat, înainte de cină.
 Stiau în picioare 'n sobor, nu cutează să șadă nici unul ;
 Spaima-i pălise pe toți, căci Ahile din nou s'arătase
 Dupăce vreme 'ndelungă războiul cel crud oropsise.
 Prinse intăiu a vorbi a lui Panthus fecior Polydamas
- 250 Cel socotit, care singur vedea inapoi și 'nainte,
 Bunul lui Hector tovarăș, născut intr'o noapte cu dînsul,
 Dar biruia Polydamas cu sfatul, iar Hector cu arma.
 El, sănătos cugetînd, așa începu să cuvinte :
 „Bine gîndiți-vă-acum, o prietini. Povața din parte-mi
- 255 E s'apucăm spre cetate, să nu așteptăm dimineța
 Lingă corăbii, pe cîmp ; sintem doar de ziduri departe.
 Cît avu ciudă pe-Atrid Agamemnon viteazul Ahile,
 Fostu-ne-a doară mai lesne să ducem războiu cu Aheii.
 Mă bucuram eu de masul oștirii pe lingă corăbii,
- 260 Căci socoteam că putea-vom lua 'ncovoiatele vase.
 Inșă de-acuma grozav mă mai tem de șoimanul Ahile.
 Aprig și nepregetat cum e el, n'o să vrea să rămie
 Numai pe-aicea la cîmp, unde noi cu Aheii, pe locul
 Ce ne desparte, ne tot hărțuim îndenoi deopotrivă,

- 265 Ci se va bate, cetatea rîvnind și femeile noastre.
 Hai dar la ziduri 'napoi, și să credeți c'asa o să fie ;
 Tainica noapte, ce-i drept, acum l-a oprit pe Ahile,
 Dar dacă tot pe aicea găsi-ne-va dînsul și mine
 Cînd năvăli-va 'narmat, vedea-vor prea bine cu toții
- 270 Cine-i Ahile, și-or fi bucuroși să se furișe 'n Troia
 Teferi scăpînd ; căci droae de-ai noștri, pierînd, o să'mbuibe
 Vulturi și cîni, dar doamne ferește-mi auzul de asta !
 Inșă de-om face cum spun, cu toată mîhnirea din suflet,
 Noaptea ținea-vom puterea 'ntrunită 'n oraș ; iar acolo
- 275 Au să ne apere murii cu turnuri și porți răsărite,
 Bine 'ncheiate canaturi din trainice, netede scînduri.
 Noi dimineața din zori, încingîndu-ne armele, sta-vom
 Jur-impjur pe la turnuri și amar li va fi lui Ahile,
 Dacă-ar veni dela vase și-ar vrea să ne 'mpresure zidul.
- 280 El o să plece 'napoi săturîndu-și de atîta-alergare
 Căii cu gîtul nalt purtați în tot felul sub ziduri.
 N'o să mai aibă curajul să dea năvală 'n cetate,
 Ci o să-l sîrșie cîinii 'nainte ca el să ne-o surpe".
 Clatină Hector din coif, se 'ncruntă și 'ndată-i răspunde :
- 285 „Hei Polydamas, nu-mi place vorbirea rostită de tine,
 Dacă ne'nveți să pornim înapoi și 'n oraș să ne 'nchidem :
 Nu vi-e destul cît ați stat ca în temnița cîlela sub ziduri ?
 Vestea mergea mai demult și toți povesteau că orașul
 Tatălui meu e avut în comori de aramă și aur,
- 290 Inșă pierit-au acuma din case-avușiiile mîndre,
 Trec doar în Frygia, trec în Meonia cea desfătăată
 Pentru nevoile noastre, de cînd oropsitu-ne-a Zeus.
 Inșă de-acuma, cînd fiul vicleanului Cronos m'ajută
 Tot biruînd pe Troeni să-i infund la corăbii spre mare,
- 295 Nu-ți da 'n vileag, o nebune, aceste gîndiri ale tale.
 N'o să te-asculte niciunul de-ai noștri, căci n'o să dau voe.
 Hai dar mai bine să facem cu toții cum eu vă voi spune.
 Cina luați-vă-acuma prin tabără, printre șiraguri,
 Și îngrijiți după-aceia de străji și vegheați fiecare.
- 300 Dacă-i vreunul ce prea mult avutul își teme și-l doare,
 Las' să-l aducă să-l dea în folosul obștească al oștirii,
 Asta-i mai bine decît să se 'nfrupte dintr'însul Aheii.
 Noi dimineața din zori, încingîndu-ne armele, iarăși
 Lupta cea cruntă să 'ncepem pe ling'albiate corăbii.

- 305 Dacă e drept că la vase sculatu-s'a 'naltul Ahile,
Lui o să-i fie mai rău, dacă vine spre noi. Eu de dînsul
Nu m'oiu feri în greșosul războiu, ci voiou sta împotriva
Până ce el mă învinge cu totul, ori eu l-oiu învinge,
Nici nu alege războiul, și cade chiar cine-amenință".
- 310 Hector așa le grăi, și Troenii voios chiuiră.
Niște nebuni ! îi scosese din minte doar Palas Atena,
De-au lăudat sfătuirea cea nenorocită-a lui Hector,
Nesocotind cuvîntarea temeinică-a lui Polydamas.
Ei după-aceia prin oaste la cină s'au pus. Iar Aheii
- 315 Stau la priveghiu cîtu-i noaptea, bocesc și tot plîng pe Patroclu.
Bocetul jalnic al lor îl începe 'ntre dinșii Ahile ;
Dupăce minele-i crunte le pune pe piept lui Patroclu,
Geme și-oltează mereu. Cum leul cu coama făloasă,
Cînd vîntorul de cerbi din bușnet umbros îi răpește
- 320 Puii prin peșteră-ascunși, iar el după-aceia cînd vine,
Plin de mîhnire cutreeră văile, aduimecă 'ntruna,
Doar ar găsi pe dușman, și geme turbat de mînie ;
Astfel Ahile, din greu suspinînd, Mirmidonilor zice :
„Vai, că zadarnic cuvînt grăit-am în ziua aceea,
- 325 Cînd mîngăiam pe viteazul Menetiu acasă. Ia dînsul
Și pe slăvitu-i fecior, îi spuneam că-i aduc la Opunta
Dupăce nărue Troia și capătă parte din pradă.
Insă nu-s toate dorințele noastre 'mplinite de Zeus ;
Scris-i-amîndoi să stropim cu sîngele nostru, la Troia,
- 330 Unul și-același pămînt, nici eu doar la 'ntorsul acasă
N'o să mai fiu niciodată primit de bătrînul Peleus,
Nici de-a mea mamă, de Thetis ; aici o să-mi fie mormîntul.
Insă de-i dat să pogor în pămînt după tine, Patrocle,
Nu-ți voiou da cîntea 'ngropării, de nu-ți voiou aduce nainte
- 335 Capul și armele-aceluia, care-a 'ndrăznit să te-omoare.
Șase perechi de Troeni, toți oameni aleși, înaintea
Rugului am să-i înjunghiu, și-așa să-mi răzbun a ta moarte.
Insă tu astfel întins o să stai pîn'atunci la corăbii,
Iar împrejuru-ți jălind vor plînge și noaptea și ziua
- 340 Roabele noastre din Troia, Dardanele cele pieptoase
Ce-am dobîndit amîndoi cu puterile noastre, cu arma,
Cînd cucerit-am orașe bogate'n avuturi și'n oameni".
Asta zicînd, a grăbit pe tovarăși mărîtul Ahile
Mare căldare de apă să pue pe foc, ca să spele

- 345 Numaidecit pe Patroclu, să-i șteargă măcșala de singe.
 Dinșii cazanul de bae-așezară pe focul ce arde,
 Apă turnară, și sub pirustrii au pus lemne grămadă.
 Flacăra-a prins să impresure vasul și apa să fiarbă.
 Când lăutoarea fu gata fierbinte în vasul de-aramă,
- 350 Trupu-i spălară și-l unseră cu o grăsime lucioasă,
 Ranele-apoi i-astupară pe rind cu un balsam de nouă
 Ani, îl întinseră'n pat, și întreg, dela cap la picioare,
 L'acoperiră cu-un giulgiu, deasupra cu-o pănură albă.
 Strinși după-aceia pe lingă Pilide cel bun de picioare,
- 355 Stau Mirmidonii cu gemete noaptea jălind pe Patroclu.
 Zeus atunci a grăit soției și soru-sei Hera :
 „Ai izbutit în sfârșit, ochioasa mea doamnă tu Hero,
 Iat'ai sculăt în picioare pe Ahile cel iute ca șoimul.
 Parcă sint ploduri de-a tale feciorii pletosi din Ahaia !”
- 360 Zeului însă-i răspunse ochioasa cinstita zeiță :
 „Ce fel de vorbă-ai rostit, cumplit fecior a lui Cronos ?
 Dacă și-un biet muritor, lipsit de priceperea noastră,
 Poate să-i vie de hac unui alt muritor de pe lume,
 Dar apoi eu care sint mare presus de oricare zeiță
- 365 Și după neam, și fiindcă ți-s doară femece—soția
 Celui mai mare între zei și de care toți zeii ascultă,
 N'o să pot focul să-mi scot pe Troeni, uneltindu-le răul ?”
 Asta vorbiră-amindoi, între dinșii atunci. Iară Thetis
 Cea cu picioare argintii sosi la Hefestos, în casa-i
- 370 Cea instelată cu veșnice ziduri de-aramă, și-aleasă
 Printre palate zeești, durate de șchiopul Hefestos.
 Ea îl găsi nădușind și harnic rotindu-se în jurul
 Foilor, unde gătea douăzeci de căldări cu picioare,
 Vrînd la părăși să le-așeze în sala cea bine zidită,
- 375 Iar sub picior fiecărei i-a pus câte-o roată de aur,
 Ca la divanul zeesc dela sine să poată să intre
 Și să se'ntoarcă în sală'napoi-așa mare minune !
 Ele mai gata erau, numai toartele meșteșugite
 Nu le lipise, și ținte bătea și voia să le prindă.
- 380 Tocmai la asta cu mintea-i de meșter lucra, pe cînd Thetis
 Cea cu picioare-argintii a venit pe la dinsul acasă.
 Cum a văzut-o sub vâl sclipitor i-a ieșit înainte
 Haris cea plină de farmec, soția vestitului meșter.
 Mina-apucîndu-i a strîns-o cu drag și-a început s'o întrebe:

- 385 „Cum de vii oare la noi, cinstito și draga mea Thetis,
Cea îmbrăcată 'n straiu lung? Tu n'ai prea venit pân'acuma.
Haide 'năuntru, vei fi ospătată frumos ca un oaspe“.
Asta zicindu-i, o duse în casă mindreța de zină,
Și o polti pe un jilț; cu ținte de argint era jilțul
- 390 Cel măestrit și-arătos, și avea scăunaș de picioare.
Dinsa chemat-a pe meșterul cel năsdrașan după-aceia:
„Vino degrabă, Hefest; te caută Thetis pe tine“.
Meșterul cel iscusit la asta-i răspunse zeiței:
„Vrednică de 'nchinăciune și cinste-i zeița din casă.
- 395 Ea de primejdie m'a izbăvit la grozava-mi cădere,
Cind de rușine ciinoasa mea mamă-a dorit să m'ascundă,
Căci eram schiop. Ce durere și chin era, bietul, să sufăr?
Dar, în al mării afund, la sinu-i primitu-m'a Thetis
Și Eurynome, copila Oceanului, rful virtelnic,
- 400 Unde cu ele stătu nouă ani meșterind la podoabe—
Incolăcite brațări, cheutori și verige și salbe.
Stam într'o peșteră'n fund, și cu murmur de spume Oceanul
Jur-împrejur îmi hujă fioros; dar nici unul acolo
Nu mă știa tainuit, nici zei și nici oameni, ci numai
- 405 Ele-amîndouă, zeițele, mintuitoarele mele.
Thetis acuma la noi a venit, deci dator mă simt foarte
Să mă plătesc pe deplin cătră zina cea falnică'n plete.
Tu ca pe-un oaspe primește-o și dă-i bunătățile toate
Până ce foile pun la o parte și sculele mele“.
- 410 Zise, și dela ilău gifuind uriașul se scoală,
Schiop el fiind, clămpănesc picioarele-i slabe sub dînsul.
Foile-și lasă deoparte de foc, și uneltele toate
Și le culege 'ntr'o ladă de-argint, și, luind un burete
Ud, el își șterge obrazii și minile-i negre-amîndouă,
- 415 Gitul vinjos după-aceia și pieptul păros, și îmbracă
Haina; și, schiptrul cel gros apucînd, o pornește spre ușă
Șovilcînd. La porunca stăpinului ies și-l ajută
Slujnice, chipuri de aur, dar vii ca fecioarele-aeve;
Au, deopotrivă ca dînsule, minte și glas și putere,
- 420 Și-au învățat dela zeii cei nemuritori să lucreze.
Ele dau zor, se căznesc proptind pe stăpin, iar el trudnic
Merge la Thetis aproape, pe-un tron strălucit se așază
Și, apucînd-o de mină, așa el începe s'o 'ntrebe:
„Cum de vii oare la noi, prea cinstita și scumpa mea Thetis,

- 425 Cea îmbrăcată'n straiu lung? Tu n'ai prea venit pân'acuma.
Spune-ne gindul întreg, sint gata să fac ce vei cere,
Numai în mină să-mi stea și să fie cumva cu puțință".
Thetis din parte-i atunci a grăit podidită de lacrimi:
„Oare mai este 'n Olimp, o Hefest, vre-o altă zeiță,
430 Care să fi pățimit răstriși așa multe și grele
Cite eu singură dat mi-e din partea lui Zeus să sufăr?
Dintre zeițele mării pe mine m'a dat ca soție.
Unui bărbat muritor, lui Peleus, pe care cu totul
Fără de voe luat-am de soț, că doar iată că jalnic
435 Zace pe-acasă topit de bătrîn. Și-acum altă durere:
Dupăce eu am născut un fecior prea puternic și mindru,
Steagul voinicilor—de-mi răsărea ca o verde mlădiță,
Căci bucuros îl creșteam ca un pom roditor în grădină—
Pe 'ncovoiate corăbii trimisul-am tocmai la Troia,
440 Unde să dee războiu cu Troenii. Dat vai, că pe dinsul
N'o să-l primesc la palat înapoi la Peleus acasă;
Iar cită vreme trăește și vede lumină de soare,
Sufere bietul și nu pot măcar să-l ajut la nevoe.
Fata robită ce Aheii-i dăduseră'n dar, ca răsplată,
445 Craiul Atrid i-a luat-o cu sila 'napoi. Iar Ahile
Tare de doru-i tinjea pătîmind. Mai pe urmă Troenii
I-au îngrădit la corăbii pe Ahei, și din loc să se miște
Nu-i mai lăsau; fruntașii Ahei îl rugau pe Ahile
Și-i juruiau o mulțime de daruri din cele mai mindre,
450 Totuși el nu s'a 'nvoit să-i scape de moarte pe dinșii.
Numai că el a făcut pe Patroclu să'ncingă-armătura-i
Și l-a trimis la bătae'nsoțindu-l cu armie multă.
Ei citu-i ziua s'au tot hărțuit pe la porțile Skee
Și într'o singură zi puteau chiar să surpe cetatea,
455 Dar pe voinicul Patroclu, cînd el pe Troeni îi snopise,
Zeul Apolon răpusu-l-a 'n frunte dînd slavă lui Hector.
De-asta m'arunc la picioarele tale și rogu-te-acuma
Fiului meu, care'n floare peri-va, tu iar să-i dai arme,
Pavăză, platoșă, coif și bine 'ncheiate pulpare;
460 Armele lui le-a pierdut, la cădere-i, iubitu-i prieten,—
De-asta, culcat la pămînt, de obidă se mistue-Ahile".
Zinei apoi i-a răspuns vestitul măestru Hefestos:
„Fii liniștită, o Thetis, de asta să n'ai nici o grijă.
Hei, dac'atît de ușor aș putea să-l răpesc dela moartea

- 465 Cea blestemată pe el, cind bietul în ghiare-o să-i cadă,
 Cit de ușor o să aibă frumoasele arme, de care
 Toți minuna-se-vor iară, văzindu-le'ncinse de dinsul!
 Astfel îi zise și-acolo lăsind-o, la foi se grăbește,
 Foile 'ntoarce spre foc și începe cu ele să umble.
- 470 În douăzeci de cuptoare, pornesc deodată să sufle
 Foile toate și focul aprind cu suflarea 'n tot chipul—
 Ba mai domol, ba mai repede, după dorita măsură,
 Cum socotește Hefestos și după cum cere și lucrul.
 El cositor în jăritic aruncă și-aramă virtuoasă,
- 475 Galbenul aur de preț și argint. Pe un trunchiu după-accia,
 Pune o mare și grea nicovală, și iute 'ntr'o mină
 Ia el un sdravăn ciocan și în mina cealaltă un clește
 Și 'ntruchipează întâiu o puternică pavază mare,
 O 'mpodobește 'mprejur și c'un cerc întreit o încinge,
- 480 De strălucește nespus. Cureaua-i de argint e făcută.
 Cinci de metal isă paveză-i pături; pe față-i, deasupra,
 Multe podoabe scobește și face cu mîntea-i de meșter.
 Inchipuit-a prin ele pămîntul și cerul și marea,
 Soarele neobositul și luna'n lumina-i deplină,
- 485 Stelele toate, ale cerului zodii și mîndra-i cunună,
 Cloșca cu puii, Hiadele și Orionul puternic,
 Ursul așijderea, căruia-i zice și Carul cel mare,
 Carele-ochind Orionul, pe loc în văzduh se rotește,
 Singurul care nicicînd nu coboară 'n Ocean să se scalde.
- 490 Face și două frumoase cetăți locuite de oameni,
 Unde se văd niște nunți și chef de nuntași și ospețe
 Și-unde sub raze de fapte miresele ies din iatacuri
 Și sint pornite 'n oraș. Răsună mult cîntec de nuntă
 Și jucătorii la horă se prind, și acolo 'ntre dinșii
- 495 Fluere și alăute țin hangul; femei grămădite
 Stau în picioare la porți și alaiul privesc cu mirare.
 Gloată s'adună 'ntr'un loc în sobor; între doi e o sfadă.
 Dinșii se judecă pentru răsplata, cu care să fie
 Răscumpărat un omor; unul ține că dase răsplată,
- 500 Și-obștii o spune-apriat; cel'lalt că nimic nu primise.
 De-asta ei vor amîndoi ca județul s'aleagă ce crede.
 Oamenii strigă, fac larmă fiind pentru unul sau altul,
 Crainicii însă-i opresc și fac liniște; judecătorii
 Șed la județul lor sfînt pe laviți de netedă piatră;

- 505 Ia fiecare în mină toiagul strigacilor crainici,
 Și se ridică 'n picioare și-așa la județ se perindă.
 Două talanturi de aur se află la mijloc, menite
 Judelui care, rostind judecata; mai drept o să fie.
 Iată și-orașul cellalt; două taberi cu arme lucioase
- 510 Îl impresoară, și 'n două le stă împărțită părerea:
 Unii să darme cetatea ori numai în două să 'mpartă
 Toate-avuțiile ce 'nfloritorul oraș le cuprinde.
 Ci 'mpresurații, s'asculte nevrind, se gătiră de-o cursă.
 Puseră dar pe femei și pe fii cu bătrînii alături
- 515 La metereze să stea în picioare, să străjue zidul;
 Dinșii se furișă-apoi, iar în frunte li-i Palas Atena
 Și-Ares din aur făcuți și gătiți în veșminte de aramă,
 Mari și frumoși în podoabe de arme, cum zeii s'arată,
 Și vederoși amîndoi, iar oștenii s mai scunzi decît zeii.
- 520 Cînd după asta șosesc pe la locul ce lor li se pare
 Bun de pîndit la un riu, unde vitele toate s'adapă,
 Dinșii se tupilă-acolo cu armele lucii de-aramă;
 Iar la o parte de oaste se puseră doi să dea veste,
 Cînd vor vedea că s'apropie vitele și-oile albe.
- 525 Turmele vin în curînd, și cîntă din nău după ele
 Veseli doi tineri păstori, care nici bănuiesc viclenia.
 Asta văzînd cei ascunși deodată răsar și dînd busta
 Peste cirezi și în turme de oi arătoase și albe;
 Ei le ripesc și apoi pe-amîndoi păcurarii i-omoară.
- 530 Cei dela tabără-atunci aud strașnicul vuet de vite,
 Și, dela sfat, unde stau adunați, pe fugari se aruncă,
 Iute dau goană și repede-ajung, și acolo, pe malul
 Riului, ei cu dușmanii dau piept și s'apucă la harță
 Și se tot bat între dinșii cu lănci ascuțite de-aramă.
- 535 Vrajba ia parte și zarva și-amarnica iazmă-a peirii,
 Care, pe umăr purtînd o haină 'mproșcată cu singe,
 Duce pe unul de moarte rănit; iar pe altul în viață
 Și pe-un al treilea, mort, de picioare-l tirăște prin luptă.
 Pare că's oameni aeve, se 'ncaeră toți și se 'nvalmă
- 540 Și se muncesc deoparte și alta să-și mintue morții.
 Zeul inchipue-apoi un ogor mai întins, cu pămîntul
 Moale și gras și de trei ori brăzdat; arători de tot felul
 Boii acolo pe-alocuri și-i mină mereu îmboldindu-i.
 Cînd după muncă la 'ntors pân' la capăt străbat arătura,

- 545 Un slujitor, după dinșii venind, le întinde cu mina
Cupa cu vin desfătos, iar ei se întoarnă la brazdă
Și-ară 'nainte dorind să-și ducă la capăt aratul.
Glia, măcar că-i de aur, în urmă-i negrește și parcă-i
Chiar un pământ răscolit. Și aceasta fu mare minune.
- 550 El izvodește și-o holdă frumos răsărită, pe unde,
Seceri tăioase ținind, tot seceră lanul argații.
Dese poloagele cad și s'aștern rinduite pe brazde;
Altele malduri le-adună, fac snopi și le leagă cu pae,
La măldurit se tot străduie trei legători; după dinșii
- 555 Vin copilandri, mănunchile string și pe brațe le cară
Și la legat le tot dau; iar la mijloc tăcut moșierul
Stă cu toiagul pe-o brazdă și caută vesel la dinșii.
Sub un stejar, la o parte, vătafii găsesc de mâncare,
După ce 'njunghe un bou încălat; iar femeile-alături
- 560 Mestecă albe făinuri gătindu-le argaților prinzul.
Mai făurește pe urmă o vie 'ncărcată cu struguri,
Falconică, toată de aur; ciorchinele viei sînt negre
Și de argint is arăcii, de care se razimă 'ntreagă.
Sapă impreajmă-i un șant vinețiu și un gard după-aceia
- 565 Din cositor; și în vie-i o singură numai carare,
Ce la cules e bătută de cei care strugurii cară.
Fete pe-acolo se văd și flăcăi; ei fac haz și tot zburdă,
Poama cea dulce purtînd în pînerele bine 'mpletite.
Un băetan stă la mijlocul lor și tot zice cu farmec
- 570 Din sunătoare-alăută; cu viers ce se mlădie gingaș
Viersue doina lui Linos; iar dinșii, pe el însoțindu-l,
Chiue, cîntă și tot tropăesc și frămîntă pămîntul.
Zeul făcu și-o cireadă, iar boii cu țapeșe coarne,
Parte din aur și parte din alb cositor, cu duiumul
- 575 Es din ocol și mugind o ia 'ntins la pășune spre malul
Riului cel sgomotos, unde cresc îndoiasele trestii.
Patru din aur păstori se arată pășind după turmă;
Vin după dinșii vre-o nouă zăvozi care-s iuți de picioare.
Iar înaintea cirezii doi lei, două groaznice fiare,
- 580 Repede 'nhață un taur răgaciu; tiriit bietul taur
Muge cumplit; după el se aruncă flăcăii cu haita.
Lei atunci, sfîșiind cu colții juncanul cel mare,
Sorb măruntaele-i, singele-i negru. Zadarnic păstorii
Tot îi alungă și-asmuță zăvozii să sară la dinșii,

- 585 Cinii se dau îndărăt dela lei, nu cutează să-i muște,
 Numai s'apropie,-i latră și iar se imprăstie 'n lături.
 Meșterul cel prea vestit mai făcu, într'o vale frumoasă,
 Pajiște mare și 'ntinsă, a oilor albe pășune,
 Și-acoperite colibe și-ocoale pe-aproape și țarcuri.
- 590 Meșterul cel fără seamăn pe scut măestrit-a și-o horă,
 Tocmai ca hora măreață ce 'n marele Cnosos odată
 Pentru pletoasa-Ariadna-a făcut-o vestitul Dedalos.
 Tineri acolo și fete, bogate în boi, o mulțime
 Joacă 'mpreună în cerc și cu minile prinse deolaltă.
- 595 Gingașe rochii au fetele;-asemenea au și flăcăii
 Bine țesute veșminte ce scintee blind ca oleiul.
 Ele au concieri de aur, a capului dalbă podoabă;
 Săbii de aur au ei, de curele de-argint atirnate.
 Dinșii acum cu picioare deprinse la horă s'avintă
- 600 Foarte ușor cași roata ce 'n mină deplin potrivită
 Cite odată olarul, șezind, o încearcă de merge;
 Topăe-acuma cu toții în șiruri și joacă 'n tot chipul.
 Lumea grămadă încunjură hora cea fermecătoare
 Și se deslătă, privind. Un meșter cobzar între dinșii
- 605 Cintă de zei luminat; iar doi pehlivani, pe cînd zice
 Cîntecul, se învîrtesc, se dau tumba în mijlocul gloatei.
 Zeul mai sapă și chipul Oceanului, riul cel mare,
 Tocmai la margine 'n scut și face chenarul cu dinsul.
 Cînd după asta fu gata cu scutul cel mare și trainic,
- 610 El mai lucrează și-o platoșă mai luminoasă ca focul,
 Și după-aceia un coif lucitor, măestrit și puternic;
 Cade la tîmple turnat, deasupra cu-o creastă de aur,
 Și din mlădiu cositor mai face la urmă pulpare.
 După ce meșterul cel mai slăvit făuri armătura
- 615 Toată, de jos o ridică și merge ș'o 'mbie zeiței.
 Dînsa, luînd dela zeu strălucita comoară de arme,
 Pleacă din ninsul Olimp zburînd ca un uliu la vale.

Traducere de G. Muraru

Victor Hugo și Vasile Alecsandri poet epic

IV

(Urmare și sfârșit).

Natura și Miraculosul.—În redarea și interpretarea naturii, în zugrăvirea decorului în care se petrece acțiunea epică, a cadrului în care se mișcă personagiile, găsim la Alecsandri numeroase trăsături la fel sau analoge cu ale lui Hugo.

Negreșit, Alecsandri nu posedă ca marele poet francez sentimentul misterului; el nu se încearcă să pătrundă în colțurile cele mai pline de umbră ale naturii; nu e ispitit, cum a fost și la noi un Eminescu, de viața tainică a universului. Pentru dînsul totul e limpede; totul e scaldat în lumină. Alecsandri n'are nici puterea de închipuire sau de divinațiune de a crea lucrurile peste care natura și-a întins vălul său. El n'ar fi în stare să-și așintească privirile asupra nopții, a întunericului, a veșniciei, a infinitului și să facă să răsară, printr'o halucinație spontană sau vroită, viziunea îngrozitoare sau blindă a lucrurilor pe care noi nu putem să le deslușim. El nu ne-ar pune să străbatem cu titanul Phtos genunile din sinul pămîntului și n'ar deschide apoi, deodată, înaintea ochilor noștri uimiți, fereastra imensă ce dă asupra prăpăstiilor infinitului, arătîndu-ne; în viltoarea unde clocește viața, alți sori, alți aștri, alte noianuri, alte omeniri subț alte văzduhuri¹⁾.

La Hugo, chiar și sentimentele și cugetările abstracte iau o înfățișare concretă, devin ființe reale, se individualizează cu un chip particular, cu gesturi și atitudini anume ale lor. Alecsandri se încearcă uneori să-l imite—și atunci mai mult ca oriunde se ivesc limitele talentului său. În două pasagii din *Dumbrava Roșie* apare, în rîndurile ostașilor leși în luptă cu vitejii

1) V. în *La Légende des siècles : La Vision d'où est sorti ce livre.— Le Titan.*

lui Stefan, „duhul spaimii“. Pentru prima oară, năluca înfiorătoare se arată când trece prin oștimea lui Albert vestea că Herbor, căpitanul ei, a căzut sub buzduganul lui Boldur

.....Stau Leșii pătrunși, încremeniți,
Scot șoapte îngrozite, prin ranguri răzlețiți,
Pierd cumpătul, pierd capul, svirl armele 'n văzduh,
Dau dosul și fug iute, goniți de-al spaimii duh.

Curind după aceasta Alecsandri chiamă din nou fantoma îngrozitoare. Alungată de Moldoveni, ceata lui Toporski fuge,

....cum fuge spaima lipsită de rușine.

Sub zorul cumplit al voinicilor domnului romin :

Fug Leșii, fug Cruciații și fuge însuși Craiul,
li duce Domnul Ștefan cum vîntul duce paiul ;
In tabăra leșească un lung pustiu rămîne,
Sub apriga furtună a ceteilor romine.

Urmările apariției acestui „duh al spaimii“ printre ostași, pe cîmpul de războiu, le-a însemnat Alecsandri după Hugo și e interesantă comparația între evocarea abstractă a sentimentului ce prefăce pe bărbații viteji de adineaori în mișei cu personificarea îndrăzneată ce ne-o oferă *L'Expiation* din *Les Châtiments*. Cînd, la Waterloo, vestea grozavă a sosirii lui Blücher se împrăștie printre soldații lui Napoléon, în fața lor răsare o arătare uriașă, palidă, înghețînd cu privirile spectrale bărbația luptătorilor, înmuindu-le curajul prin aspectul convulsiunilor de spaimă în care se sbate, făcînd să li se stringă inima la strigătele ce le scoate, cu glasul tăiat de groază, că nu e mintuire decît în fugă.

.....C'est alors

Qu'élevant sa voix désespérée
La Déroute, géante à la face effarée,
Qui, pâle, épouvantant les plus fiers bataillons,
Changeant subitement les drapeaux en haillons,
A de certains moments, spectre fait de fumées
Se lève grandissante au milieu des armées.
La Déroute apparut au soldat qui s'émeut
Et, se tordant les bras, cria : Sauve qui peut !

....à travers champs, fous, éperdus, farouches
Comme si quelque souffle avait passé sur eux,
Parmi les lourds caissons et les fourgons poudreux,
Roulant dans les fossés, se cachant dans les seigles,
Jetant shakos, manteaux, fusils, jetant les aigles
Sous les sabres prussiens, ces vétérans, ô deuil !
Tremblaient, hurlaient, pleuraient, couraient ! — En un clin d'oeil,
Comme s'envole au vent une paille enflammée,
S'évanouit ce bruit qui fut la grande armée.

Comparația cu Hugo e instructivă și în ce privește personificarea lucrurilor ce cad sub simțuri.

Transpunându-se cu ușurință în starea sufletească a poezilor primitivi, având frăgezimea impresionabilității și candoarea imaginației lor care dă viață oricărui lucru, Hugo, cași naivul truver al *Cîntecului lui Roland*, atribue gândiri, simțiri, intenții, dorinți, săbiei vestitului cavaler. Un epizod deja citat din *Le petit roi de Galice*, în care ni se povestește lupta lui Roland contra Infanților și cetei numeroase a slujitorilor lor, e intitulat *Durandal travaille*, căci, în isprăvile sale, Roland are ca tovarăș sabia lui, identificată cu o ființă, ce poartă un nume falnic ca un războinic viteaz. Durandal e „l'épée éclatante et fidèle“, care „brille toute joyeuse“. care „flamboie comme un sinistre esprit“, care „donne des coups d'estoc qui semblent des coups d'aile“. Nu mai e unealta cu care Roland pedepsește pe potrivnicii săi nemernici; închipuirea caldă a poetului i-a dat o viață asemenea aceleia pe care aezii o insuflau lucrurilor, sădind astfel în creațiunile lor poetice germenele unor viitoare mituri. La Alecsandri personificarea nu merge până la capăt: Ursan și Dan „lucrează“¹⁾ și nu paloșul și buzduganul lor. „Paloșul năprasnic“²⁾ „lucește voios“ în mina eroului și „ca fulger de urgie“ deasupra gloatei vrăjmașe; „e vultur de oțel“, dar metamorfoza lui nu e completă ca a săbiei lui Roland, n'are mișcările pline de viață ale acesteia, nu poartă un nume propriu ca dînsa.

În *Vlad Țepeș și Stejarul*, bătrînul copac e un personajiu însulețit, care vorbește, care are sentimente înalte și generoase. Descrierea stejarului, prin care circula nu numai viața plantelor dar și cea a unei ființe omenești, e inspirată desigur de descrierea castelului Corbus din poemul *Eoiradnus* al lui Hugo. Stejarul din preajma Tirgoviștei, la umbra căruia Vlad s'a așezat spre a privi cu bucurie trupurile trase în țapă ale victimelor sale, a fost „uitat de coasa morții“ care a culcat la pămînt pe frații săi.

El are maestatea augustei bătrîneți,

e asemenea unui „august erou“ ca Stefan, pe care poetul ni-l înfățișase în Codrii Cîșminului cu maestatea „ce o dau anii unei conștiinți curate“.

1)

Și astfel ne 'mpăcatul Ursan mereu lucrează

2) Darea de calificate morale armelor e începutul unor astfel de personificări:

Și coasa neobosită și harnica secure...

Bravi, ne 'mpăcați, teribili, sub armele lor brave...

(*Dumbrava-Roșie*)

Superb, strămoș de codri, cu frunze 'ncoronat,

stejarul, „moaște uriașă“ a codrului dispărut, cuprinde în umbra
lui „trei secoli de misteruri“ ; trunchiul său, „coloană între pământ
și ceruri“, se înalță trufaș ; în zădar furtunile și cutremurile se
încearcă să-l doboare,

Un cârd de vulturi ageri în frunza lui s'ascund,
Furtunile cumplite în ea se pierd afund
Și aprigul cutremur de munți răsturnător
Îi pare-un fior moale ce-l zgudue ușor.

Astfel e și „l'ancien manoir de Corbus“ din Lusația. Iedera și
ierburile rele, care-i macină pietrele, ploile și viscocele, care

Font depuis trois cents ans l'assaut de ce donjon,

nu pot să-l prăbușească. Cași „superbul“ stejar, „moaște uriașă“
a vremurilor de altădată, castelul a învins vremea :

Le vieux burg est resté triomphal et superbe.

Cași dinsul, Corbus are o măestate impunătoare :

Il est comme un pontife au cœur du bois profond.

Și după cum, cînd zăresc stejarul ce pare

.....o fantasmă din lumea legendară,
Păstorul dela munte și omul de ogor
Să 'nchină lui și 'n față-i grăesc încetișor,

tot astfel la vederea castelului :

Le père a peur et croit que cette tour le suit,

iar

.....le paysan rend grâce à sa roture
Qui le dispense, lui, d'audace et d'aventure
Et lui permet de fuir ce burg de la forêt
Qu'un preux, par point d'honneur belliqueux, chercherait.

Iarna, o luptă se încinge între vechiul castel și puterile des-
lănțuite ale firii și, în această stranie încăerare, și Corbus, și
suflările turbate ale crivățului, și biciuirile întărtate ale ploii,
și înverșunarea viscolului ce șueră îngrozitor, capătă o viață—

ce prezintă uneori exasperarea aprigă a figurilor unei halucinații—de un colorit intens, de-o mișcare extraordinară.

Et le puissant donjon féroce, échevelé
Dit, me voilà! sitôt que la bise a sifflé;

Il est joyeux, ce burg, soldat encore debout
Quand, jappant comme un chien poursuivi par un loup,
Novembre, dans la brume errant de roche en roche,
Répond au hurlement de janvier qui s'approche

Le burg brave la nue; on entend les gorgones
Aboier aux huit coins de ses tours octogones;
Tous les monstres sculptés sur l'édifice épars
Grondent, et les lions de pierre des remparts
Mordent la brume, l'air et l'onde...

Le château de granit, pareil au preux de fer,
Lutte toute la nuit, résiste tout l'hiver;
En vain le ciel s'essouffle, en vain janvier se rue;
En vain tous les passants de cette sombre rue
Qu'on nomme l'infini, l'ombre et l'immensité,
Le tourbillon d'un fouet invisible hâté,
Le tonnerre, la trombe où le typhon se dresse,
S'acharnent sur la fière et haute forteresse;
L'orage la secoue en vain comme un fruit mûr;
Les vents perdent leur peine à guerroyer ce mur,
Le fohn bruyant s'y lasse, et sur cette cuirasse
L'aiglon s'époumone et l'antain se harasse,
Et tous ces noirs chevaux de l'air sortent fourbus
De leur bataille avec le donjon de Corbus.

Alăturarea acestei lungi amplificări, în care imaginile se grămădesc violente, neașteptate, dar în același timp suggestive, de versurile citate din Vlad Țepeș, în care ni e zugrăvită rezistența bătrînului stejar la loviturile vinturilor și la zguduirile cutremurelor, ne arată cit de deosebită e natura imaginației lui Alecsandri, potolită, echilibrată, săpinită de rațiune, cit e departe de prodigioasa și neînfrînata imaginație a lui Hugo, chiar în bucățile unde poetul nostru se află sub influența imediată a marelui romantic francez.

În *Balcanul și Carpatul din Ostașii noștri*, Alecsandri avînd în vedere mai multe pasagii din Hugo, a făcut o personificare îndrăznească. În invectiva pe care o aruncă vrăjmașului său, Carpatul îl înfățișează ca pe un gigant bătrîn «căzut în pruncie» care nu se mai ostenește să pătrundă norii care-l «țin în fașe»:

Orb uriaș! cu cirja ta genele-ți ridică
Și vezi l-a tale pcale cit umbra-ți e de mică;
Ești șters din cartea lumii, tu, care din vechime
Stai rezemat în somnu-ți de-o putredă mărime!

Personificarea muntelui sub chipul unui uriaș bătrîn se poate întîlni la mulți poeți. Dar Hugo a stăruit asupra trăsăturilor de-abia indicate la alții, adîncindu-le spre a le face mai expresive, adăogîndu-le detalii nouă, realiste și precise așa încît, în versurile sale, muntele nu e o ființă ștearsă, dar se identifică fie cu «un colosse à tête grise» ¹⁾, fie cu un uriaș cu capul pleșuv, cu fruntea brăzdată de cutele bătrîneții, întinzîndu-și uneori largele sale umere și spatele-i de granit, rezemîndu-se alteori în coate și cufundîndu-se în visare ²⁾, sau privind curios peste colinele vecine la vre-o luptă dată de un viteaz contra unei cete de nemernici. ³⁾

*

Dela această însuflețire și antropomorfizare a naturii nu e decît un pas la infățișarea ei ca părtaşă la acțiunile omenești. Simpatizînd cu eroii, manifestîndu-și reprobarea față de cei răi, natura la Hugo și la Alecsandri nu e numai un decor indiferent al acțiunii. Și nu e nici măcar numai un cadru în armonie cu faptele ce se săvîrșesc în fața lui, deși această conformitate indică de multeori la ambii poeți dispozițiile naturii față de faptele omenești. În noaptea care precede lupta între Moldoveni și Leși, în codrii Cosminului, cerul, pe care nu se vede nici o stea, pare un mormînt:

Atîta întristare, s'atîta întunecime
Imprăștie pe boltă a norilor desime.

Din contra, un soare splendid luminează a douazi cîmpul de luptă, martor al înfrîngerii lui Albert și al biruinții lui Stefan. La Hugo, zori înfiorătoare se ridică în Spania asupra zilei, din anul 860 cînd regii bandiți dau foc la patru orașe deodată pentru a le jăfui ⁴⁾, iar înțelegerea regilor Sigismund și Ladislas asupra crimei, pe care vor s'o săvîrșească, se face «dans la clarté sinistre du couchant» ⁵⁾.

Natura, arătînd dragoste celor viteji și drepți, arătînd ură celor mișei și vicleni, joacă un început de rol în epopeia omenească. ⁶⁾ În seara zilei cînd regii bandiți ai lui Hugo au săvîrșit nelegiuirile lor :

La chaîne des vieux monts, funeste et vaste bouge,
Apparaissait dans l'ombre horrible, toute rouge....

1) *Les Feuilles d'automne*.—*En présence du glacier du Rhône*.

2) *Les Feuilles d'automne*.—X și Pan.

3) *La Légende des siècles*.—*Le petit roi de Galice* (Durandal travaille).

4) *Ibidem*.—*Le jour des rois*.

5) *Ibidem*.—*Eviradnus*.

6) Mornet în Brunetière, *Victor Hugo*, II, 333.

Din contra, cînd Roland și Olivier se bat într'un duel eroic :

.....le ciel rayonne au dessus d'eux

și această lumină radioasă a cerului e o aplaudare a vredniciei cavalerilor. ¹⁾ La Alecsandri «mîndrul soare în nori de sînge apune», cînd privește grozăviile lui Țepeș ;

Un soare roș în ceruri de-odată se ivește

cînd ostașii lui Ștefan strigă că «moarte» i se cuvine lui Albert, care menește Moldova robiei ;

.....cerul se 'ntunecă de un nor

cînd crudul Hodja Murad Pașa sugrumă un copil nevinovat de creștin, iar luna apare roșie, «insetată de sînge de păgin», cînd Tătarii năvălesc în Moldova. Din contra, pămîntul patriei tresare sub pioasa sărulare de pe urmă a lui Dan.

Această simpatie sau dușmănie conștientă a naturii se manifestă alte dăți prin semne și mai evidente. Riul scade valurile sale spre a lăsa să treacă înaintea lui lupta pe Dan și freamătul a «doi vechi stejari» îl vestește că e «săbie în țară», precum în *Eviradnis*, cînd Sigismund și Ladislas pun la cale nelegiuirea lor :

L'arbre a fait un long bruit de vaillis qui tressaille.

Aflînd din gura lui Vlad că vrea să facă țepi din ramurile lui, bătrînul stejar îi spune că n'a dat lemn din ele decît voinicilor care aveau nevoie de arme pentru a păzi țara de dușmani și-i palmuește cu o frunză :

În lături fiară cruntă cu negru cer de gură

În lături, Țepelușe!..... un arbor viu ca mine
Nu crește gigant falnic pentr'un pitic ca tine.

Intr'o poezie din *Les Contemplations* ²⁾, Hugo găsisese «motivul» acestei bucați, ideea acestei împotriviri a naturii la scopurile josnice ale omului. E un dialog între copac și om. Cît timp cererile acestuia privesc îndeștularea trebuințelor sau înlăturarea nevoilor sale, copacul îi dă voce să taie crăcile sale,

1) P. Berret, o. c., p. 38.

2) *La nature*.

dar se ingrozește cind află că i se cer pentru a face din ele și lemne de spinzurătoare :

.....Silence homme ! va-t-en cognée,
J'appartiens à la vie, à la vie indignée,
Va-t'en bourreau !....

Ne venez pas, traînant des cordes et des chaînes
Vous chercher un complice au milieu des grands chênes

Moi je ne mêle pas de spectre à mes rameaux. 1)

Această participare la sentimentele și acțiunile oamenilor e și mai conștientă la animale și mai ales la acele cărora le atribuim o inteligență dezvoltată. Calul lui Bathori moare „de jalea stăpînului său“ 2) căzut în luptă, după cum în *Aymerillot*, nu numai Charlemagne simte inima-i copleșită de durere pentru înfrîngerea dela Roncevaux : «son cheval syrien est triste comme lui».

Prevestirile pe care le primesc, în momente critice, personagiile poemelor, învederează și ele participarea conștientă a naturii în acțiunea epică. Cînd Albert intră în Moldova, o buhnă țipă în ziua mare precum, în castelul Rinal, un corb își întinde umbra aripelor pe scrisoarea prin care viteazul Ratbert cere găzduire marchizului Fabrice. În glasul vîntului care suflă asupra taberei leșesii în ajunul luptei dela Dumbrava Roșie se deslușesc meniri cobitoare, după cum în suflarea învrăjbită, cu care smulge foile rozei Infantei și le risipește pe basinul deodată turbure al Escorialului, se poate cunoaște Iuria cu care va îneca «invincibila armada» a regelui Filip 3). Masa la care ospătează Albert în noaptea de înaintea de înfrîngerea lui se răstoarnă, cortul său se urducă, iar pe timpii se vede o năluca alergînd, dupăcum marchizului Fabrice i se pare că statuele mortuare ale părinților Isorei, mica lui nepoată, pe care tiranul Ratbert o va ucide pentru a-i fura moștenirea, s'au schimbat la față ;

Alors il recula pâle ; car il crut voir
Que ces deux fronts, tournés vers la voûte au fond noir,
S'étaient subitement assombris sur leur couche,
Elle ayant l'air plus triste et lui l'air plus farouche.

Infățișarea prietenească sau ostilă a peisagiului, aprobările sau protestările naturii și ale altor fapte decît omul la acțiunile epice, prevestirile prielnice sau sinistre de felul celor indicate

1) Cf. și în *La défiance d'Onfroy* versurile cu care Onfroy întîmpină pe crutul rege Ratbert :

Nos grands chênes n'ont point l'habitude d'entrer
Dans l'exécution des lois et des sentences
Et n'aient pas donner tant de bois aux potences.

2) *Calul cardinalului Batori.*

3) *La rose de l'Infante* în *La Légende des siècles.*

mai sus, constituie singurul fel de miraculos pe care Hugo și după dînsul Alecsandri l-au întrebunțat. Amîndoi poezii și-au dat seamă că alt miraculos nu era posibil în niște poeme epice din secolul al XIX-lea. Sfinții și îngerii care ar interveni în faptele omenești într'un poem epic modern, n'ar fi ca în epopeile medievale realități pline de viață, dar creațiuni artificiale; chiar dacă emoțiunea care le-a zămislit ar fi sinceră, ele ar fi inferioare, oricît de mare ar fi talentul scriitorului, producțiilor desăvîrșite literare ale păgînismului clasic, din cauza îngrădirii pe care spiritualismul creștin îl pune realizării concrete a ideii ce ne-o facem despre divinitate ¹⁾. Participarea naturii la faptele epice care dă naștere la miraculosul lui Hugo și al lui Alecsandri își are izvorul într'o stare sufletească împărtășită de mulți din contimporanii noștri. Ea poate decurge din o concepție panteistă a lumii și poate să concorde și cu o doctrină spiritualistă, manifestările de aprobare sau de vrăjmășie ale naturii fiind susceptibile de a fi interpretate ca semne ale unei voinți și inteligențe supreme. Sincer și într'un caz și într'altul, dupăcum dovedește și întreaga-i operă și datele ce le cunoaștem din viața lui, Hugo trece alternativ de la una la cealaltă din aceste credințe ²⁾; Alecsandri se ține numai de această din urmă.

Compoziția și procedeele ei. — Una din particularitățile talentului lui Hugo e iubirea sa pentru simetrie; materia sa poetică e distribuită în poem în părți care se proporționează sau se opun una alteia. În cazul din urmă simetria se asociază cu antiteza și planul poemului e indicat cu un relief izbitor.

Lui Alecsandri i-au plăcut procedeele de compoziție simple și lesne de prins care derivă la Hugo din acest gust pentru dispunerea materiei în grupe care se echilibrează sau își fac contrast ³⁾.

Paralelismul e procedeul de compunere în *Păstorii și Plugarii* din *Ostașii noștri*; două tablouri care corespund unul altuia până și în trăsătura finală cu care fiecare se încheie:

In tot păstorul astăzi există-un scutier...
In tot Românul astăzi există-un dorobanț.

Simetria antitetică și procedeul de compunere din *Tout le passé et tout l'avenir* ⁴⁾ se regăsește în *Balcanul și Carpatul*:

1) V. reflecțiile judicioase ale lui J. Lemaitre asupra miraculosului creștin în *Paradisul pierdut* al lui Milton și în *Les Martyrs* ai lui Chateaubriand (*Chateaubriand*, Paris, Calmann Lévy, 1912, conferința a șasea).

2) Souriau, *Les idées morales de Victor Hugo*, p. 84.

3) Rigal, *Victor Hugo, poète épique*, p. 215.

4) *La Légende des siècles*.

amenințări zadarnice, deoparte—invective încheiate cu pieirea dușmanului, de alta. Cași Hugo, care în *Pleine Mer* și *Plein Ciel* sau în *L'épopée du ver* și *Le poète au ver de terre* opune succesiv una alteia două bucăți, tot așa Alecsandri așează după poezia *Eroii dela Plevna*, plină de muștrări contra contimporanilor săi ingrați față de ostașii care au cîștigat neatîrnarea, poezia *Damele Romîne*, plină de laude aduse nobilelor femei care au îngrijit pe vitejii răniți în luptă. Preocuparea de a ordona materia poetică în dipticuri antitetice e vădită în *Dumbrava Roșie*: tabloului armatei strălucite a lui Albert, desfășurării cavalcadei magnaților, îmbrăcați în dulămi cu flori de aur, călări pe superbi armăsari cu șele argintate, îi succede descrierea cetelor de voinici, simplii la port, ai lui Ștefan; după tabloul desfrîului și a veseliei șgomotoase din *tabăra leșească*, vine tabloul reculegerii înaintea de luptă din *tabăra romînă*. Exemple de această așezare a părților dintr'un poem după o simetrie plină de contrast se găsesc, în mare număr, la Hugo. Așa, în *La Confiance du marquis Fabrice*¹⁾ episodului *Joie au château* în care e zugrăvită bucuria din castelul Final pentru vizita anunțată a regelui, îi urmează episodul *Joie hors du château*, care arată bucuria cinică a lui Ratbert și a neîntrebnicilor săi soldați de a fi luat prin viclenie în stăpînire castelul.

Repetiția dezvoltării aceleiași teme, cu variante deosebite, e un procedeu de compoziție cu ajutorul căruia Victor Hugo amplifică stofa poemelor sale, dînd în acelaș timp impresiei pe care vrea s'o provoace mai multă putere²⁾. Cînd regii bandiți din Pirinei se scoboară pentru a jefui ținuturile din văi, Hugo descrie, rînd pe rînd, incendiul a patru orașe așezate la fiecare din punctele cardinale: Vich la mieznoapte, Girona la miezăzi, Lumbier la răsărit, Teruel la apus³⁾. Grozăviile celor patru lei din groapa în care profetul Daniel a fost aruncat, spre a fi sfișiat, sînt succesiv arătate în *Les Lions*. La acest procedeu de amplificare a compoziției recurge și Alecsandri: bucuria fără frîu a Leșilor în noaptea în care sărbătoresc intrarea lor în Moldova ne e arătată în trei cadruri diferite, printre trei grupe de persoane deosebite ca importanță. Rînd pe rînd asistăm la beția vulgară a ostașilor, apoi la îmbrățișările cu „fice de-ale Podoliei” ale magnaților, în sfîrșit la splendoarea ospățului de subt cortul regal. Și fiecare tablou se închee prin o prevestire sinistră, adusă de dorința de a produce un efect de contrast:

Orbi! orbi! la masa morții voi vă mîncați comîndul!

vijie vîntul nopții în lagărul unde benchetuesc ostașii:

1) Acest poem face parte el însuși dintr'o trilogie poetică intitulată *Ratbert*, în care partea doua *La défiance d'Onfroy* se opune părții a treia *La confiance du marquis Fabrice*.

2) Mornet în Brunetière, *Victor Hugo*, II, 337.

3) *Le jour des Rois*.

Orbi! orbi! moartea v'asteaptă, moartea, c'un ultim sărutat,

le strigă căpitanilor ce se afundă în voluptate; iar cînd Albert
inchină pentru izbînda apropiată, furtuna năvălește în cortul regal:

Și masa se răstoarnă și cortul se urducă....
Iar pe cîmpii, sub fulgeri, aleargă o nălucă.

Repetarea simetrică a dezvoltărilor, încheiate fiecare cu același efect de aniteză, dovedește influența pe care Victor Hugo a exercitat-o asupra lui Alecsandri până și în trăsăturile arhitectonice secundare ale poemelor sale. Imitarea lui Victor Hugo e de-o natură mai delicată în bucățile unde Alecsandri se ține numai de croiala unui poem al maestrului său, are în vedere numai planul după care acesta și-a orinduit materialul; păstrează numai „economia“ unei lucrări poetice. Pe o schemă împrumutată e înjghebată o înțimplare nouă; schemele străine servesc povestirii unor fapte esite din imaginația sa proprie; în acelaș tipar ca al lui Hugo e turnată „invențiunea“ personală a lui Alecsandri.

Răpirea Bucovinei prezintă nu numai scheletul din *Le régiment du baron Madruce*, dar și adoptarea citorva din ideile acestui poem. Poezia franceză are trei părți: în prima, un vultur, simbolul Austriei, exaltă vitejia soldaților elvețieni care și-au vindut brațele unei împărății dușmane țării lor; într'a doua, un alt vultur, simbolul Elveției, îi rușinează de a se fi năimit unui despot și de a-l ajuta să fie robite popoare slabe și să impileze pe nenorociți; partea a treia cuprinde strigătul de nădejde al poetului: mercenarii își vor da seamă de răul pe care-l fac celor apăsați, iar tiranul va vedea prăbușindu-se puterea lui cu șubrede temelii—ziua libertății se apropie. Divizia tripartită din *Le régiment du baron Madruce* e reprodusă și în *Răpirea Bucovinei*, cu asemănări și în ce privește concepția și stilul. Partea întâia a poeziei lui Alecsandri conține descrierea veseliei Austriei sărbătorind un veac dela răpirea unei provincii ce ne-a aparținut; partea doua e închinată jalei ce cuprinde inimile noastre cu acest trist prilej; partea finală exprimă speranța că va veni „ziua sfîntă a mintuirii“ care va alunga norii depe „cerul țării noastre“.

Laudele date în partea întâia a poeziei lui Hugo ținutei mercenarilor în solda Austriei, îmbrăcăminteii lor strălucite, armelor lor sclipitoare se regăsesc la Alecsandri, aplicate regimentelor austriace care sărbătoresc centenarul rapirei Bucovinei. Soldații care:

Se 'nșiră ca un codru de puști, de baionete,
Atît de îngrijite cît par, lucind la soare,
Un arsenal simetric de arme-încă fecioare,

amintesc pe Elvețienii mergind dirzi pe stradele Vienei, din poemul lui Hugo :

En longs buissons mouvants leurs hallebardes brillent.

Razele soarelui scot luciri așa de tari din lăncile și sulilele lor încit vulturul deabia poate să se uite la dinșii :

Le vertige me prend moi-même dans les airs
En regardant marcher cette forêt d'éclairs.

Exactitatea mișcărilor halebardierilor,

Ils marchent droits....
Leur pas est si correct, sans tarder ni courir,
Qu'on croit voir des ciseaux se fermer et s'ouvrir,

are drept corespondent tinuta marșială a pedestrașilor și husarilor lui Alecsandri :

Ei stau în linii drepte și armele prezintă

sau

Sleți pe cai de frunte și stind în ranguri drept.

Imbrăcămintea de gală a mercenarilor :

Ils ont deux frocs de guerre, un jaune et l'autre blanc,
Sur le jaune, l'or brille et largement éclate....
On leur voit sur le corps *ruisseler* tant d'argent
Que ces fils des glaciers semblent couverts de givre....

o recunoaștem în hainele căpeteniilor austriace din Bucovina :

.....Șefi *muiți* în aur, înfășurați în lentă.

Nădejdea pusă în vremile mai bune care vor alunga umilințele prezentului se întemeează la Alecsandri, cași la Hugo, pe aceiași argumentare. Bucovina nu va rămânea ingenunchiată pe vecie căci e fiica cohortelor romane, căci :

.....falnic rezemată pe vechile morminturi
Păstrează 'n al său suflet anticele avinturi.

și fiecare colț al ei, „fiecare arbor din codrii ei fioroși“,

....fiecare stîncă, și plaiu, și rîu și nume
Atestă că nu piere romana gîntă 'n lume.

Elveția nu va fi vindută nici ea pentru totdeauna Austriei, căci în văile ei s'a auzit pentru prima oară strigătul mîntuirii, căci e patria lui Fürst, a lui Tell și a lui Melchtal, eroii Libertății, căci întreaga natură însușă în inimi sentimentul mîndriei și al neatîrnării :

Le mot Liberté semble une voix naturelle
De ses prés sous l'azur, de ses lacs sous la grêle
Et tout dans ses monts, l'air, la terre, l'eau, le feu,
Le dit avec l'accent dont le prononce Dieu.

Planul din *Hodja Murad Pașa* e următorul : 1° o introducere în care e făcut portretul vizirului, crud, fanatic, dar plin de dragoste pentru fiii săi, și e descris locul acțiunii : cîmpul de bătae dela Djiarbekir unde creștinii sînt urmăriți de Turci ; 2° desfășurarea miniei crescînde a lui Hodja Murad față de refuzul rînd pe rînd al ostașilor, la care se adresează pentru a omori un copil de creștin, găsit de un spahiu pe cîmpul de luptă ; fanatismul lui Hodja Murad îl împinge să zugrume cu mîinile sale pruncul nevinovat ; 3° în clipa în care săvîrșește această nelegiuire, trei cai, tirînd trupurile străpunse de iatagane ale fiilor săi, se opresc lingă groapa în care e aruncat copilul de creștin. Hodja cade mort, desnădăjduit, alături de cadavrele lor și al victimei sale.

Dela partea doua încolo această poezie e construită după un procedeu familiar lui Hugo : dezvoltarea *in crescendo* a peripețiilor, ceiace dă naștere unei emoții ce merge progresînd până la emoția intensă pe care trebuie s'o trezească termenul final al gradației ¹⁾. *Aymerillot* a oferit lui Alecsandri un model, în ce privește această compoziție, și în acelaș timp schița stărilor sufletești ale unui personaj epic, ce se îndirjește să îmboldească rînd pe rînd pe ostașii săi la o faptă, dela care se dau în lături toți. Nici unul din ostașii ce-l însoțesc pe Charlemagne, la întoarcerea expediției nenorocite din Spania, nu primește să cucerească Narbona, întilnită în drumul lor. Varietatea îndemnurilor lui Charlemagne și a refuzurilor războinicilor săi ascunde artifițiul gradației care umple întreagă această bucată ; Charlemagne trece dela nepăsarea cu care primește primele răspunsuri la necaz, manifestat printr'o ironie batjocoritoare, apoi la o supărare din ce în ce mai mare, până ce indignarea sa se revarsă în apostrofe vehemente :

1) Cf. Mabillean, *Victor Hugo*, p. 197.—Rigal, o. c., p. 226—227.

....Alors levant la tête,
 Se dressant tout debout sur ses grands étriers,
 Avec un âpre accent plein de sourdes huées
 Pâle, effrayant....
 Terrassant du regard son camp épouvanté
 L'invincible empereur s'écria : Lâcheté !
 Mes yeux cherchent en vain un brave au coeur puissant
 Guerriers, allez-vous-en d'auprès de ma personne
 Des camps où l'on entend mon noir clairon qui sonne,
 Rentrez dans vos logis, allez-vous-en chez vous,
 Allez-vous-en d'ici car je vous chasse tous !
 Je ne veux plus de vous ! Retournez chez vos femmes
 Allez vivre cachés, prudents, contents, infâmes !

Gradația are mai puțini termeni la Alecsandri. Spahiul, care a scăpat copilul, infrunță pe vizir care-i găsisse o vină că nu l-a omorit:

Vizirul stăpânește minia lui fierbinte
 Zicînd: Nefericitul Hassan l... e scos din minte.

În zădar făgăduiește bani, sabia-i scumpă, hainele sale de preț, calul său arăpesc, Caplanilor, Solacilor, Spahiilor, Neferilor și Ienicerilor:

Toți stau în neclintire ca statui împrejur. ¹⁾

Un calău negru, ispitit de comorile făgăduite, înaintează, dar, la zîmbetul drăgălaș al copilului, scapă armele din mînă.

Atunci Vizirul....
 Se scoală în picioare, teribil, nalt, semeț,
 Și fulgeră armata c'un ochiu plin de dispreț,
 El strigă: „O! nemernici, o! tristă seminție....

Mișei cu piept de taur și inimă de miei
 Lupi fără dinți în gingini! Mișei, mișei, mișei.“

Bătrînul vizir va săvîrși dînsul ceiace tinerii și bărbații nu s'au invrednicit să facă:

O! Sfînt Profet! fii martor din lumile cerești
 Că singur eu, eu singur în zile bătrînești
 Respect și-ți apăr legea de limbile pizmașe,

1) Cf. în textul francez atitudinea baronilor ocărîți de Charlemagne:

Les barons consternés, fixaient leurs yeux à terre,
 Soudain, comme chacun demeurait interdit...

dupăcum bătrînul împărat umilește pe războinicii săi în puterea vîrstei, care au ocolit să ia Narbona, și îi rușinează cu hotărîrea de a lua el singur cetatea :

Pour moi, j'assiégerai Narbonne à moi tout seul,
Je reste ici, rempli de joie et d'espérance !

Negreșit, desnodămîntul poeziei romine diferă de al poeziei franceze ; negreșit, pricinile miniei lui Charlemagne nu-s aceleași ca ale vizirului turc ; unul e stăpînit de furia oarbă a fanatismului religios, cellalt de indignarea generoasă pe care o provoacă la un domn îmbătrînit în războaie constatatarea dureroasă a moleșirii soșilor săi de arme. De aici și schimbările pe care Alecsandri le-a introdus în infățișarea personagiului său. Hodja n'are de ce să facă gestul lui Charlemagne, gestul premergător al asaltului Narbonei :

Tirant sa large épee aux éclairs meurtriers

și dacă, în culmea violentei, fața amindurora e înspăimîntătoare, dacă și unul și altul fulgetă cu privirea pe ostașii din jurul lor, comparația cu vulturul—*pareil à l'aigle des nuées*—care se potrivește „împăratului nebiruit“, nu merge fanaticului Hodja care devine „un tigru turbat de a sa ură“ ; vocea amenințătoare a lui Charlemagne pare păstorilor din depărtare că e tunetul ; împăratul a păstrat maestatea sa impunătoare și în clipele în care clocotește de furie ; din contra, vizirul, „care scrișnește din dinți sălbatec, făcînd clăbuci la gură“, e un personagiu uricios.

Aceiași dispoziție a peripețiilor acțiunii într'o ascensiune, ce deșteaptă o emoțiune din ce în ce mai vie, o găsim în *Peneș Curcanul*. Bucata franceză care a inspirat planul acestei poezii vestite e *La Chanson des aventuriers de la mer* din *La Légende des siècles*. Datele „cîntecului“ sînt altele, dar schema poeziei e identică cu a lui Alecsandri.

En partant du golfe d'Otrante
Nous étions trente ;
Mais en arrivant à Cadiz
Nous étions dix,

cîntă unul din acești cutreerători ai lumii, veseli, îndrăzneți, neștiind nici de frica lui D-zeu, nici de-a oamenilor, cu aceeași sorți de a sîrși zilele pe spînzurătoare, în fundul ocnei, pe un cîmp de bătae sau în sfatul unui rege. Cu o voioșie comunicativă, Hugo ne dă numele aventurierilor plecați din Otrante, ne arată cum ceata a scăzut la zece cînd a sosit la Cadiz, ne spune locul anume unde fiecare a pierit sau s'a despărțit de tovarășii

săi, ne destăinuiește pricinile comice sau dramatice, de laudă sau de ocară, ale dispariției lor :

A Naples, Ebid, de Macédoine,
Fut pendu ; c'était un faquin.
A Capri, l'on nous prit Antoine ;
Aux galères pour un sequin !
A Malte, Ofani se fit moine
Et Gobbo se fit arlequin.

En partant du golfe d'Otrante
Nous étions trente.
Mais en arrivant à Cadiz
Nous étions dix.

Puis trois de nous, que rien ne gêne
Ni loi, ni dieu, ni souverain
Allèrent, pour la prince Eugène
Aussi bien que pour Mazarin,
Aider Fuentes à prendre Gêne
Et d'Harcourt à prendre Turin.

Ajunși la Cadix, cei zece voinici iau ei singuri cetatea, dar, neștiind ce să facă cu dinsa, o dau îndărăt regelui; drept mulțumire, nouă dintr'înși sînt făcuți duci de Castilia și se însoară cu dame de onoare la Sevilla, iar al zecelea, care ne povestește acest șir de întimplări neașteptate, le pune virf refuzînd mîna fetei Măriei Sale, spre a se reîntoarce la Fiesone unde-l așteaptă iubita lui, frumoasa Faenzeta :

O roi ! ta fille a la couronne,
Mais Faënzette a la beauté !

În *Peneș Curcanul*, nu e vorba de isprăvile unor vîntură-țară și gradația peripețiilor acțiunii nu deșteaptă numai interesul de curiozitate din *La Chanson des aventuriers de la mer*. E vorba de chipul cum din ceata celor nouă Dorobanți „și cu sergentul, zece“, plecați dela plug, din județul Vaslui, să scape de jugul Turcului „sărmana scumpă țară“, a rămas unul singur, „curcanul“ Peneș. În felul aventurierului lui Hugo, dar povestind isprăvi care vor schimba în renume porecla de „curcani“, Peneș ne spune cum și unde au pierit frații lui de arme : ciobanul Cobuz trîsnit la Calafat de-o schijă de obuz, pe cînd cînta din fluer hora ce-o învirteau plugarii ostași ; Ținteș, doborît de un glonte turcesc la Grivița, și care cade „îmbrățișîndu-și tunul“ ; Bran și Vlad, găsiți în zori de zi la posturile unde fuseseră în sentinele peste noapte :

Tăiați de iatagane,
Alătura de-un moviloiu
De leșuri musulmane.

Restul cetei e nimic în ziua luării Griviții :

Burcel în șanț moare zdrobind
O tidvă păgîneasă,

Șoimu 'n redan cade răcnind
Moldova să trăiască !
Doi frați Călini, ciunțiți de vii,
Se svîrcolesc în singe....

iar sergentul Mătrăgună, căzut și el „pradă urgiei“, își dă sfîrșitul, șuerînd pe Turci în risipire. Peneș a fost rănit și, socotînd că nu va mai deschide ochii, își zice că poate să moară, căci stîndardul Romîniei filie pe redută. Voia bună cu care cei nouă „și cu sergentul, zece“ au pornit să mintue țara de păgîni, însuflețește întreaga povestire a lui Peneș, tăiată numai uneori de expresia dorului pe care amintirea fraților „pieriți în floare“ le trezește ; ea ajunge la entuziasmul patriotic dela sfîrșit, care izbucnește în strigătul de nerăbdare al viteazului de a-și vedea vindecate rănile spre a se întoarce la luptă.

Și sentimentul ce răsună această poezie, și emoția din care a pornit, și personagiile ce ni le înfățișează, și faptele ce le săvîrșesc sînt altele decît la Hugo ; planul după care e condusă povestirea e identic însă cu cel din *La Chanson des aventuriers de la mer*.

VI

Stilul: imaginile (metaforele, comparațiile, antileza, repetiția, acumulația, enumerarea) și asociațiile de cuvinte la Hugo și la Alecsandri. Cîteva efecte de versificație comună.

Dintre toate elementele care intră în alcătuirea unei opere literare, cel a cărui imitare e mai frecventă din cauza lesniciounii execuțiunii sale, e stilul ; la particularitățile elocuțiunii scriitorului putem alătura detaliile caracteristice ale versificației sale. Frazologia sa, cortegiul obișnuit de imagini cu care-și exprimă gîndurile și simțirile sale, mecanica figurilor sale, asociațiile sale speciale de cuvinte, imperechierile nouă de rime, tăeturile de vers, izbesc în primul rînd pe admiratorii geniului său. Aceste trăsături, ușor de reprodus, fie întocmai, fie prin altele analoage care disimulează indiscreția provenienței lor, învederează mai ales îrturirea unui scriitor mare ; trăsăturile profunde ale operii sale sînt în prea strînsă legătură cu personalitatea sa intimă pentru a fi apropiate cu aceiași înlesnire de discipolii și imitatorii săi.

Aci o lămurire se impune. Imaginația lui Alecsandri e de parte de a sta alături de aceia a lui Hugo. Poetul francez e un creator prodigios de imagini minunate și îndrăznețe, care prind raporturi sau analogii ciudate, dar la urmă acceptabile între lu-

cruri foarte străine unele de altele; să adăogim că imaginile sale se provoacă una pe alta, se chiamă și se împletesc într'o țesătură bogată și strălucită ¹⁾. În *Le Régiment du baron Madruce*, vroid să demonstreze că munții însuflă credință și dor de libertate oamenilor, versul :

C'est naturellement que les monts sont fidèles,

aduce, în urma solicitărilor rimei, versul

Et purs ayant la forme âpre des citadelles,

iar vorba „citadelles“ e punctul de plecare al unui complex de imagini splendide, țisnite însă nu din necesitățile expresiunii colorate a gândirii, dar din asociațiile capricioase ale unui cuvânt pe care întâmplarea l-a aruncat la rimă :

Ayant reçu de Dieu des créneaux où le soir
L'homme peut d'embrasure en embrasure voir
Etinceler le fer de lance des étoiles.

Din contra, cînd printre războinicii lui Ștefan cel Mare, Alecsandri ni-l arată pe

Velcea, bastard lui Șerpe, ca șarpele de apă
Alunecă prin dușmani și mult cumplit îi mușcă,

apozitia „bastard lui Șerpe“, strecurată din dorința de a boteza cu nume de animale pe eroi ca în „vechile balade“—Balaur, Purice, Ursu, Păun—nu atrage decit o singură comparație, care trezește idei în dezacord cu cele deșteptate de versurile explicative următoare :

În luptă cînd i-e sete, cu sînge se-adapă
Și drept potir el are o țevie de pușcă.

Cu toate aceste deosebiri natura imaginației lui Alecsandri e de felul celei a lui Hugo. Imaginile sale sînt scoase din domeniul lumii sensibile și rar, cum se întâmplă la Lamartine, se referă la lumea morală. În *Sentinela Romînă* cînd ostașul după ce a înfruntat urgia barbarilor se retrage în munți, împreună cu „calu-i frățior“, noaptea care se lasă pe văi e oarbă „ca taina mormintului“ și sub aripa ei cea neagră toate se șterg „ca suvenirul sfînt al celor care nu mai sînt“. Astfel de imagini, frecvente în poemul acesta, compus la începutul carierei poetice a

1) V. Guyau—*L'Art au point de vue sociologique*, Paris, Alcan. paginile despre Hugo.

lui Alecsandri, ne mai întîmpină și în *Legende*, dar acum sînt o excepție!).

*

Printre metaforele și comparațiile inspirate de versurile lui Hugo, sînt unele pe care Alecsandri le-a transplantat aproape nemodificate în versurile sale.

În *Dumbrava Roșie* priveliștea taberei leșești în timpul nopții :

Pe-o culme prelungită ard mii și mii de focuri
Ca stele semănate în numeroase locuri,
Se pare că tot cerul căzut e pe pămînt,

ne amintește evocarea lagărului său, așa de impunător altădată, făcută de vizirul Reshid, înfrînt :

....mon camp éblouissant à voir
Qui la nuit allumait tant de feux qu'à leur nombre,
On eût dit que le ciel sur la colline sombre
Laisait ses étoiles pleuvoir.²⁾

Infățișarea sălbatecă a lui Rostabat în *Le Petit Roi de Galice* :

....Rostabat le Géant, tête basse,
Crachant les grognements rauques d'un sanglier,
Sourd colosse, fondit sur le bon chevalier

e asemenea cu a lui Grodeck, în *Dumbrava Roșie* :

Grodeck, zis *falcă-tare*, în crudul său avînt,
Precum un vier de codru se nainta prin gloată
Grodeck răpede spada-i în pieptul lui *Balaur*!

Metafora nedezvoltată pe care o conține un vers din *Zim-Zizimi* :

1) Cînd Dan și Ursan călări :

Se duc vîrtej ca gîndul plecat în pribegie

n'avem o imagine morală proprie lui Alecsandri, dar utilizarea unei comparații populare.—Din contra, comparația următoare din „Pasteluri“ e în genul „lamartinian“ :

Soarele rotund și palid se străvede printre nori
Ca un vis de tinerețe printre anii trecători.

2) *Les Orientales.—La bataille perdue.*

Mon trône vieillissant se transforme en autel,
a rămas neschimbată în declarația pe care Alecsandri o face lui Mihaiu Viteazul :

Căci tronul tău prin seculi a devenit altar,
dupăcum și strigătul de entuziasm pentru vitejia nebiruită a războinicului domnitor :

Cînd te luptai la vîntul produs de spada ta
Nimic nu sta 'n picioare....

a fost scos mai înainte de Hugo, întru slăvirea „paladinilor“,
mîntuitori ai asupriților :

....les rois, les dieux, les épopées
Tourbillonnaient dans l'ombre au vent de leurs épées.¹⁾

Analizînd compoziția bucății *Răpirea Bucovinei*, am semnalat originea comparației rîndurilor dese de soldați cu „un codru de puști“ ; ea se găsește în versurile din *Le régiment du baron Madruce* unde halebardele mercenarilor elvețieni par niște „longs buissons mouvants“. Această imagine, bazată pe forma și mișcările armelor soldaților, se prezintă cu variante numeroase la Hugo :

Un noir buisson vivant de piques....

scrie în *Le Petit Roi de Galice*, iar în *Notre Dame de Paris* :
„Grâce a ce taillis de piques et d'arquebuses“²⁾. Alecsandri compară și el miile de lănci cu flamuri ale armatei polone cu „trestiile dese din bălți“, iar rîndurile strînse ale unei armate eroice cu o imagine înrudită :

Romîni în scadroane intru ca 'ntr'o pădure.

O caracteristică a multor metafore ale lui Hugo e faptul că unul din termenii comparației e dat de aspectul, forma sau mișcarea unui animal³⁾. Astfel o ceată de ostași, care cu sulitele lor răsping pe potrivnicii lor din toate părțile, îi face impresia unui mistreț încolțit de jur împrejur și care-și zburlește pă-

1) *Odă statuei lui Mihai-Viteazul*.—*Les chevaliers errants* în *La Légende des siècles*.

2) Exemple citate după Edm. Huguet, *Le sens de la forme dans les métaphores de Victor Hugo*, Paris, Hachette, 1904, p. 261—263.

3) Huguet, *o. c.*, p. 96 și urm..

rul. Un regiment în marș, din cauza picioarelor soldaților și a armelor lor scilpitoare, se identifică cu un șarpe monstruos cu mii de picioare și cu solzi lucitori¹⁾. În genul acesta e comparația lui Alecsandri din *Dumbrava Roșie*:

Ca niște mari balauri cu lungi coarne-ascuțite
Scadroanele în sgomot în tropot sunător
Se mișcă.....

Tot astfel cînd Carpatul, „ca un leu în minie“, mișcă „coama-i de codri“, ne amintim de pletele dealurilor „zoomorfizate“ de Hugo:

Marcher au vert penchant des coteaux chevelus.²⁾

Oricărui obiect Hugo îi atribue, cînd vrea, forma și viața unui animal. Tunurile Belgradului și ale Semlinului sînt asemănaute de dînsul cu niște focuri, întinse pe malurile Dunărei, și scoțînd pe nările lor suflări de foc:

Et comme des louves marines
Jettent l'onde de leurs narines,
Voilà vos longues couleuvrines
Qui soufflent le feu sur mes eaux.³⁾

În *Hora dela Fleona*, din *Ostașii noștri*, bombele ce explodează printre soldații romîni sînt asemănaute cu un animal ce-și leapădă puii în rîndurile lor. E o metaforă izvorită din aceeași stare de spirit cași imaginea de mai sus a lui Hugo.

Iaca mă!... din parapete
Vine-o scroafă ca să fete
Opt godaci și un godăcel
Toți cu rîitul de oțel.

Printre comparațiile poemelor epice ale lui Hugo, o categorie specială o formează cele care indică asemănări între acțiune

1)

Là c'est le régiment, ce serpent des batailles
Trainant sur mille pieds ses luisantes écailles
(*Les voix intérieures*.—*A l'Arc de triomphe*,
partea 4-a).

La meute des plus fiers escadrons, le chenil
Des bataillons les plus hideux, les plus épiques
Regarde en reculant ce sanglier de piques.

(*La Légende des siècles*.—*Le petit roi de Galice*).

2) *Les Contemplations*, IV, *Charles Vacquerie*.

3) *Les Orientales*.—*Le Danube en colère*.

nele eroilor sau între incidentele războinice cu fapte din viața cîmpenească, cu elemente și cu ființe familiare persoanelor ce duc un traiu rustic. ¹⁾ E oarecum un mijloc de a da, prin strecurarea viziunii naturii dela țară în mijlocul tablourilor singeroase, iluzia că luptătorii aparțin unei omeniri simple, cu obiceiuri nerafinate, trăind în contact intim cu natura, cași eroii naivi ai lui Omer. La aedul *Iliadei* Hugo a găsit modelul unor comparații ca următoarea :

Froïla tombe, étreint par l'angoisse dernière ;
Son casque, dont l'épée a brisé la charnière,
S'ouvre, et montre sa bouche où l'écume apparaît.
Bave épaisse et sanglante ! Ainsi, dans la forêt,
La sève en mai, gonflant les aubépines blanches,
S'enfile et sort en salive à la pointe des branches. ²⁾

Sînt numeroase comparațiile de felul acesta la Alecsandri. „Fulga trece călare prin urdia Tatarilor, ca un virtej printr'un lan de grîu“, iar păgîinii, zărînd pe arcași din Orhei, fug :

Cum pleacă din cîmpie un nor întins de corbi.

Moldovenii se năpustesc asupra Polonilor la Dumbrava Roșie ca un cîrd de vulturi pe o pradă zărită din văzduh și apriga furtună a cetelor lor pustiește tabăra leșească :

Cînd suflă vîntul toamnei prin codrii veștejiți
Copacii plini de frunze sînt astfel zguduiți
Și crengile căzute, și frunzele uscate
Pe cîmpi în depărtare sînt astfel semăcate.

*

Iubirea de contraste e o stare sufletească obișnuită la Victor Hugo și care se manifestează și în constituirea acțiunii și în psihologia eroilor săi și în orînduirea materialului și în expresiunea stilistică a poeziilor sale. Am constatat la Alecsandri, atît de influențat de Victor Hugo în producția sa epică, antiteza ca formulă în care se rezumă caracterul unora din personagiile sale epice, cum sînt Grui-Singer și Becri Mustafa ; am văzut că urmărirea unui paralelism antitetic i-a dictat felul de compoziție din *Balcanul și Carpatul*, din bucata *Eroii dela Plevna* urmată de *Damele romîne*, cum și înfățișarea tablourilor din *Dumbrava Roșie* și din *Răpirea Bucovinei*.

Aceiași dragoste pentru antiteză se ivește și în unele din

1) Rigal, o. c., p. XXXIII.

2) *Le petit roi de Galice*.

efectele de stil ale lui Alecsandri. Sînt cazuri cînd asemănarea, cu Victor Hugo e izbitoare :

Aici beții și danțuri și chiote voioase
 În fund suspinuri, vaiet și plîngerî dureroase,
 Aici de pofte rele sînt ochii toți aprinși,
 Acolo curge sînge, acolo-s ochii stinși.¹⁾

Să se compare această enunțare, vers cu vers, a unui șir de acțiuni contrarii cu contrastul urmărit de Victor Hugo în *Les Burgraves*, cînd pune pe Guanhumara să facă reflecții dureroase asupra veseliei, ce domnește la ospățul seniorilor bandiți și a tristeții, în care sînt cufundați robii lor în temnițele castelului::

Les princes sont joyeux. Le festin dure encore
 (Elle regarde de l'autre côté du théâtre)
 Les captifs sous le fouet travaillent dès l'aurore
 (Elle écoute)
 Là le bruit de l'orgie ; ici, le bruit des fers,
 (Elle fixe son regard sur la porte du donjon à droite).
 Là le père et l'aïeul, pensifs, chargés d'hivers, etc.

Al treilea din versurile franceze citate conține indicarea unei variante a acestui procedeu stilistic, varianta foarte frecventă la Hugo : expunerea unor idei sau sentimente antitetice în emistihurile aceluiaș vers

Et l'homme étant le monstre, ô lion, tu fus l'homme...
 C'est ne jouir jamais que conquérir toujours...
 Ils étaient dans le bruit, ils sont dans le silence...
 Mais vous pour être rois et moi pour être libre...
 ...je dis qu'il est bon que le droit
 Soit, pour le roi, très large, et, pour le peuple étroit...
 Et pour ne faire point, comme dans ton Autriche
 Avec l'argent du pauvre une largesse au riche...
 Il a cette mer vaste et ce grand ciel qui versent
 Sur le bonheur la joie et sur le deuil l'ennui.²⁾

1) *Dumbrava Roșie*. După acelaș procedeu sînt făcute versurile care zugrăvesc codrii Cosminului luminați :

De flacărele triste ce pîlpîie în sate
 Și veselele focuri din lagărul leșesc.

sau care slăvesc pe eroii, ce au trăit ca Dan :

Avînd o viață verde în timpul tinereții
 Și albă ca zăpada în iarna bătrîneții !

2) Toate exemplele sînt luate din prima serie a *Legendei veacurilor* și anume din *Au lion d'Androclès*, *Aymerillot*, *Zim-Zizimi*, *Le Satyre*, *Les conseillers probes et libres*, *La défiance d'Onfroy*, *La confiance du mar-*

Iată acum citeva versuri epice ale lui Alecsandri făcute după acelaș tipar :

Murad se crede-un cedru și nu-i decît un brad...
 Ei știi să cate 'n față iar niciodată în urmă... ¹⁾
 De-o parte veselie, de alta lungă jale... ²⁾
 Romîinii găseau viață, dușmanii găseau moarte... ³⁾
 Deviza ta-i sclavia și-a mea neatîrnarea... ⁴⁾
 Găsind în agonie un vaet care-i place
 Și-o viață desfrînată în morțile ce face. ⁵⁾

Discursul lui Ștefan cel Mare în *Dumbrava Roșie* conține o serie de astfel de versuri :

Ei robi vor fi în țară, dar veșnic nu stăpîni,
 Decît Moldova 'n lanțuri, mai bine ștearsă fie,
 Decît o viață moartă, mai bine-o moarte vie.

Antiteza se asociază la Victor Hugo cu alte figuri. Lui Juvenal, cu care are multe puncte comune, îi datorește poetul francez gustul pentru acumulațiune, ⁶⁾ figură mai mult retorică decît poetică, căci indicarea tuturor împrejurărilor în care s'a petrecut o acțiune întărește argumentarea, dar răcește suflul poetic al bucății. Acumulația la Victor Hugo are însă uneori ca trăsătură particulară că lungul șir de împrejurări enumerate se termină printr'un vers care exprimă o idee neașteptată, în antiteză cu toate cele precedente. Adresîndu-se regilor Sigismund și Ladislas, cavalerul Eviradnus le zice :

Mais sous ce ciel de pourpre et sous ce dais de moire,
 Sous cette inaccessible et haute dignité,
 Sous cet arc de triomphe au cintre illimité,
 Sous ce royal pouvoir, couvert de sacrés voiles,
 Sous ces couronnes, tas de perles et d'étoiles,
 Sous tous ces grands exploits, prompts, terribles, fougueux
 Sigismond est un monstre et Ladislas un gueux !

În cuvintele cu care stejarul înfruntă pe Vlad Țepeș e o acumulație terminată printr'o antiteză, în felul celei precedente :

- 1) *Odă Statuei lui Mihai-Viteazul.*
- 2) *Răpirea Bucovinei.*
- 3) *Vlad Țepeș și Stejarul.*
- 4) *Balcanul și Carpatul.*
- 5) *Gruu-Singer.*
- 6) Perioada din *Les Feuilles d'automne*, XL, în care se află o acumulațiune de nouă împrejurări, prezentate în fraze ce încep regulat cu „quand”, e modelată după perioada din *Satira I*, v. 22 și urm. a lui Juvenal. Cf. Albert Collignon, *Victor Hugo et Juvénal* în *Revue d'histoire littéraire de la France*, Aprilie—Iunie 1909.

Ș'acum eu, martur falnic de-atîtea fapte mari,
Eu, care port în ghindă-mi un codru de stejari,
Eu, care port pe umeri trecutul luminat,
Eu să mă văd acuma de-un vierme amenințat !

În alte cazuri antiteza se combină cu repetiția. La sfîrșitul emistihurilor antitetice ale aceluiaș vers e exprimat acelaș nume sau pronumele ce-l înlocuește :

Tu mis à prix sa tête ; il mit à prix la tienne...¹⁾
Tu-mi pregătiseși jugul, eu mi te-am pus în jug...²⁾

*

Repetiția se mai prezintă la Victor Hugo sub cîteva alte forme particulare care ne întîmpină și la Alecsandri.

Repetiția aceleiași vorbe la începutul unui șir de versuri fie că aceste versuri se urmează, fie că sînt diseminate într'un pasajiu al bucații. Așa în partea a doua a lui *Dan Căpitan de plaiu* :

Bătrînul Dan ascultă grăind doi vechi stejari...
Bătrînul Dan aude, suspină și nu crede...
Bătrînul Dan desprinde un paloș vechiu din cuiu...
Bătrînul Dan pe sînu-i apasă a lui mîna...

Această specie de repetiție o găsim în cîntul *l'Etoile* din *Le Satyre* :

Dieux, vous ne savez pas ce que c'est que le monde—
Dieux, vous avez vaincu, vous n'avez pas compris....
Dieux, il est d'autres sphinx que le vieux sphinx de Thèbe.
Dieux, qui versez le sang, dieux dont on voit le fond....

Repetiția verbului „se duc“ la începutul șirului de versuri, în care se descrie fuga lui Dan și a lui Ursan călări, e o imitație a repetiției lui „ils vont“ așezat în fruntea versurilor din *Mazeppa* care zugrăvesc fuga, prin stepele Ucrаниеi, a armăsarului sălbatec de care a fost legat viitorul domn al Cazacilor :

Ils vont. Dans les vallons comme un orage ils passent....
Ils vont. L'espace est grand. Dans le désert immense,
Dans l'horizon sans fin qui toujours recommence
Ils se plongent tous les deux.

1) *Les Burgraves*, 2-ième partie, sc. 6.
2) *Dumbrava Roșie*, VIII, *Aratul*.

*

.....Și puii lor de zmei
 Se duc trăgînd doi spectri de umbră după ei,
 Se duc vârtej ca gîndul plecat în pribegie,
 Se duc pîn' ce-a lor umbră întinsă pe cîmpie
 Le trece înainte.....

Urmează apoi o enumerare a tot ce vede Mazeppa, tîrît de cal :

Il voit courir les bois, courir les larges nues,
 Le vieux donjon détruit,
 Les morts dont un rayon baigne les intervalles,
 Il voit....
 Il les voit, puis les perd....

O asemenea repetiție a unui verb la începutul mai multor versuri, asociată cu enumerarea, e deasă în *Orientalele* lui Hugo, unde virtuozitatea artistului ese mai la iveală ca în celelalte culegeri :

J'aime un grand lac d'argent....
 J'aime une lune, ardente et rouge....
 J'aime ces chariots lourds et noirs...¹⁾

O întîlnim de multe ori și la Alecsandri. Așa în *Murad Gazi Sultanul* enumerarea viziunilor plăcute în timpul beției :

Văd gingașa hurie / ce tainic îmi surîde....
 Văd rîuri lungi de aur.....
 Văd îngeri fără aripi....
 Văd însuși pe Profetul.....
 Văd tronul de lumină.....

O altă specie de repetiție, proprie lui Hugo, e calificativul identic adaos pe lângă două nume diferite, așezate în emistihurile aceluiaș vers :

En proie aux géoliers vils comme un vil criminel...
 Monte géant lui-même au front d'un mont géant...²⁾
 Pour cette immense armée un immense linceul...
 Car ces derniers soldats de la dernière guerre...
 La garde espoir suprême et suprême pensée...³⁾
 Où luit l'astre idéal sous l'idéal nuage...⁴⁾

1) *Enthousiasme.*

2) *Les Orientales: Lui și Bounaberdi.*

3) *Les Châtiments: L'expiation.*

4) *La Légende des siècles: Sultan Mourad.*

Cîteva exemple la fel din Alecsandri; așezarea calificativului și a numelui se prezintă uneori și la dînsul sub formă de „chiasm” cași la Hugo :

Și inima-ți e stearpă și gîndurile sterpe...¹⁾
 Cu mîna-i tremurîndă, copilul tremurînd...²⁾
 În sprintene desghinuri își saltă caii sprinteni...
 Bravi, ne 'mpăcați, teribili, sub armele lor brave...
 August erou a cărui memorie augustă...³⁾

Acelaș fel de repetiție cu o ușoară variantă se poate recunoaște și în versul următor :

Și port lumină 'n ochi-mi și 'n inimă lumină⁴⁾.

Figura de stil numită *enumerarea* are în versurile citate mai jos din Hugo și din Alecsandri un aspect particular. După enumerarea ființelor cărora le convine în cel mai înalt grad o însușire, ne întîmpină indicarea unei alte ființe, la care această însușire e reprezentată cu o intensitate uimitoare. Toată enumerarea e făcută în vederea surprinderii pe care trebuie s'o provoace trăsătura finală :

Ah ! le vautour est triste à voir, en vérité
 Déchiquetant sa proie et planant ; on s'effraie
 Du cri de la fauvette aux griffes de l'orfraie ;
 L'épervier est affreux rongéant des os brisés.

Mais l'être intelligent, le fils d'Adam, l'élú
 Qui doit trouver le bien après l'avoir voulu,
 L'homme exterminant l'homme et riant, épouvante
 Même au fond de la nuit, l'immensité vivante.⁵⁾

E crud lupu 'n turbare ! crud tigrul ce sfișie
 O turmă de gazele pe-a Nilului cîmpie,
 Crud uliul care trece și țintă se abate
 Pe-un stol de păsărele în ierburi tupilate,
 E crud destinul, crudă moartea ! Dar în cruzime
 Pe Singer ucigașul nu îl întrece nime !⁶⁾

- 1) *Murad Gazi Sultanul.*
- 2) *Hodja Murad Pașa.*
- 3) *Dumbrava roșie.*
- 4) *Murad Gazi Sultanul.*
- 5) *La confiance du marquis Fabrice.*
- 6) *Gruî-Singer.*

*

Prestigiul unora din asociațiile de cuvinte ale lui Victor Hugo s'a impus lui Alecsandri într'atita, încit le-a reprodus întocmai sau cu „retușări“ ușoare :

a) Asociații de cuvinte care indică între lumea sufletească și lumea materială o strinsă legătură. Astfel în *Dan Căpitan de plaiu* acțiunea de „a luci“ atribuită și oțelurilor armelor vrăjmașilor și ochilor lor ce pindesc în umbră; eroul trece la luptă prin codrii :

In care luceau noaptea oțeluri și ochi roși. ¹⁾

O asemenea alianță de cuvinte întrebuițase Hugo : în timpul duelului lui Roland cu Olivier, se amestecă :

....l'éclair des yeux aux leurs des épées. ²⁾

Această unire strinsă între armele și sufletul viteazului o exprimă și versul următor din *Dan* :

Pe inimă și paloș rugina nu s'a pus,

vădită imitare a declarației lui Onfroy a lui Hugo :

Nous pouvons en creusant retrouver aujourd'hui
Nos estocs sous la rouille et nos coeurs sous l'ennui. ³⁾

b) Aplicarea calificativelor concrete la nume abstracte și a epitetelor morale la nume concrete. Alecsandri ne vorbește de „*dalba vitejie*“ a lui Dan; nu e faptă a cavalerului Eviradnus al lui Hugo care să nu fi fost „*sainte, blanche et loyale.*“ Dan înălătură propunerile lui Ghirai de a se lepăda de legea lui, căci vrea :

1) Alecsandri arată predilecție pentru această asociație de cuvinte; în *Dumbrava Roșie*, IV, *Tabăra română*.

Prin arbori și prin ramuri
Din cînd în cînd lucește oțel de săbii goale,
Și ochi...
Ce ard sub vâlul nopții ca niște roși jăratici.

în *Frații Jderi* din *Ostașii noștri* :

....și 'n dos de parapete
Văpăi de ochi sălbateci, luciri de baionete.

2) *La Légende des siècles. Le mariage de Roland.*

3) *Ibidem.—La défiance d'Onfroy.* Cf. și în *Le petit roi de Galice* :

Les casques sont d'acier et les coeurs sont de bronze.

.....cu fața albă senin să mă sfîrșesc,
Ca dup'o viață lungă, ferită de rușine,
Mormîntul meu să fie frumos și alb ca mine.

Epitetele *frumos* și *alb* au aici aceeași valoare morală pe care o posedă calificativele date snopurilor bunului și darnicului Booz :

Sa gerbe n'était point haineuse ni avare. ¹⁾

c) Alipirea pe lingă verb a unui adjectiv cu înțeles moral, raportîndu-se la subiect și îndeplinind funcția unui adverb.

Cet homme marchait pur loin des sentiers obliques. ²⁾

Tot astfel alăturează Alecsandri adjectivele *alb* și *senin*, cătorora le dă o nuanță morală, pe lingă verbele *am trăit* și *să mă sfîrșesc* din versurile :

Alb am trăit un secol pe plaiul strămoșesc
Și vreu cu fața albă senin să mă sfîrșesc. ³⁾

d) Alianța de cuvinte din care unele evocă viziuni fantastice, iar altele dau încoana exactă a realității. În chipul acesta realitatea care răzăre înaintea noastră e pătrunsă de taina supranaturalului, iar fantasticul se infățișează cu contururile hotărîte și cu amănuntele precise ale lucrurilor ce cad sub simțuri. Caracterizînd maniera pictorului german Albert Dürer, poetul francez găsea că în pinzele acestuia pădurea :

.....c'est un monde hideux
Le songe et le réel s'y mêlent tous les deux. ⁴⁾

Această „transfigurare apocaliptică a lumii externe“ ⁵⁾ e familiară lui Victor Hugo : toate lucrurile i se prezintă cu aparențe omenești sau animalice inspăimîntătoare sau lugubre, evo-

1) *La Légende des siècles. Booz endormi.*

2) *Idem, ibidem.*

3) La Hugo, asocierea la verb a adjectivului cu funcție adverbială și raportîndu-se la subiect e o imitație a uzului poezilor Pleiadei : *ils combattent obstinés, il vole léger*, etc. (cf. Brunot—*Histoire de la langue française des origines, à 1900 seizième siècle*, Paris, Colin, 1906, p. 409). La Alecsandri e o copiere a felului de exprimare a lui Hugo ; în limba noastră nu se poate zice *mă sfîrșese senin, am trăit alb*, etc.

4) *Les Voix intérieures—A Albert Dürer*

5) René Pichon, *Virgile et Victor Hugo in Revue des Deux-Mondes*, 15 Martie 1911.

cate însă cu o precizie de un realism intens.¹⁾ Lui Alecsandri natura îi produce o impresie de liniște blindă, de ordine, de seninătate sau de melancolie dulce; e o viziune virgiliană a naturii care se întâlnește uneori și la Hugo și care coexistă alături de viziunea „dantescă” sau „shakespeariană” sau romantică de care a fost vorba.²⁾ În *Grui-Singer* însă unde coloritul romantic e mai bătător la ochi decît în alte poeme, descrierile au acest caracter de fantasmagorie sinistrală, iar expresiunile stilistice de care se servește Alecsandri corespund unora din imaginile și din alianțele de cuvinte de care se folosește Hugo în astfel de cazuri.

De pe șivoaale, ce mină cadavre în fundul prăpastiilor Codrului fără viață, se ridică aburi care :

...merg de se așează pe stînci, pe vîrf de munte,
Ca palide vedenii cu pletele cărunte,
O crîncenă orgie de sînge, de cruzime
Imbată umbra mută ce zace la desime.

O asemenea împleticire a fantasticului cu realitatea o exprimă Victor Hugo cînd scrie :

De la ville et du peuple il ne restait qu'un rêve
Et pour loger le tigre et nicher les vautours
Quelques larves de murs sous des spectres de tours.

sau în altă poezie :

Il avait quitté l'ombre où l'épouvante habite³⁾
Et le hideux abri des chênes chevelus.⁴⁾

Tot ce se află în Codrul fără viață ia „aspecte fioroase de pajuri, de balauri”, de șerpi, de fiare din povești. Stîncile, „fantasme mute și oarbe” care deschid largi peșteri ce vor, parcă, să înghită în umbra lor adîncă pe trecători, amintesc

Les antres froids ouvrant la bouche avec stupeur,

din *Le Satyre*. Copacii care :

1) Huguet, *Le sens de la forme dans les métaphores de Victor Hugo*, cap. 5 (*La nature de la vision chez Victor Hugo*).

2) R. Pichon, studiu citat.

3) Cf. „umbra mută ce zace la desime”, din versul mai sus citat.

4) *La Légende des siècles. - Les Lions. - Dieu invisible au philosophe.*

....întind brațe lungi, amenințătoare,
Nălțind pe toată culmea cite-o spînzurătoare,

sînt asemenea celor care răsar, într'o „Orientală“ deja citată,
vizirului Reschid, fugind îngrozit de pe cimpul unde a pierdut
bătaia:

Comme un voleur qui fuit troublé dans les ténébres
Et croit voir des gibets dressant leurs bras funèbres
Dans tous les arbres du chemin.¹⁾

*

Nu ne vom încumeta în starea actuală a studiilor asupra
versificației române să cercetăm influența pe care Hugo a exer-
citat-o și în această privință asupra lui Alecsandri. Ne vom
mărgini numai la câteva observații.

Versul obișnuit al *Legendelor* e cel de 14 silabe cu o pauză
care corespunde cezurii clasice a alecsandrinului francez: versul
e tăiat la mijloc de o pauză care-l descompune în emistihuri de
7-7 cînd rima e feminină și de 7-6 cînd rima e masculină:

Velcea, bastard lui Șerpe, ca șarpele de apă....
Prin crengile funzoase trec umbre suspinînd...²⁾

Alături de aceste versuri de o factură clasică, întîlnim la
Alecsandri versuri de factură romantică. Versul e împărțit nu
în două părți egale dar în trei părți egale sau neegale ca la Hugo:

1) *La bataille perdue.*

2) Cu toate variantele pe care o eventuală cezură secundară în lă-
untru emistihurilor poate s'o provoace. Ritmul 7-7 se desface în 4-3 și
4-3 în versul:

Cu bourul, cu steaua, cu soarele și luna,

iar acelaș ritm prezintă combinația 3-4-3-2-2, care din cauza cezurii
puternice mediane se reduce tot la 7-7, în versul:

Prin șesuri, munți și codri, pe iarnă, toamnă, vară...

Aceste variante corespund alecsandrinilor cu o factură clasică și prezintă
altă combinație decît 6-6. Așa combinația 1-5-4-2 din versul:

Cloche, acclamations, gémissements, fanfares...

V. lista unor astfel de ritmuri de alecsandri de factură clasică,
scose din *La Légende des siècles* a lui Hugo în Becq de Fouquières, *Traité
général de versification française*, Paris, Charpentier, 1879, p. 130 și urm..

Il vit un oeîl—tout grand ouvert—dans les ténèbres
 Il appela—lès plus hardis—les plus fougueux....
 Vivre casqué—suer l'été—geler l'hiver....
 Elle a—des tribunaux d'amour—qu'elle préside... ')

Aşa sint constituite versurile :

Cu pieptul gol—cu păru 'n vînt—cu ochiu focos...
 Unii la rege—alții la Domn—și fiecare....
 Umăr la umăr—coastă de coastă—om și cal.

Dar tăetura tripartită a versului e rară la Alecsandri.

Dela Hugo a aflat mai ales Alecsandri meșteșugul încăl-cărilor și a așezării cezurei în alt loc decît cel obișnuit, spre a produce un efect. Astfel e în exemplul de mai jos legătura strînsă între sfîrșitul primului vers și începutul celui de-al doilea:

În mijlocul pădurii este o poiană lungă
 Și largă, ce foaște de oameni ca un roi.

Această extensiune a primului vers, concordînd cu lărgirea subită a orizontului pe care o desvăluie vorbele cu care începe versul al doilea, e la fel cu încălcarea

C'est naturellement que les monts sont fidèles
 Et purs, ayant la forme âpre des citadelles.')

Enumerarea dușmanilor cu care s'a bătut e făcută de Ștefan în cuvîntarea din *Dumbrava Roșie* în versuri regulat tăiate la mijloc, urmate de un vers unde, spre a pune în relief ideea de stavilă de neînălțurat, cuprînsă în vorbele „n'am vrut eu“, o cezura după silaba a zecea aduce o pauză neașteptată :

Dușmani din fundul lumii,—păgîni, dușmani vecini,
 Trufași cu toți, sălbateci,—lacomi, vicleni și orbi,
 Care 'mpregiurul țării—precum un cîrd de corbi
 Stau gata s'o sfîșie,—dar n'a vrut Dumnezeu,
 N'a vrut Moldova, țară vitează—n'am vrut eu.')

O impresie vie o produce și cezura așezată în chip neobișnuit în ultimul din versurile următoare :

1) Cf. Becq de Fouquières, o. c., cap: *Du vers romantique*.
 2) *Le régiment du baron Madruce*. Cf. Becq de Fouquières, o. c., cap: *De l'enjambement*, asupra încălcărilor lui Hugo.
 3) Vers cu diviziune tripartită (5—5—3), după versuri de factură clasică (7--7). Să se observe că repaosul întăiu e slab.

Apărătorii ai Crucii,—voi îi cunoașteți bine
 Căci pentru-a lor risipă,—ați războit cu mine
 Prin șesuri, munți și cddri,—pe iarnă, toamnă, vară,
 Făcînd din pieptul vostru un zid,—hotar de țară ¹⁾.

Prin felul cum tac versul, Victor Hugo provoacă numeroase efecte de felul acesta :

Durandal sur son front brille—plus d'espérance...
 Faces se renversant en arrière—livides.
et la voix qui chantait
 S'éteint comme un oiseau se pose ;—tout se tait ²⁾

VII

Incheiere.—Concluzia ce reese din această cercetare e că dela concepția și dela motivele poemelor epice ale lui Alecsandri până la modalitatea artistică a exprimării lor, în particularitățile sale cele mai mărunte, pretutîndeni se simte influența covârșitoare a lui Victor Hugo.

Ațiunea primei serii a *Legendei veacurilor* s'a răsfrînt mai ales în opera epică a poetului nostru. Acestei scrieri îi datorește Alecsandri dezvoltarea virtualităților epice cuprinse în germene de geniul său ; realizarea tendinților latente ale spiritului său către poemul epic. Dar și alte culegeri ale lui Hugo, *Odes et Ballades*, *Les Feuilles d'automne*, *les Voix intérieures*, *les Contemplations*, *les Châtiments*, prin satira cu fragmente epice *L'Expiation*, și mai ales *Les Orientales* au fost puse la contribuție de Alecsandri, după cum și dramele romanticului francez și, în primul rînd, *Le Roi s'amuse* și *Les Burgraves* i-au pus la îndămnă materialuri felurite de care s'a folosit în *Murad Gazi Sultanul* și în *Dumbrava Roșie*.

Ici și colo s'ar putea găsi în opera epică a lui Alecsandri reminiscențe sau imitații după alți scriitori.

Descrierea tainei care învăluie natura și a dorului de care se umple sufletul în pacea amurgului e, în *Dan Căpitan de plaiu*, o amintire din *Les Etoiles* ³⁾ a lui Lamartine :

Cînd ne vorbește în *Vlad Tepeș* și *Stejarul* de copacul bătrîn cu picioarele :

1) Asupra cezurii repetate după vorbele *I-am frînt*, așezate în fruntea versului, în aceeași cuvîntare, și asupra imitației acestei pauze după *Je le brisai*, urmat de un repaos lung, din versurile discursului lui Frederic Barbă Roșie către Burgravi, v. cap. despre *temele și epizodele epice* din acest studiu.

2) Exemple din *Le mariage de Roland—Le petit roi de Galice* și *Eviradnus* citate de Rigal, o. c., cap. despre versificația lui Hugo.

3)

În seurtelile răstimpuri cînd soarele declină
 Și noaptea-și pune stema feorică, stelină

.....prinse în țărna mormintală
Dar fruntea luminată de raza imortală,

prin mintea noastră trec imediat versurile în care La Fontaine
zugerăște stejarul :

....de qui la tête au ciel était voisine
Et dont les pieds touchaient à l'empire des morts. 1)

Sfârșitul poeziei *Eroii dela Plevna*, tabloul ivirii în miezul
noptii a ostașilor lăsați de noi să piară de lipsuri și de boale
în văile Bulgariei, evocarea macabră a unei armate de schelete
care-și părăsește mormintele, se așează în rînduri și, cu brațele
uscate ce tremură la suflarea viscolului, face un gest crunt în-
spre ingrații ce i-au uitat în nevoi în țară străină, această vi-
ziune fantasmagorică e inspirată, fără îndoială, de litografiile veste-
tite ale lui Raffet *La revue nocturne*, *Le Réveil*, *Le défilé noc-
turne*, *Le cinq mai*: 2) veteranii gardei lui Napoleon se scoală

E un moment de pace în care, neoprit
Se pierde doru' în umbra amurgului mîhnit.

Cf. *Les Etoiles* în *Nouvelles Méditations poétiques* :

Il est pour la pensée une heure... une heure sainte
Alors que, s'enfuyant de la céleste enceinte
De l'absence du jour pour consoler les cieux
Le crépuscule aux monts prolonge ses adieux.

Razele stelelor care apar însușă :

.....la vertu, la prière, l'amour,
Et, quand l'oeil attendri s'ouvre à leur lumière
Attirent une larme aux bords de la paupière.

1) *Le Chêne et le Roseau*.

2) V. reproducerea acestor litografii în H. Giacomelli, *Raffet, son oeuvre lithographique et ses eaux fortes*, Paris, Bureaux de la Gazette des beaux-arts, 1862, și în A. Dayot, *Raffet et son oeuvre*, Paris, 1862.—Raffet la rîndul său se inspirase dintr'o baladă a poetului austriac Zedlitz (1790—1862) care a fost de mai multe ori tradusă în franțuzește și în special de Barthélemy și Méry, sub titlul de *Revue nocturne* în notele scrierii lor *Napoléon en Egypte*. Opera lui Raffet a fost foarte cunoscută generației lui Alecsandri. Desenatorul francez care făcu parte din cortegiul de savanți și artiști ai prințului Anatol de Demidoff în călătoria sa în Rusia meridională, trecu și prin țările noastre și consemnă impresiile pe care priveliștele, portul și obiceiurile pitorești dela noi i le lăsară în *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie et retour par Constantinople* (1838—1848). Desenurile ce ne privesc sînt în mare parte reproduse de F. Lhomme în *Raffet*, Paris, librairie de l'Art, 1892.—D. Bengescu citează în *Bibliographie franco-roumaine* (nota la No. 30) un studiu al D-rei Bengescu asupra unor desemnuri inedite de Raffet cu subiecte din țările noastre.—*Eroii dela Plevna* nu-i singura poezie a lui Alecsandri inspirată de un desen litografic. O litografie reprezentînd o scenă din drumul spre Siberia al surghiuniților ruși, pe care Alecsandri a văzut-o la nepotul său, d. G. Duca (cf. asupra lui *Scrisori*, ed. cit., No. LIII din 25 Febr. 1874) i-a inspirat poezia *Pohod na Sibyr* (după o comunicație personală ce ne-a făcut-o d. profesor I. Bianu).

din morminte la deșteptarea pe care în miezul nopții o bate un soldat din tambure, și, desvelind giulgiurile lor, apucă în grabă săbii și puști, se aliniează în coloane nedeslușite, se aruncă pe cai cu priviri spectrale, sau întind cătră statua impasibilă a împăratului, cu minile lor scheletice înfiorate de entuziasm, coroane și ramuri de palmi.

Dar aceste elemente heterogene, puține la număr, sînt departe de a indica influența unor lucrări cărora Alecsandri să le fie tributar în același grad ca lucrărilor lui Hugo.

Și totuși, cu toată pătrunderea intimă a operii epice a lui Alecsandri de însușirile caracteristice ale producției lui Hugo, și *Legendele* și *Ostașii noștri* au o trăsătură distinctivă. În locul filozofiei umanitare, a sentimentelor de simpatie pentru desmoșteniții, asupriții, năpăstuiții din lumea largă, preocupări naționale, gândiri întoarse la țara lui, dragoste pentru cei ce au mărit-o, ură contra prigonitorilor ei. Roland și Eviradnus, cavalerii care cutreeră țările pentru a apăra pe cei obijduiți, s'au transformat în Dan și Ursan, plăeși ce aleargă să mintue Moldova, cînd Tarii năvălesc într'însa. Aspirațiunile cătră libertate și neatrănare în genere, care răsufă în *Le régiment du baron Madruce*, sînt îndreptate la Alecsandri spre scăparea Bucovinei de sub robia austriacă. Prötestările naturii, indignată la Hugo de intențiile omului de a face spînzurătoare din lemnul codrilor săi, minioasă că o creatură îndrăznește să judece, să condamne și să ridice viața altei creaturi, devin muștrările singeroase ale Stejarului cătră crudul voevod care vrea să strujească ramurile sale pentru a trage pe boeri în țapi, în loc să facă din ele ghioage și arcuri contra vrăjmașului. Ceata celor trezeci de aventurieri din Otrante, care ajung zece la Cadix, minăți de neastîmpărul de a încerca mereu norocul și de a ispiti neîncetat soarta, s'a prefăcut în mindra ceată de nouă curcani „și cu sergentul, zece“, din care rămîne numai bietul Peneș, cu inima îndurerată după frații cu care a pornit să scape de jug, „sărmana scumpă țară“. Sentimentele cele mai universale cîntate de Hugo se particularizează la Alecsandri, devin sentimente proprii Romînilor: pretutindeni o fi existînd dragostea de mamă, nicăeri însă nu e mai gingașă și mai tare,

Ca dragostea de mamă în inima romînă. 1)

Chiar cînd își poartă personagiile sub alte ceruri și în alte ținuturi decît ale noastre, un incident mină repede gîndul poetului la noi. Una din laudele pe care Becri Mustafa le dă Sultanului Murad Gazi e că e sprinten ca „Șoimul Bogdănesc“ și enume-rarea ostașilor din alaiul padișahului e tăiată cînd le vine Ienicerilor rîndul să fie pomeniți de-o reflecție izvorită din amintirile poetului asupra trecutului nostru:

1) *Ana Doamna.*

Tigri ce-ar rupe 'n ghiare tot neamul creștinesc
Dac'ar putea răzbate prin pieptul romînesc.

Alecsandri a naționalizat elementele luate dela Ilugo; cîntul acestuia l-a transpus pe altă chee, i-a dat o tonalitate necunoscută romanticului francez; patriotismul care însuflețește poemele sale a schimbat nuanța ideilor morale, a dat alt înțeles „temelor“ literare și a modificat înfățișarea personagiilor împrumutate, așa încît opera sa epică care porcede în privinți atît de felurite și într'un chip așa de puternic dela o operă străină, e, în liniile sale generale, o operă romînească.

Ch. Drouhet

IN TREN

— După Gerhart Hauptmann —

În goană vrăjmasă cîmpier s'asterne
Și tropotă trenul în noapte...
Eu treaz țin priveghiul. — Alături pe perne
Dorm somnu mpăcării vre-o șapte,
Opaițu 'n tremur clipește arare,
Cînd roata s'avîntă și 'n vaier tresare...
— Departe, în zarea albastră,
Mă fură pe cîmpuri lumina răzleată
Și, ca o nălucă, trudita mea față
O văd oglindită 'n fereastră.

Aleargă fugarul și urllet păgîn
Prin codri și plaiuri răzbate,
In urmă-i jilipuri și ziduri rămîn
In negura nopții 'mbrăcate.
Dar iată,—vederea aș vrea să mă 'nșele,—
Un strop mi se scurge din genele grele,
Alene obrazu-mi prelinge,
Se strecură 'n suflet ș'acolo-mi învie
Un glas care tainic mă prinde 'n robie,
In inim'un dor mă încinge...

E dorul de țara luminii de-afară,
 Cuprinsă de sîrmele sure,
 Ce pier într'o clipă, ca iar să-mi răsară
 Și farmecul nopții să-mi fure.
 Dar ochiul colindă și gîndul se zbate,
 Dezgroată icoane din vremuri uitate,
 Cînd prinse 'n poleiul de lună,
 Jucau lîngă iazuri șiraguri de iele,
 Seninului farmec și patimii grele
 Dînd glas din vrăjita lor strună...

Horitul lor parcă văzduhul pătrunde
 Și frunzele mute-s în cale;
 Părăul oprindu-și pîrbegele unde
 Iși curmă poveștile sale.
 De lacrimi străluce sfioasa cicoare,
 Pornește și vîntul livezi să 'nfioare,
 În crîng cîntăreții în strajă,
 Ascultă și 'nvață doimirea măiastră,
 Iar glasul lor dulce în noaptea albastră
 Intrupă a strunelor vrajă....

— Tu zbori înnainte !... Nu-i farmec de îngeri
 Să 'ncete-alergările-ți crunte,
 Te-azvîrli peste ape cu repezi răsfrîngeri,
 Cobori prin adîncuri de munte,
 Tu chiot sălbatic al lumii pripite,
 Tu demon, ce-mi spulberi atîtea ispite,
 Și fugi de-arătările mele :
 Aș vrea să văd luna cînd sînu-și desface,

S'ascult, în a nopții statornică pace,
Povestea curatelor stele.

Dar fumul înneacă icoanele sfinte :
Vin neguri în horă nebună,
Fugaru 'ndărătnic gonește 'nainte,
El urlă și geme și tună
Și trupu-i asudă, cu mâini uriașe
Se pare că zmeii îl duc pe ogașe
Și altor tărîmuri îl fură...

— Așa stînd de veghe lipsit de repaos,
De-odată alt cîntec purcede din haos,
Un cîntec de milă și ură :

— Al nostru e brațul ce 'n nopțile-albastre
Vă poartă zdrobit de povară,
Noi n'avem bordee și palmele noastre
Din aur cetății vă durară.
V'aducem mătăsuri și noi vă dăm pîne,
Voi rînjetul groaznic al morții păgîne,
Dar vrem azi robia sfărmată...
Vă cerem azi țarina noastră 'napoi
Și sîngele negru vi-l cerem azi noi,
Scăpare vrem azi și răsplată...

Ni-e neamul sălbatic cu patimă 'n piept
Cu suflet și brațe 'năsprite,
Dar azi la viață, la moarte un drept
Vor biete inimi trudite.
Din preajma obezii de-ar prinde răsuflet,

Un picur din vaiorul nostru din suflet,
 Cu vuiet năpraznic de mare,
 Ar frînge a ielelor horă răzleață,
 Cîntarea păgînă ș'atît de măreață,
 A veacului nostru cîntare.

Poete, tu hora de vrei să ne-o 'nveți,
 Ascultă-l al ocnei sobol,
 La gura mașinii cu pași îndrăzneți
 Tu du-te din crîngul domol.
 Privește scînteia din gureșă șirmă
 Și fumu 'n văzduhuri plutind fără cîrmă...
 Apleacă-ți urechea cu jale,
 La inima celui sărac și supus
 Și cîte 'n sughituri plîngînd el ți-ă spus,
 Tu spune-le strunelor tale...

In goană vrăjmașă cîmpiei s'așterne
 Și tropotă trenul în noapte...
 Eu treaz țin priveghiul... Alături pe perne
 Dorm somnu 'mpăcării vre-o șapte.
 Opațu 'n tremur clipește arare,
 Cînd roata fișnește și 'n vaier tresare...
 În murmur domol se frămîntă
 Cîntarea cea nouă, mă 'nvăluie 'n pripă,
 Cu glasul ei proaspăt, vrăjindu-mi pe-o clipă
 O lume mai bună, mai sfîntă.

Incet se înalță, sfioasă tresare
Din vuetul greu de oțele,
Și iar se 'nfiripă curata cîntare
Sub cerul seninelor stele.
Departe răsună și iarăși se frînge,
Cu 'ncetul adoarme și 'n murmur se stînge,
Cînd patima inimii frîntă,
Plăpîndul ei farmec ar vrea să-l coboare
Din ceriul cu stele prin vînața zare,
Să-mi cînte și iarăși să-mi cînte...

SCRISOARE

Domnului G. Ibrăileanu

Am înaintea mea două sărbători consecutive. Cum mi-ași putea întrebuința mai bine acest timp, decît stînd de corespondență cu un prietin drag, de care mă desparte atîta cale, încît nu mă învrednicesc să mă întîlnesc cu el, nici măcar din Joi în Paști? Și apoi îți sînt dator și mulțumiri pentru ospitalitatea ce ai căpătat în *Viața Romîneasă* scrisorii mele cătră Rădulescu-Pogoneanu,—îți sînt dator și un răspuns la buna dumitale scrisoare.

Da, ai dreptate, așa e, mă exasperează sistemul de gîndire al acelora, care fără nici un temei, vin să adauge dela dînșii un nou strat de întuneric peste bezna în care se sbate biata noastră minte.

Am să mă încerc să-ți descriu pricinile acestei exasperări. Ascultă:

De mic copil am suferit, cum zicea biata mama, de *mania întrebărilor*. Săracul tată-meu își da toate silințele să sature nesațiul meu; dar unde ar fi fost cu puțință? Fiecare răspuns al lui, îmi aducea o altă întrebare, până cînd, parcă-l văz, cum își încrunta sprincenile, ca să pară supărat și-și îngroșa glasul că să-mi răspundă: „Ia nu mai ști, că cine știe multe, moare...”

Școala cu searbăda și nesăbuita ei hrană, cu îndatorirea de a învăța pe derost atâtea nume de lucruri și nici un pic de realitate, m'a vindecat de mania întrebărilor. Mai târziu pe sufletul meu a pus stăpînire viața, cu toate pornirile, cu toate avînturile, cu toate patimile, care m'au îmbrîncit în toate direcțiile. Cînd și cînd, în ceasuri de oboseală, în ceasuri de compătîmire ori de desgust, de mine sau de alții, îmi simțeam sufletul atins de îndoeli, de dorința unei cîrtiri, unei bîrfiri a vieții. E-rau însă clipe trecătoare, curînd înlăturate de avîntul tinereții...

Dar anii au trecut, vîlvătaia patimilor a început să se domolească, farmecul lor amețitor a scăzut pe nesimțite, până cînd într'o bună dimineață m'am trezit spectator al propriei mele vieți... Desigur ai simțit și dumneata grozăvia acestui moment, cînd te simți, pentru întăia oară, izolat parcă de întregul univers: el de-o parte, iar de cealaltă parte tu, purtînd pe buze întrebările: „de unde? încotro? și pentru ce?”

Nu știi ce s'a întîmplat cu dumneata din acea zi. Cu mine știi. Din ceasul acela orice ași face, ori unde ași fi, ori prin ce împrejurări ași trece, cu oricîte nevoi m'ași sbate,—preocuparea răspunsului acestor întrebări nu mă mai poate părăsi... Lumea există odată în realitatea ei și mai există încă odată oglindită în mintea mea. Pentru ce?... Mă uitam într'o zi la un copil, care sufla bășici de săpun. O clipă trăia opera lui, în care se oglindea o parte din lumea care o înconjura și însăși imaginea celui care o suflase; apoi pîc! dispărea pentru totdeauna. Bășici de săpun părem noi viețuitoarele, cu deosebire că viața nu e o jucărie nevinovată. Sînt atîtea dureri pe lume, atîtea nefericiri, atîtea nedreptăți. În fiecare zi, în fiecare ceas, în fiecare clipă miliarde de ființe se zbuciumă și se trudesesc în munci istovitoare; milioane se întresfișie pentru cîștigarea unei bucături de mîncare; milioane se zvîrcolesc și urlă de durere. Cui îi face plăcere? cui îi convine? pe cine satisface existența acestei lumi și oglindirea ei în mințile noastre? Ce rost, ce sens, ce rațiune de a fi are lumea aceasta? Ași vrea să știu! Ași vrea să știu! Toate comorile, toată fericirea

prezentă și viitoare a mea și a lor mei le-ași da pentru această cunoaștere, fără de care viața parcă n'ar mai avea nici un preț.

A! ce bine înțeleg, ce deslușit simt chinul lui Anatema al lui Leonida Andrieff, care se tirăște la picioarele *cuiva care păzește porțile*, cerșindu-i voia unei singure priviri dincolo de zidul de pe hotarul lumii.

Multă vreme m'au chinuit aceste gânduri.

Uneori îmi ziceam:

— Neliniștea ta e fructul urîtelui provenit dintr'o viață prea puțin activă. Nici unul din gândurile cu care te sbați nu ți-ar trece prin minte, dacă viața ta s'ar consuma în luptă cu nevoile. Muncește și aceste gânduri îți vor pieri.

Și tot eu îmi răspundeam:

— O! dar atunci ce lucru îngrozitor e viața, dacă ea nu poate fi admisibilă, decît cu prețul întunecării conștiinței prin dureri, sau prin o muncă istovitoare? Nu, nu se poate să fie așa.

Alteori îmi ziceam:

— În loc de a te frămînta cu asemenea întrebări copilărești, trăește-ți viața fără de cîrtire. Întrebările tale n'au nici un sens, nici unul. Ele dovedesc doară c'a început să scadă în tine puterea vieții. Această curiozitate a ta e o boală, e un simptom de imputinare a energiei vitale.

Și tot eu îmi răspundeam:

— Nu e adevărat. Dintre toate imboldurile sufletului tău de om, cel mai specific omenesc este această rîvnă de a ști. Toate viețuitoarele până la om își trăesc viața ca într'un somn hipnotic. Uite-te la ele cum săvîrșesc toate actele vieții, minate parcă de o voință din afara lor. Uite-te cu ce resemnare și fără de cîrtire își duc viața lor. Numai tu, omul, te întorci cu fața spre puterea care te mină din urmă, năzuind să pătrunzi taina vieții și a lumii. Nu încerca să ucizi în tine această năzuință. Ar fi să te osîndești singur la o formă de viață inferioară...

Unde e adevărul!...

Un bătrîn și cuminte prietin, pe care l-am pierdut și la a căruia biografie muncesc de multă vreme, mi-a

adus, prin înțeleptele lui sfaturi, liniștea sufletească, pe care desnădăjduisem că o voi mai recăpăta.

Intr'o seară, cum stam împreună pe o bancă din grădina lui, mi-a vorbit așa :

— Pe cât de întemeiată e năzuința noastră de a cunoaște rostul lumii, pe atât de nebunesc e paraponul nostru că nu-l putem cunoaște. Rădică-ți ochii spre bolta cerului. Uite-l ce spuzit e de stele. Sînt atîția sori, mii de mii de ori mai mari decît soarele nostru. Ce cunoaștem noi despre acele stele? Sclipirea lor, distanțele înspăimîntătoare dintre ele și delă ele până la noi,—forma drumurilor ce parcurg în haos și abia acum ne silim să descoperim la spectroscop din ce sînt alcătuite. Atît. Despre realitatea, ce desigur există sub sclipirea lor, nu știm nimic. Compară acum pămîntul pe care trăim cu imensitatea Universului. Un grăunte. Iar din toată realitatea de pe acest grăunte cît cunoaștem? Știm noi toate împrejurările prin care a trecut,—toate proprietățile substanței din care e alcătuit,—toate formele în care s'a îmbrăcat această substanță,—toate legăturile dintre diferitele ei părți și înrîuririle ce unele au asupra altora ?

Dă-ți seama că cunoașterea noastră despre realitatea de pe pămîntul nostru e ridicol de mică și pricepe că cu atîta cunoștință despre un grăunte din univers, nu se poate înțelege rostul Universului. Cu ce s'ar putea compara sumeția noastră ? Vino sus să-ți arăt.

Ajunși în pridvorul casei, înțeleptul meu prietin, m'a rugat să-l aștept, a intrat în casă și în curînd s'a întors. Avea în mîna o hîrtiuță pe care a desfăcut-o cu mare grijă. Zice :

— Uite-te aici și umblă cu băgare de seamă, să nu-ți pice din mîna.

La lumina lămpii pe care a apropiat-o, am văzut în hîrtiuță o bucățică mică de metal, cît un *i* mic de tipar, fără punct. Să fi tot avut 2 milimetri de lungime și cîte o jumătate de milimetru de lățime și de grosime.

Bătrînul scoase din buzunar o lupă și întinzîndu-mi-o :

— Uite-te cu lupa, uite-te bine și apoi să-mi spui ce e.

Mă uitai cu încordare. Cum spusei, o bucățică de metal galben, de formă paralelipipedică. La unul din capete era netedă,—la celalt mai puțin netedă. Zisei :

— E o bucățică de metal, probabil alamă sau vre-un aliagiu de alamă și, dupăcît se vede, parcă ar fi ruptă dintr'o bucată mai mare.

— Da,—făcu prietenul meu,—e o bucățică ruptă din ceva și acel ceva face parte dintr'un tot care servă la ceva. Acum e vorba să-mi spui: la ce servă acel tot?

— Cum o să știu așa? prea îmi arăți puțin.

Atunci prietenul meu scoase din buzunar o roțiță dințată, căreia îi lipsea un dinte. Bucățica de metal din hîrtiuță era acel dinte.

Prietenul meu zise:

— Acum știi mai mult. Precum vezi, bucățica e dintele ce lipsește acestei roțițe și roțița e unul din organele unui aparat care nu poate funcționa fără ea. La ce servă acel aparat? Poate să fie un ceasornic, un barometru, un podometru, o jucărie de copil, unul din miile de aparate de fizică sau de chimie. Ce e și la ce slujește? Așa e că nu poți ști și că tot ce vei spune va fi o ipoteză, pe cîtă vreme nu cunoști întregul aparat din care face parte această roțiță. Atîta cunoștință avem noi despre lumea asta, cîtă aveai dumneata adineauri despre aparatul meu, cînd ți-am arătat dintele roțiții. Bate-ți acum capul să pricepi ce rost, ce sens, ce rațiune de a fi sau, într'un cuvînt, ce scop are lumea aceasta, cu atîta cunoștință cîtă ai despre ea.

Zic:

— Cucoane Măche—(așa-l chema, dumnezeu să-l ierte)—arată-mi aparatul din care face parte această roțiță.

Bătrînul răspunse zîmbînd:

— N'ar trebui să ți-l arăt, până nu vei ghici.

Apoi, strîngînd cu îngrijire roțița și dintele ei:

— Mă duc să-l aduc și ai să-l poți vedea și funcționînd, că am dat de i-a înlocuit roțița.

Intră în casă și peste puțin se întoarse cu o cutie mare pe care o ducea în brațe. O puse pe masă, ridică încet capacul și apăsă un resort. Era un aparat care cînta. Ce frumos, ce duios răsuna acea melodie în tăcerea nopții.

Am rămas amîndoi cîtăva vreme duși pe gînduri. Apoi zisei:

— Totuși e îngrozitor gîndul, că fără voia noastră.

ne-am trezit pe lumea aceasta : că trăim deațiția ani într'nsa ; că vom mai trăi cităva vreme și că vom părăsi-o pentru vecinicie, fără ca să fi înțeles nici rostul ei, nici al trecerii noastre printr'nsa.

Bătrînul zîmbi, mă mîngîie pe genunche și-mi zise :

— Înțeleg și simt poate și mai bine decît dumneata, aflindu-mă mai aproape de sfîrșit, cită durere se cuprinde în acest gînd,—și totuși ascultă, viața cuprinde o mai mare parte de bine decît de rău, de vremece cu toate nedreptățile, cu toate deziluziile, cu toată scîrba ce uneori simțim de noi și de alții, continuăm s'o trăim și nu ne-orîdicăm, deși ar fi foarte ușor s'o facem. Păstrează-ți năzuința de a înțelege rostul lumii ; dar dîndu-ți seama de micșorimea dumitale față de lumea toată, silește-te să înțelegi sensul vieții de pe acest pămînt pe care ne-am născut. Privește viața cu adîncă luare aminte ; caută de cunoaște cit mai multe forme de manifestare ale ei. Ține seama de drumul pe care l-a parcurs dela începutul ei până la om. Silește-te să înțelegi care a fost deosebirea de căpetenie dela un inel la alt inel al lanțului vieții. Caută de pătrunde direcția în care au fost împinse viețuitoarele pe aleia principală a vieții, ce duce dela cea dintăiu până la om. Străduiește-te să deslușești legile permanente ale vieții din învâlmașagul încurcat al întîmplărilor. Nu uita niciodată că, pentru aflarea adevărului, va să te ferești de toate îndemnurile intereselor dumitale, de toate interpretările la care te-ar putea îmbrînci temperamentul dumitale ; nu uita niciodată că simțurile noastre sînt uneori supuse la iluzii și că, prin urmare, va să ni le controlăm unele prin altele și toate prin rațiune ; nu uita niciodată că singura hrană prielnică minții noastre e realitatea, și nu ți-o socoti niciodată dispensată de cunoașterea realității. Fă așa, că va fi și spre binele dumitale și spre al celorlalți....

Și acum ia seama, iubite domnule Ibrăileanu. Pierdusem pe înțeleptul care-mi vorbise astfel, dar cuvintele lui mi se săpaseră adînc în minte. Imi dasem seama de micșorimea mea față de imensitatea universului ; înțelesesem că rîvna mea de a înțelege rostul și rațiunea lui de a fi era o semeție ce depășește orice comparație ; și cu durerea în suflet, gîndind că voiu pieri pe vecinicie,

fără a fi înțeles nici rostul lumii, nici al trecerii mele printr'însa, îmi mărginisem năzuința și mă hotărîsem ca printr'un adînc studiu al vieții, să încerc a înțelege sensul ei. A! și ce serioase și grave speranțe mă îndemneau la această hotărîre și mă sprijineau la împlinirea ei. Îmi ziceam pe deoparte: Viața mea nu e sfîrșită încă, poate că abia sînt la mijlocul ei. Dacă din cercetările mele mi s'ar desluși sensul vieții, mi-ași conforma restul zilelor ce-mi mai rămîne de trăit aceluia sens. Pe de altă parte mă gîndeam: Pentru satisfacerea unui apetit al meu, pentru gustarea unor clipe de fericire, am dat naștere unor urmași, care se găsesc la începutul vieții. Dacă din cercetările mele mi s'ar desluși sensul vieții, ași putea cu o povață bună, să-i scutesc de suferința de a orbăcăi în bezna de îndoeli și de contradicții în care m'am zbătut eu.

Aceasta era faza minții mele, cînd am dat peste sistemul de cugetare, ce cu drept cuvînt zici că m'a exasperat. O! m'a exasperat mai mult decît bănuiești. Pe granițele nebuniei m'au dus afirmațiile că cunoașterea ce avem noi despre lucruri e o cunoaștere nevalabilă, pentru că e o cunoaștere condiționată; că singura cunoaștere valabilă ar fi cunoașterea necondiționată, care nu ne este îngăduită; că nu numai că ceiace cunoaștem noi despre lucrurile dinafara noastră, nu e altceva decît sunetul, ce propriul nostru organism îl produce la ciocnirea lui cu un vecinic X extern; dar că rațiunea noastră prin care ne-am căzni să pătrundem acel X, e un mijloc imperfect de cunoaștere, de vreme ce duce la antinomii.

Înțelegi dumneata revolta mea? Așa dar, pe lîngă piedica ce pune minții mele micșorimea mea față de imensitatea universului, filozofia mai adaogă încă una și mai grozavă și mai de neînlăturat! Așa dar nu numai că cunosc prea puțin, dar și această puțină cunoaștere e o iluzie! Îmi venea să strig, să urlu: Cine e acela care-și bate așa joc de noi? A! ce dreptate a avut acela care a zis că a fi e o nebunie și tristă și goală. Iar dacă toată cunoașterea noastră e o simplă închipuire, ce dreptate a avut să zică:

Deci cum voești îți poți urma cărarea
Fii bun sau drept, sau fii pătat de crime,
Același praf, aceiași adîncime;
Iar moștenirea ta și a tot: uitarea.

Multă vreme mintea mea s'a sbătut cu aceste gânduri înnebunitoare. Zile întregi și nopți întregi—(nu s'ar crede și totuși te asigur că așa e)—m'au chinuit ca o nevralgie.

Dar vorba înțeleptului arab : „binecuvîntate să fie durerile care au trecut!“ Căci mi-au trecut și acum, cu toată autoritatea cugetătorului, care a pus în circulație expresiile *cunoaștere necondiționată* și *cunoașterea lucrului în sine*, îndrăznesc să afirm că ele nu însemnează nimic, absolut nimic. Sint împerecheri de cuvinte fără nici un înțeles.

Mă rog, ce însemnează a cunoaște? Ce este un act de cunoaștere? Oricît mi-ași frămînta mintea, nu găsesc o definiție mai bună și care să cuprindă toate gradele de cunoaștere, dela cunoașterea înconștientă a bucății de fier, care se dilatează în preajma focului și până la cunoașterea mea conștientă, —decît aceasta :

Un act de cunoaștere este perceperea existenței a ceva de către cineva. Orice act de cunoaștere presupune *ceva* a căruia existență se revelează *cineva*, sau cum zic filozofii: un *obiect de cunoscut* a căruia existență se revelează unui *subiect cunoscător*. Cînd zic însă *cineva* sau *subiect cunoscător*, imediat minții i se impune *un mod de a fi* al aceluia *cineva*. *Cineva* care să existe fără a avea *un mod de a fi*, e o contradicție, e o absurditate, e un lucru care nu se poate concepe.

Prin urmare oricum ne-am închipui că ar fi subiectul cunoscător, cunoașterea lui va fi condiționată de modul lui de a fi. Universul acesta de va fi avînd o conștiință, cunoașterea lui de sine și de părțile lui, e tot o cunoaștere condiționată de modul lui de a fi. Și prin urmare cunoașterea condiționată de modul de a fi al subiectului cunoscător, e singura cunoaștere posibilă și imaginabilă; iar cunoașterea *in sine* și *cunoașterea necondiționată*, e o împerechere de cuvinte fără sens, e o *contradictio in adjecto*.

Și acum, organismul nostru e aparatul de cunoaștere al conștiinței noastre; cunoașterea noastră e desigur condiționată de modul de a fi al organismului, al simțurilor și rațiunii noastre; dar modul de a fi al organismului, simțurilor și rațiunii noastre e și el condiționat de toată

realitatea universului. Noi nu ne-am ales și ne-am făurit simțurile și mintea noastră, și ele nu au existat înaintea lucrurilor. Înainte de ivirea viețuitoarelor și a simțurilor și a minții a existat o întreagă realitate, care delă ivirea vieții, treptat-treptat, a început să se reveleze și continuă de a se revela minților. A fost o vreme când mintea viețuitoarelor nu putea cunoaște decît realitatea ce se revelează unei rîme bunioară ; treptat-treptat această minte a sporit până la mintea noastră, căreia i se revelează atîtea însușiri ale realității.

Pe fiecare zi vedem cum mintea noastră perfecționează și completează lipsurile organismului nostru, care e aparatul nostru de cunoaștere. Organismul nostru nu are un organ special pentru perceperea scurgerii timpului. Mintea omului a scornit ceasornicul. Organismul nostru nu are un simț special al direcției. Mintea omului a născocit busola. Organismul nostru nu simte cu precizie schimbările de temperatură. Mintea omului a scornit termometrul. Organismul nostru nu simte îndeajuns variațiunile de presiune atmosferică. Mintea omului l-a completat, scornind barometrul. Ochii noștri nu văd destul de departe, nu văd lucrurile prea mici. Mintea a scornit telescopul și microscopul. Urechile noastre nu aud sunetele prea slabe, n'aud destul de departe. Mintea a scornit microfonul și telefonul. Realități extrem de mici, a căroră existență nici nu se putea bănui, mintea omului a găsit mijlocul să le perceapă. Prezența unei a milioana parte dintr'un miligram mintea omului a găsit mijlocul de a o percepe.

Și, dacă e așa, orbi am fi de nu am recunoaște acest spor neconținut al puterii noastre de cunoaștere și nebuni am fi dacă ne-am disqualifica singura cunoaștere posibilă și imaginabilă.

Această minte a noastră așa slabă cum e, a ajuns la descoperire de adevăruri eterne și generale ; această minte a noastră, așa mică cum e față cu imensitatea universului, a ajuns să fie un factor al evoluției universale, ce se va urma de aici încolo. Un strop cunoaștem din imensitatea lucrurilor de cunoscut ; dar cunoașterea aceasta să n'o umilim, să n'o nimicim. Am cîștigat-o cu

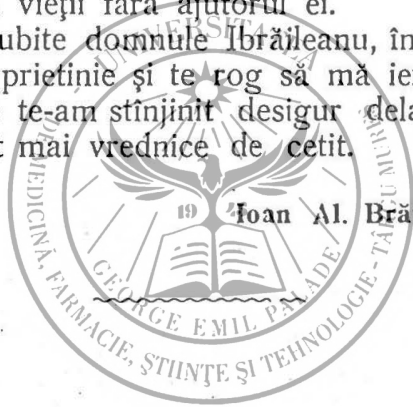
frământarea și cu suferințele tuturor strămoșilor noștri
dela prima viețuitoare până la noi.

A ! înțeleg ca mintea să se întoarcă din cînd în cînd
asupra ei însăși, pentru a se cerceta, pentru a elimina
dintr'însa contrazicerile, precum organismul leapădă din-
tr'însul lucrurile inasimilabile ; dar ca mintea să se întoarcă
asupra ei însăși spre a se mînca, spre a se nimici, e o
nebulie.

Iar dacă filozofia cuprinde îndemnul ca, în loc de a
mă sluji de ceia ce știu spre a pătrunde ceia ce nu știu
încă, — să mă slujesc de ceia ce nu știu pentru a defăima
și a dărîma ceia ce știu, — nu vreau să ascult de acest
îndemn, pe care-l socotesc o nebunie, și mă voiu sili să-mi
deslușesc sensul vieții fără ajutorul ei.

Și acum, iubite domnule Ibrăileanu, îmi rămîne să-ți
strîng mîna cu prietinie și te rog să mă ierți, că prin a-
ceastă scrisoare te-am stînjinit desigur dela cetirea altor
lucruri cu mult mai vrednice de citit.

Ioan Al. Brătescu-Voinești

Suspîn neronic

Clarei

Din casa ei fugise 'nspăimîntată
Cum o prinsese focul, despletită....
Și sta 'n amurg ca Sara 'ncremenită
Privind înspre Gomora 'nflăcărată.

Părea că e Durerea întrupată
In marmora cea mai desăvîrșită....
Și simt e așa de bine isbutită,
N'am s'o mai văd de-acuma niciodată.

Dar ce-i mai dureros e că de-o vreme
De-un dor simțit tot sufletul îmi geme....
...Și-l tot gonesc... și 'n pace nu mă lasă.

— Trimite-mă Doamne 'n Iad pe veci ființa,
Dar ca s'o văd din nou așa frumoasă,
I-aprinde iarăși fetei locuința....

Mihai Codreanu

Note pe marginea cărților

APUS DE SOARE

Părerea tuturor criticilor noștri este că un mare *succes literar* și binemeritat l-a avut d. Delavrancea cu „*Apus de soare*”.

Și așa trebuie să fie, pentru că d. Delavrancea nu este d. *Delavrancea*, pur și simplu, ci este: „*maestrul Delavrancea*”.

Eu nu-s nici un fel de critic: nici literar, nici dramatic, nici cum vreți să le mai ziceți, și nu mă încumet să spun nimic despre valoarea dramatică a dramei d-lui Delavrancea.

Sint un profan.

Cetind, însă, această frumoasă operă, am rămas nedumerit asupra unor lucruri, și aceste nedumeriri vreau să le arăt.

„*Apus de soare*”, după cum socotesc eu, nu este o dramă ca orice altă, în care defilează pe dinaintea noastră, arătându-și patimele, oameni *indiferenți*, adică oameni care pot să fie, în realitate, așa precum ni-i zugrăvește autorul, sau cu totul altfel. Imi este indiferent dacă tipul, după care Caragiale a copiat pe Ion din „*Năpasta*”, era în realitate un idiot sau nu; psihologia lui să fie bine redată, actorul care intrupează rolul să joace bine, și eu sint foarte mulțumit.

Nu poate să fie tot așa, presupun eu, cu o piesă în care văd icoana unui personaj istoric, a unui Ștefan cel Mare, pe care nimăru-i nu-i este îngăduit să-l contrafacă. În o dramă ca „*Apus de soare*”, autorul nu se poate îndepărta de adevărul istoric, nici chiar pentru a dobîndi efecte scenice, care ar alcătui tot succesul piesei.

Și în această privință nedumerirea mea este foarte mare.

Oare Ștefan cel Mare, așa precum îl vedem în „*Apus de*

„soare“, intrupează pe Voevodul nostru, așa cum a fost el în realitate?

Am citit și eu un curs elementar de Istoria Rominilor, și știu, așa superficial, cam ce fel de fapte a săvârșit Ștefan-Vodă al Moldovei. Despre el mi-am făcut și eu o părere.

Un războinic așa de vestit, un om politic așa de iscusit, precum a fost marele nostru Voevod, mie mi se pare că nu a putut să fie un *zeflemist*, precum se arată el în cele patru acte din „*Apus de soare*“.

Zeflemeaua nu prinde nici la oamenii mai mărunți, care au velleități de a fi ceva în lume, dar încă la un Ștefan cel Mare! Și, cu cât cetesc mai mult „*Apus de soare*“, cu atita îl văd pe Ștefan mai micșurat; îl văd din ce în ce mai mult *diseur de beaux mots*, ceiace nu se poate despărți de *mauvais caractère*, și slirșește arătându-mi-se în toată splendoarea unui *farsor*, cind se preface că doarme și destăinuște Oanei că-i este tată.

Iar la urmă, după ce a fost ars cu fierul roșu, și-i era sufletul-la gură, cind îl văd venind ca un turbat—ținnd în mână sabia de pe care picură un singe, pe care nu știi pentruce l-a vărsat—nedumerirea mea ajunge culmea, și mă întreb dacă nu cumva autorul a făcut o greșală, dacă nu a confundat pe Voevod cu calăul său!

O altă nedumerire: în actul II, scena 6, boerii plănuesc alcătuirea unei epitropii, a unei regențe sau a unei locotenențe domnești.—După cît îmi aduc aminte, acest lucru nu s'a întâmplat niciodată la noi, pe vremurile vechi.

De asemenea mă aflu în nedumerire dacă Ștefan ar fi pus pe boerii lui, ostași cu care înfringea pe dușmani, să cioplească două săptămîni bouri în piatra adusă de Haliceni, ca să statornicească hotarul Moldovei. De, se poate și asta; dar mie nu-mi vine a crede. Să ai tu la dispoziție pe Haliceni, niște învinși, pe care puteai să-i pui la orice munci,—și să-ți pui hatmanii să cioplească bouri, și să ții oștirea pe loc două săptămîni, pentru-ca să ai *bouri* ciopliți de boeri!

O nedumerire de altă natură este cind, în actul II, ni se spune că *arborii sînt încărcăți cu fructe*, și „pășerile cîntă de te slăvesc“.

Încărcați cu fructe sînt *pomii* tocmai pe vremea cind nu cîntă păserile, adică toamna. Actul II se petrece în ziua de 30 Iunie, cind cucul a mîncat de mult cireșe!

Să se fi schimbat așa de mult vremurile dela 1504 până

astăzi? Pe atunci *arborii* să fi dat *fructe*? Pe atunci fructele să fi fost coapte în Iunie?

În actul II, scena 12, Ștefan zice: „O sită se coboară pe ochi, vezi turbure, nu mai vezi... se *vâluește* auzul...”

A *vătui* înseamnă a astupa ceva cu *vată*. În sens figurat e foarte frumos: „se *vâluește* auzul”. Nu știu, însă, dacă Ștefan cel Mare a cunoscut *vatu*.

Într-o carte am găsit scris că vata se prepară din fructul unui copac numit *bumbac*, și că cele dintâi încercări de cultură a bumbacului s'au făcut în 1664, pe coastele Floridei, și tocmai în 1784 au fost aduse din Statele Unite, în Anglia, cele întâi baloturi de bumbac.

Altă nedumerire.

În actul II, scena 3, Dochia intră aducând, pe o tavă de porțelan albă cu margini *albastre*, griul fiert, și zice: „Griul spălat în zece ape, uscat, frecat, *desghioțiat*, puținică miere și *scorțișoară*”.

Admit că la curtea din Suceava, la 1504, se făcea serviciul în tave de porțelan alb cu margini albastre, și nu cu margini roșii sau verzi; sînt însă nedumerit dacă, pe acea vreme, se cunoștea *scorțișoara* în țara Moldovei.

Tot într-o carte am găsit scris că scorțișoara este fructul unei plante numită *cinnamomum*, care crește prin Ceylan și prin peninsula indiană; că adevărata scorțișoară vine din China, și că cele întâi relațiuni comerciale cu China le-au avut Europeenii după călătoria lui Vasco de Gama în 1497, și că abia în 1514 cei întâi Portughezi au debarcat în China.

Asta mă face să bănuiesc că Ștefan cel Mare n'a cunoscut gustul scorțișoarei.

În sfîrșit aceste lucruri mici, ar putea fi trecute cu vederea. Este, însă, o altă chestiune din cale afară de importantă, asupra căreia sînt cu desăvîrșire nedumerit.

„*Apus de soare*” se petrece în Moldova, în 1504; toate persoanele din piesă sînt Moldoveni, afară de Doamna Maria, care e Munteancă. Doctorul Șmil și celălalt doctor, nu-i mai băgăm în seamă.

Mediul fiind în Moldova, și acțiunea desfășurîndu-se între Moldoveni, ce limbă trebuie să vorbească persoanele din piesă?

Cred că răspunsul la aceasta întrebare, atîrnă de împrejurări.

Dacă traduci, în romînește, o piesă din altă limbă, ai să...

-cauți să scrii o limbă cit mai literară; și, cînd originalul ar cuprinde particularități locale, ai să cauți să le acomodezi cu firea limbii noastre, cînd ar fi cu puțință.

Dar cînd tu, Român, scrii o piesă în rominește?

Dacă acțiunea se petrece astăzi, în București, de pildă, și eroii sînt niște persoane *indiferente*, ei pot să vorbească orișicum, pentrucă lucrul acesta este cu puțință. De mi-i pune pe scenă un Moldovean sadea, care ar vorbi cu *pă* și cu *ăla*, n'are să-mi pară curios, precum n'are să-mi pară, dacă un Muntean ar vorbi de *mîță*, *oghial*, *pichere*.

Dar cînd cei de pe scenă sînt Moldoveni de baștină, boeri de-ai lui Ștefan-Vodă, personaje istorice, ai putea să mi-i faci să vorbească precum se vorbește azi la Tîrchilești?

După cit mă ajunge pe mine mîntea, asta nu s'ar putea.

Nu s'ar putea de asemenea, ca eroii din „*Apus de soare*” să vorbească aiodoma, precum se vorbea în Suceava la 1504; una, pentrucă nu prea știm cum vorbeau ai noștri pe atunci, și al doilea, pentrucă poate ar trebui să-i punem să vorbească slavonește, precum îl și face d. Delavrancea pe Ștefan-Vodă să se inchine în actul IV: „*Olce naș ije esi ăa nebesch...*”

Între aceste extremități, mi se pare mie, ar trebui să se alege o medie: eroii vorbesc limba de astăzi, cu particularitățile locale ale mediului, și dacă mai presări, pe ici colea, cite un arhaism, te transpui și mai mult cu mîntea în epoca în care se petrece acțiunea, dacă ai și ceva cunoștinți limbistice.

Lucrul acesta l-a și făcut, în parte, d. Delavrancea. Nu numai că întîlnim citeva arhaisme, ca *olac*, *ohavnic*, dar chiar Ștefan vorbește *ca în hrisoave*: „*Io Ștefan-Voevod m'am pus la poronca lui...*” (Act. II, sc. 5); „*Io, Șt.-V. vreau...*” (Act. III, sc. 4); „*Io Șt.-V. am uit pe Bogdan pe tron...*”; „*Io Șt.-V. i-am așezat cu mîna mea coroana strămoșilor mei...*” (Act. IV, sc. 10); „*Moldova-mi ieși înainte în cîmpul dela Direplate*” (Act. III, sc. 8). Doamna Maria însăși, Munteanca, vorbește arhaic, așa de frumos: „*Dece omul n'a fi putînd a fire ca stejarul*”. (Act. II, sc. 1). Ba, mai mult încă, d. Delavrancea a păstrat forma arhaică la doi dintre sfetnicii lui Vodă: clucerului *Movilă* îi zice: *Moghilă*; fostul pîrcalab *Herman*, se numește *Hrăman*, precum se rostea la 1504, probabil.

După aceste citeva indicii, îți dai seama că acțiunea din „*Apus de soare*” se petrece *altădată*.

Dar unde se petrece, și ce sînt cei de pe scenă: *Moldoveni* sau *Munteni*?

În privința asta eu sînt nedumerit.

Cînd buzele actorilor se mișcă și aud cuvinte ca: *sulcină, iacătă le, o lecuță, bostan, omăt, meteahnă, o leacă* (repetat foarte des), ce e cu banii *ceia, straele, oghial, stuhăraia, acelia, bufniță, miță*, Munteanca *ceia*... cînd aud rostindu-se aceste cuvinte îmi zic numai decît că acei care vorbesc sînt *Moldoveni*.

Pe aceleași persoane, însă, le aud rostind niște cuvinte necunoscute Moldovenilor, și întrebunțate numai de Munteni. Așa: *șiștar, sbugea, aoleo, comunicătură, zobire, pitulat, prăfărae, furloaie, auia, cîrcolă, dadă, tindechia, grijit* (în loc de *împărțășil*), *viroage, mogildeață, prididit, desghiocial, plută scoboroșilă, trimbe, filece, lăuza, dește*... aceste cuvinte nu se aud prin Moldova, și cei care le rostesc n'or fi Moldoveni.

Și doar același individ vorbește o limbă ciudată: vocabularul e împeștriat cu vorbe moldovenești și muntenești; vorbele moldovenești și cele identice sînt rostite muntenește, iar sintaxa e curat muntenească.

Ia să ascultăm pe Ștefan:

„Care veacuri, buna mea Marie? *Ale* trecute sau *ale* ce vor veni? Din *ale* trecute ai ieșit... *Cele* viitoare?” (Act. IV, sc. 5).

„Atîns la miazăzi, poporul *asta* trebuie să se ridice la miazănoapte”. (I, 5).

„Și poate să dau ochii cu *âl* de sus”. (II, 12).

„*Ăstor* doi copii nu li-am spus”. (IV, 2).

„Nu-ți zisei *d'asta* ci *d'astălaltă*”. (III, 4).

„Învoeli cu pecefi în *calapoade*”. (III, 8).

„Să nu *feasă* vre-o urzeală”. (IV, 6).

„Nu te gîndi la vremile *d'acuși*”. IV, 7).

„*Nișică* știință”. (III, 2).

„*Prea e* caldă și *nădușilă*” [mîna]. (III, 8).

„Domnul care *dăsparte* ce e al lui de ce e al țării”. (I, 5).

„Judecățile *dăzlegate*”. (II, 9).

„Neadormitul Ștefan a ajuns *lăuza* Moldovei”. (II, 5).

„Să-l plimbe în *fitece* zi”. (II, 5).

„Parcă sînteți pui de găină cînd trece *uleul*”. (I, 4).

„O, Rareș, ești ca un *cîine* scăpat din *jujăn*”. (IV, 3).

„Mina stingă ca un arc,... *deștele* zdrobite”. (I, 6). etc.

Și pretutindeni, atît Ștefan cel Mare, cît și toate celelalte

persoane, vorbesc așa: il *văz*, il *auz*, il *simț*, mă *ascunz*, mă *repez*, mă *opui*, *ăl* mare, *ăl* mic, *d'aia*, *poi* de *l'o arde*, *acușica* era senin, împăratul *nost*, dete *d'un* balaur, *deștele* tale, bunica *maichii*, Țugulea *taichii*, pică *d'anpicioarile*.... precum nu vorbesc nici astăzi Moldovenii, și precum nu au vorbit nici la 1504.

Mai am și altfel de nedumeriri.

D. Delavrancea este un *făuritor* al limbii noastre de astăzi. Hașdeu, în „Etymologicum magnum“, îl utilizează ca pe cronicari, ca textele vechi, ca literatura populară, adică îl consideră ca un izvor care nu poate fi pus la îndoială. O formă pe care ți-o dă Delavrancea, trebuie să rămie în limbă, pentru că altfel nu se poate.

Cu toate acestea, în „*Apus de soare*“, am întâlnit câteva locuri în care maestrul dă, unor cuvinte, niște accepțiuni care nu mi se par potrivite, și unele mă turbură, pentru că pun pe maestru în contradicere cu firea lucrurilor.

În actul II, scena 6, jîtnicerul Stavăr, vorbind despre Bogdan, zice: „Ș' apoi Domn schilod cine a mai văzut? *Chior*? „treacă meargă;... dar *orb*? Că *n'are* un *ochiu de loc*. I l-a „scos cu sulița un călăreț teuton la Cosmin...”

Cum scrie aici, eu înțeleg că Bogdan era *orb*. Istoria ne spune că Bogdan era *chior*, adică *fără un ochiu*, după cum spune și Stavăr, în drama d-lui Delavrancea, și atunci ar urma că maestrul întrebuințează pe dos cuvintele *chior* și *orb*.

În actul III, scena 5, jîtnicerul Stavăr zice așa:

„Ai auzit c'ast' noapte o *bufniță* a țipat toată noaptea pe „castel?... Buha... țipă, țipă, până despre ziuă,... cînd să sboare, „o mișă neagră haț, ș'o mincă. Mișă se spăla pe bot. Un vultur căzu săgeată și înhăță pe mișă. Pe vultur îl săgeată un „curtean, și, alergînd după vultur, curteanul căzu într'o prăpastie...”

Ce lucruri incurcate, și ce nedumeriri mă frămîntă!

Bufnița, *buha* este o pasere care trăește *numai* în pădure; o pasere care prevestește moartea, după credința poporului nostru; dar e o pasere mare, pe care o mișă n'o poate minca. Dacă în vîrfurile castelului din Suceava ar fi țipat o cucuvaie, poate tot ar mai fi putut s'o minince mișă cea neagră, dar pe *bufniță*!...

În vîrfurile castelului ajunge mișă, mincă *bufnița*, mișă se spală pe bot, vulturul înhăță mișă, curteanul săgetează vulturul, prăpastia înghite pe curtean....

E frumos.

Imi amintește o poveste pe care o știu din copilărie, și care

se sfirşeşte așa : Vulpeo, hai de-i mânca cucoşul, că cucoşul nu vrea să scoată ochii mişei, şi mişa nu vrea să minince şoarecul...

Jitnicerul Stavăr a potrivit el bine lucrurile, dar eu sint nedumerit dacă s'ar putea întâmpla vreodată așa ceva!

Nedumerit mai sint dacă Ştefan-Vodă în adevăr juca pe Oana pe braţe şi o alinta așa : „Oană, Oană, birleşoană, Onoi, birloi, oi, moi...” (II, 2).

Oi, moi... zic antisemiţii noştri, pentru a lua în ris pe evrei. (Vezi colecţia „*Neamului Românesc*”).

Mai sint nedumerit dacă este bine întrebuiţat de Ştefan-Vodă, cuvîntul *baciu*, cînd zice, în actul III, scena 8 : „Țineți minte cuvîntele lui Ştefan care v'a fost *baciu* până la a-dînci bătrînețe”.

Ştefan-Vodă poate fi asemuit cu un *cioban*, cu un *păstor*, cum se şi zice : „o turmă şi un păstor”; cînd îl compari însă cu un *baciu*, *persoana care mulge oile*, parcă ai vrea să-i spui că a fost un fel de Domn fanariot...

Cîteva arhaisme am întîlnit în „*Apus de soare*”; am văzut mai cu samă că numele lui *Moghilă* şi a lui *Hrăman* au fost menţinute sub forma din 1504, ceea ce face un efect frumos. Armonia aceasta mi se pare, însă, că o strică întrebuiţarea necorectă a numelui altuia dintre boeri.

Între persoanele din piesă, d. Delavrancea pune pe logofătul *Tăut*, formă pe care o întrebuiţează şi la vocativ. În actul I, scena 7, Ştefan zice : „Şi tu, *Tăut*?”, şi pircălabul Hrăman tot așa vorbeşte : „Vărul *Tăut* zise o vorbă”.

Mie mi se pare că forma *Tăut* este imposibilă. S'a zis şi se zice *Tăutul* sau *Tăutu*, iar la vocativ : *Tăutule*. Şi chiar așa vorbeşte, la vocativ, Ştefan-Vodă, în aceeaşi piesă, cînd se adresează fostului pircalab Şteful : „Şi tu, *Ştefule*?”

Așa greşeli să facă maestrul Delavrancea?

Un rol principal are, în „*Apus de soare*”, şi Doamna Maria. Ea de asemenea mă lasă în nedumerire.

Din toată piesa rezultă că Doamna Maria îl iubeşte pe Ştefan şi suferă din pricina suferinţilor lui.

Ştefan e bolnav de un picior. Doamna ştie asta foarte bine. Moghilă vine s'o anunţe că Vodă se întoarce din război : „biriitor şi cu rana veche ceva mai înrăită ca în trecut”. Ştefan soseşte, e bolnav, are căldură, năduşeşte şi cînd, ridicînd paharul de alabastru, neputîndu-şi isprăvi cuvîntul, lasă paharul în jos şi

zice: „Ah!“, Doamna Maria exclamă: „Ce te doare, *păcatele mele*?“

Intrebarea Doamnei nu are nici un rost, iar acest „*păcatele mele*“ este inadmisibil.

„Ce te doare, *păcatele mele*?“, zice o bucureșteancă, o „mondenă“ sau o mahalagioaică pe care o plictisește boala bărbatului, care se tîngue veșnic din pricina asta, care are de is-pășit un păcat, purtînd grija unui bărbat bolnav.

Soția lui Ștefan-Vodă, așa cum e zugrăvită în „*Apus de soare*“, astfel de vorbe nesăbuite nu ar fi putut rosti.

În sfîrșit, o ultimă nedumerire:

În actul III, scena 2, cînd Ștefan îndeamnă pe Doamna Maria să-și schimbe straele, ea iese zicînd: „Mă duc și mă întorc cum dorești *tu*“.

Să-i fi zis: *tu*? Să nu-i fi zis: *Măria Ta*, precum ti și zice totdeauna, tot în „*Apus de soare*“?

Și acuma un ultim cuvînt:

Ce splendid e „*Apus de soare*“, cînd ai darul să poți vedea cu ochii minții, deslășurîndu-se, ca pe pinza unui cinematograf, diverse scene din cele patru acte, fără să auzi nici un cuvînt!

Decorurile, costumele, situațiile dramatice, aranjate într'o serie de tablouri vivante, ar fi de un efect miraculos... numai să se suprima sabia ceia de pe care picură sînge.;

A. G.

In preziua războiului Independentii

(O pagină de istorie politică contimporană)

Guvernul liberal dela 26 Aprilie 1876—30 Aprilie 1877.

I.

Cine observă mai de aproape desfășurarea vieții noastre naționale, sub toate aspectele, așa cum s'a desfășurat în ultimul timp, e izbit de coloratura deosebită sub care ni se înfățișează realitatea lucrurilor, de preocuparea politică care a căpătat întâietate în lățul celorlalte preocupări ale claselor sociale, ajunse la un oarecare grad de cultură și de conștiință. O preocupare mărginită la cele mai de jos năzuințe și ambițiuni personale ale indivizilor, foarte rareori înălțându-se în regiunile unor principii politice sau tinzând spre înfrumusețarea unui ideal mai înalt.

În această atmosferă, înverșunarea luptelor politice nu a cunoscut nici o margină; toate procedeele și toate mijloacele au fost întrebuințate pentru ajungerea telului dorit.

În această stare a spiritelor, nu poate fi vorba de o serioasă și temeinică dezvoltare națională, de o punere în valoare și folosire a forțelor și energiilor naționale.

Dar, răul este și mai mare; în aprinderea pasiunilor politice s'a produs „un haos de invinuiți, de păreri neintemeiate, de povești, scornite fără nici o îndreptățire asupra faptelor și mai ales asupra oamenilor noștri politici”¹⁾.

„O expunere care va căuta să restabilească adevărul de altăce ori zdruncinat și care va înfățișa fiecare fapt și fiecare autor, pe cât e omeneste cu putință, așa cum a fost, poate avea o însemnătate pentru curățirea și înălțarea vieții noastre politice; căci a sosit timpul ca înverșunarea ce este neapărat legată de luptele pe acest tărâm să se mai imblinzească, și să se introducă cumpăna dreptății, care trebuie să cîntărească toate faptele privitoare la viața statului și a societății—și în jurul partidelor politice”²⁾.

O asemenea lucrare atât de necesară întâmpină variate dificultăți. Mai întâiu varietatea materialului și a informațiunilor

1) A. D. Xenopol. Istoria Partidelor Politice, pg. VI.

2) *Op. cit.*, Ed. loco.

de adunat și de verificat reclamă o muncă destul de mare și anevoioasă din partea cercetătorului. Pe de altă parte, preocuparea continuă de cea mai strictă obiectivitate trebuie să fie firul conducător al întregii lucrări, înlăturând totdeauna mărturiile actorilor timpurilor trecute, care mai trăesc încă. „Aceasta din cauza că fiecare om tinde a prezenta evenimentele, în care a jucat un rol, în chipul cel mai potrivit cu interesele lui”.

Distinsul istoric și academician, d. profesor A. D. Xenopol, cu apreciată sa metodă, a dat la lumină în ultimul timp două lucrări foarte prețioase din acest punct de vedere. E vorba de domnia lui Cuza-Vodă și de istoria partidelor politice. Una expunând evenimentele petrecute în țara noastră dela 1858 până la 11 (23) Februarie 1866, în jurul personalității Domnitorului Cuza; cealaltă—prima lucrare de acest gen în literatura noastră—ară-tind origina și mersul partidelor politice în țara noastră până la 1866.

Pentru istoria politică a timpurilor mai nouă, întâlnim o publicațiune de curind apărută, care, prin însemnata colecțiune de informațiuni și documente necunoscute ce aduce, va înlesni mult cercetarea istoricului acestor timpuri. E vorba de volumul al II-lea (partea I și a II-a) din colecțiunea discursurilor lui Ion C. Brătianu. Discursuri, scrieri, acte și documente, cuprinzând perioada de timp dintre 23 Aprilie 1876 și 30 Aprilie 1877¹⁾.

Urmind ca o continuare a volumului I, apărut în 1903, aceste două volume se prezintă sub o formă cu totul nouă.

La publicarea primului volum, care trebuia să apară în epoca desvăririi monumentului ridicat lui Ion Brătianu, s'a căutat să se publice cele mai frumoase discursuri și cele mai importante acte din viața marelui bărbat, în scopul de a pune mai ușor sub ochii și la îndemina oricui unele din actele mărețe ale unuia din accia care au fost întemeietorii Statului Român.

Astăzi, continuatorii lucrării urmează după un plan care alcătuiește o nouate în publicațiunile similare.

Nu se publică numai scrierile, actele și discursurile lui Ion C. Brătianu, ci alături se comunică însemnări prețioase asupra întregii noastre vieți publice, sub toate formele. Astfel, pe lângă discursurile lui Ion C. Brătianu avem o expunere sumară a discuțiunilor în care a intervenit Ion C. Brătianu; avem apoi lucrările premergătoare înfăptuirii legilor din epoca urmărită, circulari ministeriale, expuneri de motive la proiectele de legi propuse și, ceiace este mai prețios, notițe asupra raporturilor noastre diplomatice cu țările străine și de multe ori chiar corespondența urmată, dacă nu în întregime, cel puțin în părțile importante. Dacă adăugăm că în aceste volume se publică actele cuprinse între perioada 26 Aprilie 1876—26 Aprilie 1877, epocă în care se află

1) *Ion C. Brătianu. Discursuri, scrieri, acte și documente. Vol. II. Dela 23 Aprilie 1876—30 Aprilie 1877, 1 vol. în 2 părți, 1912. Tip. Independența de 180 pag. + VI.*

Începuturile războiului Independenței, vedem că publicarea corespondenței, în mare parte necunoscută până astăzi, și a informațiilor, capătă o importanță și mai mare. Ea desvălește ochilor tuturor multe părți neștiute din lanțul în care s'a succedat dezvoltarea statului nostru. Ea ne lasă să vedem relațiunile exacte în care se afla țara noastră în preziua războiului. Ne desvăluie și ne precizează rolul pe care l-au avut bărbații noștri de stat în frumoasa și patriotica atitudine pe care au luat-o proclamînd Independența statului nostru. În acest fel avem înaintea o prețioasă colecțiune de documente și informațiuni—nepublicate până astăzi—și de un foarte mare folos pentru istoria politică a țării.

Dacă a urmări evoluțiunea internă a vieții noastre politice, la sfîrșitul veacului al 19-lea, este una din cele mai importante probleme politice care poate să intereseze destul de mult și în cercuri cit mai largi, colecționarea discursurilor lui Ion C. Brătianu, astfel cum am arătat că este concepută—și va continua în alte volume care vor urma—este de un mare folos, nu numai pentru istoria politică a țării, dar și pentru istoria partidelor noastre politice, și în special a partidului național-liberal, pe care l-a condus.

Adevărul istoric se va stabili nu după expunerile verbale sau scrise „ale autorilor sau martorilor oculari încă în viață, la care exactitatea faptelor se poate controla mai ușor“, cum spune d. Titu Maiorescu în prefața primului volum al discursurilor sale, cînd dădea Romîniei o privire asupra istoriei noastre politice contemporane. El va reeși din vasta corespondență, necunoscută până astăzi, din multele informațiuni, note și însemnări, făcute chiar în epoca săvîrșirii acelor despre care se vorbește, iar nu din amintirile șterse și îndepărtate ale unei vîrste înaintate și adinc influențate de puternica pasiune politică. Astfel, multe din cite s'au spus și s'au acruțat, se vor zdrobi în fața realității faptelor istorice. Istoria obiectivă, dreaptă și nepărtinitoare, va consemna în formă definitivă dezvoltarea vieții noastre politice.

Și, pe de-o parte, partidul național-liberal va găsi aici oglinda vie a frumoaselor sale timpuri de glorie, cînd s'au săvîrșit cele mai mari acte din viața poporului romin, cînd s'au împlinit aspirațiunile îndepărtate ale bărbaților care au întemeiat statul romin: proclamarea Independenței și a Regatului, —iar pe de altă parte, se va răspîndi cu putere asupra începutului vieții noastre de stat, lumina stelei strălucitoare care a luminat cărarea re-deșteptării noastre naționale, dela acel „*Krem să trăim prin noi înșine*“, steagul sfînt al revendicărilor noastre dela 1856 și până la crezul politic al vremurilor mai nouă: totul prin noi, totul pentru țară. De aici vom învăța a cunoaște cit de grea și de mare a fost munca pentru organizarea statului, cit de mari au fost piedicile externe și interne care s'au ridicat și cit au trebuit să lupte toți acei bărbați politici ai acestei țări, care au urmat și ajutat pe Ion C. Brătianu, în vasta sa operă de organizare a statului romin.

„Istoria unui timp, spune d. A. D. Xenopol în prefața monumentalei sale lucrări asupra istoriei Românilor, se clădește în totdeauna cu materialul adunat până atunci. Dacă ar fi să așteptăm, ca tot materialul istoric al unui popor să fie descoperit, n'am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale; căci descoperirile se fac neincetat; cunoștințele se întind și se adâncesc, măbind fără încetare orizontul istoriei. Timpurile din urmă, îndreaptă neconținut cele ce se află greșite în expunerile de mai înainte și, potrivit cu propășirea poporului și înbogățirea cunoștințelor, crește și se dezvoltă și arborele istoriei sale“.

De aceia, să încercăm, la lumina acestor prețioase însemnări acum colecționate, să aruncăm o privire asupra situației noastre politice, în preția războiului Independentii.

Anul 1876 se deschide asupra furtunii iscate în Herzegovina și care amenința întreaga peninsulă balcanică. Populația creștină, supusă dominației turcești, se ridică, revendicând o viață liberă, egală cu a tuturor supușilor otomani înaintea legilor și nu voește să depună armele nici chiar în fața angajamentelor luate de Poartă înaintea puterilor, că va introduce reformele cerute.

Care era starea spiritelor în țara noastră în timpul acestor evenimente?

Eroismul bravilor care au scris o pagină frumoasă în istoria țării prin lupta de pe Dealul Pompierilor, entuziasmul care a dat pe 24 Ianuarie 1859, contribuind la realizarea mult doritei emancipări a naționalității române, erau calde încă în sufletul și în inima Românilor. Curentul, început încă dela 1853 când Ion Brătianu, în timpul războiului Crimeei, cerea Impăratului Napoleon al III-lea pentru noi aprobarea „de a lupta sub stindardele noastre și a împărtăși astfel pericolele și gloria oștenilor Franței“, întemeind un stat românesc tare constituit „pe malurile Dunărei“, — se întărea din zi în zi mai mult în aspirațiile Românilor¹⁾.

La 1862, Ion Brătianu arată că războiul este singura cale pentru realizarea aspirațiilor noastre, și de aceia intenționat îl preamărește:

„Războiul — spune el — este prerogativa cea mai înaltă, cea mai sublimă a omenirii, căci este expresiunea cea mai complexă a sacrificiului. Iată de ce nu este ființă omenească care să nu se exalte în fața unui războiu și să nu se înamoreze de soldatul care se întoarce dela bătălie“.

„Națiunea care n'are a serba cel puțin pentru fiecare generațiune mai multe bătălii, mai multe biruinți, națiunea aceea vegetează, iar nu trăește, de oarece ea nu mai este decît o adunătură de oameni, ce nu au un ideal, nu sint gata a muri pentru dînsul. Românul zice: „Cine nu știe să moară, nu este demn“.

1) I. C. Brătianu. Memoriu către Napoleon III. In Discursuri, vol. I.

să trăiască", căci el știe că viața și moartea sînt inelele ce compun lanțul pe care-l desfășură omenirea în spațiu și în timp".

„Înțelegeți acum, Romîni, de ce dorim războiul și pentru noi? Înțelegeți de ce credem că numai atunci Dumnezeuul Romîniei se va scobori iarăși între noi, că numai războiul va da Romîniei aureola care o va arăta lumii în frumuseța ei, că numai războiul vă va face, iubiți oșteni, că de unde sînteți astăzi numai speranța nașunii, să fiți credința ei și să domniți astfel, fără împărtășire, peste inimile noastre—domnire ce este una din condițiunile cele mai neapărate de stabilitate și de tărie națională" ¹⁾.

Neastîmpăratele așteptări ale Romînilor prea mult prelungite, pentru a arăta Europei bărbăția și vitejia, se apropiau să fie satisfăcute. Părea că se aude chemarea pe care neîncetat au cerut-o Europei: „Romîni din 1821, Romîni din 1848 ²⁾, cariera vă este deschisă; voi trebuie acum să vă arătați demni de străbunii voștri, demni de această patrie, pe care o iubiți așa de mult și care vi se garantează a voastră de acum înainte. Și țara dela un cap până la celălalt va tresări și toți vom fi în picioare fără distincțiune de clasă, căci Dumnezeuul nostru al tuturor este Dumnezeuul Patriei. Dela Dunăre până la Nistru, nu va fi decît un cîmp de bătălie unde vom arăta Europei că, dacă ne-am lăsat cîtotpiți, n'a fost din lipsă de patriotism și de bărbăție".

Complicarea evenimentelor în Balcani, mai mult prin felul de acțiune al diplomaților, care luerau unul contra altuia, și lățirea războiului, erau privite cu multă bucurie în masa poporului nostru.

Domnitorul Carol, — căruia la 1866 regele Wilhelm, autorizîndu-l să vie în Romînia, îi spusese: „că este destul de greu cînd se gîndește că un Hohenzollern să fie pîs supț semi-lună", — găsea cea mai potrivită ocazie pentru satisfacția mîndriei unui demn vlăstar din casa Hohenzollern.

El, care, — despre o convorbire a Contelui Ignatiev pe cînd era ambasador la Constantinopole și amenința pe trimisul nostru, Ion Ghica, că Rusia va lua Principatele, dacă Turcii vor lua Serbia și Muntenegru, limpezind astfel chestia Orientului, — scria tatălui său că „sîntem hotărîți să respingem, cu armele în mînă, orice agresiune din orice parte ar veni, se înțelege că nu vom putea rezista unei mari puteri, dar vom putea salva individualitatea noastră", — găsea cel mai puternic reazăm în redeseptarea bărbăției străbune a neamului romînesc.

Consiliul de Miniștri — al cabinetului conservator — consultat în 6 Decembrie 1875 să-și dea părerea, care crede că va trebui să fie atitudinea Romîniei în fața războiului care se anunță, nu avea o părere hotărîită, ba mai mult, se pare că era contra as-

1) I. C. Brătianu. Memoriu asupra Romîniei în războiul actual. Eod. loco.

2) I. C. Brătianu. Războiul.

pirațiilor țării și intențiilor Prințului. Domnitorul spune: „mi-niștrii nu par a vedea de loc clar în această chestie și se arată cu totul nehotărâți: ei se pronunță pentru expectativă, pentru că evenimentele sînt încă „dans une nuit difficile a pénétrer“¹⁾).

Din cauza acestei atitudini nehotărîte, față de intențiile Domnitorului, perfect de acord cu aspirațiunile țării, guvernul conservator al lui Lascar Catargiu trebuia să plece. Zilele lui erau numărate.

Dacă pe de-o parte guvernul conservator începuse se piardă simpatia Domnitorului, nu mai avea nici încrederea țării. Chi-pul cum înțelesese să guverneze, nemulțumise pe toată lumea și îi mărea, pe zi ce trecea, impopularitatea.

Partidul liberal lupta contra guvernului conservator în campania cunoscută sub numele de Coaliția dela Mazar-Pașa—pentru că se adunau în casa englezului Lakemann, fost mai înainte în serviciul armatei turcești sub numele de Mazar-Pașa,—pe următoarele chestii: violarea Constituției, prin falsificarea alegerilor, risipa banului public și condițiile grele care se impuneau României prin convenția cu Austro-Ungaria. În fața nemulțumirii generale creată în țară, Domnitorul nu poate nesocoti dreptatea luptei opozițiunii și încetează de a mai sprijini guvernul conservator.

În urma alegerilor de Senat, cu toate moravurile electorale ale acestui timp, opoziția dobîndeste majoritatea și cabinetul Catargiu e silit să demisioneze.

După un guvern provizoriu, sub președinția generalului Florescu, așa numitul minister al generalilor compus din generalul I. M. Florescu, Dim. Korne la externe, general Tell la finanțe, general Tobias Ghergheli la lucrări publice, P. Vioreanu la justiție și Al. Orăscu la culte, e înlocuit după scurt timp, la 27 Aprilie 1876, cu un guvern sub președinția lui Manolache Kostache Epureanu.

Noul guvern prezidat de Manolache Kostache Epureanu (președinte și lucrări publice), avînd în minister pe M. Kogălniceanu (externe), I. C. Brătianu (finanțe), G. Vernescu (interne), colonel G. Slăniceanu (războiu), Gh. Chițu și M. Pherekyde (justiție), venea „fără recriminațiuni și fără spirit de răzbunare, ci de a potoli patimile și urile din țară, asigurînd amicilor și adversarilor, fără deosebire, deplină întrebuintare a libertăților constituționale“. Ținta era „de a aduce o deplină ordine în viața internă a statului și reale economii în finanțele statului, de a cruța peit cu puțință punga contribuabililor, de a dezvolta prin legi financiare și economice avuția particulară, care este soriginea avuției publice“²⁾.

1) I. Maiorescu. Discursuri, vol. II, pg. 22. „Dar majoritatea ministerului Lascar Catargiu nu se gîdea decît la neutralitate; și această eroare politică a fost al doilea fapt, care a justificat căderea cabinetului conservator“.

2) Programul partidului național-liberal din 23 Aprilie 1873, pg. 2.

C. A. Roseti, președintele adunării, în răspunsul adunării deputaților la Mesagiul Tronului, cetea Suveranului critica adevăratei stări a țării, pe care o redactase împreună cu Ion Brătianu și M. Kogălniceanu.

„Ești din liberul sufragiu al națiunii, am lipsi la cea mai sacră din datoriile noastre și către cei ce ne-au trimes și către Tron, pe care am venit să-l înconjurăm, dacă odată cu expresiunea desăvârșitului nostru devotament pentru augusta persoană a Măriei Tale, dacă odată cu expresiunea sincerei noastre recunoștinți pent u modul leal, cu care ministerul actual s'a abținut dela orice ingerință în alegeri, n'am aduce la cunoștința Coroanei suferințele adinci și aspirațiunile legitime ale țării, precum și speranțele ce dinsa a pus în noi.

„Sintem cu atit mai mult datori a semnala răul, cu cit el a fost mai mult timp ascuns Măriei Tale și cu cit Națiunea, lipsită de o adevărată reprezentațiune națională, a fost mai mult timp condamnată unui mutism silit. O facem cu o grabă și o confiență cu atit mai mare, cu cit totul ne autoriză a crede că Tronul și Națiunea sint unite în unul și același gind, de a vindeca cu un minut mai înainte relele de care suferă țara și de a deschide calea progresului.

„In zelul nostru pentru acest progres, nu putem indestul să deplingem de a ne vedea siliți de a consuma cea mai mare parte a activității noastre numai cu vindecarea rănilor, ce ne-a lăsat o administrațiune ce a înlăturat sistematic orice control și de a ne vedea siliți în sesiunea aceasta așa de scurtă de a lua de urgență o mulțime de măsuri, numai și numai spre a face față unor dificultăți inexplicabile, moștenite de alții, și a. căror soluțiune nu suferă întârziere.

„Țara a fost rău încereată, relele ce au băntuit-o au lăsat urme adinci și niște rani care, nu ne-o ascundem, vor fi lungia cicatriza. Dar nu ne disperăm de viitor; căci e destul să știm că toate aceste suferinți, toate aceste rele nu sint decit fructul unei politice rătăcite din partea foștilor miniștri, a căror întreagă artă nu consistă decit în substituirea de simulacre realității și în nesocotirea tuturor intereselor noastre naționale, — care, politică, sub pretext de a edifica, a acumulat numai ruine, uitind că, atit pentru națiuni cit și pentru guverne, nu e mângiere decit în practica sinceră a libertății, a moralității și a justiției; este destul să zicem, ca să știm cu toții aceasta, pentruca remediul să fie găsit gata, — destul să voim a-l aplica.

„Acest remediu se poate rezuma în aceste citeva cuvinte: constituțiunea devenită în adevăr o politică națională și liberală, o politică onestă și de progres.

„Nu vom uita iarăși, că ceiace ne lipsește nu sint drepturile ci garanțiile. Ceiace dar are să ne preocupe dacă nu exclusiv, dar mai cu deosebire în reformele ce vom întreprinde, este căutarea de sancțiune eficace, contra oricărei violațiuni de lege sau abuz de putere.

„Una din condițiunile noastre iarăși este că numai reprimind de aici înainte sever orice vină, numai reclădind virtutea și meritul, făcând numai dintr'insele un titlu la distincțiune și preferință, putem întemeia domnia moralității și pregăti un viitor care să contrasteze fericit cu odiosul trecut.

„In ce privește finanțele noastre, nu numai că economia este in dorințele noastre, dar ea încă se impune de astădată imperios ca o extremitate dureroasă și inevitabilă în urma lipselor din trecut ce avem a repara și a imposibilităților de a se spori dările existente, și dacă această situațiune nu permite în prezent o ușurare simțitoare a dărilor, sub care geme mai ales clasa agricolă a țării, comerțul și industria indigenă, vom căuta însă, printr'o repartițiune mai echitabilă a așezării impozitelor și prin simplificarea și schimbarea modului de percepere a unor dintr'insele, să aducem o îmbunătățire în starea noastră financiară și economică. Vom căuta, mai ales, și aceasta cu orice preț, de a reduce cheltuelile statului în limitele resurselor reale ale bugetului.

„Cine zice economii, zice control; vom fi dar foarte atenți ca banii publici să fie întrebuințați la adevărata lor destinațiune, și vom cere să se lăvească fără cruțare orice delapidări și risipe de bani publici.

„Pentru acest sfârșit, vom căuta a aduce în legea comptabilității generale a statului și în organizațiunea înaltei Curți de compturi toate îmbunătățirile pe care practica le-a dovedit necesarii.

„Protecțiunea industriei noastre născinde va face asemenea obiectul deosebitei noastre sollicitudini, spre a nu fi mereu tributari străinilor, chiar în ceea ce privește primele noastre trebuințe“.

La această dreaptă arătare a situației țării, Domnitorul Carol, mulțumind în scurte cuvinte, spunea că, „pururea străin luptelor de partid, nu am în vederea mea decât dezvoltarea și mărirea patriei noastre, prin întărirea instituțiunilor constituționale, prin sincera aplicare a legilor și printr'un control eficace și imparțial al Corpurilor Legiuitoare 1)“.

Controlul acesta a fost exercitat în întregime asupra trecei guvernării conservatoare. În ședința Camerei dela 10 Iulie 1876, 80 de deputați propun darea în judecată a guvernului Lascar Catargiu: 1) pentru violarea Constituțiunii și a libertăților publice; 2) pentru risipă de bani publici și 3) pentru abuz de putere. Raportul lui A. Stolojan asupra dării în judecată a guvernului conservator, depus în adunarea deputaților, la 19 Martie, cuprinde analiza cea mai amănunțită și arătarea tuturor ilegalităților și abuzurilor care s'au săvârșit în trecuta guvernare conservatoare. 2)

1) Răspunsul Domnitorului, pg. 146.

2) Raportul asupra dării în judecată a guvernului conservator, volumul II, anexa pag. 685—711.

Dacă la venirea sa la putere, guvernul liberal găsește o puternică iritare a spiritelor față de trecuta administrație, care, prin amestecul ei violent, falsificase viața noastră publică, alături cu aceasta, găsește o situație a finanțelor statului din cele mai îngrijitoare.

Ultimii ani ai guvernării conservatoare, încheie cea mai rea perioadă prin care a trecut dezvoltarea finanțelor noastre. Înaintea dificultăților mari, care se ridicau în acele momente, oamenii cumpăniți au văzut bine pericolul care amenința existența statului nostru.

Rănilor erau destul de vechi și destul de adânci.

În ședința adunării deputaților la 23 Februarie 1871, d. D. A. Sturza, ministru de finanțe, cercetind starea finanțelor noastre pe periodul 1859—1871, „constată că cheltuielile noastre bugetare, în cursul acestui period crescuseră într'un mod care era cu totul în disproporțiune cu creșterea averii naționale și afară din orice măsură în comparațiune cu alte state. Cheltuiim prea mult, în parte pentru că am fost prea largi la mână, în parte pentru că nu ne-am silit a organiza diferitele servicii publice, după măsura noastră, după obligația noastră”.

Era strigătul de alarmă care anunța pericolul cătră care mergeam.

Atit guvernul cit și Camera în acel an, simțind calea periculoasă pe care înainta situația bugetară, erau deopotrivă și cufermitate decizi a îmbrățișa o linie de conducere mai conformă cu resursele și cu adevăratele noastre necesități.

Cheltuielile bugetului anului 1871 se prezintau cu cifra de 71,382,398 lei 28 bani,—cu 8,239,231 lei 40 bani mai puțin decit suma cerută prin proiectul propus.

Prin venirea noului guvern conservator, în Aprilie 1871, la cirna statului, acest proiect de buget n'a fost realizat. Noua adunare conservatoare votează rectificarea bugetului anului 1870—despre acest sistem de rectificare vom vorbi mai tirziu—și înscrie pentru exercițiul 1871, cifra de 73,475, 255 lei 47 bani,—cu 2,092.857 lei 19 bani mai mult peste ceiace adusese Camera din 1870,—și un deficit de 1, 872,364 lei 27 bani.

Camera și guvernul par mulțumiți că finanțele sînt bine stabilite și în această dispoziție trece toată perioada constituțională. Convocînd nouile colegii electorale în Aprilie 1875, guvernul constată cătră prefecti că: „la adăpostul acestei stări liniștite și regulate, s'au putut îmbunătăți toate ramurile serviciilor publice și că îndrepta-rea stării financiare, compromisă prin greșelile trecutului, a fost prima roadă a acestei stabilități binefăcătoare” și că „finanțele și lucrările publice, aceste două puternice mijloace de dezvoltare națională, sînt într'un neasemănat progres, și numai cea mai învederată rea credință poate nega niște rezultate evidente”. 1)

1) *Monitorul Oficial* din 13 Aprilie 1875.

Această amăgire n'a putut să dureze multă vreme. În curând, realitatea adevărată se prezintă în toată goliciunea ei.

La 5 Noembrie 1875, domnul G. Gr. Cantacuzino, ministru de finanțe, printr'un referat adresat consiliului de miniștri, arată adevărata situație financiară.

Deficitul lăsat pe anul 1875, era de 8,889,118.50

„ prevăzut pe exerc. 1876, „ „ 15,484,084.40

În total un deficit de 24,373,202.90

Referatul acesta rămâne ca o corespondență particulară între ministrul de finanțe și colegii săi din guvern. ¹⁾ Prin mesagiul domnesc pentru deschiderea sesiunii legislative, la 15 Noembrie 1875, guvernul nu vorbește nimic, decît de „o energică reducere în toate ramurile administrațiunii și de restrîngerea tuturor cheltuielilor la strictul necesar“, dîndu-se asigurarea că „guvernul este în pozițiune a prezenta bugetul anului 1876, echilibrat, fără a împune țării sarcini nouă“.

Inercările pentru echilibrarea bugetului au fost zădarnice; răul ascuns alîta timp apăsător cu toată amenințarea sa. El nu mai putea fi ușor remediat.

La 16 Februarie 1876, Ion Strat, ministru de finanțe, arată Camerei, în ședință publică, adevărata situație financiară.

„Rezultatul general pentru exercitiul anului curent 1876, este un deficit propriu de lei 12,894,427 bani 47, la care adăugîndu-se deficitul constatat în anul 1875, în cifră de lei 12,537,894 bani 46, dă un deficit total de lei 25,432,321 bani 23“; apoi e numeră și alte osebite sarcini existente și încheie arătînd că „deficitul curat și neacoperit prin nici o măsură este de lei 28,675,426 bani 93.“

Pentru acoperirea acestuia se cerea un împrumut de 30,000,000.

În lungile discuțiuni ce au urmat în adunarea deputaților asupra acestei chestiuni financiare, trei miniștri de finanțe conservatori, doi foști și unul în funcțiune, aduceau contingentul experienței lor în afaceri, alături cu acuzațiunile reciproce pe care și le aduceau cu privire la răspunderea situațiunii.

Fostul ministru de finanțe, d. G. Gr. Cantacuzino,—amintind cuvintele mesagiului domnesc de deschiderea Corpurilor Legiuitoare, la 15 Noembrie 1875, că numai prin economii, iar nu prin impozite și împrumuturi, se vor echilibra bugetele Statului,—adaugă:

„Tot aceleași idei dezvoltasem înaintea consiliului de miniștri, prin referatul din 5 Noembrie 1875. Aceasta era, Domnilor, rezoluțiunea luată și proclamată în mesagiul domnesc, cînd a venit la ministerul de finanțe d-l I. Strat.

„De atunci lucrurile s'au schimbat îndată, și în loc de e-

1) *Monitorul Oficial*, din 1876, cuprinde importante lămuriri date Camerei de I. Strat, ministru de finanțe, asupra referatului d-lui G. Gr. Cantacuzino.

chilibrare prin economii, se găsi că țara nu mai poate fi salvată decit printr'un împrumut de 30 milioane în rentă consolidată, pentru acoperirea deficitelor bugetare plus 42 și jumătate milioane pentru construirea drumului de fer, adică peste tot, prin o datorie de 72 și jumătate milioane.

„Vedeți că ne aflăm departe de promisiunile mesagiului domnesc din 15 Noembrie trecut! Țara este îngrijată și surprinsă și se întrebă dacă nu asistă la o adevărată fantasmagorie financiară. Ce fel? Fost-a ea amăgită de cătră conducătorii ei în promisiunile lor oficiale? Fost-a ea victima unor erori de cifre, unor delapidări de bani publici în ministerul de finanțe? Nimic din toate acestea, domnilor deputați. Un singur eveniment nou s'a petrecut spre a aduce această schimbare: un ministru, partizan al împrumuturilor, a înlocuit pe un ministru partizan al economiilor“¹⁾.

La aceste, ministrul de finanțe în funcțiune atunci, d. I. Strat, răspundea d-lui G. Gr. Cantacuzino:

„Dacă aveai cunoștință că bugetele nu sint echilibrate, una din două trebuie să faceți: ori să avizați la măsuri spre a le echilibra, ocupându-vă a dezvolta resursele ce ar putea mări veniturile Statului, și după ce veți fi văzut că bugetele nu pot fi echilibrate, numai atunci puteați să prezentați Camerei o situațiune.

„Este sau nu adevărat, că d-ta ai vorbit că bugetul Statului nu trece peste 85 de milioane și după luni de zile ai venit și ai zis că bugetul este de 97 milioane? Cu ce ai făcut acest echilibru? Hirtia este răbdătoare, puteți pune pe dinsa ori ce vreți...“²⁾

Iar d. fost ministru P. Mavrogheni se exprima astfel:

„Eu voiu zice astfel că, dacă nu s'ar fi deschis neconținut credite extraordinare în cursul anului 1875, deficitul rezultând între evaluări și contestări, s'ar fi acoperit.“

Apoi, relativ la împrumutul de 30 milioane ce se cerea, d. P. Mavrogheni aducind înaintea propria d-sale experiență zicea:

„D-lor, permiteți-mi să vă aduc o împrejurare mai analogă.

„La 1873, Martie, ca ministru de finanțe, am venit și am denunțat Camerei un deficit iarăși în asemenea condițiuni și care era compus din lipsa de încasări, de credite suplimentare și extraordinare și din deficitul presupus, ce credeam că va rezulta pentru anii 1874 și 1875; și toată această sumă se ridica la 27,000,000 și, mai că ceiace a pățit ministerul de finanțe de acum, am pățit și eu atunci; am fost atacat din toate părțile și din toate părțile s'a zis că voesc a sconta viitorul; s'a zis că voesc a face împrumuturi anticipate (precum a zis d. Manu); că voesc a consolida sume care să nu se realizeze ca

1) *Monit. Of.* din Februarie 1876.

2) *Monit. Of.* din 1876 pag. 1514.

deficit; și după o discuțiune foarte lungă abia s'a milostivit Camera atunci și a acordat acele 10 milioane în bonuri de tezaur. Eu am mers atunci cum am putut până la sesiunea de toamnă și atunci am venit iarăși și am zis: „Trebue să vă îngrijiți căci prevederile mele au început a se realiza“,—și am cerut iarăși contractarea unui împrumut de 23,000.000. Camera nu a voit să admită prevederile mele și s'a milostivit iarăși de mi-a dat încă 7.000.000 în bonuri de tezaur. Cînd a venit sesiunea anului 1874, atunci a fost nevoită să voteze împrumutul de 29.000.000¹⁾

Dar în mijlocul situațiunii se ridică vöcea revelațiunilor și a muștrărilor.

În ședința Camerei din 24 Februarie 1876. iată cum se exprimă d-l colonel Manu, în privința stării bugetare a anilor 1871—1875 :

„Constat că dela 1871 până la 1872 și până azi, nici un exercițiu nu s'a soldat fără ca să se fi făcut vre-un împrumut.

„În toți anii, ca să se lichideze acel trecut, trebuia să se lichideze printr'un împrumut și cifrele acelor împrumuturi obișnuit erau între 10—12 milioane.

„Din expunerea situațiunii financiare pe care ne-a prezentat-o ministerul de finanțe la 1871, vedem că se împrumuta, pentru echilibrarea bugetului acelui an, cu 10 milioane 179 mii 761 lei, 38 bani, plus 3 milioane cu care se împrumutase în cursul anului cu bonuri de tezaur, sub numele de împrumut provizoriu, conform legii relative la asemenea împrumuturi; deci în 1871 a fost nevoie să se împrumute cu 13 000 000 lei.

„În anul 1872, vedem un împrumut corectat de lei 12.283.000 printr'o lege specială și care sumă a luat-o: parte dela Casa de depuneri și parte cu bonuri de tezaur.

„În 1873, cu lei 1.502.000 și cu lei 2.983.339, luați din rămășițele prevăzute în buget. În 1874, nu era un împrumut curat făcut, dar indirect, și care era cerut provizoriu până la împlinirea rămășișilor care nu s'au putut încasa și care reprezentau o sumă de 3.402.000 lei, plus lei 2.347.276 încasați din rămășișile prevăzute în buget.

„În anul 1875, statul s'a împrumutat cu 12 milioane asupra rentei; așa încît fiecare an dela 1871 încoace a fost soldat în definitiv prin împrumuturi mai mari sau mai mici. Pentru anul 1875, ni s'a propus a face același lucru, adică de a solda deficitul prin împrumut²⁾.

Iată acum cum caracterizează d. D. A. Sturza situația noastră financiară la 18 Ianuarie 1877:

„Împrumuturi continue ca să soldăm deficite bugetare. Ni s'au făcut promisiuni peste promisiuni că fiecare împrumut va fi ultimul. Ni s'a zis totdeauna că era împrumuturilor va fi finită și totdeauna am revenit cu noi împrumuturi, încît niciodată nu

1) *Monit. Of.* din 1876 pag. 1554.

2) *Monit. Of.* din 1876 pag. 1452.

am făcut astfel ca ea să fie în adevăr închisă. Cauza au fost cheltueli exagerate, totdeauna peste puterea noastră. Niciodată n'am căutat a le face mai mici, niciodată n'am avut cunoștință că cerem țării sarcini grele și peste puterile ei.

„În două decenii de guvern constituțional s'au făcut șase împrumuturi în sumă totală de 243.085.257 lei“.

D. D. A. Sturza, în această dezvoltată expunere critică asupra finanțelor noastre¹⁾, arată mai departe cum nechilibrarea bugetelor a fost origina tuturor relelor, la care se adaugă un sistem rău înțeles de rectificarea bugetelor și de votări de credite suplimentare, pentru acoperirea cheltuelilor pentru care nu se prevăzuse sume suficiente.

„Rectificarea bugetului însă, după prescripțiunile stricte ale legii comptabilității, este o rectificare înăuntrul organizării bugetului. Bugetul votat nu se mai poate simba. Astfel cum s'a urmat până acum, bugetele rectificative au fost o distrugere a bugetului votat, și aceasta a fost cu atât mai priincios, cu cât a lipsit acelei votări seriozitatea discuțiunii“.

Și tot așa în privința creditelor suplimentare sau extraordinare, deși legea comptabilității prevede că „creditele suplimentare și extraordinare se pot acorda numai în marginile a două articole speciale care sînt înscrise în bugetul votat de Cameră și orice credite care trec peste acest articol sînt nelegale, sînt o abatere dela lege; aceste dispoziții au fost un zero mare în realitate, ele nu există, ele au fost continuu călcate“.

D. Sturza arată dezordinea care s'a produs în finanțele noastre, prin această practică.

Dintr'un tablou al sporurilor bugetare, prin bugete rectificative și credite suplimentare și extraordinare pe anii 1871—1876—șase ani de zile—constatăm că a fost un spor de 83 de milioane :

23 milioane prin bugete rectificative și

60 milioane prin credite suplimentare și extraordinare.

Sistemul de a se „ascunde deficitele într'un mod sistematic, arătîndu-se totdeauna excedente sau deficite neînsemnate în loc de deficite reale însemnătoare, care au ajuns să izbucnească la lumina zilei pentrucă erau prea mari.

Sistemul de necumpănire a cheltuelilor, sistemul „apreș moi le deluge“—după mine potopul—sistemul de a gîndi: „cît sînt la putere să fiu la largul meu, în belșug și cînd mijloacele vor fi sleite, secate, nimicite, atuncea mă duc și las dîndosul meu golul și mizeria“, ne-au dus la împrumuturile care au urcat datoria flotantă de 110 milioane.

Lupta dusă de opoziția unită contra regimului conservator, merse până la retragerea din parlament a reprezentanților ei.

După lungile discuțiuni asupra situației financiare, în urma

1) *Monit. Of.* pe 1877 pg. 744 și urm.

dezaprobării Senatului, guvernul conservator găsește că „dizolvarea unuia din Corpurile Legiuitoare și provocarea manifestării colegiilor electorale erau bine venite“. „Era cuminte să se dea opozițiunii prilejul de a reintra în legalitate prin participarea la alegeri“, ¹⁾ spune d. Titu Maiorescu.

În urma alegerilor, guvernul conservator demisionează la 3 Aprilie 1876.

În aceste împrejurări se retrage guvernul lui Lascar Cargiu.

El e silit a se retrage, după cum o afirmă însuși d. Maiorescu ²⁾, „pe o chestie financiară și o cerere de împrumut“ ³⁾.

În fața acestei situațiuni, abandonată numai în momentul când orice mijloace de susținere erau epuizate; cu un deficit bugetar aglomerat de mai mulți ani, care seacă până la sleire slabele resurse ale statului; cu o criză economică și monetară în țară, adusă de reaua stare a recoltelor și de încetarea tranșacțiunilor, criză tot crescândă din cauza rezelului încins la hotarele noastre și sub amenințarea unei conflagrațiuni generale, „situația nu putea fi privită decit ca foarte anevoioasă și reclamind energice încercări.“

Din inițiativa lui Ion C. Brătianu, Camera alege din sinul său o comisiune care să se ocupe cu studiarea situației financiare și să așeze bugetul pe exercițiul anului 1877. Raportul asupra bugetului anului 1877, depus în ședința Camerei dela 15 Ianuarie 1877 de I. Codrescu (pagina 734—766 volumul II), raportul comisiunii așese de Camera, este un document de foarte mare însemnătate pentru cunoașterea dezvoltării finanțelor noastre. El arată situația finanțelor în acel moment, evidențiază relele de care suferea organizația, urmărindu-le în timpurile mai din urmă, și propune mijloacele de îndreptare.

Iată cum arată Ion Brătianu în discuțiunea generală a bugetelor, care au fost cauzele care au provocat reaua stare financiară din acel moment:

„Noi, cind ne-am văzut stăpini pe destinele noastre, noi care privisem, pot zice, o jumătate de secol, dacă nu mai mult, cu jind, societățile civilizate, cind ne-am văzut în pozițiune să dispunem de destinele noastre, să ne croim noi viața noastră socială,—cu ochii așintiți alt timp asupra societăților civilizate, am voit îndată să ne ridicăm la nivelul lor.“

„În loc să ne ducem să studiem pe ce căi acele societăți au mers, ca să ajungă la un grad de prosperitate așa de mare, să ajungă a avea un mecanism așa de perfect, noi am voit ca cu aparițiunea noastră pe această nouă cale, să facem o bună impresie celorlalte societăți civilizate. Și ne-am apucat să facem ca bă-

1) *T. Maiorescu. Discursuri*, vol. I, pag. 581.

2) *Eod. loco*, pg. 581.

3) În Senat s'a respins urgența pentru proiectele financiare ale guvernului cu 29 de voturi contra 25.

dăranul dela țară, cind crede că are ceva bani, și ne-am îmbrăcat în niște haine care nu erau de talia noastră. Eu, domnilor, zic aceasta cu atît mai mult, cu cit și eu am fost unul din acei nenorociți care au împins această țară spre epoca unde se află. Noi ne-am făcut, cum a zis d. Grădișteanu, educația în societățile cele brilante ale Occidentului și am crezut că putem deodată să mergem de frunte cu acele societăți, fără ca mai întăiu să ne croim căile de producțiune ce și le-au croit acele societăți, și ca în urmă, incetul cu incetul, să primim și hainele lor. Și, primindu-le, să ni le aplicăm în condițiunile de dezvoltare în care se află țara noastră. Ne-a plăcut să avem o administrațiune judecătorească tocmai ca în Franța. Ne-a plăcut să avem o administrațiune militară întocmai ca în Franța, și alte asemenea, fără să ne gindim în ce mod trebuie să îmbunătățim agricultura noastră și să vedem pe ce căi au ajuns Francezii la gradul acela de înflorire în care se găsesc, fără să ne gindim că ajutorul, ce au găsit ei în instituțiunile lor de credit, a fost principala cauză, care a dat un așa de mare zbor întinsei lor industrie. Noi n'am făcut nimic nici pentru agricultură, nici pentru industrie, nici pentru comerț — cele trei mari mijloace de activitate socială; ne-a plăcut să clădim, fără să punem baze, am ridicat niște stâlpi și am pus un acoperiș minunat, fără să ne gindim mai înainte la bazele edificiului.

Cind noi ne-am emancipat, am avut mai întăiu guvernele, căimăcămiile, care, cel puțin dincoace de Mîlcov, au găsit multe economii strinse din trecut; dar, animați de acea dorință de care vorbea onor. d. C. Grădișteanu, am cheltuit în prea puțin timp toate acele economii, astfel că, la venirea lui Vodă-Cuza, casele publice erau goale și abia un an trecuse dela suirea lui pe tron, cind s'a găsit că ar fi necesitate și s'a cerut a se face un împrumut în străinătate. Până atunci nu aveam încă datorii și acel împrumut se scuza, pe pretext că avea să fie întrebuintat în cheltueli producătoare. Unii însă din noi ne temeam încă de pe atunci de asemenea mici expediente, fiindcă, odată intrați pe această cale, era cu greu să prevedem unde ne vom mai opri; și aceasta, domnilor, pentru un cuvînt foarte natural, pentru cuvîntul că noi din nenorocire până atunci trăiserăm secolii întregi, zi cu zi, fără să fim siguri de a doua zi și astfel nu ne-am obișnuit a face economii, fiindcă instinctul economiei se dezvoltă la om prin ideia ce are că economiile sale vor trece la copiii săi. Noi însă nu eram siguri că economiile noastre ne vor rămîne nouă și din această cauză am pierdut acest sentiment de economie. Cu cit o societate este mai veche, cu atît și sentimentul ei de economie este mai dezvoltat și, dacă el nu există la națiunile mai tinere, aceasta nu este un vițiu, este un defect pe care l-au împus situațiunile politice în care s'au aflat după vreme. A trebuit să ne lovim cu capul de pragul de sus ca să vedem pe cel de jos și să ajungem a cunoaște, într'un mod sigur, că risipa este pieirea unei națiuni. Atunci, însă, la prima cerere de

împrumut ce s'a făcut, grație ministerelor ce aveam aici în București și în Iași, grație comisiunilor centrale, acea idee a căzut și împrumutul nu s'a realizat.

„Această prudență însă nu am avut-o mult timp, căci puțin după aceea, în 1864 s'a contractat împrumutul Stern de 19 milioane efectiv; la 1866, s'a făcut un alt împrumut de 18 milioane; dela 1866—1871 s'a făcut un alt împrumut de 58 milioane și dela 1871 la 1875 s'a făcut împrumutul cu rentă de 21 milioane, toate acestea însumind un capital nominal de 120 milioane; și astăzi ne aflăm iarăși în fața unui deficit de 35 milioane, astfel că, mergînd din ce în ce tot crescînd, ne aflăm în capul unei anuități, care în puține țări se ridică la o proporțiune așa de însemnată, în raport cu veniturile.

„Ei bine, unde are să ne ducă acest sistem?

„Ne va duce desigur la pozițiunea aceea că, nemai putînd plăti acelora care ne-au dat bani, ei vor veni să ne execute, căci ceiace se face cu particularii care nu plătesc, se face și cu statul. Iată perspectiva care ne așteaptă, dacă nu ne vom deștepta mai din vreme.

„Domnilor, dacă ne-am pus să cheltuim astfel, dacă ne-am montat casa într'un mod care este cu mult mai presus de puterile noastre, ce trebuie să facem astăzi, cînd vedem că lucrurile nu mai pot merge așa cum le-am croit? Trebuie să ne mărginim la ceiace ar face și un particular, care și vinde careta și caii, care dă afară trei slugi din cinci și se strimtoează cum poate, în cercul mijloacelor lui“.

Arătînd pericolul mare care-l prezintă, pentru dezvoltarea noastră națională, îndreptarea tuturilor forțelor țării către funcțiuni, părăsind activitatea comercială și industrială în toată libertatea în mina străinilor, — anunță pe de o parte politica de economii prin reducerea funcționarilor și reducerea cheltuelilor la strictul necesar, iar pe de alta cere să îndrume tineretul „să-și caute de lucru în alte stări mai producătoare și mai folositoare țării“.

Alături cu critica severă, dar dreaptă, a greșelilor trecutului și cu indicațiunile pentru „schimbarea direcției activității noastre sociale“, Ion Brătianu arată nevoia prefacerii sistemului de impozite. „Lucrarea aceasta spunea, să o facem cu moderațiune și fără precipitare, și aceasta nu numai din cauza greutăților și rezistenței ce întîmpină întotdeauna un impozit nou sau unul vechiu ce se modifică, ci, mai cu seamă, pentru că mine poate să vină alții, care să facă ca acele impozite să fie mult mai apăsătoare pentru țară, și pe urmă să cadă tot asupra noastră greutatea lor“.

Iată cum expunea Domnitorul Carol, într'o scrisoare adresată tatălui său, situația noastră economică și financiară: „Toate afacerile stagnează din cauza marelui lipse de bani. Case de bancă solide incetează plățile și societățile noastre financiare se luptă cu moartea. O zicătoare spune că, atunci cînd n'ai nimic, trebuie să fie războiu; oricît de aproape am fi de această extremi-

vate, trebuie însă să fim prudenți. Ca în toate situațiunile serioase, Brătianu se arată și de rindul acesta ca un patriot și caută cu dibăcie să treacă peste pericol. El a produs o bună impresie asupra Impăratului Austriei și Rusiei și a fost primit cu distincție de ambii suverani ¹⁾.

„Cine ar fi putut gândi aceasta, atunci când era acuzat ca tribun popular? Este un succes care trebuie recunoscut. România ia deja locul ei în Europa și s'a ajuns la convingerea că în chestia orientală, ea este un factor de care va trebui să se țină seamă“.

Iată, după ziarul „Românul“ din 19 Februarie 1877, proiectele de lege, depuse în Parlament, în legătură cu economiile bugetare :

- 1) Organizarea ministerului de finanțe,
- 2) a ministerului de externe,
- 3) a serviciului statistic ;
- 4) Reorganizarea corpului telegrafo-postal ;
- 5) Intrunirea postului de director al Monitorului Oficial și director al Imprimeriei Statului ;
- 6) Organizarea polițiilor ;
- 7) Reorganizarea serviciului sanitar de județe ;
- 8) Reducerea de membri la Curțile de Apel înființate prin legea din 1868 ;
- 9) Reorganizarea serviciului penitenciarelor ;
- 10) Reduceri la parchet și grea Curții de Casație.

Legi pentru a sporii veniturile :

- 1) Pentru facerea recensementului contribuțiilor directe ;
- 2) Lege pentru modificarea patentelor ;
- 3) Lege de urmărire.

Bugetul anului 1876, s'a votat cu un deficit de 7 milioane și noul guvern dela 27 Aprilie 1876 ²⁾ a propus rectificarea lui.

Pentru echilibrarea bugetului s'au făcut economii foarte mari, reducându-se cheltuelile cu 21.279.897 lei (20%) adică cu a cincea parte a bugetului ³⁾.

Totuși bugetul pe 1877 prezintă un deficit de lei 6.662.621 b 44, pentru acoperirea căruia s'au votat următoarele dări :

1) S'a desființat contribuția personală și de șosele, înființându-se darea căilor de comunicație. Darea aceasta era mai mare cu 23 bani decit cele anterioare (13.33 capitația înființată prin Regulamentul Organic și 44 lei darea pentru șosele). În total era o dare de 18.000 lei pe an.

Din acest plus de 0.23 bani la darea personală s'a realizat în cele 9 luni ale anului 1877, un plus de venituri de 358.936 lei.

1) E vorba de vizitele făcute de Ion Brătianu la Sibiu și la Livadia Impăratului Austriei și Țarului Rusiei.

2) În acest guvern, Ion Brătianu era ministru de finanțe ; dela 24 Iulie guvernul e prezidat de Ion Brătianu, care și-a păstrat portofoliul finanțelor.

3) *Th. C. Aslan. Finanțele României*, pg. 149.

2) S'a inființat taxa de 5% asupra retribuțiunii funcționariilor (legea din 4 Mai 1877). Ea a produs în 8 luni ale anului 1877 suma de lei 567.019.80. Pentru anul 1877 a fost înscrisă în buget cu suma de 1.492.000 lei.

3) S'a modificat legea patentelor din 1863, introducându-se taxa proporțională (legea din 23 Martie 1877).

4) S'au sporit taxele de timbru și înregistrare (legea din 1 Iunie 1877).

5) S'a adăugat o taxă de 15% asupra biletelor de transport pe căile ferate.

Amintim în treacăt că bugetul anului 1877, deși votat cu un deficit de 6.662 621.34 lei, avînd la venituri 81.004.284 lei, iar la cheltueli 87.666.905.34 lei, s'a încheiat cu un excedent de 5.072.633.73 lei, deși cheltuelile se ridicase dela 87½ milioane la 105 milioane¹⁾.

Seria excedentelor de aici nu numai că s'a menținut, dar a crescut.

Organizînd aproape toate serviciile publice, prin politica de economii inaugurată atunci înfătu, prin orînduirea veniturilor și cheltuelilor, ajutat și întărit de amicii și colaboratorii săi, Ion Brătianu restabilește echilibrul finanțelor noastre. Cu sacrificii însemnate din partea tuturor, trecem mai ușor prin criza mare care lovise în acel moment toate statele Europei.

Altă chestiune, pe care opoziția unită combătuse guvernul conservator, era chestiunea încheerii convențiunii comerciale cu Austro-Ungaria. Ion Brătianu acuza guvernul „că această convențiune nu numai că omora industriile și micile meserii existente, dar împiedeca și pe viitor a se înființa vreo industrie națională. Pe lîngă aceasta se făceau mari concesiuni supușilor austriaci“. Acesta era sîmburele discursului lui Ion Brătianu rostit în 1875, în discuțiunea convențiunii cu Austro-Ungaria, și tema de combatere a opozițiunii unite.

Convențiunea de comerț cu Austro-Ungaria, negoțiată sub ministerul de externe al lui B. Boerescu a fost semnată la 10/22 Iunie 1875 de G. Costaforu, agentul diplomatic la Viena și de contele Andrassy, ministrul de externe al Austro-Ungariei.²⁾

Nu a trecut însă mult timp și s'a dovedit că această convențiune a fost un desastru pentru dezvoltarea noastră.

Datele statistice, publicate ulterior, ne arată că în urma convențiunii de comerț cu Austro-Ungaria, exportul nostru de animale vii, care mai înainte de convențiune era foarte activ cu monarhia vecină, a fost simțitor redus. Pe de altă parte, s'a împiedecat înființarea industriilor naționale în țară; iar mai presus

1) *Th. C. Aslan*, op. cit., pg. 150.

2) *Titu Maiorescu*, Discursuri Parlamentare. Vol. II, p. 3, 4.

de toate, s'a mărit considerabil importul nostru de obiecte fabricate în Austria, transformându-se balanța comercială din activă în pasivă.

În fața relelor urmări economice, care n'au întârziat să se ivească din cauza acestei convențiuni, pe care cu mindrie istoria conservatoare o revendică „la activul guvernului Lascar Cărgiu“¹⁾, nu se poate tăgădui realitatea faptelor. D. Titu Maiorescu se mulțumește să constate: „Oricare ar fi fost valoarea economică a acestei convențiuni, dealtminteri limitată la zece ani și denunțată înăuntrul acestui termen, valoarea ei politică a fost din cele mai semnificative.“ „O mare putere occidentală, sub inspirarea unui adevărat om de stat, recunoaște în mod ostentativ emanciparea economică a României de sub suzeranitea Porții și prevestea recunoașterea deplinei independenți.“²⁾

Prin urmare succesul politic al momentului a avut precădere. Lui i-a fost sacrificată partea economică, legându-se România în niște condiții așa de îngreuoare și împiedecându-i-se pentru mult timp încă fireasca ei dezvoltare economică.

Dar nici acest succes politic, atât de mult lăudat, nu a existat în realitate. Atitudinea ulterioară a Austro-Ungariei față de noi, în toate împrejurările, a fost cu totul alta. Până la proclamarea independenței noastre ea „a înțeles întotdeauna că această convențiune nu schimbă întru nimic situația României ca vasală a Imperiului Otoman.“³⁾

Dar asemenea acte de independență economică, prevestind independența noastră, nu mai încheiaserăm noi și mai înainte, semnându-le noi, Români?

Istoria ne arată numeroase exemple, din care voiu aminti câtevava.

La 1862 se încheie convențiunea telegrafică între Austria, Serbia, Turcia și România și semnăm noi Români, această convențiune, alături cu Turcia și Austria, iar nici de cum Turcia să trateze și să semneze pentru noi.

La 1863 s'a făcut legea pentru secularizarea averilor minăstirești, readucând în averea statului a șaptea parte din teritoriul țării, constând în moșii, dăruite de diferiții Domni și boieri ai țării minăstirilor. Ele au trebuit să fie secularizate, pentru că veniturile nu se întrebuințau conform hrisoavelor de danie, ci cu totul în alte scôpuri. Nu era aceasta o chestiune de suzeranitate? Ea atingea chiar interesele unor puteri care s'au grăbit să protesteze. Totuși am avut curajul și tăria de a rezista până la sfârșit și legea s'a votat în unanimitate și averile minăstirești au fost secularizate.

1) *Titu Maiorescu*, op. cit., p. 150.

2) *Ibidem*.

3) *T. C. Aslan*, în conferința dezvoltată la Cercul de studii (vezi *Buletinul* No. 12 din 1912) publică o scrisoare a lui G. Costaforu, agentul care trata convențiunea la Viena, prin care arată lui C. N. Brăiloiu că preocuparea sa principală, după indicațiile primite, era să asigure în tratarea convențiunii mai ales succesul politic.

În 1867, guvernul național-liberal face un însemnat act de suzeranitate națională. Bate monedă de bronz și rezistă cu îndrjire pretențiunilor Turciei. Moneda de bronz a circulat până în ultimul timp, cînd moneda de nichel i-a luat locul.

La 1868 am încheiat convențiuni poștale, cu diferite state ale Europei, fără intervenția Turciei. Tot în acest an se desființează poștele străine din țară, care aduceau frumoase venituri țărilor cărora aparțineau și mai ales Austriei. Deși străinii ne contestau dreptul de a expedia poșta internațională, totuși poșta străină a fost înlocuită cu poșta rominească, care s'a organizat și a făcut serviciu din ce în ce mai bine.

În 1870 se bate la Monetăria Statului moneda noastră de aur și argint. Ea a fost, e drept, retrasă pentru moment din circulațiune, din cauza greșelii de imprimare ce se comisese. Se scrisese „Domnul Romînilor“, titlatură care a ridicat protestul Austriei, care are sub dominațiunea sa o bună parte de Romîni. Moneda, rectificată cu „Domnul Romîniei“, a circulat mai departe și circulă încă.

Tot așa la 1876, Iulie în 15, se votează o nouă batere de monedă pentru trei milioane și Ion C. Brătianu spune: „o facem numai spre a ne afirma dreptul nostru și noi îl afirmăm făcîndu-l, iar nu spuîndu-l“.

Aceste citeva acte, cred că sînt suficiente ca să dovedească falsitatea legendei pe care a răspîndit-o și acreditat-o istoria conservatoare.

Astăzi, după 37 de ani de la încheierea acestei convențiuni, faptele pe care le-am amintit restabilesc adevărul istoric în contra tuturor insinuărilor interesate care au fost răspîndite.

Pentru un pretîns succes politic au fost sacrificate interesele economice ale țării, unor interese străine. Acesta este adevărul care trebuie însemnat în istorie asupra convențiunii comerciale cu Austro-Ungaria.

Guvernul coaliției, venit la cirna Statului, înțelege să „respecte angajamentele luate de țară și iscălește și promulgă Convențiunea de comerț cu Austro-Ungaria“.

Iată cum e consemnat acest fapt de d. Titu Maiorescu: „Combaterea convențiunii comerciale cu Austro-Ungaria nu avea mai multă valoare și agitarea nechibzuită în contra a chiar promulgării convențiunii, votate de Corpurile Legiuitoare din ambele state, s'au răzbunat îndată prin faptul că membrii coaliției, ajunși la guvern, au promulgat-o ei înșiși“¹⁾.

E drept, guvernul coaliției promulgă convențiunea.

Acesta este fapt; dar Mihail Kogălniceanu, ministrul de externe, face un referat către consiliul de miniștri, în care lămu-rește împrejurările în care s'a încheiat această convenție și situația noului guvern înaintea moștenirii lăsate de cabinetul precedent. Pe de altă parte „protestă în contra afirmațiunii mi-

1) *I. Maiorescu*, op. cit., V. II, pg. 8.

nisterului de Comerț Austro-Ungar, că această convențiune nu schimbă întru nimic avantajele pe care Austro-Ungaria le poate trage dela Romînia în baza capitulațiilor cu Turcia“.

Pentru stabilirea certă și de nedesmințit a împrejurărilor în care se încheie această convențiune, reproducem aici cîteva părți din acest referat :

„Ne aflăm înaintea unui fapt îndeplinit a căruia și parte bună și parte rea incumbă responsabilității predecesorilor noștri. A refuza noi schimbul ratificațiilor unui act internațional, care deja era investit cu subscrierea plenipotențiarilor ambilor suverani, care primise aprobațiunea Corpurilor Legiuitoare din Viena, Pesta și București, și care în fine dobîndise și ratificarea din partea monarhiei Austro-Maghiare, sub propria subscriere a Împăratului-Rege, ar fi fost din partea Ministerului din 27 Aprilie o călcare a regulilor celor mai elementare ale dreptului ginților și care ar fi avut ca tristă consecință de a arunca țara în niște complicațiuni, a căror întindere nici că se putea prevedea. Țara noastră are deja afitea greutăți interioare ; ar fi fost dar o greșală neertată din partea noastră, dacă, răsturnînd o stare de lucruri îndeplinită, am fi înăsprit situațiunea și prin greutăți exterioare și această în fața noilor evenimente din Constantinople, în fața chestiunii Orientului la ordinea zilei. Nu puteam dar, o mai repet, a lua asupra-ne responsabilitatea de a sfărâma ceiace odată era făcut, era încheiat, era aprobat. Preschimbarea ratificațiilor convențiunii a trebuit, prin urmare, a se face ca o mare necesitate politică.

„Însă datorile noastre către puterea, cu care s'a încheiat zisa convențiune, odată îndeplinite, ne aparține acum a ne îndeplini și datorile către țara noastră și împlinirea acestor datorii formează obiectul acestui referat.

„Domnilor Miniștri, opiniunile noastre, ca miniștri, în privința acestei convențiuni de comerț, nu au variat întru nimic din opiniunile ce le-am avut și le-am exprimat cînd, ca deputați, o combăteam în sinul adunării dela Mitropolie. Ca guvern, însă, care reprezentăm Romînia, față cu puterile străine, avem o datorie de a aplica această convențiune cu aceiași sinceritate și lealitate cu care țara noastră are de lege de a-și îndeplini toate indatoririle sale internaționale, însă nu mai puțin avem datoria, ca miniștri și ca Romîni, ca să dezvoltăm pe cît cu putință avantajele ce le dă zisa convențiune și de a face iarăși pe cît cu putință mai puțin jignitoare părțile ei cele neavantagioase pentru noi.

„Vom reuși în aceasta dacă, pe de o parte, vom bine reglementa și vom bine aplica dispozițiile convențiunii, iar pe de altă parte, dacă vom ști cu prudență și cu maturitate a uza de ultimul aliniat al art. 31, care rezervă ambelor innalte părți contractante dreptul de a introduce, prin o comună înțelegere în această convențiune, modificațiunile care s'ar crede conform spiritului și principiilor sale, și a căror oportunitate ar fi demonstrată de experiență.

„In adevăr, această convențiune a fost așa de puțin studiată, încit ea înfățișează lacune și neajunsuri pentru ambele părți și sînt dar în drept de a crede că, făcînd guvernului austro-maghiar concesiuni pentru lacunele și neajunsurile ce s'ar prezenta în dezavantagiul ei, prin însăși aceasta vom fi în drept de a cere, ca reciprocitate, concesiuni pentru lacunele și neajunsurile ce lovesc în interesele speciale ale Romîniei.

„Am zis cuvîntul de puțină studiere, permiteți-mi de a justifica această afirmare.

„Este cunoscut că tratatele și convențiunile de comerț, de navigațiune, în fine toate actele internaționale, care tratează despre interesele materiale ale unei țări, reclamă un studiu mai aprofundat decît chiar tratatele politice; căci la cele dintăi se înțelege că o simplă frază, că un simplu cuvînt nepus la locu-i, poate hotărî de soarta unei industrii sau a unui comerț, poate ucide un ram al avuției naționale! De aceea, în alte țări, tratatele comerciale se studiază și se proiectează de cătră administrațiunile de agricultură, de comerț, de vamă; ministerului de externe rezervîndu-i-se numai sarcina de a da acestor instrumente forma exterioară, forma diplomatică. Mai mult încă, asemenea tratate se apără obișnuit în parlamente de cătră ministrul de finanțe și de comerț, ceea ce s'a făcut și cu convențiunea noastră în parlamentele din Viena și Pesta, unde numai miniștrii de comerț și de finanțe au apărut actul internațional. La noi însă, nu s'a urmat tot așa. Totul s'a proiectat, totul s'a tratat, totul s'a încheiat de cătră ministrul nostru de externe, fără vre-o participațiune a colegilor săi de la finanțe și de la comerț.

„Cercetînd lucrările, care au prezidat la proiectarea convențiunii comerciale cu Austro-Ungaria, am găsit că, în adevăr, s'a convocat o comisiune sub președenția ministrului de externe, compusă din d-nii: T. Ulescu, N. Steriade, Aurelian și Pencovici. Însă n'am găsit nici un act cit de neînsemnat care să-mi arate că acea comisiune ar fi lucrat ceva.

„Rezumatul este că: ministerul de externe a făcut un proiect; s'a primit apoi un contra-proiect de la guvernul austro-maghiar; acesta s'a supus consiliului de miniștri și din această lucrare pripită, la care n'au luat parte nici Camerele de Comerț, nici măcar vreo comisiune de comercianți industriali, într'un cuvînt de oameni speciali, a eșit convențiunea care va dirige pe 10 ani interesele economice ale Romîniei.

„Aceiași sistem exclusiv și aplicat în mod și mai absolut l-am găsit observîndu-se și în privința celorlalte convențiuni, ce sînt pe cale de a se încheia cu celelalte puteri. După aceste proiecte, măcar copii nu s'au trimis la ministerele de finanțe și de comerț. Aceasta a trebuit să o fac eu, declarînd colegilor mei, că eu nu înțeleg, în privința convențiunilor de comerț și de alte interese materiale ale țării, a-mi rezerva decît numai redactarea formei exterioare“.

Iată împrejurările în care s'a încheiat convențiunea cu Aus-

tro-Ungaria ; și Kogălniceanu adaugă pentru „ca țara, în suveranitatea sa, să judece și să hotărească cui îi încumbă răspundabilitatea unei asemenea stări de lucruri“.

Ca încheere, propune mai multe măsuri spre „a aplica pe de o parte convențiunea în mod leal și sincer, iar pe de altă parte, spre a o face în cursul duratei sale pe cât cu puțință mai neajunătoare intereselor noastre, fie politice, fie materiale“.

Tot în acest sens, „guvernul liberal încheie convențiuni comerciale și cu alte puteri, nu numai pentru că ele cereau același tratament cași pentru Austria, dar și pentru a nu face din România o piață exclusivă a Austro-Ungariei“.

Iată ce este cert stabilit, la lumina noilor informațiuni asupra convențiunii de comerț cu Austro-Ungaria.

Guvernul coaliției dela Mazar-Pașa și partidul liberal și cînd au fost la guvern, și-au menținut punctul de vedere pe care l-au avut în opoziție, cînd combăteau convențiunea și, consecvenți aceluiași vederi, au înțeles să o ratifice și să o aplice, apărînd interesele materiale ale țării.

Aceste lucrări neteziau calea pentru acțiunea guvernului liberal, atît de bogată în urmări, în fața complicațiunilor externe.

Dar despre aceasta, în alt articol.

St. Galați.

INTRE COPII

D-soarei Lili Stere

Lică puse praștia la ochi și pietricica sbură drept în hulubul de pe casă.

— Scara! repede scara!

Și, cât ai clipi, fu pe acoperișul bucătăriei.

Hulubul, amețit de lovitură, se desmetici, reluându-și sborul, chiar în momentul când Lică puse piciorul pe streșina casei. Uitându-se cum se depărta, Lică zise către Petruță, care aștepta jos găbuirea vînatului:

-- Il prind eu... vine altă dată.

Mîngîindu-se cu gîndul începu să joace o bătută pe casă. Petruță exclamă cu grijă:

— Lică, să nu cazi!

Lică, apropiindu-se de hodgeag, strigă înlăuntru:

-- Allô! Allô! D-na Maria Busuioc? Aici Lică Mădirjan...

Da-dă! D-voastră ați băut vinul din pivniță..

Apoi, rizînd, cașicum și-ar fi adus aminte de eeva, spuse fratelui său:

— Petruță, svirli-mi o piatră... da' știi, mai mărișoară.

Dorința ti fu implinită la moment.

Lică, veselindu-se de efectul pe care avea să-l producă, dădu drumul pietrei pe horn.

De pe ușa bucătăriei apăru, speriată, o femeie între două vrîste, cu un cuțit mare în mină. Ea se îndreptă iute dincoace de streșină și uitîndu-se spre vîrfurile casei, răcni furioasă:

— D'apoi bine, Cucoane Lică, ce vra să zică asta? Imi dai pietre în oala cu borș?

Dar *cuconul* Lică indoindu-se puțin pe vine:

— D-na Maria Busuioc?

— Așa ? Încă îți bați joc de mine ? Ia sa mă duc eu sus la boer, să văd dumnealui ce are să zică ?

— Mă rog dumitale, Marie, zise Lică schimbînd tonul—nu te duce, îți aduc tutun...

— Dă-te jos de pe casă !

— Ține scara...

Și Lică, cu mare băgare de samă, scobori citeva trepte, cu fața spre bucătăreasă. Dar cînd mai era mult pîn' la capăt, Lică zise : „Ține bine !“ și zup ! sări jos, speriînd pe femeie, care nu se aștepta de loc la o descindere atît de precipitată. Maria deschise gura să zică ceva, dar el scăpătîndu-și fără veste mina dreaptă înspre obrazul ei, pocni cu limba ca dintr'o pușcă de soc, făcînd-o să tresară încă odată.

— Aista-i dracu împelițat, zise Maria crucindu-se, iar cătră Lică :--Haide-hai ! sai de multe ori așa, c'apoi îi vedea tu...

Dar Lică întorcîndu-se pe loc :

— Mi-ai zis tu ? Foarte bine...

Și el întinse praștia în spre obrazul Mariei. Servitoarea țipă, apărîndu-se cu cuțitul, iar Lică rizînd de mișcările ei desperate, schimbă brusc direcțiunea, dînd drumul proiectilului în spre picioarele femeii...

— Țăcan-de-mine ! D'apoi asta le întrece pe toate ! izbucni bucătăreasa indignată peste măsură. Și punînd și ea mina pe o piatră, o svirli femeeste în spre Lică, care se prăpădea de ris.

-- Cică-i fecior de boier... băată-te !... mai zise Maria întrînd în bucătărie blestemînd și bodogănînd.

Lică, urmat de Petruță, se îndreptă în spre capătul ogrăzii.

Innaintea lui mergea liniștit un cîrd de rățe. În frunte, un rățoiu gras, mare aproape ciț o gîscă, se bălăbănea greoiu pe labele lui scurte. Lică se aruncă ca un hultan între ele, le despărți în două, făcu un otrôcol în cîrdul din dreapta, apoi răsucindu-se într'un picior se abătu ca o furtună asupra celui din stînga, vrînd cu tot dinadinsul să prîndă rățoiul. Rățele măcăiau parcă intrase vulpea între ele. Maria apăru în prag :

— Dă pace rățelor, că te spun la Duduca ! N'auzi ? Lasă rățoiul !

Lică se opri, iar rățele, speriate, protestară în cor, într'o strînsă solidaritate.

— Ei las' tu, că s'a scula el Duduca ! strigă femeia amenințînd cu degetul.

Dar Lică lungindu-și nasul cu amîndouă palmele, făcu în spre bucătăreasă : „mac-mac-mac!“

— Acu eram să-ți zic ! zise servitoarea scuihind în direcția *cuconășului*.

Lică și Petruță sînt în vacanție și se găsesc la vie, la Vlădiceni, unde D. Mădirjan vine în fiecare an, să petreacă vara o lună-două cu familia.

Casele din Vlădiceni, case mari de cărămidă, făcute de Cuconu Dumitrache, tatăl D-lui Mădirjan, sînt incunjurate cu un gard de scînduri, care închide o ogradă încăpătoare. În fund sînt atenansele, la mijloc locuința principală, care cu o față dă în livadă, iar la capătul din coace, niște acareturi făcute de D. Mădirjan : o șură deschisă pentru uneltele de vie și felurite ciuvee și un coșer, care șade într'o rină și care tot mai mult se lasă într'o parte, mulțămîta reviziilor lui Lică. Dincolo de livadă se întinde via pe coastele unui deal, la poalele căruia un hu-ceag o desparte de proprietatea vecină.

Amîndoi copiii au ajuns în fundul ogrăzii. Lică zise :

— Haidem în livadă.

Și, fără să mai aștepte răspunsul lui Petruță, Lică sări gardul.

În acest moment din spre casă vine fugind o fetiță. E Mărioara, copilul cel mai mic al D-lui Mădirjan. Are ochi mari, negri, gene lungi și plete blonde, cirilîntate, în care de multe ori Lică, ba uneori și Petruță, își încurcă minile. Mărioara zice cu glas plîngător către fratele său :

— Petruță, joacă-te cu mine.

Petruță, care voise să sară și el în livadă, se oprește și amîndoi intră sub șură. Dar Mărioara, cu același ton :

— Petruță, haidem în coșer.

— Iar vrei să-ți bagi grăunțe în nas ? o întreabă fratele ei, care se cinchise într'un colț, meșterind ceva la un lin.

— Nu, că mi-e frică de doctor... Apoi, gînditoare :

— Petruță, dacă ajung grăunțele în *greeri*, mor ?

— Se înțelege... dacă nu le scoate.

— Pe unde le scoate ?

— Pe nas.

— Vrasăzică nu-mi tae capul ?

Petruță se opri o clipă din treaba lui, apoi răspunse :

— Dacă ajung în fundul fundului, atunci îți despică capul.

— Și mor ?

— Mori.

Petruță se ridică din ungherul lui. Văzînd scăunoea, de care era rezemată Mărioara, se încălecă pe dînsa.

Dar Mărioara :

— Mor de tot, de tot ?

— De tot, de tot.

Mărioara rămase iar pe gînduri, apoi deodată :

— Vezi, Petruță, nu vrei să te joci.

— Spune cum. In grăunțe nu mă joc.

— Hai de-a caii... mă fac eu cal.

— Dacă ești fată...

— Atunci hai de-a Elena și de-a Iorgu.

Elena și Iorgu sint mama și tata ingerașilor. Petruță primi.

— Bine, mata ești Elena și eu Iorgu.

Mărioara subțîindu-și glasul începî :

— Idiotule ! timpitule ! boule !

Dar fratele său o corectă :

— Stai ! întăiu întrebă-mă ceva.

— Fă-te că vii adecă pe ușa... zise Mărioara.

Petruță descălecă de pe scăunoea și îndepărtîndu-se puțin, veni cu pași hotărîți înspre soră-sa, făcînd un gest cașicum și-ar scoate pălăria.

— Iar vii dela crîsmă ? întrebă Mărioara cu glasul prefăcut.

— N'am fost Eleno... zău n'am fost... vin dela tribunal.

— Vină să te miroso.

Petruță se apropie de Mărioara și amîndoi își lipiră nasurile unul de altul.

— Phiu ! ce dracu ai băut ? rachiu ? rom ? pii !

— Spui minciuni ! -- Apoi, cu tonul natural : — Acu spune-mi...

Mărioara își țîvlii glasul și mai tare :

— Idiotule ! timpitule ! boule !

— Bă tu !

— Ba tu !

Și in focul discuției, Mărioara hirști ! trage o palmă fratelui său. Dar Petruță sgîlțîind-o de păr :

— De ce dai cu palma ? Așa face mama ?

Mărioara plîngînd, zise : — Las', mă duc eu să te spun c'ai umblat la zahar...

Și fetița eși de sub șură, minioasă.

Petruță o împacă alergînd însă după dînsa și convingînd-o că a trecut peste marginile jocului. Apoi îi spuse :

— Acu să fii Maria și eu mama, vrei?

— Vreu. Incepe mata.

Petruță ridicînd glasul:

— Bine, Marie, iar ai ars mincarea? Ce are să zică cu-
-conașul? Dobitoaco!

— Cum, cuconiță, asta-i arsă?

— Să nu te obrăznicești, vaco!

— Dacă nu vă place, faceți-mi socoteala...

— Încă ești și obraznică? Na!

Și Petruță trage o palmă peste obrazul Mărioarei.

Dar Mărioara revenind la tonul ei natural:

— Nu mai vreau să fiu Maria... mai bine mama.

Apoi schimbîndu-și iar glasul, întinse minile către Petruță:

— Doamne, Iorgule, nu faci nici o treabă cum fac bărbații..
-iaca s'a stricat ușa.

— Da' ce, eu is lăcătus?

— Da' Buzdugan e lăcătus?

— Treaba lui...

— Mă uit eu, frate, la Vasiliu... drege geamuri...pune so-
-neria, așează perdelele...Eu nu știu ce fel de bărbat ești!... Toată
-ziua tologit...

Și Mărioara stîrșind făcu un gest de femeie disperată. Apoi
-dîndu-i cu degetele în ochi: — Uite cum îți stă părul... Parcă
ești dracu!...

Tocmai acum Lică, din livadă, sare peste gard, drept în
-picioare, lîngă șură. Ronțăește un măr. A străbătut livada dela
un capăt la altul, căutînd să găsească cuibul unei ghionoi, pe
care o văzuse mai zilele trecute ciocnînd într'un măr bătrîn.
O observase bine, ascunzîndu-se după o căpiță de fln. Paserea sco-
-borise trunchiul sgrumțuros mergînd îndărăt, cu capul în sus,
cercînd într'una locul. Și loviturile se auzeau răsunînd lămurit,
una cite una. Apoi, cînd n'a mai sunat a plin, s'a oprit și re-
-pede a început să ciocănească pieziș, la dreapta, apoi la stînga,
pe urmă iar la dreapta; iar bucățelele de lemn săreau ca așchi-
-ile sub dalta lui Moș Costache Roată. După ce a sburat ciocni-
-toarea—il simțise—Lică s'a dus să vadă locul: în gaura rămasă
a băgat cu ușurință degetul. E! s'o prindă el! Ar apuca-o bine
de cioc—nu s'ar teme—și ar închide-o în cușcă. Pe urmă ar
-ciopli și el copacii să-i găsească viermușori. Are cuibul în scor-
-bura unui păr găunos—așa i-a spus Gherasim. Dar măcarcă a
-umblat toată livada și și-a zdrelit mîna prin scorburi... degeaba!

Lică aruncă ciocanul mărului într'un curcan hărăgos, care, roș de minie, îi răspunde la această insultă bolborosind câteva ocări într'un limbaj eloquent. Iar când Lică se stropși la dinsul alungându-l, paserea ofensată îi ripostă cu un energic „haide-hai!”

Ajungind lingă frații lui, Lică zise :

— Mai bine să ne jucăm de-a școala. Voi sînteți băeții și eu Domnu Melinte. Stați, să-mi aduc o vargă...

Și dupăce atributul principal al D-lui Melinte fu găsit, Lică se așază pe proșapul unui car, strigînd cu glas impunător :

— Să n'aud nici un sgomot, bestiilor!

Amîndoi copiii stau nemișcați pe scăunoe, cu ochii la profesor.

— Să vie la lecție Petruță Mădırjan.

Petruță se dă jos dela locul lui și foarte serios vine înaintea lui Lică.

— Ia cetește despre copilul neascultător.

Petruță ridică palmele înaintea ochilor și rostește iute cuvinte neînțelese, din mijlocul cărora se deslușesc vorbele „acest copil neascultător”

— Foarte rău. Zero tăet. Să te croesc acu?

Și profesorul numai cu greutate se stăpîni să nu-și pue de-al-binelea amenințarea în practică.

— Vă rog, D-le, nu mă croiți!

— Treci la loc, măgarule! Să spui lui tată-to să vie la școală. Să iasă D-ra Mărioara Mădırjan...

Mărioara sări de pe scăunoe și, prezentîndu-se înaintea profesorului, își încrucișează brațele.

— Ia spune-mi cit fac două și cu trei?

— Nouă, răspunde Mărioara.

— Foarte bine. Numără dela unu pîn'la zece.

Mărioara începu :

— Unu, doi, cinci, nouă, trei, luni, marți...

— Nu știi nimic. Treci la genunchi!

— Să mă pun chiar în genunchi, Lică?

— Nu... du-te mai încolo și fă-te că plîngi.

Mărioara își duse pumnii strînși la ochi, făcînd i... i... i...

— Ce sgomot, mă rog, e acolo? întrebă profesorul cu glasul tremurînd de enervare și sculîndu-se amenințător de pe proșap. Apoi, foarte mînios :

— Dupăce că nu înveți nimica, te mai și sclifosești? În-tinde palma!

— Lică, să nu tragi tare.

— Nu te teme... întinde-o bine.

Dar în momentul cînd profesorul era să-i aplice corecțiunea meritată, Mărioara strigă: „Lică, cinele care a mîncat brînză!”.

În adevăr în ogradă a intrat un cine străin, jărcat, cu coada păroasă.

Lică, făcînd un semn misterios, se strecură pe lingă gard în bucătărie, de unde se întoarse cu o despicătură de lemn. Ascunzînd-o la spate se apropie în virful degetelor de musafirul nepoftit, avînd pe figură expresia unei încordări superlative. Cînd fu la cîțiva pași, svîrli lemnul cu putere. Cinele, care nu se aștepta de loc la astfel de primire, scoase o scheunătură ascuțită și o luă la fugă.

— Inchide porțița, Petruță, închide-o, măi dobitocule!

Mărioara și Petruță, cu brațele ridicate, aținură calea fugăului, și cu sbierete, îl întoarseră înapoi. El se lovi de gard, voind să iasă printr'însul, mișcare nenorocită, care făcu din trupul său o țintă ușor de atins de mîna voinică a lui Lică. Chelălăind dureros o apucă epurește, trecînd ca o nălucă pe dinnaintea casei, și, fără voce, străbătu șura, nimerînd sub coșer. Cu coada strînsă, cu capul în jos, răsuffa din greu; picioarele îi tremurau. N'apucă să se odihnească puțin și se întoarse cu spaimă: dușmanii erau aproape...

Iacătă-l, Lică, iacătă-l! strigă Petruță, uitîndu-se sub coșer. Cinele mirii, arătîndu-și colții, și ca o săgeată țîșni din ascunzătoarea lui. Lică luase poziție: lemnul lovi scurt și'n plin. Mărioara bătu din palme.

Cinele, cu limba scoasă, o luă în goană desnădăjduită, de-alungul ogrăzii. Lică aleargă întărtat; după dînsul vine Petruță gîlîind, iar cit colo Mărioara, ai cărei cîrlionți îi bat ceafa în măsură. În drum Lică sare într'o băltoagă, care-l improașcă din cap până în picioare, dar parcă nu s'ar fi întîmplat nimica. Cinele ajunge la porțița, cearcă s'o deschidă cu botul, apoi cu laba, ridicîndu-se în urmă ca un om în două picioare; dar porțița e închisă bine cu zăvorul. O singură scapare este: aproape de gard, animalul se aruncă cu elanul desperării pe deasupra și cățărîndu-se, izbutește ca să-l sară.

— A scăpat! strigă Mărioara.

— Păcat! Ah, ce păcat! zise Lică exprimîndu-și părerea

de rău începând cu un gest și sfârșind printr'o formulă, consacrată de Neculai rîndașul.

— L-ai lovit bine? întrebă Petruță.

— Ho-ho! făcu Lică, cu multă satisfacție.

— Să deschid porțița... poate mai vine, zise Mărioara.

— Trebuia să luați și voi cîte un lemn, îi admonestă Lică, gîndindu-se că animalul ar mai fi avut loc de primit și alte lovituri, afară de ale sale.

Și Lică, mergînd prin ogradă, stîrnea cu vîrfurile ciubotei toate pietrele, nu numai din drumul său ci și pe delături, simțînd oarecare plăcere cînd pocneau în gardul ogrăzii, ori în scindurile cerdacului. Apoi, venindu-i o idee:

— Mi se pare că tata scie. Mă duc să văd dacă nu și-a pus ochelarii.

Odaia D-lui Mădărjan este în fund, cu fereastra înspre livadă. Pe o masă, lângă geam, se văd condici și isvoade, în care se găsesc socotile viei. Lică sare cerdacul, care încunjură casa de jurîmprejur, făcînd semn fraților săi să rămînă jos. Apoi, cu mare precauție, porni ștergînd pările cu haina și ținîndu-și răsufarea. Cînd fu la doi pași de fereastră, se făcu mișcarea și tupiluș ajunse sub geam. Aici, ridică capul încetîșor. D. Mădărjan scie într'o condică. Pe nas avea ochelari. Lică se lăsă binîșor pe vine și, fără să fie simțit, în vîrfurile degetelor, ajunse la capătul cerdacului. Petruță și Mărioara așteptau cu nerăbdare:

— Ii cu ochelarii—le spuse el.

Mărioara, la această veste, sări de cîteva ori în sus, neputîndu-și stăpîni bucuria. Petruță zise:

-- Să mergem pînă nu și-i scoate.

— Descălțați-vă! le comandă Lică.

Cei doi copii își scoaseră ciubotele și colțunii, apoi Lică îi ridică pe rînd peste parmaclucul cerdacului. Odată în cerdac, porniră pe lingă pările înspre geamul deschis. Mărioara își ținea gura cu amîndouă minile, strîmbîndu-și și ea piciorușele, după cum vedea pe frații săi. Ei se opriră o clipă pentru a-și veni în fire, apoi, la un semn a lui Lică, porniră mai departe. Cînd fură pe aproape, Lică ridică un deget în sus: toți se lînguriră pe brînci. Auzeau scriștîitul condeiului și sgomotul pe care-l făcea tatăl lor, cînd muia în călimară. Și deodată, cu țipete de triumf, ca Tătarii, răsăriră tustrei la fereastră rizînd cu hohote.

Mărioara bătea în palme sărind în virful degetelor. Toți strigau :
„Ochelarii ! Ochelarii !“

D. Mădărjan, care tresărise la această apariție neașteptată, își scoase repede instrumentul comic de pe nas și răzni furios :
„Iar ați venit, diavolilor ?“

Diavolii fugiră mult mai iute de cum veniseră, iar D. Mădărjan rîzînd și el de nebunia lor, închise condica și eși în cerdac.
Punea ochelari pentru întăia oară.

D. D. Pătrășcanu

Scrisori de dragoste

Furat din albumul unei fete
frumoase.

Mă 'mpresură albastre plicuri
Și roșii, roze, parfumate,—
Că parcă-mi scutură Apollo
Un pom cu frunze colorate.

Întrebare

Din carnetul unui corector.

Cînd urmărești, lector simpatic,
Pe carte, siruri vii de gânduri,
Nu simți că, șerpuiind sălbatic,
Un suflet plînge printre rînduri ?

Sentimentală

Iubitei

Ca lacul înghețat, inert,
Adoarme sufletu-mi deșert,
Și toate gândurile tac.
Icoana ta doar, neclintită,
Stă ca o lebadă 'mpietrită,
Surprinsă de îngheț pe lac.

M. Sevastos

~~~~~

Literatura și societatea

Raportul dintre opera de artă și împrejurările sociale a preocupat întotdeauna pe cei care se îndeletnicesc cu problemele literare. Acum douăzeci de ani, această chestiune a pasionat pe toți oamenii de cultură de la noi, grație polemicii Maiorescu-Gherea. D. Maiorescu și școala sa susțineau că scriitorul nu este influențat de „mediu”. Eminescu, oriunde și oricând ar fi plăcut contemporanilor săi, mulțumită formei perfect artistice, în care și-a îmbrăcat adinca lui gândire și simțire. — D. Gherea însă și școala sa, susțineau că psihologia lui Eminescu a fost condiționată de împrejurările vieții sale și ale epocii sale, iar profunda impresie, pe care a făcut-o asupra publicului, ei o explicau prin faptul că în opera poetului cititorii își găsesc propriul lor mod de a simți și de a concepe lumea.

În rândurile care urmează, vom spune și noi câteva cuvinte asupra acestei probleme, deopotrivă interesantă pentru critic cași pentru istoricul literar, și poate mai mult pentru acesta din urmă.

Sînt unii critici, ca de pildă Emile Faguet, care susțin că scriitorul mare, tocmai prin aceea e „mare”, pentru că se deosebește cu totul de contemporanii săi. E genial, pentru că e *altfel*. Și atunci, nu poate fi o îndeletnicire mai zădarnică, decît aceea de a căuta sufletul unei epoci în scriitorii ei cei mari. Iar dacă e vorba de scriitori „reprezentativi”, apoi aceștia ar fi scribii mărunți, redactorii de ziare, mediocritățile intelectuale și literare, a căror lipsă de originalitate tocmai, îi face proprii să exprime psihologia contemporanilor.

Dacă părerea aceasta ar fi justă, atunci operele scrise ar fi o slabă mărturie pentru sufletul unei epoci. În adevăr, oricît ar reprezenta, ca om, media epocii sale, omul mediocru, ca scriitor, ne va da o operă săracă și de spiritul și de viața socială a vremii sale, căci nu va avea nici inteligența de a pricepe lumea în care se învrtește, și nici talentul de a exprima măcar puținul cît poate pricepe.

Dar opinia aceasta este așa de puțin susținută, încît e de prisos a o mai combate. Simpla observare a faptelor ajunge ca

să ne convingă de lipsa ei de temei. Cine ar putea susține că în opera unui Alecsandri sau a unui Eminescu nu găsim sufletul epocii lor, și cine, deci, ar putea nega că este o legătură cauzală, sau măcar un paralelism, între opera literară și psihologia epocii respective?

Dacă n'ar exista nici un raport între societate și scriitori, atunci cum s'ar explica faptul că, într'o anumită vreme, domină o anumită școală literară, un anumit gen? Cu alte cuvinte, că într'o epocă scriitorii sînt clasici și dramaturgi, iar în alta romantici și lirici, etc? *Se 'ntîmplă* să se nască, într'un anumit period de vreme, *numai* temperamente lirice? Cine ar susține-o? Dacă omenirea e, necontenit, așa de identică cu sine însăși în compoziția ei, încît numărul acelor care uită să-și timbreze scrisorile abia variază dela un an la altul,—e cu puțință să admitem că în vremea lui Alecsandri s'a *întîmplat* să se nască aproape *numai* temperamente optimiste, iar în vremea d-lui Vlahuță *numai* suflete deprimare?

Discuția devine însă mai serioasă, atunci cînd, constatînd paralelismul dintre conținutul operei de artă și caracterul poporului sau al epocii sociale, sau al unei categorii sociale ori intelectuale, ni se pune întrebarea: Este numai paralelism, sau chiar determinism? Și, dacă este determinism, cine este determinat: scriitorul sau publicul? Cu alte cuvinte: În opera scriitorului vorbește influența mediului, ori în psihologia publicului vorbește influența scriitorului? Sau, concretizînd: Starea sufletească deprimată și romantică a generației de după 1880 a creat-o Eminescu, ajutat de d-nii Vlahuță și alții? Ori împrejurările sociale au creat aceea deprimare a publicului, cași a scriitorilor?

Partizanii teoriei „eroilor” susțin că omul mare nu e determinat de împrejurări, ci el le determină. Eminescu a creat „pesimismul” generației trecute. Această concepție a aplicat-o cu multă inteligență strălucitul estetician, mort așa de tînr, E. Hennequin, în opera sa „La critique scientifique”, care este o lungă refutare a lui Taine, teoreticianul doctrinei contrare.

În teoria „eroilor” opera literară poartă mărturie pentru sufletul vremii, pentru că ea a influențat, a condiționat, a provocat psihologia contemporanilor, bine înțeles numai a acelor contemporani, care s'au împărtășit de aceea operă, ori a celor care au fost influențați de aceștia.

Teoria cealaltă, să zicem a lui Taine, căci el a sistematizat-o, dîndu-i tot prestigiul unei argumentări savante, și pe care d. Gherea a transplăntat-o la noi, simplificînd-o și, în același timp, amplificînd-o, este foarte îndeminatică. Sufletul artistului, și deci și opera sa, este condiționat și „fasonat” de împrejurări, de „mediu”. Artistul și publicul, influențați de aceleași împrejurări (clima, rasa, momentul istoric; condițiile sociale, clasa socială respectivă, etc.) au sufletele la fel. Așa dar opera artistului este expresia sufletului și oglinda vieții unei societăți.

Dar teoria aceasta, cași cea a „eroilor“, nu ține samă de faptul că temperamentul omului e innăscut, că tristețea ori jovialitatea noastră, subiectivismul ori obiectivismul nostru, sînt predestinate, fiind datorite eredității.

Teoria mediului nu ține samă că artistul se naște, tocmai pentru că e artist, cu un temperament foarte puternic și îndărătnic, — că Eminescu n'a fost pesimist din cauza „anomaliilor sociale“, cum zice d. Gherea, ci, mai întăiu, din cauza aceluși temperament „ce i-l lăsară din bătrîni, părinții din părinți“, și, numai în al doilea rînd, din cauza condițiilor rele ale vieții sale și ale societății.

Teoria „eroilor“ nu ține samă că marea mulțime a publicului, cetitorii, toți își au temperamentul lor, datorit eredității și experiențelor vieții individuale, — că Eminescu n'a putut face pesimiști pe oamenii care iubeau viața și „spuneau clipei să stea“, că toată influența lui s'a redus la sporirea tristeții celor deja triști prin temperament, cărora le-a dat și justificarea filozofică a tristeții lor.

Dar teoria „mediului“ nu ține samă încă de un fapt. De apariția unor scriitori fundamental deosebiți în aceeași țară, în aceeași provincie, în aceeași vreme, din același clasă, cu același fel de educație.

Că mediul are influență asupra scriitorului, că o societate plină de nefericiri va întuneca și mai mult pe un artist posomorit, sau că o societate fericită îi va mai descreți fruntea, — asta e sigur. Că scriitorul pesimist va face și mai triști pe cei deja triști, ori va stînjini într-o măsură oarecare bucuria de viață a celor fericiți, iarăși e sigur. Dar atita. Lucrul se petrece ca și în educație. A nega orice influență, e a admite punctul de vedere al lui Schopenhauer; a admite totala putere educativă a mediului, ori a scriitorului, e punctul de vedere al lui Locke, concepția *tabulei rase*.

Și totuși, opera de artă poartă mărturie pentru sufletul unei comunități omenești, o mărturie mult mai puternică, decit ar explica-o slaba influențare reciprocă arătată mai sus. Scriitorul, în adevăr, este foarte reprezentativ, și cu atita mai reprezentativ, cu cît este mai „mare“, cu cît personalitatea lui este mai puternică, mai puțin susceptibilă la influența educativă a mediului.

Cum se explică acest lucru ?

Cam în aceeași vreme, filozoful William James și istoricul literar Brunetiére au formulat aproape la fel teoria „oamenilor mari“. James mai ales a conducătorilor de oameni, Brunetiére a scriitorilor.

Amîndoi acești gînditori rezolvă problema prin aplicarea, în sociologie și istoria literară, a *selecțiunii naturale*.

James*) consideră pe omul mare ca o „variație spontană“. După el, relația dintre mediu și omul mare este aceeași cași între

*) *Great Men and Their Environment* (în volumul *The Will to Believe*).

mediu și „variația întâmplătoare“ din filozofia darwiniană. *Mediul îl adoptă ori îl respinge, îl prezervă ori îl distruge, în scurt— îl selectează.* James recunoaște însă că „mediul modelează pe omul mare până la un punct, prin influența sa educativă, și că acest lucru constituie o deosebire considerabilă între fenomenul social și cel zoologic“. „Când mediul adoptă și prezervă pe omul mare, mai zice James, el se modifică prin influența omului mare într'o direcție cu totul originală și particulară. Omul mare lucrează ca un ferment și schimbă constituția mediului, întocmai cum ivirea unei specii zoologice schimbă echilibrul faunal și floral al regiunii, în care a apărut“.

Așa dar, odată ce un om excepțional (o „variație întâmplătoare“) *convine* mediului, acesta îl adoptă și e modificat de omul mare.—Cum se vede, e teoria *eroilor*, dar amendată: nu orice om mare, ci numai acela care *convine* mediului.

Prin aceeași teorie,—care ține mijlocul între a lui Carlyle și a lui Spencer, Taine, etc.,—Brunetière explică și opera scriitorilor și apariția genurilor literare.*)

El nu și-a expus nicăieri *sistemul*. Apoi ideile lui în această privință s'au lămurit pe neetul, cum singur mărturiseste. Însfârșit s'a contrazis adeseaori sau, mai just, a explicat unele lucruri în două, sau chiar trei feluri contradictorii.

Când ne spune că Malherbe a reprezentat sufletul epocii sale, pentru că, fiind o mediocritate, lipsită de personalitate puternică, n'a putut rezista presiunii societății din vremea lui, Brunetière își contrazice teoria. Și tot antidarwinist e Brunetière și când spune că poetul se naște cu un temperament poetic *in genere*, fără predispoziții speciale, și că devine liric sau epic, după împrejurări, fie acele împrejurări necesitățile sociale, fie genul literar dominant al vremii.

Dar lăsând la o parte aceste afirmații și altele de felul lor, și extrăgând din diferitele lui considerații numai pe acele care se înlănțuiesc într'un sistem logic, găsim și în articolele sale critice aceeași concepție pe care am văzut-o la James.

Că introduce darwinismul ca metod în critica literară, Brunetière o declară singur: „Criticei (lui Taine) întemeiate pe analogiile ce ea prezintă cu istoria naturală a lui Geoffroy Saint-Hilaire și a lui Cuvier, ne propunem să vedem dacă nu s'ar putea substitui, sau adăoga pentru a o complecta, o critică care s'ar putea întemeia la rîndul ei pe istoria naturală a lui Darwin și Haeckel“.

Și 'n adevăr, Brunetière a întrebuițat adesea cu ingeniozitate acest metod. Pentru ce depildă Malherbe, mai puțin talentat decît Théophile și Saint-Amant, a fost poetul favorit al vremii,

*) Vezi: *L'Evolution des genres dans l'histoire de la littérature*, Introduction; *Etudes critiques sur l'histoire de la littérature française* vol. V, La réforme de Malherbe et l'évolution des genres; *Id.* vol. VI, La doctrine évolutive et l'histoire de la littérature, etc.

a fost *selectat*? Pentru că Malherbe, răspunde criticul, nu a fost așa de liric, de individualist, ca cei doi poeți; pentru că Malherbe este mai obiectiv, mai echilibrat, și societatea franceză, care încă din veacul al XVI-lea tindea la limitarea individualismului, la echilibrul social, la organizarea regulată, care se desăvârșește sub Regele-Soare, găsește în Malherbe pe omul reprezentativ al nevoilor ei sufletești și respinge pe cei care nu-i convin. Încă mai înainte de Malherbe, decind începuse acest proces de echilibrare socială, societatea exercitase influența ei: Ea făcuse pe Du Bellay să scrie *Les Regrets* și poate l-a și omorât prin nepăsarea ei; iar pe Théophile și Saint-Amant nu i-a încurajat, nu le-a creat acea atmosferă de simpatie și admirație.—i-a respins.

Vorbind de genuri, Brunetière le tratează cași pe scriitori. Un gen literar înfloarește în condiții sociale prielnice. Tragedia franceză (gen *obiectiv*) se explică, și ea, tot prin structura socială a Franței veacului al XVII-lea, cind individualismul este înăbușit de puterea centrală și nivelatoare a regelui.)*

În ale sale „*Etudes critiques*” (vol. VI), Brunetière are un articol pur teoretic „*La doctrine évolutive dans l'histoire de la littérature*”, în care justifică aplicarea darwinismului în literatură.

De această concepție n'a fost străin nici Taine. Într'o operă mai târzie, *Essais de critique* (Préface) el indică și metoda darwinist. Dar nu l-a utilizat niciodată. Cind a apărut *Origina speciilor*, Taine își avea gata metoda de cercetare și, cum se știe, el toată viața n'a făcut altceva decât să caute fapte, ca să-și illustreze concepțiile, pe care și le făurise din Școala Normală Superioară.

Teoria selecțiunii este mai aproape de adevăr decât celelalte două, a „eroilor” și a „mediului”. Numai această teorie nu se lovește de principiile elementare, ale psihologiei, care ne arată cât de puternică este personalitatea înăscută a omului.

Dar să ne înțelegem despre ce „selecție” poate fi vorba aici. Căci noi nu credem că *procesul* de selecție e același în literatură cași în biologie. În literatură, teoria selecției nu poate fi întrebuițat, decât în chip figurat. Este o analogie între selecția în literatură și selecția în biologie, dar nu este deloc o identitate. Dealmintrelea, problema noastră este sociologică, și se știe că darwinismul, aplicat *tale quale* în sociologie, nu poate duce decât la greșeli. Domeniul faptelor sociale e așa de deosebit de

*) Și cind aiurea Brunetière explică apariția unui gen prin cauze pur literare, cum ar fi apariția unui scriitor mare ori închegarea unui nou gen pe decompoziția altora vechi, vedem un nou exemplu de contrazicere în propria-i teorie.

acela al faptelor biologice, încît e imposibil *a priori* să fie explicate prin aceleași legi.

În biologie, o „variație“ întâmplătoare e o deviație și, dacă însușirile cele nouă îi sînt favorabile în lupta pentru traiu, ea învinge, trăește, procrează și, după o sumă de generații, prin dezvoltarea progresivă și acumularea însușirilor nouă, variația devine o nouă specie. Scriitorul „selectat“ însă nu este o deviație. Dacă ar fi, atunci publicul nu l-ar selecta, căci el n'ar mai corespunde sufletului aceluia public.

Dar, ca să fie selectat de public, un scriitor înșamnă că a învins pe altul! Nu e aceasta o selecție ca în biologie? Nu. Căci un scriitor învinge pe altul, pentru că el, și nu celălalt, e reprezentantul publicului; pecînd un carnasier învinge, pentru că are așa însușiri, încît înlătură din concurență pe alți carnasieri, rămînîndu-i lui, ca să le minince, herbivorele regiunii,—și nu pentru că el e herbivorul prin excelență, tipul reprezentativ al herbivorelor!

Vom reține cuvîntul selecție, dar fiind bine edificați, că e vorba de un altfel de proces decît cel biologic.

Așa dar scriitorul *se naște* pesimist ori optimist, cerebral sau pasional, subiectiv ori obiectiv, etc.. Izbuțește, dacă se naște într'o lume cu același fel de a simți. Și, desigur, într'o oarecare măsură e influențat de mediul în care trăește, cum și acest mediu, la rîndul său, e influențat de scrisul lui. Iar dacă nu găsește mediul prielnic, atunci nu e gustat, cetit, laudat și consacrat. Se poate însă ca după moartea lui să vină o generație care să-l priceapă. Atunci e desgropat, selectat—gloria lui e postumă.

Acesta ni se pare că este adevăratul raport dintre scriitor și societate. Dealtmîntrelea și Brunetière, în cazurile cînd aplică selecția la literatură, și cînd o aplică cu succes, tot așa înțelege lucrul, căci, cum am văzut, pentru el Malherbe nu e o apariție nouă în univers, ci un om de talent, a cărui psihologie corespunde perfect sufletului contemporanilor săi.

Dar din cine se alcătuește acest public, care selectează? Uneori e o clasă socială, alteori o categorie intelectuală. Să dăm exemple. Conachi a fost selectat de boerime și mahalagii. Alecsandri de toate spiritele „nouă“ din vremea sa. Eminescu de „intelectualii“ de după 1880. Coșbuc de temperamentele echilibrate, optimiste.

Uneori, un scriitor corespunde numai în parte categoriei sale sufletești ori sociale. Atunci nu e apreciat cum trebuie. E cazul lui Grigore Alexandrescu. Era și el patruzeciopist, dar cu cîte restricții! În „Anul 1840“ e plin de ezitări. În „Umbra lui Mircea la Cozia“, după ce cîntă pe Mircea, face teorii împotriva războiului. Optimismul, glorificarea trecutului vitejesc—sînt așa de puțin vizibile la Alexandrescu! De aceia, cu tot talentul său, mai mare decît al lui Bolintineanu și chiar decît al lui Alecsandri, el n'a avut faima lor, n'a stîrnit entuziasmul și sim-

patia de care s'au bucurat ei. Natură sensibilă mai ales la durere, spirit analist și deziluzionat, Alexandrescu n'a prea fost omul vremii. Probabil că optimismul, cit apare în opera lui, s'a datorit influenței vremii de atunci. Și probabil că, dacă el ar fi scris după 1880, ar fi fost un scriitor —original— din familia eminesciană. Dealtmintrelea, el a început să fie mai just apreciat după 1880, cînd a apărut acea psihologie și acea generație care a format atmosfera prielnică lui Eminescu, Caragiale, Vlahuța, etc...

În schimb, ce glorie a avut Bolintineanu, care e așa de sărac față de contemporanul lui, Alexandrescu! Dar versurile sale patriotice și eroice corespundeau așa de bine necesităților sufletești ale contemporanilor săi!

Eminescu însuși n'a fost selectat pe vremea cînd și-a scris poeziile. Se va zice că, publicate numai într'o revistă, n'aveau destulă răspîndire. Poate fi și aceasta o cauză. Dar cînd știm că s'a făcut atîta discuție în juru-i încă de pe la începutul carierei lui, cînd știm cine și cîți nu-l puteau gusta pe atunci, nu mai rămîne nici o îndoială că, pînă după 1880, nu prea avea cine să-l aprecieze.

Dar soarta *poetului* Eminescu e plină de peripeții. După ce a fost îndumnezeit vr'o douăzeci de ani numai ca poet al iubirii ș'al durerii, — acum de vreo zece ani începe să fie admirat, de cîtră foarte mulți, ca un luptător naționalist. „Proletariatul intelectual“ a selectat pe poetul pesimist Eminescu. Naționaliștii de azi selectează pe ziaristul Eminescu, și consideră pesimismul poeziei lui ca un fel de rătăcire.

Dealtmintrelea, fiecare dintre noi nu cîtim oare, în volumul lui Eminescu, pe „Eminescul nostru individual“? Nu selectăm ceia ce răspunde sufletului nostru în deosebi? Nu-i colorăm versurile, fiecare în altfel, cu propriul nostru fond sufletesc? Aceasta e așa de adevărat, încît pare o banalitate.

Și, dacă voîți, chiar și soarta d-lui Macedonski se explică tot prin selecție. D-sa este, fără îndoială, un nedreptățit, căci, cu toate că a avut talent, n'a fost apreciat, a fost un invins. Și n'a fost apreciat, pentru că n'a putut corespunde sufletului aceluia care dădea tonul pe atunci. Dealtmintrelea, nu știm încă, în care acest scriitor ar fi putut să fie reprezentativ la noi. Iar faptul că n'a fost selectat, i-a dăunat și talentului: Lipsit de atmosfera caldă a publicului, a aceluia public care, cînd îți cîștigă simpatia, colaborează cu tine, te controlează și te conduce, — d. Macedonski, dintr'un sentiment de ciudă și de mindrie, dintr'un fel de îndărătnicie foarte naturală, s'a tot singularizat, a abundat mereu în sensul său, și-a exagerat defectele. Acest lucru se 'ntîmplă totdeauna în asemenea cazuri.

Dar nu numai soarta creatorilor atîrnă de aceste variații ale psihologiei publicului, ci și soarta gînditorilor. Așa de pildă, în vremea idealismului umanitar, pela sfîrșitul veacului trecut, d. Gherea a fost poate cea mai populară figură a literaturii, mult mai populară decît i-ar fi dat dreptul articolele sale, mai ales că

cele mai bune, acele care se pot colt și azi cu folos, sunt vechile.—și nu cele începătoare, care au lăsat gloria. Dar prin articolele sale, d. Gherea a exprimat sufletul unei generații, care și-a găsit idealurile în opera criticului. Pe vremea aceea d. Maiorescu era socotit ca un „lavină”. Iată însă, că de vre-o zece ani încoace, d. Gherea începe să fie uitat, iar steaua d. Maiorescu se ridică poate mai sus decât oricând, lăză ea d. Maiorescu să mai fi scris ceva care să-l ridice, ori d. Gherea să mai fi publicat ceva care să-l scoboare. Bă am putea spune că, decind a tipărit articolul său despre Coșbuc, d. Gherea este mai „mare” decât acel Gherea de mai înainte, care ajunsese idolul tinerimii.—Pentruce d. Gherea a rămas în umbră și pentruce d. Maiorescu a fost din nou *selectul*? Pentru faptul foarte simplu că locul umanitarismului dela 1890 l-a luat naționalismul tradiționalist dela 1900 încoace. Generația trecută găsea că d. Gherea e critic adevărat. Generația actuală găsește că d. Maiorescu e critic adevărat.

Sint însă scriitorii care se conformează împrejurărilor, punindu-se în concordanță cu schimbările „mediului”. Aceasta însă nu contrazice teoria expusă mai sus, căci scriitorii care „evoluează” în chipul acesta, nu sint aceia care se caracterizează printr-o facultate dominantă, cum a fost Eminescu. Scriitorii care se conformează schimbărilor întâmplăte în atmosfera morală, sint aceia care au mai multe însușiri sufletești în stare de echilibru. Și dacă o sumă de ani, „mediul selectează” mai ales o însușire, pe aceia care îi convine, peste o bucată de vreme poate selecta o alta.

Aceasta însă nu însemnează că însușirile apar absolut pe rînd. Ele apar în tot cursul evoluției unui scriitor, numai cît, într'un moment, apar mai ales și mai puternic unele, iar în alt moment—altele. (D. Vlahuța e adesea obiectiv în prima-i fază, și de multe ori subiectiv în faza-i ulimă).

Bine înțeles, că nu aceștia vor fi scriitorii care să *reprezinte* cu cea mai mare putere sufletul contemporanilor,—aceasta rămânînd apanajul celorlalți.

*

Dar să revenim la problema noastră.

Selecția, înțeleasă în chipul cum am arătat mai sus, ne va înlesni să pricepem și alte fenomene.

De pildă soarta genurilor literare. Se știe că nu toate genurile înfloresc în același timp.

În veacul al XVII-lea, în Franța, înfloresc în primul rînd genul dramatic și în al doilea, elocvența; în prima jumătate a veacului al XIX-lea, în toată Europa, mai ales poezia lirică și romanul; la noi, între 1880—1900, mai ales poezia lirică ori proza subiectivă,—în anii din urmă, mai ales nuvela obiectivă.

Brunetiére, aplicînd și la această problemă selecția darwi-

niană, cade uneori în plină metafizică. Concepând genul ca un *organism*, criticul francez vorbește de transformarea unui gen în altul, ori de nașterea unui gen din resturile decompoziției altor genuri. Așa, poezia lirică din veacul al XIX-lea din Franța ar fi transformarea elocvenții sacre din veacul al XVII-lea; Musset ar fi „evoluția” lui Bourdaloue!

Că orice scriitor se folosește de achizițiile literaturii ce-l precede, e sigur, dar aceasta e cu totul altă chestiune.

Brunetiére însă uneori părăsește această concepție pur biologică. Scriitorul, care a explicat succesul lui Malherbe prin psihologia publicului, datorită structurii sociale, nu putea să nu explice prin aceeași cauză și tragedia lui Racine. Publicul care cerea obiectivitate până și dela un autor de „poezii”, desigur că era și mai mulțămît, cînd i se serveau genuri literare curat obiective. Aceasta e cauza înfloririi teatrului în Franța veacului al XVII-lea.

Așa dar, după cum o epocă sau o categorie socială ori intelectuală selectează pe scriitor, tot așa selectează și genurile. Și lucrul trebuie să fie așa, căci un gen se definește cași un scriitor.

Ce sînt genurile literare? — Genul liric, epic descriptiv, didactic, dramatic? — Sînt expresia literară a unor anumite temperamente intelectuale și afective.

Poetul liric este un subiectiv, un om în care lumea produce mai ales sentimente. Poetul epic și cel dramatic este un temperament obiectiv, în care lumea se oglindește mai ales ca un șir de imagini succesive în timpul trecut sau prezent. Poetul descriptiv e tot un temperament obiectiv, în care lumea se oglindește însă mai ales ca un șir de imagini simultane, în spațiu. Iar poetul didactic e un om, în care lumea externă provoacă mai mult considerații intelectuale decît emoții și imagini, sau, în orice caz, un om în opera căruia considerațiile intelectuale sînt într-o proporție mai mare decît în alte genuri. (Comp. și Viehoff, *Die Poetik*, 1888, p. 461).

Toate aceste feluri de temperamente există desigur în orice vreme. Dar societatea selectează pe acele care-i trebuiesc. Deci ea selectează anumite genuri.

Așa dar, selectarea scriitorilor și selectarea genurilor e același lucru.

Tot așa se ’ntîmplă și cu școlile literare. Sînt trei mari școli literare, la care se reduc toate: clasicismul, romantismul, naturalismul. Ce însemnă un scriitor clasic? Un echilibrat, un obiectiv, un mulțămît cu prezentul, etc.—Un romantic? Un dezechilibrat (predominarea sensibilității și a imaginației), un subiectiv, un nemulțumit cu realitatea, și care-și caută refugiu în trecut ori în fantazie.—Un naturalist?... Mai greu de definit. Să zicem: Un dezechilibrat (predominarea imaginației), un obiectiv, un mizantrop ori un progresist, etc. 1)...

1) Neexactitatea acestor definiții nu poate infirma adevărul temei noastre.

Așa dar, și școlile se reduc la temperamente. Și 'n adevăr, apariția, triumful lor, se explică tot prin selecție. Clasicismul e școala veacului al XVII-lea; romantismul, — a primei jumătăți a veacului al XIX-lea, etc., — La noi: romantism până la 1900, realism (cu rămășiți romantice) de atunci încoace.

Prin urmare aceeași lege a selecției explică și triumful scriitorilor, și al genurilor, și al școlilor. În fond, și scriitorii, și genurile, și școlile sînt același lucru: forme ale temperamentului. Genul și școala sînt suma scriitorilor înrușiți.

Iar suma scriitorilor, sau a genurilor, sau a școlilor dintr'un timp dat, este *epoca literară*. Dar se poate întîmpla ca, în două vremi deosebite, să fie selectate aceleași feluri de temperamente, să domine, cu alte cuvinte, aceleași genuri și școli, și totuși epocile literare se vor deosebi. Se vor deosebi prin ideile deosebite și prin viața deosebită a celor două epoci deosebite. Tragedie și clasicism în Grecia veche cași'n Franța veacului al XVII-lea, dar scriitorul grec are alt mod de a concepe lumea și zugrăvește altă lume decît cel francez (deși, în privința lumii zugrăvite, cel francez își închipue, cînd ia subiecte vechi, că zugrăvește lumea veche). Lirism, fantazie și pesimism și la romanticii germani și la romanticul Eminescu, dar Eminescu gîndește ca un Român și împrumută elementele poeziei sale din viața națională.

Am spus că în aceeași epocă pot fi selectați scriitorii foarte deosebiți sufletește. Cu alte cuvinte, pot sta alături mai multe școli în același moment. Și cu cît o societate este mai civilizată, cu atîta în sînul ei diversitatea e mai mare, cu atîta există mai multe curente sociale ori de idei, cu atîta, deci, pot fi mai multe școli literare. Istoria literaturii țării noastre confirmă lucrul. Poporul abia intrat în cursul cel mare al civilizației, noi n'am avut multe școli literare în nici o epocă. Dar plecînd dela 1800 încoace, cu cît ne apropiem de timpul prezent, cu atîta literatura se tot diversifică. Astăzi avem patru sau cinci *feluri* de scriitori, ca să nu zicem chiar școli. Dar fiindcă întotdeauna o categorie oarecare *dă tonul* în societate, fie că acea categorie e clasa dominantă, fie că e clasa cea mai cultă din popor, fie că e categoria care luptă pentru revendicări sociale ori naționale, — urmează că o școală sau un curent literar e dominant, iar celelalte trăesc modest și adesea tînjînd. Un exemplu dela noi. Să admitem că simbolismul nu e o imitație franceză, cum s'ar zice o „plantă exotică”, să admitem că la noi există în public o categorie de oameni, care ar selecta pe simboलिști, pentru că simbolismul ar exprima chipul lor de a concepe viața. Să admitem că poeții noștri simboलिști au talent. Să admitem că au tot atît talent cași d-nii Brătescu-Voinești ori Sadoveanu. Un lucru e sigur: triumful e și va rămînea al acestora din urmă, pentru că

literatura lor obiectivă, națională, socială, altruistă, corespunde sufletului acela care formează elementul viu în viața societății rominești de azi.

Scriitorii noștri, care-și zic simbolisți, sînt, și ca scriitori și ca oameni, străini de orice preocupări sociale și naționale, străini de orice curente care agită societatea rominească. Ei sînt, socialmente, niște izolați. Symbolismul nu e numai o chestie estetică. Symbolismul e și o atitudine în fața vieții. Iar atitudinea simbolisților e ignorarea sau chiar disprețuirea frământărilor vieții.

Și cînd problemele mari se pun cu putere, cînd mișcările mari sociale recrutează maximum de spirite, atunci rămîn foarte puțini „egotiști“, care să se închidă în turnul de fildeș al nepăsării lor. De aceea decadentismul, care a înflorit între 1895—1900, după *dispariția oricărui idealism*, (și a celui eminescian și a celui umanitarist-socialist), s'a topit ca zăpada la soare, după 1900, cînd criza cea mare a zguduit țara, a pus probleme nouă și grave, a trezit pe cît mai mulți din toropeală ori nepăsare și cînd, din aceste cauze, a apărut literatura nouă, națională, „fără-nistă.“ Și dacă ar fi cumva să trecem printr'o nouă perioadă socială și morală ca cea de după 1895, ar fi posibil să vedem din nou învierea unei mișcări literare ca atunci.

Dar din faptul că școlile corespund cu categoriile sociale, ori temperamentale, ori de altă natură, nu urmează că un cetitor nu apreciază decît produsele literare ale unei singure școli,—cum nu urmează ca, dacă un partid e un „partid de clasă“, să nu aibă printre membrii săi persoane din toate clasele sociale. Numai artiștii, care au temperamentul tranșant, sînt exclusiviști. Cetitorul, preferînd o anumită literatură, gustă și alte feluri de literatură, desigur cu mai puțin entuziasm; iar criticii, adică cetitorii cei mai despersonalizați ori mai „comprehensivi“, gustă tot felul de literatură, deși chiar și ei au preferinți, făcînd și ei parte din categorii sociale, temperamentale, etc.

*

Am spus că scriitorul, care nu are o facultate dominantă, poate „evolua“ prin selectarea succesivă a deosebitelor sale însușiri. Trebuie să adăugăm aici că, la scriitorii mici, mediul, evenimentele, curentele de idei pot avea o influență chiar asupra temperamentului, pot provoca schimbări mult mai mari decît s'ar putea explica prin orice „darwinism“, cît de amendat, cu alte cuvinte că asupra unor naturi mai slabe, educația poate avea efecte mai apreciabile.

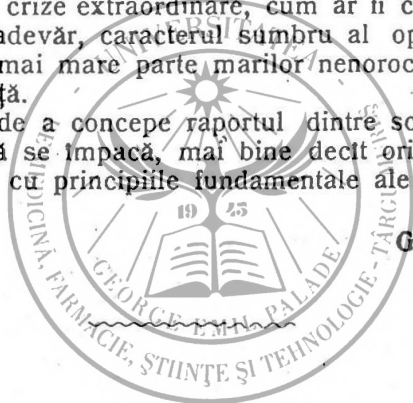
Asupra naturilor prea puternice, asupra „oamenilor dintr'o bucată“ (expresia aceasta nu e departe de cunoscuta „*qualité matresse*“ a lui Taine), asupra unor asemenea oameni educația are mai puțină putere, cu alte cuvinte, asupra scriitorilor mari mediul are o minimă influență.

Dacă am văzut scriitori țărăniști până la crîșmăris —eri, și apoi „distingiți“ „moderniști“ și „aristocrați“ —a douazi, ceia ce înseamnă că nu aveau nici o personalitate, ori, mai bine, scriau fără nimic din personalitatea lor; în schimb, un Caragiale a rămas tot el, oricîte evenimente sociale și evoluții literare au trecut peste dînsul. Și cine nu simte că același lucru s'ar fi petrecut și cu Eminescu?

Conținutul de idei se poate schimba cu vremea și la personalitățile puternice, —căci oamenii mari nu rămîn doar în urma celorlalți. Iau și ei act de problemele ce se pun neconținut și care le servesc ca material al operei lor. Dar dispozițiile lor temperamentale rămîn intacte, și deci și *felul* de a concepe lumea, căci acesta atîrnă de temperament. Dacă scriitorul e subiectiv ori obiectiv, pesimist ori optimist, mizantrop ori altruist, așa va rămînea și așa-și va colora opera, de nu va trece cumva prin cine știe ce crize extraordinare, cum ar fi cazul lui Dostoevski, *dacă*, în adevăr, caracterul sumbru al operelor sale se datorește în cea mai mare parte marilor nenorociri care au izbit pe scriitor în viață.

Acest chip de a concepe raportul dintre scriitor și societate ni se pare că se împacă, mai bine decît oricare altul, și cu *faptele* literare și cu principiile fundamentale ale psihologiei.

G. Ibrăileanu

ARHEOLOGIE

Sufletul meu își mai aduce-aminte
Și-acum și ne'ncetat de ce-a trecut,
De un trecut ce-mi e necunoscut,—
Dar ale cărui sfinte oseminte

S'au așezat în mine, făr'să știu,
Cum nici pământul știe pe-ale lui,
În care dorm statui lângă statui
Și-i zăvorât sicriu lângă sicriu.

Un murmur ne'nterupt de epitafe,
Cari mai străine, care mai sonore.
Prin aer, timpu-i despărțit de ore
Ca de mireazma lor niște garoafe.

Tăcerea vocile și le-a pierdut
Care-o făceau pe vremuri să răsune.
Aud țărîna doar a vocilor străbune
Cum se desface, cum s'a desfăcut.

Și cîte-odată totul se deșteaptă
Ca'ntr'o furtună mare cît tăria :
Și-arată veacurile temelii.
Eu privighez pe ultima lor treaptă.

DECLAMAȚIA LUI CALIGULA

Dorm în umbră legămate lebezile 'n puf de undă,
Cuiburi albe, perini albe, printre stele furnicar.
Cîte-o stea însingurată cată'n aripi să se-ascundă,
Cîte-o lebădă-și îndreaptă capul, ca un nenufar.

De pe pod, în miezul nopții, le aruncă-o mînă bună
Pînea, ce nutrește truda și trudește visătorii.
Mîni, lăsați-le flămînde să se-acopere cu lună;
Lebezi, așteptați ca pînea să v'o dea semănătorii.

Stea cu stea pe'ntinsul undei liniștite fac cleștar,
Și printr'însul zugrăvite lebezile par și luna.
Plîngeri de viori și fluier cad în lac mărgăritar
Și se-aud din depărtare lovind unda cîte una.

În palatele aprinse, cu balcoane prin unghere,
Liturghia bogăției are și-astă seară loc.
Cine-a scris, în ce odaie fără jilț și fără foc,
Imnu-acesta de izbîndă, de iubire și durere? —

Folosiți-vă de cîntec, de lumină și de taină,
Cupe omenеști de goluri, pline'n viață cîte-o clipă.
Și cenușa prin văpaie se'nveșmîntă cu o haină
Și găsește ca să cadă, înapoi, un fulg de-ariپă.

Cîntecul, lumina, taina, unda, 'ntinsurile-albastre
Noi le ținem, noi le strîngem cei căzniți, urîți și goi.
Temeliile veciei orice-ați face 's ale noastre,
Voi întoarceți-vă veseli și slăviți, întru noroi.

T. Arghezi.

In drumul spre păcat

E o istorie din primii mei ani de magistratură. Fusesem numit proaspăt ajutor de judecător la un ocol rural dintr'un județ de munte, destul de departe de reședință. In ziua cind m'am dus să-mi iau postul in primire, o zi fumulie și roșie de toamnă, n'am simțit prea mult lungimea drumului. Deprins cu toamna veștedă din șes, nu puteam să admir destul variația de colori și de nuanțe, neprevăzutul de combinații cu care toamna de subt munți investimta grădinile și dumberăvile, livézile și pădurile.

Primul om pe care trebuia să-l văd, ajungind in comuna R., era firește judecătorul, șeful meu, și prin urmare prima casă in care a trebuit să intru a fost casa lui. Aveam sfiala și neliniștea noului sosit și cind servitoarea mi-a spus, arătindu-mi un fel de salonaș: —Poștiți de ședeți; domnul vine numaidecît— m'am așezat pe canapea cu oarecare emoțiune. N'am așteptat mult. Un om innalt și subțiratic, imbrăcat într'o haină cenușie și cu o față de Christ bolnav, mi-a întins mîinile cu discretă amabilitate. Dintr'odată, am știut cu cine am deaface. Sint suflete a căror tainică substanță este omogenă—fie ele bune ori perverse—și cunoașterea lor o sorbi cu ochii, fără greș, dela prima întilnire. Sint alte suflete, însă, a căror taină e complexă și fugară.

Judecătorul meu era un suflet cu arhitectura cea mai simplă și mai frumoasă. Era un om de innaltă cinste, om al muncii și al datoriei, cuget nobil și plin de gînduri. M'am inclinat in fața lui dela primul moment. Era un șef la îndămina căruia puteam să pun cu incredere munca și devotamentul meu. Am înțeles însă cu părere de rău, privind in ochii lui albaștri și inteligenți, că toate aceste calități ce se sprevedeau in ei, ca niște

odoare de argint sub geamuri șlefuite, erau să fie zestrea unei morți timpurii. Judecătorul meu suferea de piept. O jumătate de an, cit am stat împreună, în orele de ședință și în afară de ele, am privit cu stringere de inimă cum boala necruțătoare cuprindea progresiv, ca o ceață, ca o piclă, ca un nour... limpezimea și ordinea frumosului său cuget. Niciodată însă nu mi s'a întâmplat să văd la el completa întunecime, adică vreuna din acele minii de bolnav, vreuna din acele iritări obișnuite la tuberculoși. În ședință mai ales, oricât de obositor și de anost ar fi fost procesul, oricât de mincinoși martorii și de fără minte impricinații, judecătorul meu se stăpinea cu o putere care mie îmi lipsea de multe ori.

La început, până să-mi fac ucenicia, a trebuit să-i urmăresc ședințele. Mai pe urmă când venia de rind judecătorul, eram adeseori în preajma lui cu zelul și cu inima elevului cucerit de profesor. Când trecea prea multă vreme și după paloarea feței și după roua frunții, înțelegeam că e la marginea puterilor, îl rugam să se retragă și să mă lase pe mine să redactez sentința. Dar nu se dădea dus până nu-mi făcea un examen sumar, ca să vadă dacă am pătruns chichițele procesului și am nota justă a situației. Fie-i țarina ușoară! Nu l-am văzut niciodată ieșind din atitudinea lui socotită și demnă. La masa justiției, în fața prostiei, a ignoranței, a răutății, a patimilor, de tot felul și a strîmbătății care fierbea în gitlejurile avocaților, el prezida palid, atent, cu ochii strălucitori ca niște spini de diamant, superior tuturor, și totuși murind cu încetul, cași Mintuitorul de pe crucea din față-i!

Lingă acest om, am găsit pe femeia enigmatică și splendidă pentru care am ars până la rădăcină prima mea grădină de trandafiri... Era soția lui, dar nu aveau nici un copil. Astăzi nu mai e în țara noastră. Un Grec sau un Armean bogat, un armator din Archipelag, a ridicat-o dela noi și a dus-o pe un alt tărîm mai potrivit cu frumusețea ei. Era din neamul femeilor brune, dar nici una din descrierile cetite de atunci încoace prin romane, nici unul din portretele abondentului și pasionatului Balzac, de pildă, nu mi s'au părut că-mi dau ceva care să ajungă în preț icoana din amintirea mea.

O chema Clara. Acest nume însă nu i se potrivea de loc sub raportul viziunii de lumină și de aur pe care o provoacă, ci numai sub raportul insinuării de pace și de ondulație din silabele lui. Clara era brună ca lacurile ascunse în vechile păduri și molcomă și mlădioasă ca nuferii ce cresc din fundul lor.

Nu mai țin minte care școli sau care școală filosofică din vechime se întreba și discuta dacă femeia are sau nu un suflet. Clara aducea vremea înapoi! Când o vedeai lângă bărbatul ei, tăcută, lină, fără nici un gând pe fruntea ei de marmoră pentelică, fără nici o descumpănire în ochii ei splendizi și negri, fără nici un fior în obraji ei de rodie, te întrebai cu înțelepții din vechime: Are Clara un suflet?... N'am putut niciodată să-mi închipuiesc ce roman de iubire încăpuse între judecătorul meu și Clara. Niciodată n'am auzit din gura ei decît cuvintele și ideile burghezei gospodine. Am mîncat de cîteva ori la masa lor, am petrecut împreună mai multe seri de iarnă și am fost cu ei, în seara de Lăsata-Secului, în casa unui proprietar vecin.... N'am văzut-o pe Clara decît frumoasă, senină, vorbind lucruri banale și surizînd dumnezește. Cum trăiau acești oameni în intimitatea lor nu știu nici azi. Eu îi găseam întotdeauna prietenoși, atenți unul pentru altul și discreți ca niște diplomați.

În ziua cînd m'am înfățișat judecătorului, soția lui nu s'a ivit. Am cunoscut-o a treia zi, în împrejurări neobișnuite. Bărbatul ei, profitînd de venirea mea, pleca la București să-și revadă medicul. Mă vestise că pleacă și dintr'un sentiment permis de curtenie venisem să-i urez călătorie bună. Era afară, sub o boltă de viță și aștepta trăsura. Clara îi aducea ceva din casă. Mi-a prezentat-o. Au trecut cîteva minute, dar trăsura nu sosea. Servitoarea mi-a adus dulceața și în aceeași clipă trăsura s'a oprit la poartă. Mi-aduc amînte că am întîrziat într'adins să iau dulceața și am născocit cîteva întrebări privitoare la procesele de adoua zi. Judecătorul, îndreptîndu-se cîtră trăsura, între nevastă-sa și mine, mi-a dat lămuririle de care—nu mai știu—aveam sau nu aveam nevoie. M'am dat deoparte în clipa despărțirii celor doi soți și m'am repezit apoi la mîna judecătorului.

Am rămas față în față cu Clara, furnicat în toate fibrele mele de o tainică fericire. E penibil să analizezi cît e de vinovat uneori sufletul omenesc... Făceam cunoștință cu această femeie încîntătoare, tocmai în ceasul cînd soțul ei pleca să se sfătuiască cu doctorii și să-și renunoiască medicamentele! Eram însă prea copil, prea timid. Fericirea mea a dat în perplexitate și dacă aș fi avut pălăria la mine plecam pe loc. Dar pălăria era supt boltă. A trebuit să revin. Am stat pe scaun, am luat dulceața. Liniștită, indiferentă, Clara m'a întrebat banalitățile obișnuite. Jam răspuns stîngaci și fără de măsură. Frumusețea ei de

miazăzi, ondulind în rochia-i de horbotă albă, ca într'un val de omăt, mă intimidă și mă descumpănea! Am căutat cu ochii un punct de rezim... Printre frunzele din boltă atrăneau cicchini de chihlibar. Era o zi galeșă de sfârșit de Septembrie. Dealuri galbene și ruginii dormeau în jurul nostru somnul dupeamezelor de toamnă. Un noroc nespuse de dulce cobora din ceruri pe pământ și eu eram prea sfios, ca să pot să-i întind brațele!

M'am ridicat ca un arc ce se desdoaie, am sărutat mina Clarei la două palme deasupra pământului și am eșit din sat în singurătate. Când cugeți liniștit, tirziu după întâmplare, la o dragoste sfârșită și cauți să reconstitui împrejurările și ora când s'a născut, gindurile și sentimentele de atunci, te miri și n'ai voi să crezi toată povestea. Așa se întâmplă lucrul azi cu mine. Am coborât într'o vale în care plopii cerneau, în bătea soarelui, comori de aur și m'am plimbat îndelung. Eram fericit de dezechilibrul ivit în mine, și plin de neastimpăr și plin de închipuire! Am combinat în câteva ceasuri cel puțin o duzină de romane de iubire—neapărat Clara era eroina, eu eroul—și la urmă, obosit și brusc descurajat, le-am judecat neroade și m'am întors acasă.

Găsisem locuința și întreținere la preotul satului; eram mediocru mulțumit dar nu puteam găsi ceva mai bun aiurea. Casa preotului era lângă judecătoria, a judecătorului era mai departe și într'acolo nu aveam ce căuta. Cu toate acestea, în cele câteva zile cât a lipsit judecătorul, mi-am pus luarea aminte la pîndă și am prins un debil pretext de drum la el acasă, un comision pentru Clara. Am văzut-o a doua oară. Mi s'a părut și mai încântătoare. Era îmbrăcată într'o rochie japoneză și avea o crisantemă în cosiță. Pentru cine floarea aceea din cosiță când bărbatul ei lipsea de acasă?.. Mi s'a bătut inima. Desigur că pentru mine!... Ce imbecil am fost, să pierd trei zile scumpe!.. Dar absolut nimic din vorba Clarei, absolut nimic din purtarea ei cu mine nu mi-a permis să trag vreun comentariu asupra crisantemei din cosiță.

În șase luni, cred că ne-am văzut cam odată în fiecare săptămână. Nici un moment Clara nu mi s'a părut mai intimă sau mai vioaie decât în clipa cunoștinții noastre. Făceam eu vreo impresie asupra ei? Bănuia ea, cel puțin, văpaia care mă mistuia pe mine?.. mă întreb și astăzi! Prin urmare, în toate călătoriile extraordinare, la care fantazia mea aprinsă o asocia, Clara participa, cum s'ar zice, numai în efigie, ca un suveran pe o monedă

innodată în batista unui aventurier. Eu singur plănuiam, întreprindeam și isprăveam, cu bine sau cu dezastru, toate posibilitățile pasionale! Clara stătea acasă senină și frumoasă, fără s'atingă măcar ideea că la trei sute de metri de casa ei se clătina oceanul, se cumpeneau furtunile de zi cu oglinzile de noapte și gondole fericite se pierdeau, furate în larguri zbuțumate.

Toate acestea se petreceau în capul meu. Nu înțelegeam nimic din caracterul Clarei, sentimentele ei erau pentru mine sentimentele Giocondei și mă amețeam cu închipuiri de care astăzi rid eu singur. Cu totul altfel stăteam față cu judecătorul meu. Acest om, care mă atrăsese din capul locului, îmi impunea din ce în ce mai mult cu însușirile lui excepționale. Pe nevasta lui o iubeam în vid; pe el îl respectam și-l admiram, robit de mintea lui superioară, de inima lui francă. Nu veneam deseori la el acasă, dar veneam cu ochii tulburi de visurile mele, cu timplele încinse, și un om atât de subțire ca judecătorul meu nu putea să rămână mult timp nesimțitor la razele ori cit de nevăzute, pe care le trimeteam soției lui. Incepui să am muștrări de cuget și să sufăr cu adevărat, măcinat între sentimentul meu absurd și între dreptele sentimente pe care mi le inspira bărbatul Clarei. Iarna aceea fu o iarnă grea și cu acest prilej ajunsei să înțeleg că odăita mea, de sub acoperișul părintelui Onisim, avea merite ascunse. Era albă ca laptele, cuprinsă aproape pe jumătate cu soba a cărei gură da într-o odăie de alături și mirosea a busuioc. M'am aruncat cu disperare pe o ladă cu cărți adusă la venire-mi. Erau câteva cărți de drept, printre altele mai multe de filozofie și de literatură. M'am oprit la genul de pe urmă și am consumat tot ce adusesem. Dar nu am ales bine. Cu ficțiunile pe care le ceteam întărltam și mai mult suferința mea. Am trecut la cugetători. Li urmăream cu greu, dar cel puțin aveam ce să vorbesc cu șeful meu, când mă poftea la el. Mă asculta cu prietenie, discuta cu mine, însă nu-i aduceam nimic nou, fiindcă știa de mult aceea ce eu învățasem peste zi.

În seara de Lăsata-Secului, am fost poștiți la masă de un proprietar vecin. Ne-a trimis sania, căci deși vremea se desmorțise, zăpada era tot întreagă. Judecătorul și Clara au șezut în fund, iar eu pe bancă, lângă vizitiu. Am pornit cu apusul soarelui în față. Fusese zi senină și puțin desgheț. Pe coaste încremeneau păduri seine. Innălțimile goale și țarinele joase, toate albe, se sprevedeau ca printr'o plasă ușor trandafirie. Din satul pe care îl lăsam devalde biruia, strident, ca niște chemări de le-

bădă, scrîștîitul cumpenelor dela fîntîni. Un vîl ușor de aburi rătăcia în văi, pe urmele părăului presimțitor de primăvară. Din culmile auguste ale munților, pe care începeau să cadă palori de ametistă, se lăsa insinuant frigul nopții. Imi aduceam aminte, cu un farmec ne mai regăsit de atunci la nici un tresărit de primăvară, de bătrînul și de vecinic tinărul Orațiu.

Vides ut alta stet nive candidum
Soracte...

Cu coada ochiului, vedeam profilul Clarei, atît de frumos, atît de pur, și totuși atît de rece și de departe, pentru mine, cași profilul Venerei antice! O melancolie dulce cobora în inimă-mi... Unde este norocul meu? Unde mă va scoate drumul pe care umblu astăzi?.. Mă gîndeam la vîrsta ce aveam, la întîmplări depărtate din copilărie, la ziua cînd am văzut-o întăiu pe Clara —și lacrimi de ciudată fericire imi tulburau vederea.

Am ajuns la curtea proprietarului care ne invitase, subt primul scăpărat al stelelor. Ne aștepta o masă plină de lumini, de cristale și de mosafiri. Dar buna mea dispoziție pieri de grabă. Intre invitați observai pe un bărbat frumos, care imi fu recomandat ca directorul unei exploatări forestiere din județ, un venetic bine îmbrăcat și cutezător. Dădusem, în procese, peste numele lui și al întreprinderii pe care o conducea. Atît din ceiace știam pînă aici, cit și din ce vedeam acum eu insumi, omul imi fu antipatic. Observai că șeful meu și Clara îi erau cunoscuți. Spre refericirea mea, din întîmplare ori din alegere, directorul se așeză la masă lingă Clara. Pentru mine masa fu nesfîrșit de amară! Fusei comeseanul cel mai posac și mai neplăcut. Dădui vina pe o durere de cap pe care n'o aveam și spionai tot timpul pe Clara și pe strein. Probabil că Clara fu aceiași ca totdeauna, directorul însă mi se păru scandalos de serviabil și de galant. Resentimentul meu împotriva lui se întoarse împotriva Clarei. Imi fulgerară prin minte cîte și mai cîte absurdități!.. Desigur că ea știa de mai înainte că lifta asta va fi printre mosafiri! Și atunci, s'a pieptănat, s'a parfumat și strălucește astă seară, albă și trandafirie, pentru veneticul ăsta, pentru viermele ăsta care roade de cinci ani codrii țării noastre, pentru șarlatanul ăsta care a înșelat pe toți moșnenii munteni și le-a luat pădurile pe nimic!

Eram smîcît atît de tare de acest sentiment neașteptat că

nu-mi mai răminea nici o puliță de revenire și de critică. Deși nu băusem nici un pahar întreg de vin, eram beat înaintea tuturor. Sculindu-ne dela masă, am lepădat masca omului cu dureri de cap și mi-am făcut loc cu pumnii strinși spre grupul în care vorbea satisfăcut directorul exploatării forestiere. Am intrat și eu în vorbă. L-am contrazis cu neîndurare. Am tras la o parte cu unghiile și cu dinții, vâlul de rea credință, de fraudă și de corupțiune care acoperea afacerile exploatării, direcțiunea lui și toată societatea. I-am dovedit caracterul de jaf, de exploatare africană, pe care societățile streine și a lui în primul loc îl dau acestor întreprinderi nefaste nouă. Am coborât apoi, precis, la actele lui personale... M'am simțit tras de haină. Am ridicat tonul! S'a făcut tăcere și directorul, galbăn și holbat, s'a repezit spre mine. Amfitrionul și mosafirii au căzut între noi... Când blocul s'a desfăcut în două, jumătate de partea mea, jumătate de partea celuilalt, și-am ridicat ochii, am întâlnit în față-mi, ochii severi, străpungători ca niște spini de diamant ai judecătorului meu !.. M'am văzut la locul imprecințiilor și luminile de pe masă au jucat ca pălmuite de vânt.

Ne-am înnapoiat în tăcere. Judecătorul meu, plâpînd cum se știa, s'a înfășurat în șubă-i cu precauțiune și n'a vorbit nimic. Clara și mai puțin. Eram rușinat și nefericit de ce se întâmplase, dar îmi dădeam socoteală că cedasem unor legi sufletești care nu se pot infringe. Secretul miniei mele rămăsese ascuns, ca ziua morții, pentru toată lumea, în frunte cu Clara. Eram tot atât de sigur de aceasta, după cum eram sigur că acest secret s'a dat pe față pentru ochii străbătători de cugete ai șefului meu. Dacă mai avusese unele îndoeli, vijelia nervilor mei le spulberase, lăsînd în locul lor nuda certitudine. Șeful meu știa că iubesc nebunește pe nevastă-sa !

După citeva zile, l-am rugat să-mi dea voie să mă reped până la București. Am fost om de onoare și m'am biruit. Am fost surd la toate cite îmi șoptea patima și am prezintat mai marilor mei cerere de-transferare. Din fericire, lucrul nu a fost prea greu. M'am înnapoiat cu asigurarea că, pe ziua de întâiu Aprilie, voi avea un post egal într'altă parte.

Tot timpul cit am mai stat cu judecătorul meu, l-am ajutat și l-am servit ca pe un frate mai mare și mai bun decit mine. M'am despărțit de el în lumina bolnăvicios de strălucitoare a ochilor lui albaștri, în care voiam să citesc iertarea mea. De Clara m'am despărțit, fără să-i văd decit mina mică, fragedă, și

linia ideală a brațului gol, o clipă, printre dantelele minecii.

Vara, am călătorit, am citit, am făcut cunoștințe nouă și toamna, cind se împlinea anul, marea mea sufletească se liniștea iar astrul care le provoca intră în ultima-i pătrar. Aflai că judecătorul meu obținuse un concediu de boală și plecase la Davos, în Elveția, cu Clara. Pe urmă, absorbit de interesele funcțiunii, hărțuit de oarecare nevoi particulare, urmărit de idei și de propuneri de căsătorie, m'am gândit din ce în ce mai rar și la Clara și la bărbatul ei. Până în vara anului al treilea, n'am mai auzit nimic despre ei și pe jumătate i-am uitat. Și iată că, în vara anului al treilea, cu prilejul unei anchete la care luam parte și eu, aflu din gura procurorului vestea neașteptată că fostul meu judecător a murit de două luni de zile și că văduva lui este la băi, în județul vecin!

Eram logodit, eram aproape însurat. Știam perfect de bine că există o femeie care mă iubește, cu o patimă în stare să destrădăcească viața. De femeia aceasta mă legau cel puțin onoarea și inelul de logodnă. Inima mea, însă, straniu de confuză și de tîrzie, nu-mi spunea nimic precis și mă tot amîna.

Noutatea aflată dela colegul meu m'a înțepat ca o aspidă. În câteva ore, veninul mi-a circulat prin tot sîngele și m'am regăsit deodată cu aceeași temperatură, cu aceeași boală, ca în iarna petrecută în comuna R. Am cerut, prin telefon, informații dela stațiunea balneară în chestiune și am găsit că totul era adevărat. Atunci, dreapta judecată, onoarea și cite lucruri toate de pe lume ar mai fi putut să mă oprească au căzut, în jurul meu, ca niște lanțuri atinse cu iarba fiarelor! Am poruncit o trăsură cu patru cai și am plecat spre Clara, pe drumul cel mai scurt, deși tras printre dealuri priporoase și printre păduri cu faimă rea.

Plecasem pe inserate. Noaptea priia mai bine subitei mele nebunii. Stăteam în fundul trăsुरii, cu ochii mari, deschși în întuneric... Mi se părea, fără să mă întreb de unde, că taina sufletului Clarei s'a luminat deodată. Mi se părea că privirea ochilor ei negri și toată purtarea ei față cu mine ascundeau destul de străveziu, răspunsul mult dorit. Unele clipe răzlețe, unele gesturi, unele detalii de nimic îmi reveneau acum și-mi arătau, cu evidența visului, că eram iubit, iubit!... și că până aci fusesem orb. O frumusețe orientală, indolentă ca Clara nu putea să manifesteze iubirea decit prin privirea ei atît de straniu fixă și fără gînduri. Langoarea ei, tăcerea

ei, aerul ei, parfumul ei favorit... erau atitea mărturisiri subtile, pentru care eu neghiobul fusesem nesimțitor, ca un cine de vânătoare care a pierdut simțul mirosului!... Dar acum totul s'a limpezit! Bietul meu judecător odihnește cu dreptii. Clara e liberă, eu, în definitiv, sint liber cași ea... Voiu revedea-o, îi voiu cădea în genunchi, îi voiu mărturisi sbuciumul și insomniile mele! Va fi a mea, va fi a mea!... Și înaintea mea, ieșeau din întuneric, ca din fundul bituminos al vechilor pinze cu subiecte mitologice, în ătitudini molatice și chemătoare, zecimi de Clara și mereu aceiași Clara. Apoi vedeniile ajungeau amestecate și furioase, ca într'o *Căderea Ingerilor*, și se rostogoleau până jos, în iadul voluptăților neiertate. Un neastimpăr mare, ca înpreziua unei catastrofe sau a unei fericiri nebune, îmi fierbea în tot trupul și mă făcea să respir precipitat, ca după o spaimă sau după o fugă.

Săream, în nebușia mea, peste tot drumul ce mai aveam de făcut și uitam pe ce lume mă aflu. Clopotele cailor mă asurzeau și mă amețeau și mai mult. În lumina celor două felinare (ca într'un vis visat în același timp cu altul mai puternic) treceau ori se fugăreau picuri de copăcei, șanțurile șoselei, rădăcini rămase în malurile dărimate ca niște ghiare de dihanie ce-a murit apărindu-se, și păduri înfricoșate, când mai sus, când mai jos decit drumul nostru, când culcate pe noi și clocotitoare.

Ajunsesem—mi-am dat seama pe urmă—la o coastă repede și primejdioasă. mai ales pe timp de zloate, unde văzusem altădată citeva cruci înfipte. Îi zicea *Coasta Maicilor*, în amintirea unui schit de maici, care fusese în vremuri pe dealul dinpotrivă. M'am trezit în sforăiturile cailor și în strigătele surugiului. Căi sforăiau, smiceau și dădeau trăsura înapoi. Mi-au scăpărat atunci șanțuri adinci, tufărișuri prinprejur și noțiunea primejdiei.

— Trage un foc, domnule Judecător, că trebuie să fie o potae de lup!

Dar până să scot revolverul din buzunar, m'am pomenit în fundul șanțului și cu trăsura peste mine. Au căzut și doi cai, ceilalți s'au incurcat în hamuri și s'au oprit. N'am simțit nici o durere însemnată și m'am tîrit pe brinci, pe fundul șanțului, până am ieșit de sub trăsura. Mărăcini, ierburi și rădăcini mă țineau de mîini și de picioare. Birjarul mă căuta pe sub trăsura și se văicăra. M'am ridicat în sus și am dat să ies din șanț. Sint aici! n'am nimic! am vrut să strig, dar mi-a înghețat cuvîntul în gtlej. Pe podul șoselei, ca deasupra unei mese de

tribunal, judecătorul meu mă privea ținută ! cu ochii plini de mustrare, cu obrazul palid și suferind !... Am simțit fiorii morții și am rămas înghețat. Era el, judecătorul meu ! Ochii lui mă sfredeleau până la inimă, până la adormita-mi conștiință !

— Acolo ești, domnule Judecător !... Nu te doare nimic ?
Ce belea mai fuse și asta pe capul nostru !...

M'am frecat la ochi, nu ca să mă deștept, dar ca să recad în visul opac al realității și apucând mâna surugiului am ieșit din șanț.

Am scos caii, am scos trăsura. Nu se stricase nimic de seamă. Ca să fac pe voia surugiului, am tras cteva gloanțe în tufărișuri.

— Acum, cu Dumnezeu înaintea !

— Nu ! cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat.

G. Galaction

Documente omenești

O PERECHE DE ÎȚARI

Lumea care se interesează de artă, la noi în țară, nici nu bănuște cu cite greutateți au de luptat pictorii și sculptorii noștri în cariera lor, de cite ori nu trebuie chiar să renunțe la lucrări începute, din cauze independente de talentul și voința lor. Una, poate, dintre cele mai mari piedici e lipsa de modele de profesie, care să trăiască din pozatul la artiști. În București sint țigani și mai ales țigancele care... se desbracă cu o ușurință napolitană. În provincie însă, ori la țară, nū numai că nu-ți este posibil a studia o mișcare după corpul năd, căci fie bărbat, fie femeie, niciodată nu vor consimți să se desbrace, dar nici înbrăcați chiar nu-i prinzi să pozeze, decit uzind de multe explicații, de multă șiretenie chiar. În special țărani sint foarte greu de convins și, chiar de au început să pozeze, niciodată nu te poți crede că-i mai prinzi pentru a doua ședință, ori cite fâgădueli le-ai face. În afară de faptul că fiind învățați să ducă o viață activă, mai ușor muncesc din greu decit să „șadă degeaba“, greutatea cea mare e să-i convingi că n'are să li se întimple nimic dacă le „iei chipul“ ori le „furi umbra“ și să te păzească Dumnezeu să li se întimple ceva pe urmă. S'a sfârșit ! Tu ești cauza, cu blestematul tău meșteșug ! De aceia, mi-a fost grozav de frică să nu-mi moară primul model pe care l-am avut în sat.

Dar frica aceasta a țaranului de a i se *fura umbra*, nu e restrinsă numai la chipul lui și al familiei, ci la tot ce-i aparține. Se uită cu ochiu temător la tine cînd te vede zugrăvind copaci, dealuri și văi : — „nu ne-o fi legat ăsta ploile?...“ Casa lui, boii lui să nu pată nimic ; probabil tu ești de vină, căci le-ai scos chipul și chiar de nu îndrăznește, să ți-o spună în față, fii sigur că între ai lui se vaită. Numai dacă stai timp îndelungat în același sat, dacă ani de zile a văzut că poți zugrăvi și oameni și copaci și firea își urmează drumul ei, numai atunci începi să le capeți oarecare încredere și încă și aceia atît de cumpătată ! Următoarea întimplare cred că lămurește sufletul lor mai bine decit orice presupunere a noastră.

Acum citva timp, un prieten francez care are de executat un monument ce va infrumuseța un colț de stradă în București, cum știa că mă întorc în țară, m'a rugat să-i fac rost de o pereche de ȋțari și de-o cămașă țărănească spre a îmbrăca un model ce poză pentru grupul monumentului. Modelul, un băetan, l-am măsurat. Avea 1 m. 60 înălțime și deci ȋțarii și cămașa trebuiau să fie potriviți aproximativ pentru statura aceasta. Două săptămâni am umblat să caut, nu numai în satul meu, dar și prin satele vecine; mi-a fost imposibil să găsesc pe cineva care să consimtă să-și vîndă ȋțarii și cămașa, oricît de rupe ar fi fost. Nu i-a ispitit nici prețul, nici ȋțarii noi ce-i ofeream în afară de parale. Tuturor li era frică să-și vîndă ȋțarii, frică de farmece, frică să nu moară până la anul. Apucasem să spun la unul că ȋțarii îmi trebuie pentru un prieten, ca să imbrace un om, la care să se uite ca să știe cum să facă o statuie. Imediat s'a răspîndit zvonul că vreau să iau ȋțarii ca „să-i zidească în statuie“! Odată convingerea asta formată, imposibil de a mai putea măcar intra în vorbă cu cineva despre ȋțari!

Văzînd că nu mai pot căpăta, cum doream, ȋțari uzați la care culele sînt formate în mod normal prin uz, m'am hotărit să cumpăr stofă și să dau la o țărăncă să facă o pereche nouă. M'am folosit de prilej cînd se aflau mai mulți țărani în curte și am luat măsura unuia care se apropia ca statură cu modelul sculptorului meu și am dat-o femeii, ca să știe cît să-i facă de lungi. ȋțarii au fost gata într-o zi și i-am și expediat la Paris.

A doua zi după expediarea pachetului mă pomenesc cu omul meu, galben, prăpădit, cu părul vilvoiu, intrînd cu frică la mine.

— Ce-i Oprișane?

.....!

— Ce-i?

Cu o căutătură de ciine bătut îmi întinde pe tăcute următorul bilet scris cu multă grijă, a cărui ortografie o respect:

„L Maiu ziua 7. A 1912.

„Sărut mâna cucoane Stefane te rog căi păcat pentru mine „că sunt un om tînăr și sămi rămâi copii pe drumuri că am 3 „copii mici cum 1 și altu. Eu duminică pe la ora 6 când am „venit la dumneavoastră la socoteală că aveam zile lucrate. A „venit cucoana Marița cu un val de ȋțari acolo între oameni cea „zis dînsa? am umblat prin Băbeni prin Răducești să găsesc „o pereche de ȋțari și o cămașă și nam găsit de loc puteam să „dau peo pereche de ȋțari și o cămașă 20 30 lei. Așa eu când „am văzut aceste ocazii miam tras măsurile pentru că nam știut. „Așa cucoana Marița a trimes pe duduea Ecaterina sus la dum- „neata de iai dat linia cu lungimea de 1 stânjăn și așa eu nam „știut și ma măsurat cu ea și păurmă după aceasta mia măsu- „rat și ȋțarii din brlu în jos—pentrucă eu nam știut ce este asta „așa eu când mam dus la primărie astăzi pe la ora 8 dimineața

„aşa în calea mea ducîndu-mă mam căsît cu o mulţime de oameni şi ma întrebât ceai făcut tu Oprişane aseară pe la 6 că tu pîn la anu ai să te prăpădeşti şii păcat pentru tine că eşti om tînăr şi săfi rămăe copii mărunţi să umple drumurile nu mai are cine săi îngrijească dacă eu moi perde. da vă rog foarte mult uite este Dumitru Adamache un neputincios şi Bulgareia 1) ai pe cine să pui să ei măsură pe unu care ţio veni din toţi da însă nu pe mine când eu sunt omul dumneavoastră şi eu vam desfumat astă iarnă vreo 4 prăjini de pămînt şi pe urmă după alea încoace sunt cu ziua zilnic la D-voastră. Eu am spus pentru treaba asta şi la primărie şi ce mia spus nu se poate treaba asta. Că pe urmă are răspundere pentru tine nemai avînd ce vă mai scri vă sărut mâna

Oprişan Coman“.

St. P.

1) nişte zidari bulgari erau tocmai ocupaţi cu o clădire.

Cronica Literară

Bicentenarul lui Jean-Jacques Rousseau.

Nu există în toată istoria culturii un exemplu de personalitate, care să fi trezit atâtea ecouri în sufletul omenirii, ca personalitatea lui Rousseau. Franța sentimentală, contimporană lui Jean-Jacques, a vibrat dela un capăt la altul de entuziasmul cel mai exaltat cetind paginile arzătoare din „*La nouvelle Héloïse*“. Mii de scrisori delirante și nesfârșite, dela tot ce era tânăr și „sensibil“, în lumea cetitoare de pe acele vremuri, îi aduc prinosul unui entuziasm fără precedent. Toți i se mărturisesc ca unui duhovnic și se îndreaptă spre el ca spre Mintuitorul veacului!

Discursurile lui, prin care și-a creat faima, slabe ca argumentare, pline de șovăeli și contradicții, într-o formă adeseori de un retorism emfatic, ridică, totuși, opinia publică din Europa ca un uragan, împrejurul lor!

Nimănui nu-i e indiferent Jean-Jacques. Ură sau adorație, recriminări nedrepte sau apoteoze exaltate, defaimări pătimase sau laude nebunești, agită în valuri mari sufletele tuturor și valurile nu s'au potolit nici până azi. Cu prilejul sărbătoririi veacului al doilea dela nașterea lui, toată lumea de cultură franceză se frământă cu aceeași pornire pătimasă de ură sau de adorație în jurul amintirii lui.

Un an întreg mahalalele cele mai îndepărtate ale Genevei, cași focarele de cultură din centru, au trăit viața, aspirațiile și ideile lui Jean-Jacques.

O expoziție bogată și îngrijită în muzeul Rath, proiecții cinematografice la toate nenumăratele conferinți ce s'au ținut, broșuri, jurnale ilustrate, gravuri și cărți poștale artistice, oratori subțiri, străluciți și fermecători, au făcut să retrăiască, în sufletul Genevezilor, personalitatea bogată, până și în contradicții, a „*marelui cetățean genevez*“.

În lumea întreagă s'a trezit iarăși pasiunea din veacul filozofilor, hula, exaltarea, dar și nădejdea, aspirația veșnică spre ideal, odată cu reînvierea acestui cugetător.

S'a trezit, însă, mai cu seamă, în sufletul compatrioților lui Rousseau, dragostea pentru cel ce întruchipa în mod atât de strălucit sufletul Genevei... „*C'est un avenaure de chez nous*“ zicea despre el Gaspard Vallette, adică un hursuz la înfățișare, dar un suflet drept, nobil și generos, un tip ce se ivește uneori, în mod foarte caracteristic, printre Elvețieni.

Cine a trăit în Geneva, în preajma zilei de sărbătorire a lui Rousseau, și-a putut singur da seamă ce izbucnire sufletească profundă și sin-

ceră a fost în cetatea lui. Primele salve de tunuri care au salutat ziua de 29 Iunie, din trei părți ale orașului, dîngănitul de clopote, repetat de glasul munților și plutind măreț pe luciul lacului, atmosfera aceia de sărbătoare a unui popor întreg, în decorul elegant și sobru al stradelor și piețelor, aveau un caracter unic, devenise o realitate versul din cantata serbării :

Ta Genève est debout, toute entière, et t'acclame !

A fost o sărbare cu totul lipsită de solemnitatea rece a oficialității, o petrecere intimă și cordială în mijlocul naturii și sub cerul liber. Pe toate piețele și promenadele Genevei erau, la amiază, mese întinse, ospețe comune la care luau parte, laolaltă, într'o caldă înfrățire, toți cetățenii Genevei, dela cel mai umil lucrător cu brațele, până la reprezentantul elitei de toate felurile.

Iar sărbătoarea însăși, cortegiul lung de aproape doi kilometri, era alcătuit numai din copii. O oră jumătate, au defilat aruncînd flori, copii din toate școlile și colegiile Genevei, pe dinnaintea bustului autorului lui Emile, dresat pe un *podium*, artistic ridicat în verdeață și decorat cu pervanșa lui Rousseau, în mijlocul așa zisei : *la plaine de Plain palais*. Era măreț și mișcător—păcat, numai, că tocmai în toiu serbării, pe cînd fete tinere, în costume splendide, executau danțuri artistice în jurul bustului, s'a revărsat asupra serbării potopul unei furtuni care amenința de dimineată.

A căuta să înțelegi influența, fără seamăn, pe care a exercitat-o și o exercită încă cugetarea lui Rousseau asupra cugetării omenesți de două veacuri, fără să cunoști și să restituiești, în adevărata ei lumină, personalitatea lui Jean-Jacques, este o absurditate. Pe de altă parte lucrul nu e așa de ușor cum s'ar părea, căci patimile, care s'au frămîntat în jurul acestei personalități, au creat legende, imagini și reprezentări, care au deformat într'un senz sau în altul figura marelui filozof.

Genevezii au înțeles, mai de mult, că li se impune, ca o pioasă datorie, de a întruchipa pe Rousseau în adevărul caracterului și vieții lui sufletești, așa cum se vădesc din cercetarea scrupuloasă și exactă a documentelor textelor operelor lui, cît și mai ales din scrisorile lui sau relative la el, care sînt cele mai veridice mărturisiri. S'a creat, deci, încă din 1901, o societate a lui Jean-Jacques Rousseau, al cărei președinte e distinsul profesor dela Universitatea din Geneva Bernard Bouvier, și care tinde a strînge la un loc toate puterile *Rousseau-iștilor* spre a împlini lipsurile din cercetările ce există deja asupra vieții lui Rousseau, pentru a da la iveală toată corespondența lui Rousseau și a-i ridica astfel monumentul cel mai demn de admirațiunea lor.

Societatea are ca secretar un rousseau-ist erudit, pe d. Louis I. Courtois, care ține la Universitatea din Geneva un prea interesant curs:

de literatură populară românească; în fiecare an această societate publică cite un volum, dînd la iveală texte inedite, documente și amănunțimi necunoscute din viața filozofului, făcînd cunoscut tot ce s'a publicat asupra lui Rousseau în lumea întregă, punînd în evidență lucrurile bune și erorile din aceste publicațiuni; în sfîrșit pune la îndămina oricui, pentru cercetări nouă, o arhivă bogată, cărți, fișe, manuscrise.

A înțelege și reinvia personalitatea lui Rousseau, este a înțelege opera sa și partea enormă care i-o datorează cultura modernă. El însuși pare a-și fi dat seamă de strînsa legătură ce există între opera sa și personalitatea sa, pentrucă a căutat să-și scrie autobiografia cea mai completă și mai sinceră din toate cîte s'au scris până acum.

Poate că, dacă n'ar fi fost așa de sincer, omenirea l-ar fi stimat mai mult, sigur, însă, că nu ne-am fi dat seamă de bogăția firii lui, de adîncimea și lărgimea ideilor și simțirii lui, cărora se datorează înfrîngerea lui asupra mersului omenirii. Această alcătuire a firii sufletești a filozofului ne explică și de ce n'a putut avea o directivă sigură și hotărîtă în viață. În această privință și în multe altele, „*Les Confessions*“ sînt un document foarte prețios pentru psihologia umană, „în serviciul filozofiei“, cum a dorit-o el însuși. Din mărturisirea aceasta, atît de ciudată prin sinceritatea ei însăși, înțelegem contrastul dureros între aspirațiile înalte și viața însăși a unui om de geniu, lipsit de puterea de a se realiza în fapte; înțelegem lupta sufletească din omul care, într'un elan de entuziasm, într'o revărsare caldă de simțire, se ridică o clipă până la cele mai sublime concepțiuni și mai nobile sentimente, dar care nu are puterea să se menție pe aceste culmi strălucitoare și cade cu atît mai jos cu cît se ridicase mai sus.

Înțelegem și din ce sentiment sînt izvorîte aceste confesiuni. Pe deoparte au fost făcute din nevoia mistică a mărturisirii publice, din dorința și voluptatea rafinată de a se umili desvăluindu-și păcatele și remușcarea, pentrucă pe acest fond sombru să strălucească mai viu virtuțile și aspirațiile nobile. Dar, pe de altă parte, Rousseau le-a scris și ca o apărare în fața posterității, o apărare împotriva atîtor dușmăniei, care s'au ridicat împotriva lui după ruptura cu enciclopediștii, și care, mai ales, după persecuțiile din Franța, din Geneva, din partea guvernului din Berna și a locuitorilor din Neuchâtel, devin pentru el o spaimă de fiecde minut, o adevărată manie a persecuției, care-l fac să ducă viața atît de dureroasă, de „cutreeră-țară“ în ultimii ani ai vieții lui.

Din revărsarea sufletului lui întreg în „*Les Confessions*“ cît și în „*Réveries d'un promeneur solitaire*“ și în „*Rousseau juge de Jean-Jacques*“, înțelegem armonia și splendoarea intimă pe care o trezește natura în sufletul lui Rousseau și ne dăm seama unde este origina cugetării sale filozofice: armonia intimă între sufletul omului și natură și, în contrast, ciocnirile între acest suflet și organizarea socială. Înțelegem că filozofia sa e traducerea în cugetare a sentimentelor sale

inseși. Înțelegem mai ales firea ciudată, plină de contraste și enigme a filozofului, partea bolnavă a acestui mare suflet, mania persecuției, insistența dureroasă a ideii fixe, dar și măreața resemnare din anii de pe urmă, în seninătatea părților finale din „*Rêveries d'un promeneur solitaire*“, cași când s'ar găsi deja dincolo de pragul vieții lui zbuciumate, în apoteoza unui mărșă apus de soare.

Tot ce privește personalitatea marelui filozof, legăturile de familie, viața în cetatea Genevei, copilăria, educația, viața lui rătăcitoare și aventuroasă până la 36 de ani, totul nu e decît o pregătire, adunarea materialului intelectual, pentru o operă, asupra căreia n'are nici el o idee clară și precisă până ce nu o realizează.

Copil fără mamă, crește sub influența unui tată cu spiritul aventuros și imaginativ, cași al copilului, un tată care cetește până se face ziua albă, alături cu copilul său, romane, cărți de istorie, dar mai ales: „*Les hommes illustres*“ a lui Plutarque.

De mic iubește natura cu entuziasm, ca orice Genevez de baștină, și are un sentiment de dreptate atît de ascuțit încît nu uită, până în anii bătrîneții, o bătae mîncată pe nedrept dela unchiul său.

Prin moștenire are în el o pronunțată aplicare spre aventură și dorul de a colinda lumea, țări necunoscute și, cu această aplicare, o năzuință covârșitoare spre libertate. Aceasta-l face că într'o Duminică de primăvară a anului 1728, cînd avea numai 16 ani, după ce trimite o ultimă salutare Genevei și vieții aspre și neînduplecate din casa meșterului gravor unde lucra ca ucenic, o ia razna înspre lumea largă, unde-l aștepta o soartă așa de deosebită. Încă o trăsătură a caracterului său, care-i rămîne pentru toată viața și are o așa înfrîurire în destinul său, e pornirea aceasta de a lua o hotărîre bruscă și a coti astfel fără nici o șovăire, în direcțiile cele mai opuse, ori de cîteori îl ispitește o perspectivă nouă și atrăgătoare, ori de cîteori o trebuință romantică de libertate, de orizonturi nouă și de singurătate în sînul naturii, pe care o împănează cu izvoarele ideale din lumea din cărți, îl mîna din locașul său natal pe căile cele mai neașteptate.

Iată-l la ușa d-nei de Warens cu recomandajă preotului din Savoia, care l-a găzduit cel dintăiu, apoi la Turin, unde intră într'o mînaștire și se convertește la catolicism după îndemnul d-nei de Warens. În Turin trece prin cele mai surprinzătoare peripeții. Băiat de prăvălie mai întăiu, apoi lacheu, soarta-l mîna lîngă abatele Gaime, care pare a fi fost modelul lui „*Vicaire savoyard*“. Abatele îl face un fel de secretar intim al lui, îi arată dragoste și-l instruește. Dar demonul aventurii îl mîna îndărăt spre munții țării lui și în sfîrșit lîngă d-na de Warens, unde copilul rătăcitor se hotărăște să facă un popas.

Pentru întăia oară, din frageda lui copilărie, găsește aci un cămin și iubirea caldă a unei femei, mai mult mamă decît orișice altă. O figură curioasă și enigmatică această „*maman*“ a lui Rousseau. Sceptică

și filozoafă ca o adevărată fiică a secolului al XVIII-lea, d-na de Warens e religioasă, de o religiozitate vagă și plină de misticism, dar în același timp e pornită spre aventură, cea ce o face să se îndeletnicească pătimaș cu alchimia și să-și compromită și chiar să-și piardă averea, până în cele din urmă, în întreprinderi industriale fantastice. În dragoste, ca și în religie, nu ține nici o socoteală de forme exterioare. În ceia ce privește dogmele, își are o interpretare a ei proprie și foarte depărtată de a bisericii catolice la care se convertise în urmă, și o morală... bizară, în legăturile ei de femei cu bărbații. Așa, în casa ei se perindează sumedenie de tipuri de prozeliti, convertiți la catolicism, și fel de fel de șarlatani, cărora le da sfaturi, ajutor și... alte consolării... Consolațiile intime le dădea, zice Rousseau în „*Les Confessions*“, din spirit de caritate și ca să nu-i lase pe tinerii ei protejați în calea pierzării, deși inima ei era curată și nobilă. Și astăzi încă ne oprim nedumiriți, cu sufletul ațîțat de curiozitate, ca în fața unei enigme nedeslegate, privind la gravurile care o reprezintă cu chipul ei frumos, privirea directă a ochilor mari și gura cu buzele carnoase, răsfrinte într-o mișcare de finețe și senzualitate.

Destul că, după ce „maman“ încearcă să-l plaseze la seminar fără nici un succes, îl pune să învețe muzica, ceia ce a avut mare importanță în viața lui Rousseau. Demonul aventurii îl mai mână încă odată să colinde munții Elveției și, după ce încearcă fără succes să se facă ofițer la Paris, se reîntoarce la d-na de Warens, dar legătura dintre ei ia alt caracter.

Rousseau în calitatea lui de *Cherubin* și profesor de muzică a celor mai frumoase femei din Chambéry a intrat „pe calea pierzării“. Prietena și „maman“ a lui Rousseau, pentru ca să nu-l lase prada ispitei și să-l împiedice de a cădea pe mîni rele, devine inițiatorea și iubita tînărului ei protejat, care avea atunci 22 de ani, pe cînd ea însăși, în plină frumusețe, avea 32.

Aceasta e partea cea mai penibilă din confesiuni. Cetitorul resimte până la suferință stinghereala din sufletul autorului, repulziunea pentru legătura aceasta în care *dragostea și iubirea de mamă* sînt întrupate în aceiași femei. „*J'étais comme si j'avais commis un inceste*“, zice Rousseau. Sentimentul acesta se accentuează și mai mult în sufletul cetitorului, cînd Rousseau mărturisește că nu era singur în grațiile lui „maman“...

După moartea lui Claude Anet, rivalul său, urmează un răstîmp de intimitate cu d-na de Warens mai simpatic, în casa de țară „*les Charmettes*“, unde finanțele mai mult decît zdruncinate ale d-nei de Warens îi silește să-și caute sălaş. Rousseau își petrece timpul în studii întinse, în contemplarea fericită a naturii și lungi convorbiri interesante cu „maman“. În această perioadă a vieții lui, ia contact cu cugetarea vremilor. Cunoaște opera lui Descartes, dar și lupta filozofiei engleze, reprezentată prin Locke și Newton, împotriva cartesianismului, din car-

tea lui Voltaire : „*Lettres sur les Anglais*“. Malebranche și Fénelon au o influență vădită asupra spiritului lui. Într'un cuvînt, întreaga lui activitate intelectuală tinde să cuprindă mișcarea filozofică în sistemele ei cele mai variate și mai opuse vederilor lui, caută să le pătrundă și se pregătește să-și ia locul și punctul de vedere propriu în mijlocul lor. Se interesează însă și de studiul limbii latine, matematicilor și istoriei, dar mai ales nu părăsește o clipă pasiunea vieții lui întregi : botanica.

Toate aceste studii le face el atît pentru a-și întregi și desăvîrși cultura, cît și mai ales pentru a-și face o carieră ca să poată veni în ajutor lui „maman“, a cărei stare materială era din ce în ce mai încurcată.

După o călătorie la Montpellier și o aventură „avec une dame galante“, despre care vorbește astfel încît ne face să pricepem și mai bine că sentimentul covîrșitor pentru d-na de Warens a fost tot cel de mamă, întră ca preceptor într'o familie din Lyon. Schițează un plan de educație care e origina viitorului Emile, dar se convinge îndată că n'are vocația de educator și, după o nouă dar scurtă ședere la „*les Charmettes*“, se duce la Paris, mînat mai ales de dorința de a face avere cu noul său sistem de a nota muzica.

Academia de științi nu primește sistemul său, dar muzica, pe lingă că-i dă mijlocul de a-și cîștiga viața, îl pune în legătură cu literații și savanții Parisului, îi dă prilej să-și găsească ocrotitori înalți, care-i procură postul de secretar pe lingă ambasadorul francez la Veneția. Nu poate face carieră în diplomație din cauza spiritului mărginit și caracterului ambasadorului, dar încolțește în sufletul lui, în scurtul timp petrecut la Veneția, ideia *Contractului social*, sub forma unei istorii a constituțiilor, și întregul plan de studii istorice și politice care trebuia să-l aducă la realizarea acestei opere. La întoarcere, face cunoștința Terezei Levasseur, a doua femeie care a jucat un rol covîrșitor în viața lui Rousseau. Tereza era o fată ștearsă și fără nici o instrucție, nu putea nici ceti bine, dar era blîndă și simplă, și Rousseau putea să se dedea față de ea la expansiunea cea mai neînfrînată a sentimentelor lui, fără ca să-i fie teamă că va fi luat în bațjocoră. Și apoi era îndemnatică și cu mult simț practic, ceia ce înlătură o mulțime de griji filozofului. Totuși legătura aceasta în care nu exista nici o umbră de prietenie sufletească, ceia ce simte el mai ales la țară și în singurătate, și faptul că, sub influența familiei ei, cu toată inima ei bună, Tereza a căutat să profite pe toate căile de Rousseau, au fost pentru el o ade-vărată pacoste și morală și materială.

Această legătură l-a împins să facă fapta cea mai gravă din viața lui, să-și părăsească copiii în azilul celor lepădați, pentruca apoi să fie urmărit până la moarte de căință și remușcare.

În această epocă a vieții lui se plasează cele două discursuri, prin care s'a făcut celebru și care au revelat, ca într'o lumină orbitoare, conținutul și lui însuși, puterea lui de geniu. Iar într'o călătorie la

Geneva, unde-și recapătă titlu de cetățean, reîntorcîndu-se la protestantism, reia ideia *Contractului social*, pe care o concepușe la Veneția și pe care-l scrie gîndind mereu la patria lui și grație cunoștințelor relative la istoria constituțiilor, pe care le căpătase în călătoria la Geneva.

Cincisprezece ani a stat Rousseau la Paris, în care timp spiritul lui s'a format, s'a ascuțit și s'a mlădiat, în societatea enciclopediștilor și mai ales în saloanele lui d'Holbach. Dintre enciclopediști, Diderot a fost acela care s'a apropiat mai mult sufletește de Rousseau, atît prin puterea cugătării lui, cît și prin caracterul lui vibrant de entuziasm. La Mettrie și d'Holbach erau discipoli credincioși ai lui Locke și căutau să aplice metoda științelor naturii în critica tradițiilor și instituțiilor prezente; pe baza principiilor lui Locke, că totul derivă din experiență, cercetau în lumina acestei filozofii toate credințele și tradițiile și le făceau un proces strălucit și vehement. Plecînd dela ideia lui Locke că societatea e bazată pe un *contract* reciproc în vedere de a realiza *fericirea și libertatea* individuală, condamnau toate instituțiile care dusese la rezultate contrarii, ca pe niște creațiuni false ale înșălăciunii și ambițiilor personale. Voltaire deschisese focul și ceilalți îl urmau. Opoziția între enciclopediști și Rousseau, opoziție care s'a terminat cu ruptura zgomotoasă dintre el și ei, nu a fost atît pe baza unui contrast între idei, cît mai mult din cauza adîncii deosebiri de caracter. Diderot și Voltaire au arătat, cași Rousseau, în trăsături foarte pronunțate, opoziția dintre natură și civilizație, dar mai mult din spirit de polemică, ca un joc de argumentare fără altă însemnătate decît strălucirea unei arme de paradă. Pecînd pentru Rousseau aceasta era o problemă zguduitoare, care i-a inspirat nu numai strălucitele sale izbucniri de oratorie în cele două discursuri, dar opera lui întregă, și a contribuit în același timp să-i modifice și viața. El vedea mai adînc și mai departe decît ei și simțea *altfel* decît ei.

Imprejurările în care s'a făcut ruptura cu enciclopediștii nu au decît o importanță istorică.

D-na d'Epinau, prietena și protectoarea lui Rousseau, îi dăduse lui Jean-Jacques o casușă de locuință *l'Ermitage*, în apropierea propriei ei locuințe de țară. Cînd s'a așezat Rousseau la *Ermitage*, legăturile lui cu enciclopediștii erau foarte încordate. Rousseau, cu stîngăcia lui firească în ceia ce privește legăturile lui cu oamenii, n'a știut să se impue în saloanele lui d'Holbach și a lăsat pe prietini să ia un ton proteguitor față de el, care cu timpul a început să-l jignească, cu atît mai mult cu cît creștea în el conștiința valorii proprii. Pe de altă parte enciclopediștii nu-l luau în serios și erau foarte porniți să-și atribue lor succesul neașteptat al lui Rousseau.

În asemenea situație sufletească Grimm, german de origine cași d'Holbach, spirit ascuțit și sceptic, care nu avea nici o potrivăală cu Rousseau, de care-l apropiase numai muzica, fiind și amantul d-nei

d'Epinau, găsea că prietenia ei cu Rousseau este ceva nepotrivit și de prisos și căuta prin toate mijloacele să aducă o desbinare între Rousseau și protectoarea lui. Prietenia cu d-na d'Epinau întrase într'o fază critică din aceste pricini, și a trebuit puțin lucru ca să izbucnească neînțelegerea, ce era așiftată împotriva lui Rousseau, pentrucă acesta nu voise să o întovărășească într'o călătorie la Geneva din diferite motive. Rousseau în același timp era furios împotriva enciclopediștilor, pentrucă voiau să-l silească numaidecît să întovărășească pe d-na d'Epinau din datorie de recunoștință. I se părea odios ca să fie silit de dînșii să facă un lucru pe care conștiința nu i-l învoia și să i se impue o datorie pe care el nu o recunoștea.

Intre aceste se născuse în sufletul lui Rousseau o pasiune puternică pentru d-na d'Haudetot, cumnata d-nei d'Epinau, care venise să-l vadă la Ermitage. După mărturisirea lui a fost aceasta singura lui dragoste adevărată, dar o dragoste nenorocită, căci inima d-nei d'Haudetot nu era liberă. Enciclopediștii erau foarte bucuroși să-l vadă pe Rousseau, filozoful și moralistul, în trista și umila postură a unui amarez nenorocit. D'Holbach a venit înadins din Montmorency ca să se delecteze, și aluziile, împunsăturile au căzut cu droaia pe capul bietului Rousseau. Exasperat, Rousseau a aruncat vina pe d-na d'Epinau și pe Diderot că i-au dat pe față taina dragostei și a rupt-o cu vechii săi prieteni, părăsind și *l'Ermitage* în țarna anului 1757—58.

Ruptura aceasta a făcut multă larmă în Paris și mai ales în societatea înaltă, care, fiind încă înaintea revoluției, era cît se poate scandalizată că niște oameni atît de jos puși, ca Rousseau și Diderot, și care n'au nici casă „ni gens”, pot să ocupe într'atît pe oamenii de calitate. „*Mon Dieu, partout où je vais je n'entends parler que de ce Rousseau et de ce Diderot! Conçoit-on cela? Des gens de rien: des gens qui n'ont pas de maison, qui sont logés au troisième!*” zice marchizul de Catries. Până în zilele noastre literații și istoricii s'au ocupat de această chestie scriind tomuri nenumărate spre a dovedi cine e vinovat. Înțelepciunea popoarelor ne învață, însă, că în orice sfadă vina e de amîndouă părțile. Rousseau cu simțirea lui de foc, felul său lent de a gândi, imposibilitatea de a-și lega iute ideile și a da replica într'o conversație, atît de repede și strălucitoare ca acea a saloanelor din Paris, putea ușor fi strîns cu ușa, redus la tăcere: era destul să fie jignit pentruca să-și piardă toată prezența de spirit în discuție și să fie în inferioritate. De multe ori chiar i se întimpla să spue prostii și să se contrazică. Se poate ușor înțelege cum era luat la vale și cum provoca luarea în rîs și critica batjocoritoare a lumii aceleia de „*beaux esprits*” și „*beaux parleurs*”. Rousseau, de partea lui, nu putea suferi luarea în rîs, care după el e „arma proștilor, otrava bunului simț și a cinstei”.

Iar lumea aceasta ușoară, plină de spirit, iute la vorbă și nerăbdătoare în cugetare, pentru care risul era de multe ori argumentul hotărîtor, nu pricepe sufletul acestui singuratic, nu-și bate capul cu problemele.

serioase, deși paradoxele, care au atras atenția asupra persoanei lui Rousseau, au stîrnit admirația și l-au așezat deodată printre „*les beaux esprits*“. De aceea il iau drept nebun sau fățarnic, cînd văd că ia lucrurile în serios și vrea să-și conformeze viața cu părerile și convingerile lui filozofice. Din această stare de lucruri a luat naștere atitudinea protectoare a enciclopediștilor și tutela sub care vor să-l pună, căutînd nu numai să-l ajute în ascuns și împotriva voinții lui, ceia ce face să se nască în sufletul lui Rousseau bănuiala unui complot al prietenilor împotriva persoanei lui, dar și amestecîndu-se în viața lui, și voind să-i impue datoriile care le cred ei de cuviință, voind să-l împiedice de a se așeza și a trăi la țară cum vrea el și să-l despartă de Teresa și familia ei, contra voinții și dorinții lui. E firesc lucru ca Rousseau, care era susceptibil și gelos de neatîrnarea lui sub toate formele, să nu îngăduie acest fel de a înțelege prietenia și, stingaciu cum era în legăturile cu oameni i, să se poarte fără măsură și fără cruțare, ceia ce face că își are și el partea de vină, dacă poate fi vorba de așa ceva. Cauza adîncă însă trebuie căutată în natura unuia și altuia și evidența deosebirii e în dușmănia lui Rousseau cu Voltaire, dușmănie în care nu era vorba de relații personale.

Rousseau nu înțelege *indoiata* și, mai ales, nu înțelege și nu poate suferi *tonul dogmatic* în care enciclopediștii își exprimă scepticismul. Nevoia de a avea o credință sigură, fixă și personală din sufletul lui, nu se împacă cu nici un preț cu dogmatismul și, dacă nu îngăduie el un astfel de ton omului pătruns de credință, cu atît mai puțin îl poate suferi în graiul scepticilor. Intreg sufletul și felul acesta de a fi al lui Rousseau, care se oglindește în toată filozofia lui, îl împing înspre idei și concepții opuse enciclopediștilor, chiar cînd pleacă dela aceleași principii fundamentale. În fond are aceeași teologie cași Voltaire, dar nu-i poate îngădui ușurința strîmță, cu care judecă problemele cele mai grave ale existenței și încrederea dogmatică, cu care-și afirmă părerile și-și formulează judecățile. El combate în Voltaire aceste tendinți, nu atît ca scăderi individuale, ci mai mult ca semne caracteristice ale vremii. De pildă nu poate admite că viața, fenomenul acesta divers și complicat, să poată fi închis într'o formulă, nu poate înțelege cum îndrăznește Voltaire să rezolve cu atîta ușurință, în poemul scris cu prilejul cutremurului din Lisbonna, problema relativă la *valoarea* vieții. Se revoltă că un om atît de luminat, de talentat și de fericit în toate privințele ca Voltaire, caută să arunce întunericul desnădejdei și durerea în sufletul celor nenorociți, zugrăvind lumea în culorile cele mai negre; nu-i iartă versurile:

Ainsi du monde entier tous les membres gémissent
Nés pour les tourments, l'un par l'autre périssent,
Et vous composerez dans ce chaos fatal
Des malheurs de chaque être un bonheur général ?

Voltaire de asemenea nu înțelege cugetarea lui Rousseau, căci critica, pe care i-o face în *Candide* și în scrisorile de polemică, se poate adresa optimismului oportunist al lui Pope și Leibnitz, iar nici de cum lui Rousseau. *Nevoia de a crede* e privită de Rousseau nu numai ca o nevoie a conștiinței personale, care ne face să ne agățăm de o speranță până în cea de pe urmă clipă a vieții, ci și ca o răsfrângere a sentimentului *direct* al existenței, al bucuriei de a trăi, al puterii de a simți frumuseța vieții în noi înșine și în totalitatea ei. Sentimentul acesta îl avea Rousseau în fața naturii, îl au misticii și asceții în exaltarea sufletului lor și, pentru întâia oară, apare ca un izvor de fericire, care poate stăruii în sufletul omului în condițiile cele mai grele ale vieții; dar filozofii îl nesocotesc cu totul, când încheie socoteala valorilor vieții și mai ales îl nesocotesc enciclopediștii, a căror concepție de viață e cu totul alta decât a lui Rousseau. Pentru Rousseau concepția vieții, ca să nu fie numai un vis deșert în care sufletul caută alinarea și odihna de o clipă, trebuie să fie în legătură cu *experiența*. — Experiența însă pentru el nu e completă dacă nu e subiectivă și aci, în importanța și precăderea pe care o dă el elementului subiectiv, stă originalitatea și noutatea cugetării lui pentru vremile în care a trăit, aici stă pricina contrastului, opoziției dintre cugetarea lui și a enciclopediștilor. Enciclopediștii nu vor să fie seamă, în concepția lor despre viață, decât de partea obiectivă, de rezultatele incontestabile realizate de științele naturale, de mediul extern, nesocotind cu totul interioritatea, partea subiectivă, după cum nici Rousseau nu poate considera problema decât dintr-o latură, ca rezultat al singurei experienți interne. Aceasta a făcut puterea și slăbiciunea sistemului său filozofic.

În ceea ce privește pe Voltaire, Rousseau l-a admirat întotdeauna, chiar în urma sfâșierilor din lunga lor rivalitate, ca scriitor și poet, dar mai ales ca luptător fără preget și fără șovăire în favoarea toleranței și a umanității. Dar l-a privit întotdeauna ca pe reprezentantul tuturor ideilor și tendințelor împotriva cărora lupta el.

Mai întâiu, pentru el, Voltaire reprezenta „*le bel esprit*”, tipul care era nesuferit, tipul care pune preț numai pe inteligență, calcul, reflexiune, spiritul tăios și rafinat care cunoaște arta de a-și conduce viața și nesocotește geniul, instinctul, spontaneitatea sentimentului și entuziasmul, cu un cuvânt calitățile care alcătuiesc tipul lui preferat, „*la belle âme*”. Unul reprezintă viața împuștinată și stinsă prin diviziunea socială așa cum a realizat-o civilizația; cellalt viață plină, intensă, turnată în forme limpezi, simple și armonioase, cum a creat-o natura.

Rousseau ura pe Voltaire mai ales ca pe reprezentantul acelei arte și civilizații la care s'a gândit când a scris primul său discurs. Căci, dacă el admite fără discuție nevoia culturii sub formă de cunoștință, formă care ne dă *raportul între lucruri*, pe când sentimentul nu ne dă decât *raportul lucrurilor cu noi înșine*, condamnă cu asprine forma de cultură

a veacului său, cultură de calitate inferioară, care n'a știut să pue în legătură *le bel esprit et la belle âme*. Arta și știința strică *la belle âme*, creată de natură, fiindcă nu sînt în legătură cu viața și nu știu să găsească armonia între luminile inteligenței și puterile spontane ale vieții. În primul său discurs, ca răspuns la întrebarea pe care o pune academia din Dijon : dacă artele și științele au contribuit la stricarea sau la purificarea moravurilor, nu trebuie să vedem o critică a culturii în genere și o condamnare a ei în bloc, ci critica și condamnarea unui anume fel de cultură, cultura falsă, pripită, fără proporție și armonie cu nevoile omului. Paradoxul din primul său discurs se limpezește și se precizează în toată opera lui de mai târziu, în atitudinea și actele vieții lui întregi— el conține *germenii unei culturi nouă*, pe lângă critica culturii vechi !

Influența covârșitoare a cugetării lui asupra cugetării noastre, stă în elementele nouă introduse în cultura modernă, care schimbă fundamental fața problemelor sufletești, religioase, educative și sociale.—Astăzi cînd ne-am apropiat aceste elemente făcînd din ele caracterele distinctive ale culturii noastre, nu ne putem da bine seamă de profunda lor originalitate, de caracterul lor revoluționar, decît retrăind o clipă viața lui Rousseau în mijlocul enciclopediștilor și a culturii veacului al XVIII-lea, alături de reprezentantul ei cel mai strălucit, Voltaire, rivalul cel mai neîmpăcat al filozofului nostru.

„Je me plains surtout, zice el, du mépris que Monsieur de Voltaire affecte en toute occasion pour les pauvres“ — „*Le pauvre Jean Jacques*“ nu putea fi prietenul aristocratului patriarch dela Ferney, a patriarchului prieten cu Choiseul și cu toți marii lumii din republica lui Rousseau precum și de pe tot pămîntul, și nici nu era chemat să trăiască în „*la bonne compagnie*“ și să o reprezinte în civilizație. El a trecut dincolo de marginile cugetării lor sclivisite, rafinate și ușurate, până în adîncurile sufletului omenesc, făcînd să fulgere din simțirea lui de foc adevăruri pe care le-a lămurit și adîncit cugetarea veacurilor ce l-au urmat.— Copiii l-au sărbătorit fiindcă el a îndreptat pentru întâia oară simpatia noastră inteligentă asupra lor și a revendicat în fața autorității neîndurate drepturile vieții lor plătînde. Cei mici și mulți l-au purtat în sufletul lor și-l vor purta întotdeauna fiindcă el este și rămîne ceia ce vedea Turgot în el: „*Reprezentantul celor mici care sufăr, formulatorul cel dintăiu și cel mai categoric al suveranității inalienabile a popoului.*“

Izabela Sadoveanu

Cronica externă

Evenimentele din Turcia

Ultimele evenimente care s'au desfășurat pe malurile Bosforului sînt de o mare gravitate și ne îndrituiesc să ne întrebăm dacă Turcia va avea destulă putere ca să nu piară sub povara lor. Se știe ce s'a petrecut. Cu toate că partidul „Uniunii și Progresului“ dispunea în Cameră de o covârșitoare majoritate, Mahmud-Selket-Pașa și întregul guvern au fost siliți să se retragă sub amenințările corpului ofițeresc, iar Sultanul a încredințat puterea unui minister care se razimă pe Uniunea liberală și care, abia venit la cîrma statului, a obținut tot cu ajutorul armatei dizolvarea parlamentului și proclamarea stării de asediu în toate orașele unde Tinerii Turci dispun încă de oarecare influență. La început au fost cîteva zile de nehotărîre, în care nu se știa bine de partea cui va rămînea, pînă în cele din urmă, izbînda. Astăzi lucrul este neîndoelnic. Tinerii Turci sînt cumplit învinși. După ultimele telegrame, pare că ei singuri își recunosc înfrîngerea și că, în loc să continue lupta sub forma unei agitațiuni revoluționare, după cum proiectau s'o facă, s'au resemnat să continue lupta pe căile legale ce sînt deschise în țările constituționale tuturor opozițiunilor.

Tinerii Turci au jucat un rol prea însemnat în istoria contemporană a Imperiului Otoman, pentru că căderea lor să nu fie privită cu oarecare îngrijorare. E adevărat că de cîțva timp situațiunea lor devenise foarte critică. Întăiu, înăuntru ei întîmpinau greutăți din ce în ce mai mari. Elementele împotriva cărora introduseseră regimul constituțional, într'un cuvînt toată vechea Turcie, nu s'au putut împăca niciodată cu ideile și cu idealurile lor. Pentru această parte foarte numeroasă a populațiunii, Tinerii Turci n'au încetat să fie niște visători primejdioși, care, fără nici un respect pentru religie, pentru tradițiunile strămoșești și pentru obiceiurile pămîntului, voiau, din simplu spirit de imitațiune, să contamineze și Orientul cu toate ideile și aberațiunile civilizațiunilor occidentale.

De nevoe, Vechii Turci plecaseră capul înaintea biruitorilor, dar

în fundul sufletului lor ardea speranța reînvierii vremurilor de odinioară, și în resemnarea lor aparentă nu era decît calculul omului care nu vrea să se expue deocamdată la pericole inutile, dar care în taină pîndește, totuși, momentul favorabil ca să dea lovitura dorită. Vă puteți lesne închipui ce greu a trebuit să fie pentru Tinerii Turci să reorganizeze Turcia și să creeze ceva trainic într'o asemenea atmosferă de ostilitate pasivă, ascunsă, dar tenace. Cînd nu se izbeau de o inerție descărătoare, aveau de dejucat intrigii perfide sau de înlăturat fel de fel de piedici. Cu cît trecea vremea cu atît creșteau și dificultățile și în ultimele timpuri rezistențele se acumulasera în toate direcțiunile cu o intensitate care dădea măsura forțelor care le inspirau.

Dar Tinerii Turci mai aveau de luptat și cu alte greutăți.

Dacă introducerea regimului constituțional a fost pentru Turci semnalul unei vieți noi, el a fost pentru naționalități punctul de plecare al tuturor speranțelor. Pentru ele constituția a însemnat încetarea tuturor asupririlor și, în focul entuziasmului, încetarea tuturor asupririlor a și devenit sinonim cu neatîrnarea națională. Bine înțeles că Turcii nu le puteau urma pe această cale. Dacă ei înțelegeau să le asigure sub noul regim o viață mai compatibilă cu ideile moderne, ei nu puteau împinge dragostea lor pentru naționalități pînă la desmembrarea însăși a Imperiului. Trebuia găsită deci o formulă care să împace de o potrivă aspirațiunile legitime ale naționalităților, cu grija de conservare a unității și a integrității Imperiului Otoman. Se poate ca Tinerii Turci să nu fi găsit întotdeauna formula cea bună, că față de unele naționalități ei să fi fost cîte odată rău inspirați, dar nu e mai puțin adevărat că și aceste naționalități, gîndindu-se numai la propriile lor interese, n'au înlesnit situația Tinerilor Turci și că au întreținut astfel o stare de agitațiune permanentă, care a contribuit puternic să îngreueze sarcina apostolilor constituționalismului.

În sfîrșit cașicum aceste două izvoare de dificultăți interne n'ar fi fost îndestulătoare, a mai venit și războiul din Tripolitania, care a compromis cu desăvîrșire situația, deja șubredă, a Tinerilor Turci. Și atunci ne-a fost dat să asistăm încă odată la acel fenomen care în viața popoarelor, cași în viața oamenilor, se repetă cu o regularitate matematică—la spectacolul vinovaților care fac pe alții răspunzători de greșelile lor. Într'adevăr, dacă Italienii au cutezat să ocupe Tripolitania, e fiindcă Turcia nu avea acolo o armată îndestulătoare ca să fie piept unei năvăliri străine și fiindcă în același timp nu dispunea nici de o flotă destul de numeroasă pentru a putea susține vre-o luptă cu flota italiană. Dar cine era vinovat de această stare de inferioritate a Turciei? Tinerii Turci care, de patru ani de cînd sînt la putere, au făcut tot ce este omeneste posibil ca să întărească armata și flota turcească, sau susținătorii vechiului regim, care din incapacitate, din corupție și din incurie au lăsat Turcia fără armată și fără flotă? Și e admirabil să vezi azi cu ce

seninătate toți colaboratorii lui Abdul-Hamid, toți vinovații dezastrelor din Tripolitania, intervertind rolurile, au așezat pe sârmanii Tineri Turci pe banca acuzaților; iar ei luînd rolul de acuzatori, îi denunță opiniei publice, întotdeauna încrezătoare, ca pe autorii nenorocirilor națiunii.

Sînt pe lumea aceasta nedreptăți revoltătoare, dar deocamdată, sub loviturile acestor întreite cauze, adică a luptei surde a elementelor reacționare, a revendicărilor și agitațiunilor naționaliste și a impopularității nemeritate a războiului Tripolitaniei, regimul Tinerilor Turci s'a prăbușit.

Nu e vorba, ei s'au apărat cît au putut, dar totul a fost zădarnic. Nu numai că n'au reușit să-și recîștige situația, dar dela o vreme încoace chiar succesele pe care le obțineau se întorceau împotriva lor. Așa, spre pildă, dizolvarea parlamentului, pe care cu atîta greutate au reușit s'o smulgă Sultanului, și triumful lor la ultimele alegeri, în loc să le consolideze situația, după cum nădărdnuiau, au slujit vrăjmașilor lor de pretext ca să-i zugrăvească în culorile cele mai întunecoase. Folosindu-se de unele abuzuri săvîrșite în timpul alegerilor, ei au ajuns să convingă, chiar pe cei mai indiferenți, că Tinerii Turci sînt niște tirani odioși și că fericirea Imperiului cere neîntîrziata lor sacrificare. De asemenea și legea militară, prin care se interzicea ofițerilor să facă politică, departe de a convinge lumea că Tinerii Turci sînt hotărîți să scoată armata din politică, a dat ofițerilor prilejul să facă o manifestațiune generală împotriva lui Mahmud-Sefket-Pașa și să determine prin atitudinea lor căderea Tinerilor Turci.

Că Tinerii Turci au făcut greșeli, e neîgăduit. Prima lor greșală și cea mai gravă e că s'au încăpăținat chiar după terminarea revoluțiunii constituționale să menție două guverne: unul aparent și altul ocult. Unul care conducea de fapt și altul care n'avea decît onorurile externe și răspunderile legale ale situațiunii. Această situație anormală trebuia să se traducă în realitatea lucrurilor prin frecări și ciocniri de tot felul și nu putea să se sfîrșească cu bine. Ar fi fost mult mai înțelept ca, după ce au fost stăpîni pe situație, conducătorii comitetului dela Salonic să lase pe partizanii lor care erau în minister să guverneze după cum credeau de cuviință. Dar nu să aibă această ambițiune meschină și pretențiune absurdă de a conduce tot ei, cîțiva oameni, întreaga politică și de a nu lăsa să se facă nici un gest fără știința și prealabila lor consimțire. Această mentalitate ciudată tradează atavismele despotice ale unui popor care a trăit veacuri întregi sub tiranie și care, cînd vrea astăzi să se înnalțe până la libertate, este fără voe robit de apucăturile lui absolutiste. Ceia ce dovedește că, să știi să guvernezi este mai greu decît se crede și că clasele, cași oamenii, au nevoie de o pregătire, ca să se poată adapta la cerințele ocîrmuirii. O clasă socială nu se poate improviza dintr'o zi într'alta în clasă conducătoare. Istoria tuturor revoluțiunilor, care au chemat la viață pături sociale nouă și le-au ridicat

din adîncimile stratificării în virful piramidei, atestă exactitatea acestei constatări. De altminteri unul din vîștile Tinerilor Turci a fost tocmai acel sectarism, care a stăpînit chiar pe cei mai de seamă dintre ei.

În genere, lărgimea de vederi este una din condițiile care se cere celor ce voesc să conducă un popor. Fiindcă într'un organism social sînt atîtea interese, atîtea mentalități deosebite, atîtea năzuinți contradictorii, încît, oricare ar fi direcțiunea în care vrei să le canalizezi, nu le poți domina decît ținînd seamă de existența lor și respectîndu-le pe toate în limitele posibilului. Dacă, pornind dela o concepție îngustă a lucrurilor, le nesocotești sau voești să le torni pe toate în aceleași calapoade făurite de mîntea ta, fatal imperfectă și supusă greșelii, îți rîpești singur puțința de a le dirigui în sensul idealurilor ce urmărești. Din nenorocire Tinerii Turci nu s'au pătruns de aceste banale adevăruri. Și totuși nimeni n'ar fi trebuit să înțeleagă mai bine rostul lor decît Tinerii Turci, fiindcă puține opere implicau mai multe jigniri sufletești, mai multe conflicte acute de idei, mai multe sacrificii dureroase de tradițiuni, decît tocmai opera pe care ei voiau s'o realizeze, și prin urmare li se cerea lor mai mult decît oricui să fie îngăduitori față de oameni și de lucruri și să nu caute să plămădească toate după regulile abstracte ale unor principii discutabile și ale unor adevăruri relative. Așa se și explică cum a fost cu puțință ca în cîțiva ani Tinerii Turci să devie pentru toată opinia publică, din reprezentanți a aspirațiunilor populare, o simplă coterie odioasă și temută, care deținea pîterea prin forță, iar nu prin consimțîmintul națiunii.

Este iarăși netăgăduit că Tinerii Turci au făcut o mare greșală sprijinindu-se pe armată. Dacă Abdul-Hamid nu putea să fie răsturnat fără concursul armatei, după căderea lui și după proclamarea constituției, colaborarea cu armata trebuia să înceteze. Tinerii Turci trebuiau să înțeleagă că armata are o altă menire decît aceia de a se amesteca în luptele interne și de a se pune în serviciul partidelor politice. Ei n'ar fi trebuit să uite că amestecul armatei în politică este o armă cu două tăiușuri. Dacă astăzi poate să-ți fie de folos să ai armata cu tine, mîine aceeași armată poate să fie de partea adversarilor tăi. Pe lîngă aceasta, Tinerii Turci ar fi trebuit să-și dea seamă că, guvernînd cu armata, ei falsificau, dela origine, tot sistemul constituțional cu care voiau să înzestrezze Imperiul Otoman. Regimul constituțional nu se poate răzămă decît pe națiune, împărțită în partide politice, fiindcă numai din liberul joc al acestor factori pot eși majoritățile care dau ministerele și asigură guvernarea parlamentară. Dacă recurgi la armată, ai distrus viața de partide, fiindcă e evident că nu mai e cu puțință nici un fel de luptă împotriva unui partid, care, pe lîngă organizarea lui și capitalul său de idei, mai dispune și de argumentul convingător al baionetelor și al tunurilor. Iată de ce toate statele prevăzătoare au exclus armata din viața publică și de ce, nerespectînd această cerință, Turcia în loc să mai fie un stat

parlamentar, în care națiunea își alege reprezentanți și își desemnează miniștri, s'a transformat singură într'un stat militar, în care armata pune sau răstoarnă guvernele după bunul plac al citorva ofițeri mai influenți sau mai îndrăzneți.

Dar am fi nedrepti dacă, înregistrînd greșelile Tinerilor Turci, am uita să reamintim netăgăduitele lor merite. Nimeni nu poate să nege că puterii lor de idealism, că înaltului lor patriotism se datorește renașterea Turciei, eșirea ei din corupția și din destrăbălarea de odinioară. Cu toate greșelile făcute și cu toate dificultățile inerente unei asemenea transformări, Tinerii Turci au reușit, în cîțiva ani numai, să dea Turciei o viață nouă, s'o pue în rîndul statelor civilizate, să facă posibilă viața cetățenilor ei, să pue capăt anarhiei administrative, să stîrpească corupția, să restabilească ordinea în finanțe și să reorganizeze apărarea națională. Și de aceea, oricare ar fi vinile Tinerilor Turci, avem dreptul să ne întrebăm dacă cei ce i-au răsturnat valorează mai mult decît dinșii. Dacă guvernul prezidat de Ahmet-Muktar-Pașa ar fi numai un minister care s'ar fi născut din dorința nobilă și dezinteresată de a corecta defectele Tinerilor Turci, atunci ne-am bucura de cele ce s'au petrecut la Constantinopole. Dar ne temem ca guvernării de azi să nu fie decît expresia elementelor reacționare, care demult urmăresc reîntoarcerea la vechiul regim. Presupunerea noastră este întemeiată pe următoarele trei fapte: pe oamenii care compun actualul minister, pe mijloacele de care ei s'au slujit ca să vie la putere și pe momentul pe care l-au ales.

Cum vreți ca un guvern, care se compune din oameni care au jucat un rol precumpănitor sub Abdul-Hamid și dintre care unii au fost chiar marii lui viziri, să poată personifica o eră nouă, oricît de respectuoși ar fi de constituție. E cu neputință ca ei să-și fi schimbat mentalitatea și să se fi lăsat de apucăturile pe care le-au avut o viață întreagă și de năravurile în care au îmbătrînit. Ce viață nouă, ce transformare radicală a moravurilor se poate aștepta dela astfel de oameni? De altminteri dacă am fi avut vre-o iluzie în această privință, am fi perdut-o văzînd la ce mijloace au recurs ca să răstoarne pe Tinerii Turci. Dacă revendicau puterea ca o protestare împotriva greșelilor și a păcatelor Tinerilor Turci, atunci cum se explică că ei, care i-au învinuit mereu că se sprijină pe armată, să se fi slujit și dinșii de aceeași armată? Dacă ar fi fost de bună credință cînd spuneau că cer puterea ca să scoată armata din politică, ar fi trebuit întăiu să nu umble după sprijinul armatei, și în al doilea rînd ar fi trebuit să pedepsească fără milă pe ofițerii care reclamau dizolvarea parlamentului, iar nu să intervie pe lîngă Sultan ca să le satisfacă cererea și să consimtă ca în fiecare regiment să se facă numărătorea ofițerilor care sînt pentru și contra Tinerilor Turci. În sfîrșit, dacă guvernul Muktar-Pașa ar fi urmărit frînele puterii, oricare ar fi fost nemulțămirea lui împotriva Tinerilor Turci, ar fi așteptat ca războiul să se termine, dar sub nici un cuvînt n'ar fi ales

momentul cel mai critic al conflictului cu Italia, pentru a-și răfui socotelile cu adversarii politici, și a provoca o criză internă care, în cel mai bun caz, va avea drept urmare să pue, cînd va veni ceasul negociațiilor de pace, Turcia într'o stare de vădită inferioritate față de Italia. Este o elementară datorie de patriotism ca înaintea primejdiilor din afară toate neînțelegerile interne se amuțească. Și e trist că Turcii să fi fost până într'atîta orbiți de patimile lor lăuntrice, încît să fi deslănțuit aproape un războiu civil atunci cînd inamicul era încă sub zidurile lor.

Mărturisim că trecutul ne dădea voe să avem o mai bună părere de patriotismul otoman, și de aceea vrînd-nevrînd nu putem socoti acțiunea Uniunii liberale ca un act de înțelepciune politică dictat de considerațiuni înalte, ci dimpotrivă o judecăm ca acțiunea unor oameni care, punînd interesele lor de partid mai presus de interesele superioare ale statului, nu s'au sfiit să profite tocmai de încurcăturile externe pentru a realiza ambițiuni pe care nu le-ar fi putut satisface cu înlesnire în niște vremuri normale.

Dar dacă ne pare evident că nu putem aștepta nimic nou și înălțător dela ocîrmuitorii de azi, tot altfel de sigur ne pare și faptul că aceste elemente reacționare nu vor îndrăzni să îndeplinească gîndul lor întreg. Muktar-Pașa și colegii lui se vor opri la mijlocul drumului. Au răsturnat pe Tinerii Turci, nu vor cuteza să răstoarne regimul constituțional. Se vor mulțami să-l aplice cu mai puțină sinceritate, încercînd pe ici pe colo să mai ciuntească ceva din libertățile existente. Va fi regimul Tinerilor Turci fără pornirile lor curate, fără scînteia de idealism care îi însufleșea.

Rezultatul pentru moment e că Turcia a fost lipsită într'un moment istoric de coesiunea internă, de care avea nevoie ca să-și apere teritoriul și ca să-și menție situația internațională. Iar pentru viitor rezultatul va fi o stare de neliniște internă, care în loc să permită Turciei să se organizeze pe noile temelii pe care și le-a stabilit, îi va risipi energia și îi va distruge vitalitatea, în frămîntări deșerte, care în cele din urmă vor conduce-o sau la o anarhie sau la dictatură militară. Dacă va fi anarhie, atunci cine știe dacă se va mai putea evita definitivă ei desmembrare. Dacă va fi dictatură militară, atunci va trebui să cunoască încă odată nenorocirile despotismului, ca să poată gusta pe urmă și problematic binefacerile constituționalismului. Și într'un caz și într'altul perspectiva nu este de natură să mulțamească sau să liniștească pe prietenii sinceri ai Turciei, și de aceea, întrucît ne privește, regretăm înfrîngerea Tinerilor Turci și credem că, cu toate greșelile lor, ei prezentau tot mai multe cheazășii de ordine și de progres pentru Imperiul Otoman decît toți cei ce s'au ridicat în acuzatorii și în cenzorii lor.

I. G. Duca

Cronica agricolă

Ce sînt și ce pot fi sindicatele agricole

Din orișice mișcare serioasă trebuiesc înlăturate situațiile nelămurite și interpretările blajine, care nu folosesc nimănui. Problema organizării agricultorilor trebuie pusă sincer și în întregime, iar drumurile trebuiesc deschise cu îndrăzneală și nețed.

În ultimul timp și mai ales după revolta din 1907 și încercarea de reformă din 1908, țărani s'au organizat tot mai bine economicște. O țărănime deșteptată prin cultură, organizată pe tărîmul economic, îndrăzneț condusă, va fi mine o forță formidabilă, care va dobîndi fără nici o zguduire și mai largi mijloace de cultură și înșămîntatea politică la care are dreptul.

Noi sîntem însă, se știe, o țară în care greșelile trecutului au creat între țărănime și clasa marilor cultivatori un antagonism primejdios.

Se vorbește de armonia dintre țaran și proprietar, de comunitatea lor de interese. Să fim sinceri: această armonie nu poate exista cită vreme între proprietar și țaran vor fi raporturi de dependență, în loc de raporturi libere, normale, de factori coordinați economicște. Azi orișice pas îl face țărănimea spre neatîrnarea economică, îl face prin forța lucrurilor în paguba marilor cultivatori. Acest proces se va continua în mod inexorabil pînă atunci cînd între cele două clase se va stabili un echilibru stabil.

Marii cultivatori vād cum balanța începe să se deplaseze și, nepuțindu-se resemna la o scurtare a avantajilor morale, materiale—mai tîrziu și a celor politice—răspund la organizare cu contra-organizare, la acțiune cu reacțiune.

Aceasta este rațiunea adîncă, vie și puternică, care a determinat nașterea acelor asociațiuni județene de mari cultivatori, pe care autorii lor le-au botezat cu numele francez: „sindicate agricole“, cu toate că în Franța astfel de organizațiuni sînt așezate pe o temelie mai largă și îndeplinesc o misiune socială de care la noi nu poate fi vorba.

Firește că sînt unii conducători care, pornind o mișcare în direc-

țiunea aceasta, n'au avut conștient în minte rațiunea de mai sus; vor fi fiind unii cultivatori izolați, pătrunși de alte vederi cu privire la rostul unei organizațiuni de această natură, însă aici e vorba de motivul a-dinc economic-social și nu de anumite convingeri răslețe.

Să nu se spună că în sindicatele agricole românești s'a vorbit adesea de solitudinea marilor cultivatori pentru țărani și că unele din ele au admis ca și țărani să fie individual sau corporativ membri. Aceasta a fost numai o concesiune de oportunitate: noile organizațiuni nu se puteau înfățișa ca sindicate de rezistență, de luptă, de presiune asupra guvernelor reformatoare, pentru că atunci și-ar fi pierdut tot creditul și toată aureola mijloacelor moderne de conlucrare pe tărîmul economic. În această tactică n'avem de ce să presupunem rea voință; e o luptă îndreptățită, ale cărei mijloace le dă înainte de toate acea inconștientă intuiție-creatoare a primejdiei ce va să vină. Unele din sindicate nici n'au găsit necesar să umble cu compromisuri: singurul act public al sindicatului Dolj este până acuma un memoriu adresat primului ministru și corpurilor legiuitoare, care cere atîtea modificări în actuala lege a invoelilor agricole, că toate aceste modificări ar echivala cu o abolire a legii. Această lege oricît de complicată, artificială și necomplectă este, se pare că a ajutat, totuși, deplasarea balanței. Ea trebuie deci desființată și în locu-i readusă, ce? vr'una din legile dela 66,73 sau 93, despre care D. Sturdza spunea că au servit numai la spoliarea muncii?

Fiind organizații ale unei categorii de agricultori, pentru apărarea intereselor lor speciale, ele n'au drept să vorbească în numele întregii agriculturi, pe care n'o reprezintă.

În schimb au datoria să se înfățișeze, sincer, ca apărători ai intereselor lor de mari cultivatori, în care calitate ele sînt vrednice de îndreptățire și de înțelegerea chiar a aceluia ce stau în afară de ele¹⁾.

Dar iarăși, a întemeia o acțiune de ocrotire și întărire a marii agriculturi pe motivul că statul a sprijinit numai pe țărani și că a venit vremea să se protegă și să se ajute și marii cultivatori, e detestabil²⁾. Argumentul acesta, utilizat de organul oficios al sindicatelor de atîtea ori și mai ales atunci cînd a fost vorba de crearea unui partid agrarian, e falș și primejdios.

Statul la noi a fost mai ales reprezentantul marilor proprietari. Parlamentul e până azi în foarte largă măsură compus din mari cultivatori. Cîrmuirea a fost adesea prizonierul alegătorilor de colegiul întăiu.

Putut-a deci statul să ocrotească pe micii cultivatori, în defavorul celor mari?

Știința, toți cercetătorii dela N. Bălcescu până la istoricul de veche viță boerească, Radu Rosetti, au dovedit ce-a făcut statul pentru țărănime.

1) Ele ar tinde astfel să se cristalizeze într'un partid agrarian, ceia ce constituie dorința sinceră a multor mari cultivatori.

2) Statul a dat prin o lege specială, după cum se știe, 100,000 lei, subvenție Uniunii Sindicatelor Agricole, recunoscută ca persoană morală.

Argumentul e deci fals. El e și primejdios, pentru că mărește, prin netemeinicia lui, antagonismul dintre cele două clase.

Și dacă statul, spre care mereu se îndreaptă intervențiile și stăruințele sindicatelor agricole, acest stat, care reprezintă așa de *anormal de bine* pe marea agricultură, simte lipsuri în organizația agriculturii ori în ocrotirea intereselor marilor proprietari, de ce nu ia măsuri?

Nu va putea, însă, lua vre-o importantă măsură eficace. Nu va putea lua pentru că lipsurile, pe care le are *azi, la noi*, marea proprietate și din care decurge și încordarea raporturilor dintre ea și dintre țărănime—tot atât de mult, ori poate mai mult decât dezechilibrul repartiției proprietății—nu le poate împlini statul.

Statul nu poate da cu sila organizațiunii profesionale. Statul nu poate obliga pe nimeni să rămână la moșie, să facă cultură rațională, să aibă dragoste de muncitori. Iubirea de cîmp și de pămînt, cultura de specialitate, îndrăzneala de a face lucrări de ameliorare, răbdarea de a aștepta folosul lor nu le poate da statul, chiar cînd în el elementul hotărîtor sînt marii proprietari.

Pentru aceasta trebuie alt *spirit*, altă *atmosferă*. Acest spirit și această atmosferă trebuie creată de cei puțini buni, împotriva și pe de-a-supra celor răi, trebuie creată mai ales de tineretul cult, care, adăpat la lumina veacului și pătruns de duhul vremii, se reîntoarce la pămînt.

Căci a fi mare proprietar înseamnă nu numai a fi un întreprinzător în sensul comercial al cuvîntului, —ci înseamnă a fi un îndrumător, a te consacra unei misiuni.

A trezi simțul de răspundere al marii proprietăți, a o ridica la înălțimea demnității și misiunii ei, a găsi mijloacele cele mai potrivite pentru înlăptuirea acestei misiuni, aceasta ar putea fi cuprinsul programului de activitate a sindicatelor agricole.

Să se pună marii cultivatori, prin organizațiile lor, în fruntea progresului agricol. Să-i vedem muncind, încercînd, frămîntîndu-se pentru desăvîrșirea exploatațiunilor lor. Ei să stea, ca aiurea, în fruntea scrișului, a științii agricole. Experiențele, pildele, metodele nouă, îndrumările, dela ei să pornească.

Dar actualele organizațiunii de marii cultivatori, cele mai vechi cași cele nouă, nu ne dau dreptul să credem că a sosit vremea înțelegerii și a hotărîrii.

Și e păcat, pentru că cine nu e vrednic de misiunea ce are este, în chip fatal, înlăturat din mecanismul vieții economice.

G. Ionescu-Șișești

Cronica științifică

Bărbați-cloște

Vreun feminist supărăcios va găsi nepotrivit titlul ce dau acestui articolaș și va bănuși vre-o aluzie malițioasă la perspectivele deschise bărbaților după victoria „definitivă” a feminismului.

Departate de mine ideea de a atinge „măcar cu o floare” o mișcare așa de nobilă; mărturisesc că am fost silit să recurg la acest titlu în lipsă de altul mai scurt și mai potrivit faptelor de care vorbesc mai jos, titlu pe care-l cred mai potrivit decât germanul „männliche kindermädchen”, pe care-l dă revista *Kosmos*.

Și-apoi.... e vorba doar de animale...

Este cunoscut de toată lumea ce mare e dragostea animalelor superioare, patrupede și păseri, pentru progenitura lor. Ar fi multe pagini de scris pentru a istorisi, nu numai formele sub care se manifestă această dragoste la aceste ființe superioare, ci și variatele chipuri și multiplele precauțiuni cu care insectele—între altele—asigură bune condițiuni de dezvoltare urmașilor lor, pe care părinții, la cele mai multe specii, n'au bucuria să-i cunoască, căci ei mor curînd după depunerea ouălor.

Mai mult încă: s'a observat grijă de soarta urmașilor chiar la melci, scoici, stele de mare și alte forme inferioare, ceea ce dovedește puterea acestui „instinct” de păstrare, cu orice sacrificii, a neamului, a speciei.

Sînt însă specii de animale superioare, ca peștii, la care grija pentru progenitură se mărginește la alegerea unui loc potrivit spre a arunca ouăle și lapții; dezvoltarea puilor și primii lor... pași în viață se fac fără vre-o atenție din partea cuiva.

Se pare însă că și slăbiciunea acestui instinct al peștilor nu e un fapt general, căci sînt și destule, numeroase chiar, specii, care au o îngrijire însemnată de clocire a ouălor și dezvoltarea puilor. Intere-

sant este că această îngrijire se observă numai la peștii care depun puține ouă sau la acei care sînt expuși la împrejurări cu totul neprielnice pentru dezvoltarea puilor. Aceasta ar dovedi că și instinctul acesta al păstrării speciei are variațiunile și evoluția sa. Dar nu de aceasta e aici vorba, ci de o invertire a rolurilor între sexe.

În genere femeile și nu bărbații, la imensa majoritate a speciilor animale, au grija pentru progenitură; ele, femeile, păzesc și fac educația puilor mici. Darwin, pentru a susține ipoteza selecțiunii sexuale, ne aduce numeroase exemple de diferenți nu numai... sentimentale, ca să zic așa, între bărbați și femei, ci chiar diferenți morfologice: de mărime, culoare, podoabe, etc.; precum și diferenți de aptitudini: talent muzical, meșteșug la dansul nupțial, etc.,—și ne lămurește asupra sensului în care această diferențiere, această selecționare a avut loc. Se pare deci că prin toată organizarea și toate facultățile ei, femeia e adaptată funcțiunii de a cloci sau a naște și crește urmașii.

Cum însă în specia noastră se citează cazuri de pervertire a simțului matern, de iubire pentru copii și aplicarea exagerată a unor bărbați către ocupațiunile feminine în ce privește îngrijirea și educațiunea copiilor, tot așa se observă între animale, la cîteva specii, un schimb de roluri: femela nu se mai îngrijește de soarta ouălor pe care le-a aruncat, ci îngrijirea rămîne pe seama tatălui, care suferă chiar oarecari modificări, fie în apucăturile sale, fie chiar în organizarea sa. Cum găina, căzută cloșcă, are călduri și avînd apoi pui e rea, arțăgoasă, îndrăzneată, tot astfel bărbații-cloște, în deobște liniștiți și fricoși, își schimbă înfățișarea sau caracterul cînd iau rolul de îngrijitori ai progeniturii.

Interesant e că cele mai multe specii de bărbați-cloște se găsesc între pești, animale „cu sînge rece“.

Bine cunoscut sub acest raport e *Sborșul*, peștișor mic și ghimpcș, care se găsește în apele noastre în mai multe specii, ce locuiesc mai ales în apele sălcii, salmastre, acolo unde apa de mare se amestecă cu apa dulce a unui lac, de exemplu.

Cea mai frecventă specie de sborș este *Gasterosteus aculeatus*, ce are o colorație deosebită, după anotimp. Culori vii, lucitoare, are însă în timpul reproducerii, luînd haina de nuntă, cum se spune. Atunci spinarea e verde, gîtul roș, aripioarele aurii, pîntecele roș ca focul și cu luciu metalic.

Viața acestui peștișor—mai mic decît un obleț—e destul de interesantă, chiar prin felul cum își caută hrana, după care se zbate toată vremea, cînd n'are ocupația de cloșcă. Pentru a căuta hrana, sborșul se aruncă cu capul în jos spre fund, scormonește nămolul, unde caută resturi de animale, viermi, larve de insecte. Nu cruță însă nici mormolocii

de broască, nici icrele de pește. În apele Ramzinului distruge mai cu seamă icrele de guvidii și chefali.

El ar fi un dușman foarte periculos pentru aceste specii de pești, căci,—datorită ghimpilor săi tari ce-l apără de dușmanii acvatici, și disprețului pe care-l au pentru el pescarii, fiind mic și cu carne proastă,—sborșul s'ar înmulți foarte mult.

Prin una din acele nepătrunse taine ale naturii, înmulțirea sborșului e însă limitată prin micul număr de ouă, ce depune deodată o femelă. Pe când alți pești depun deodată sute, mii și sute de mii de ouă, o femelă de sborș abia depune 60—80; cele mai deseori mult mai puține.

În vremea lepădării icrelor, sborșul bărbat devine foarte interesant. Atunci el e foarte agitat. Iși alege un locușor, între plante de apă sau, pe fund, între pietricele; apoi începe să clădească un cuibușor din fire de iarbă, rădăcini subțiri... pe care le așează cu destulă greutate fir lângă fir și apoi le lipește unele de altele cu o materie cleioasă, fabricată în niște glande de pe laturile corpului. Când e gata, cuibul e de mărimea unei nuci și e străbătut de la un capăt la altul de un canal, prin care poate trece sborșul.

Îndată ce și-a aranjat cuibul, sborșul bărbat, care-i în o febrilă agitație, caută vre-un semen femece gata a-și depune ouăle și o invită, cu tot felul de amabilități, să-și depună ouăle în culcușul său. Uneori femela răspunde grațios acestei invitații, alteori însă refuză. Sborșul nu merge însă cu cavalerismul până la a renunța la insistențele sale și a-și căuta în altă parte sortita, ci, refuzat, devine grobian, înșfacă pe dulcinea rebelă și o silește să depună câteva ouă în cuibul pregătit. Îmediat ce ouăle sînt depuse, femela e liberă și ouăle sînt fecundate de sborșul proprietar al cuibului.

Dacă numărul ouălor e destul de mare (60—80), sborșul e mulțumit și îngrijește de clocire. Când nu sînt decît puține ouă, sborșul caută o a doua și uneori o a treia femelă, pe care o aduce să depună ouăle în același cuib.

Îndată ce-i satisfăcut cu conținutul cuibului său, sborșul astupă una din găuri și o acopere așa încît să nu atragă atențiunea cuiva, apoi se plantează, sentinelă, în fața singurei deschideri rămase. De la postul său sborșul bărbat nu se depărtează în tot timpul cît e nevoie de protecțiunea sa pentru a asigura dezvoltarea urmașilor.

Impodobit cu scînteetoarele culori ale hainei nupțiale, sborșul se mișcă vioiu prin fața cuibului și e gata de luptă cu oricine. Imprudentul pește străin, ce se va avînta spre cuibul cu prețiosul conținut, nu va uita curînd ce va să zică supărarea și îndrăzneala sborșului în exercițiul funcției de cloșcă! Cîtă vreme e cloșcă, sborșul nu se teme de moarte și nici greu rănit nu-și părăsește postul.

Sborșul nu-și mărginește însă rolul numai la paza icrelor din cuib, ci îngrijește și de aerisirea culcușului. Pentru aceasta trebuie să activeze

primenirea apei, cea ce el provacă bătînd puternic din aripioare, ceasuri întregi, în fața deschiderii cuibului. În modul acesta se face curent în apă și se înnoește și cea din cuib, ducînd oxigen ouălor ce clocesc sau puișorilor care se dezvoltă.

Dupăce puișorii s'au dezvoltat și pot eși, sborșul încă mai stă pe lingă ei și nici nu-i lasă curînd să părăsească cuibul. Cite un peștișor, care simte putere în aripioare, esă prea curînd din cuib și e gata să plece în lumea largă. Sborșul-sentinelă îl apucă însă cu gura și-l aruncă din nou în cuib.

Vine însă vremea cînd puișorii sînt bine dezvoltați și pot începe lupta traiului ; sborșul-cloșcă se retrage atunci fericit că strădaniile sale n'au rămas fără a asigura perpetuarea speciei.

În vreme ce bărbatul își îndeplinește rolul de mamă, femela aleargă fără grijă, ba chiar își permite gluma să lovească și să muște grijulia sentinelă !

O altă specie cu bărbați-cloște e *Somnul*, acea fiară a apelor dulci, care face și victime umane. Viața acestui pește e de un deosebit interes. Voiu cita în întregime observațiunile, culese și publicate de d. dr. Antipa în monumentata d-sale lucrare : *Fauna ichtiologică a Romîniei*.

„Biologia somnului este din cele mai interesante și materialul foarte bogat, ce-l avem la noi în țară, mi-a dat puțința să culeg observațiuni foarte importante asupra obiceiurilor, până azi, în mare parte necunoscute, ale acestui pește atît de interesant și de caracteristic pentru basenul Dunărei.

„Deși somnul se găsește mai în tot felul de ape, el este mai înainte de toate un pește de ape curgătoare, care intră în bălți pentru a se reproduce și caută apoi să iasă afară îndată ce apele încep a se retrage.

„Somnul este un pește foarte răpitor, care se hrănește cu viermi, crustacee, larve și insecte (rusalii și coropișnițe), broaște, cadavre, etc., și mai cu seamă cu alți pești. Mai cu seamă obleții și abramidele (plătici, cosaci...) formează obiectul principal al vînătorilor sale, adeseori chiar și semenii săi. Dar chiar păsările acvatice nu sînt cruțate și cînd se deprind în apropierea satelor stîrlesc giștele și rațele ce înnoată pe apă. Mai mult încă, el este atît de lacom, încît se repede chiar și la om. Se cunosc multe cazuri pozitive de copii care au fost atacați de somni la scaldătoare și pescarii știu să povestească multe pătani sau chiar să arăte urme de mușcături de somn la mîni și la picioare. Un caz pozitiv, întîmplat acum cîțiva ani pe Dunăre în apropiere de Reni, merită a fi semnalat : un pescar dîndu-se jos din barcă în mijlocul Dunărei pentru a se scâlda, a fost apucat de picior de un somn și, neputînd scăpa de el, a căzut la fund ; după cîteva zile s'a găsit pe Dunăre plu-

tind cadavru! pescarului avînd piciorul întreg în gura somnului care, nemai putîndu-l lăsa, se înecase și murise și el.“

„Somnul trăește mai mult pe la fundul apei, sau ascuns pe subt maluri și rădăcini, unde stă la pîndă. Noaptea, pe lună mai cu seamă, esă la pescuit obleși. Adeseori am avut singur ocaziunea să observ somni stînd în baltă la apă mică, nemișcați, în poziție verticală, sprijiniți cu coada de fund și cu gura mare căscată în sus, cași cum ar fi fost o plantă acvatică cu floarea deschisă; îndată ce venia un peștișor pe acolo se repezea și-l înghițea. Un pescar, care fără să observe, băgase mîna în apă pentru a se spăla, a fost apucat și, cu multă greutate, a putut-o scoate fără pielea pe ea“.

Această fiară își îngrijește cu multă dragoste ouăle. O femelă de 10 Kgr. depune peste 100,000 boabe de icre, dar bărbatul are grijă de ele. Iată cum descrie d. dr. Antipa acest fapt:

„Foarte interesantă este îngrijirea mare ce dau acești pești ouălor și puilor lor: îndată ce femela a lepădat icrele, care se lipesc de crengi, rădăcini, bușteni, etc., și bărbatul le-a fecundat, — femela pleacă, iar bărbatul rămîne lângă ele pentru a le păzi. El este atît de credincios acestei sarcini, încît, în acest timp, nici chiar hrana sa favorită — rusaliile — nu-l mai poate distrege; dacă vre-o vietate acvatică se apropie de ouă, el se repede și o minîncă, sau o lovește cu coada ca cu un biciu. *Mai interesant însă e că, în unii ani, cînd apele încep să scadă brusc și ouăle sînt amenințate să rămîna pe uscat, nici atunci somnul nu le părăsește și, dacă în adevăr apa scade așa de tare, încît ele rămîn pe uscat, atunci el ia apă cu coada, lată ca o lingură și le stropește mereu.* Ouăle sînt în adevăr atît de rezistente, încît, după afirmările pescarilor, ele învie aproape întotdeauna“.

Am subliniat înadins acest fapt al stropirii ouălor, care ne pune pe cale să bănuim ce împrejurări au deșteptat și dezvoltat la somni acest „instinct“ al îngrijirii ouălor. Spre a înlesni clocirea, somnul depune ouăle în bălți, în ape puțin adînci, în ape cu vegetale, unde condițiunile de căldură și lumină sînt prielnice. Aici, în acest mediu favorabil subt asemeni raporturi, e însă un pericol: scăderea apelor și deci puțința distrugerii progeniturii. Dar în ce chip, prin ce procese de „conștiință elementară“, această necesitate de a înlătura pericolul stîngerii speciei a dat naștere la aptitudinile mai sus citate, și cum de s'au dezvoltat asemeni aptitudini la bărbați și nu la femei, este foarte greu de precizat fără riscul unor ipoteze gratuite.

*

Un altfel de somn și anume *Arius falcarius* din India și Africa se sacrifică și mai mult pentru urmașii săi. El clocește ouăle... în gură! După ce femela de *Arius* depune ouăle, bărbatul le apucă în gură și le ține până la completa dezvoltare. În timpul acestei... sarcini, gura peș-

telui se diformează și el trebuie să renunțe la hrană. Se înțelege că, după „fericitul eveniment“, părintele e foarte slăbit; cu toate acestea nu pierde din ochi pușorii săi, care aleargă la cel mai mic pericol să se ascundă în larga gură părintească.

Același procedeu de a cloci îl are și un alt pește numit *Chromis pater familias* și alte specii. Obiceiul de a cloci în gură s'a născut probabil din silințele peștelui de a duce cu gura puii din locuri unde scăzuse apa în locuri cu apa mai adâncă.

Sînt încă și alți pești bărbați care îngrijesc cu multă atențiune de ouăle femelelor din specia lor. Astfel specii de *Macropode*, niște peștișori cu aripioarele lungi, exagerat de mari, din care unele specii se țin minunat în acvarii, unde au și fost examinate cu atenție toate moravurile lor; apoi *Peștele ac*, peștișor lung și subțire, și diformul *Cal de mare*, peștișor cu capul ca al calului și cu o coadă lungă și subțire, care produce mișcări interesante de propulsiune încît s'ar putea compara cu mișcările de elice. *Calul de mare* bărbat clocește ouăle într'un buzunăraș ce are subt pîntece, buzunăraș ce are pielea întinsă și netedă, pe cînd tot corpul e acoperit cu ridicături și prelungiri.

Spre a termina, vom cita și un soi de broască la care bărbatul face serviciul de cloșcă. Această specie, numită *Broasca clocitoare*, *Alytes obstetricans*, trăește în regiunile din apusul Europei: Franța, Spania, Italia și are aspectul unei broaște rîioase. Cași această, *Alytes* se ascunde în pămînt, unde sapă galerii lungi, chiar de un metru, scurmînd pămîntul cu labele dindărăt.

Broasca femelă depune 40—60 de ouă, fiecare de mărimea unei semințe de cîneapă și toate legate unul de altul ca mărgelile într'un șirag. În timpul ouatului, femela e ajutată de bărbat, care face atunci funcție de moașă. El trage cu picioarele dinnainte șiragul de ouă și apoi îl învălătuțește pe picioarele sale dindărăt. De acum înnainte el își poartă cu grijă șiragul de ouă. Ziua stă în galeriile din pămînt, iar spre seară broșcoii se duc în apă, unde mormolocii, deplin dezvoltăți, esă din ouă și se îngrijesc de cele necesare. În cîteva zile dela începutul eșirii mormolocilor, nu mai rămîne pe labele broșcoiului-clocitor decît învălitorile ouălor, tot într'un șirag, pe care îl lasă acum să alunece de pe picioare spre a scăpa de el.

Grație acestei îngrijiri părintești, mormolocul de broască-clocitoare e foarte bine dezvoltat în momentul eșirii din ou. El a depășit faza de mormoloc cu branchii externe, este viguros și îndrăzneț, atîcînd mormolocii altor specii de broască.

Vorbînd de *Alytes* e greu să nu citez și *Broasca fagure*, Pipa americana, la care e drept că nu bărbatul, ci femela clocește. Totuși are și bărbatul un rol, rolul de moașă, cași la *Alytes*, un rol însă ceva mai complicat.

Această *Broască fagure* e un monstru. E drept că toate broaștele sînt urîte, Pipa însă e hidoasă, avînd capul bubos, cu gurgue tari, cor-

noase, cu capul mic, lipit direct de trup, fără urmă de gât, cu ochișorii mici ca niște capete de bold, cu niște cânăfioare de piele la colțurile gurii și cu un fel de jupuituri pielose spre umeri.

Așa hidoasă cum e, specia aceasta e foarte interesantă prin modul cum îngrijește dezvoltarea ouălor.

Broasca ouă, iar bărbatul, broscoiul, împrăștie uniform ouăle pe spinarea femelei. În jurul fiecărui ou, pielea se ridică și formează un fel de beșică, o pustulă, care acopere oul complet. Spinarea broaștei devine și mai budoasă, iar broasca și mai hidoasă. În schimbul sacrificării... frumuseții sale, mama asigură cloceala ouălor și dezvoltarea puilor, care trec prin aceleași faze cași mormolocii broaștelor de lac. După ce metamorfozele s'au isprăvit, se văd apărînd din pustulele spinării capete și labe de broaște, ce se grăbesc să caute umezeala și să guste plăcerea pe care o dă cea dintăiu insectă vînată.

După ce puii au eșit, broasca năpîrlește; pielea aceasta a spinării —ce a servit ca un fel de placentă dela animalele superioare—cade.

Am citat aceste cazuri de bărbați-cloște ca o simplă curiozitate în istoria naturală. Cum s'a dezvoltat acest „instinct“ și prin ce faze a trecut el până a luat forma realizată de speciile mai sus citate, e foarte greu de spus.

T. A. Bădărău

Cronica economică

Asigurarea funcționarilor particulari în Germania

Vechiul dicton „Stringe bani albi pentru zile negre“, cu toată înțelepciunea cuprinsă în el, n'a putut pătrunde până acum în masele poporului, fie din cauza lipsei spiritului de prevedere, fie din cauza micimii venitului, fie din cauza măririi și rafinării gusturilor, etc.

Dacă individul, fie din indolență, fie din imposibilitate materială, nu se gîndește la timpul cînd, istovit de forțe, nu va mai putea munci pentru a se întreține pe sine și familia sa,—căci majoritatea salariaților în sistemul modern al capitalismului sînt condamnați a rămîne toată viața salariați,—în asemenea caz, zic, e o datorie socială a statului ca să intervină.

Statele occidentale au rezolvit încă din secolul trecut problema asigurării unei categorii de salariați, și a muncitorilor, prin prevederea obligativității asigurării pentru toți lucrătorii și prin contribuirea financiară a patronilor și statului la asigurarea muncitorilor. Așa Germania posedă încă din 22 Iunie 1889 o lege pentru asigurarea de pensii muncitorilor și rentă moștenitorilor și văduvelor.

Austria posedă o lege pentru asigurarea contra accidentelor încă din 28 Decembrie 1887, Franța are o asemenea lege din 9 April 1898, Anglia din 7 Septembrie 1880, etc.

Dar pe lângă lucrători, mai e o clasă aproape tot așa de numeroasă, pentru care o asigurare de stat se impune tot așa de mult, ba poate chiar mai mult, ca pentru lucrători.

Aceasta este marea armată a funcționarilor particulari, care sînt de cele mai multe ori conducătorii înțelegenți, administratorii scrupuloși și supraveghetorii minuțioși ai milioanei de lucrători, care, împreună cu

funcționarii, formează lanțul de aur indispensabil dintre ceilalți doi factori de producție: natura și capitalul.

O asigurare, care să atragă pe toți funcționarii, care să micșoreze cât mai mult sarcinile acestora, care să echivaleze cât mai bine riscurile și care să ofere cele mai multe garanții de durabilitate și solvabilitate, zic, o asemenea asigurare nu se poate face decât de stat.

O asigurare de stat a funcționarilor particulari se impune, atât din motive sociale, cât și din motive economice, morale și chiar politice.

Din punct de vedere social se impune asigurarea pentru ridicarea socială a funcționarului și familiei sale, oferindu-i posibilitatea să dea copiilor o instrucție mai bună. Asigurările sînt, din acest punct de vedere, un mijloc pentru răspîndirea culturii. Precum asigurarea poate ridica o familie la un rang social superior, tot asemenea poate opri căderea unei familii într'un rang social inferior, cădere care ar fi în detrimentul societății.

Din punct de vedere economic, e în interesul societății întregi a scuti pe funcționar de grija zilei de mine, a-l libera de spectrul mizeriei viitoare, care-l urmărește peste tot, micșorîndu-i dragostea de muncă și istovindu-i energia înaintea de vreme, pe cînd încrederea în viitor susține și chiar mărește energia în lupta pentru existență.

Din punct de vedere moral e de datoria societății a nu lăsa pe drumuri pe acel ce o viață întreagă, în condițiuni atît de modeste, a lucrat ca o furnică, înțet, dar sigur, la propășirea societății.

Din punct de vedere politic, e în interesul ideii de stat a îngriji de soarta funcționarilor, pentru a nu-i face și pe ei să piardă orice încredere în stat. Cu drept cuvînt, deputatul liberal dr. Streseman, în ședința parlamentului german din 17 ianuarie 1910, atrage atenția guvernului asupra urmărilor nefaste, ce le-ar avea nevoțarea proiectului de lege pentru asigurarea funcționarilor particulari.

„Trebuie să recunoaștem, spune el, că funcționarii s'au ținut în majoritate departe de pesimismul socialiștilor și nu s'au lăsat momiți de sunetele de sirenă ale acestora. Cînd funcționarilor li se va mai arăta însă că statul nu face nimic pentru ei, vom vedea cum armata nemulțumiților se mărește cu încă un milion“.

Cu toate că asigurarea funcționarilor particulari ar trebui, din motivele mai sus arătate, să formeze una din principalele preocupări sociale ale unui stat, totuși această problemă abia în ultimul timp a început a fi cercetată și numai în ultimii ani chiar rezolvată de guvernele a două țări, unde funcționarii comerciali și industriali, grație organizațiilor, au reușit să se impue guvernanților.

Funcționarii din Austria au fost cei dintîi, care au văzut lupta lor încoronată de succes. Dovăzeci de ani au trebuit să lupte, până să obțină în 1909 o lege a asigurării contra invalidității și bătrîneții.

Mișcarea funcționarilor din Austria nu putea să rămînă fără răs-

net în Germania. Într'adevăr, în 1901. se formă în Berlin „Cercul pentru obținerea unei asigurări de stat a funcționarilor particulari.“

Din acest cerc făceau parte marile societăți de funcționari comerciali și industriali, cu un număr de peste 700.000 membri.

Parlamentul s'a arătat dela început binevoitor acestei mișcări, căci chiar în ședința dela 13 Ianuar 1902 deputatul conservator, dr. Hahn, propune un proiect de lege pentru legiferarea asigurării facultative a funcționarilor societăților anonime. Asemenea deputatul Liitart interpelează guvernul la 31 Ianuar 1902, dacă nu a sosit momentul să se urmeze exemplul Austriei și dacă nu ar fi bine, în vederea unei asigurări a funcționarilor, să se facă o statistică pentru a se cunoaște situația lor materială, familiară, etc.

Această statistică se făcu chiar în anul următor, când s'au distribuit 200.000 foi cu întrebări, din care 157,390 au fost restituite completate cu informațiile cerute. Datele culese astfel au fost aranjate și studiate de Institutul statistic, iar Ministerul de interne se folosi de aceste studii pentru a prezenta parlamentului la 1907 un memoriu asupra stării funcționarilor particulari.

Acest memoriu arată :

I. Vîrsta medie ¹⁾ și starea familiară a funcționarilor, precum și numărul și vîrsta copiilor sub 18 ani. ²⁾

II. Venitul în legătură cu vîrsta funcționarilor. ³⁾

III. Proporția, în care funcționarii sînt deja asigurați prin legea ⁴⁾ din 1889 ⁵⁾, sau prin asigurări facultative la diverse societăți de asigurare sau la patroni ⁶⁾: a) în legătură cu vîrsta, b) în legătură cu etatea.

IV. Numărul funcționaților fără locuri în ultimii 5 ani și durata.

V. Măsura în care: a) patronii au contribuit la asigurarea funcționarilor ⁷⁾ și b) funcționarii. ⁸⁾

VI. Suma plătită asiguraților ca pensie, rente, etc. ⁹⁾

Indată după prezentarea acestui memoriu s'au adresat interpelări din partea reprezentanților tuturor partidelor, dacă nu a sosit momentul unei legi de asigurare a funcționarilor.

Parlamentul a alcătuit mai multe proiecte, supunîndu-le studiului Comisiunilor speciale. La 16 Ianuar 1911 apare în fine în Monitorul Oficial un proiect de lege, la a cărui alcătuire s'a ținut seamă în mare parte de dezideratele exprimate de funcționarii comerciali și industriali. Acest

1) 20—40 ani 62% și 60—70 ani 24%.

2) 2^{ea} de familie.

3) Venitul mediu pentru bărbați 2064⁵¹, pentru femei 1135⁵⁸.

4) După această lege sînt obligați să se asigure toți salariații cu mai puțin de 2000 mărci anual.

5) Bărbați 68.20%, femei 93.79%.

6) Bărbați 52%; femei 7%.

7) 5.290 patroni cu 439.740 sau 83.13 de persoană sau 4.08% din salariul funcționarilor.

8) 7210 asigurați cu 470.923 sau 66 de persoană sau 3.25% din salariul funcționarilor.

9) 136.22 M. anual în mijlociu.

proiect fu aprobat aproape în toate dispozițiile lui și de Cercul înființat pentru obținerea unei asemenea legi. După multe discuțiuni, în fine, legea se votează la 5 Decembrie 1911.

Această lege se datorește în cea mai mare parte inițiativii și luptei funcționarilor comerciali, care, prin puternicele lor organizații, au reușit să cîștige de partea lor aproape toate partidele.

Patronii s'au arătat la început ostili unei legi a asigurării funcționarilor. În ultimii ani însă s'au convins și ei că e chiar în interesul lor a avea o clasă de funcționari, care, dacă nu pot aspira la independența economică, cel puțin să aibă siguranța zilei de mine.

*

Legea asigurării funcționarilor particulari. Cine se asigură ?—

De oarece noțiunea cuvintului „funcționar“ e cam largă și de oarece legiuitorul a voit să cuprindă în această lege și alte categorii de persoane, a renunțat la o definiție și s'a mărginit să enumere ce anume categorii de persoane sînt obligate să se asigure,—așa legea hotărăște prin § 1 că :

Fenru cazuri de invaliditate și bătrîneță, precum și pentru asigurarea moștenitorilor, se asigură după împlinirea vârstei de 16 ani :

- 1) Funcționarii particulari conducători, cînd această funcție formează ocupația lor principală;
- 2) Funcționarii, maștrii de atelier și alți funcționari în posturi egale sau superioare, indiferent de pregătirea lor;
- 3) Funcționarii comerciali și vînzătorii din farmacii;
- 4) Membrii diferitelor scene și orchestre particulare, indiferent de valoarea lor artistică ;
- 5) Profesorii, pedagogii și preceptorii ¹⁾;
- 6) Căpitanii vaselor germane, ofițerii de bord și ofițerii mecanici, administratorii și asistenții lor, precum și orice funcționar în posturi egale sau superioare.

Se asigură numai acele persoane care nu sînt invalide, care lucrează cu plată, al căror venit nu trece de 5000 mărci anual și care, la ocuparea vreuneia din profesiile de mai sus, nu au trecut de 60 ani.

Pentru a evita sustragerea anumitor persoane de sub prevederile legii, legea dă dreptul consiliului federal să întindă asigurarea și asupra altor persoane, care exercită o profesie asemănătoare cu vreuna din cele prevăzute prin § 1 (§ 4). Sînt scutiți de asigurare funcționarii germani din străinătate (§ 3), soțul care lucrează pentru soția sa (§ 6), ex. cînd soțul e procuristul soției sale.

1) Proprietarii institutelor particulare nu sînt supuși asigurării. Asemenea nici profesorii, pedagogii, etc., ce dau lecții pentru a-și putea continua studiile.

Ca venit, în sensul legii, se înțelege pe lângă salariu, orice părți din câștig (dividende, tantieme), lucruri în natură, ce asiguratul primește dela patron sau dela un al treilea¹⁾. Valoarea lucrurilor în natură se socotește după prețul local (§ 2).

Funcționarii care lucrează numai contra întreținerii sint scutiți de asigurare (§ 7)²⁾. § 9 și 10 se ocupă de persoanele ce nu cad sub prevederile acestei legi ș. a. Funcționarii diferitelor întreprinderi și instituții ale statului, care sint deja asigurați, sau funcționarii institutelor de asigurare ale statului, dacă au dreptul la cel puțin pensia fixată prin această lege.

Funcționarii, care primesc deja o pensie după cotele pentru clasa de salariu A și pentru a căror moștenitori există asemenea dreptul de rentă, pot fi scutiți de asigurare dacă fac cerere (§ 10).

II) *Asigurări facultative*.—Pentru a da posibilitate acelor ce nu mai sint funcționari ca să-și mențină drepturile la pensie, legea prevede prin § 15 că „cine ese dintr'o funcțiune privată și a depus cel puțin 6 luni cotizații pe baza obligativității de a se asigura, are facultatea să continue asigurarea“.

„Dacă a depus 120 luni poate a-și menține drepturile câștigate, până atunci, prin plata unei taxe de recunoaștere (Auerkennungsgebühr) de 3 M (§ 112) anual“.

III) *Clasele de salarii*.—Pentru a avea o unitate în calcule s'a renunțat la ideea de a se fixa cotizațiile în raport cu vîrsta, găsindu-se mai simplu sistemul claselor de salarii. În acest scop s'au împărțit toți funcționarii în 9 clase după venitul ce-l au, ș. a. (§ 16).

Clasa A	până la 550 M.	Clasa F	2000—2500 M.
„ B	550—850 „	„ G	2500—3000 „
„ C	850—1150 „	„ H	3000—4000 „
„ D	1150—1500 „	„ I	4000—5000 „
„ E	1500—2000 „		

Pentru socotirea dividendelor și altor venituri asemănătoare se ia ca bază sumele încasate în anul precedent (§ 17).

Asiguratul poate până la 25 ani să treacă într'o clasă superioară, la acea care corespunde veniturii său, plătind bine înțeles cotizațiile acelei clase. Patronul nu poate fi obligat la o cotizație mare, decît dacă a consimțit (§ 191).

IV) *Obiectul asigurării*.—Obiectul asigurării e: pensie asiguraților și rentă moștenitorilor (§ 20). Pensie primește acel ce a devenit invalid, adică ale cărui forțe au scăzut la mai puțin de jumătate din forțele unui asigurat sănătos cu aceeași pregătire și aptitudini (§ 25), sau acel

1) Aici intră gratificațiile și orice alte cadouri sau lucruri primite în natură, ca lemne, gaz, etc. Berea, vinul, țigăretele nu se socotesc.

2) Chiar dacă primesc o mică sumă de buzunar.

ce a împlinit vârsta de 65 ani (§ 25), dacă a plătit cotizațiile regulat cel puțin 120 pentru bărbați și 60 luni pentru femei (§ 48), dacă și-au menținut dreptul la pensie conform § 15 și dacă nu și-a provocat singur invaliditatea (§ 24).

Pensie primește și acel ce, deși nu e invalid pentru toldeana, totuși invaliditatea durează mai mult de 26 săptămâni (§ 25).

Dreptul la pensie se pierde dacă asiguratul timp de 10 ani a depus mai puțin de 8 luni cotizații și după acest timp mai puțin de 4 luni timp de un an, sau dacă nu a plătit taxa de recunoaștere (§ 49). Cotizațiile se consideră ca plătite, pentru lunile cît asiguratul: a) e în armată; b) e bolnav și nu a putut să lucreze; c) e într'o școală a statului pentru a se specializa (§ 50).

Deci timpul cît nu are serviciu e obligat să plătească, asemenea e obligat să plătească cînd boala și-a provocat-o intenționat sau se datorește participării la vre-o bătaie sau furt.

Renta se acordă moștenitorilor, dacă răposatul a plătit cel puțin 120 luni cotizațiile și dacă și-a menținut drepturile cîștigate (§ 20).

Plata rentei se refuză dacă moștenitorii au provocat intenționat moartea asiguratului (§ 35). Renta deci se acordă dacă asiguratul s'a sinucis sau a fost ucis în duel.

Dintre orfani, numai copiii legitimi sub 18 ani primesc rentă; dacă moare o asigurată, au și copiii nelegitimi drept la pensie (§ 29). Copiii au dreptul la pensie chiar cînd tatăl trăește, dar s'a despărțit de soție (§ 31), sau a dispărut și timp de un an nu s'a mai primit nici o știre despre el (§ 33).

Pentru a se înlătura invaliditatea ce ar putea proveni în urma unei boli, institutul de asigurare are dreptul să supue bolnavul la un regim de vindecare (Heilverfahren), dacă crede că prin acest regim pericolul invalidității dispăre (§ 36). Familia bolnavului primește în acest timp o mică sumă pentru existență, ce nu poate fi mai mică ca $\frac{2}{30}$ din ultima cotizație lunară. Nu se plătește nimic însă, cînd asiguratul primește, pe baza vreunui drept, salar sau ajutor (§ 38). Dacă asiguratul se sustrage de la acest regim fără vre-o cauză legală și dacă invaliditatea ar fi dispărut prin regimul de vindecare, se poate refuza plata pensiei în total sau în parte, numai pe un anumit timp însă, dacă bine înțeles s'a atras atenția a siguratului asupra acestui paragraf (§ 39).

Ca să pună oarecare frîu alcoolismului, legea prevede că alcoolicii li se poate da pensia sau renta în natură. Așa chiar institutul e obligat la aceasta, dacă autoritatea comunală sau vre-o societate de binefacere cere aceasta. Restul de bani, dacă nu i s'a dat totul în natură, se dă familiei, iar în lipsă comunei pentru pensionar (§ 45).

Pensia plătită în caz de invaliditate se ridică după 120 luni la $\frac{1}{4}$ din cotizațiile plătite în acest timp plus $\frac{1}{5}$ din cotizațiile plătite după acest timp (§ 55).

De ex. un contabil se asigură la 18 ani și plătește cotizații (el și patronul) în următoarele clase :

	anii	cotizația lunară	
C (850—1150)	1	$4.80 \times 12.1 = 57.60$	anual.
D (1150—1500)	3	$6.80 \times 12.3 = 225.80$	în 3 ani.
E (1500—2000)	2	$9.60 \times 12.2 = 230.40$	în 2 ani
F (2000—2500)	3	$13.20 \times 12.3 = 570.20$	în 3 ani.
G (2500—3000)	1	$16.60 \times 12.1 = 199.20$	anual.
		In 10 ani a plătit	1287.20
Pensia după 10 ani va fi $\frac{1}{4}$, adică			M.321.80
Apoi G (2500—3000)		$6 \times 16.6 \times 12.6 = 1195.20$	
H (3000—4000)		$20 \times 20 \times 12.6 = 4800$	
		în 26 ani a plătit	5995.20
Are dreptul pentru pensie la $\frac{1}{3}$, deci la			M.749.40

La 54 ani are dreptul deci la o pensie anuală de M.1071.20, dacă bine înțeles la această vîrstă a devenit invalid.

Renta văduvei se ridică la $\frac{2}{3}$ din pensia la care ar fi avut dreptul asiguratul înainte de moarte.

Orfanul primește $\frac{1}{3}$, doi orfani $\frac{1}{2}$ din renta văduvei (§ 57). Renta văduvei și a orfanilor nu trebuie să întrecă pensia la care ar fi avut dreptul asiguratul (§ 58), de oarece nu e logic ca prin moartea părintelui starea materială a familiei să se îmbunătățească.

Dacă o asigurată moare după 60 luni fără să fi primit pensie și fără să aibă copii sub 18 ani, se acordă, ca lichidare, soțului, copiilor, părinților, după cerere, $\frac{1}{2}$ din cotizațiile plătite (§ 60). Dreptul la $\frac{1}{2}$ din cotizații îl are asiguratul și cînd, prin căsătorie, ese dintr'o ocupație de sub prevederile acestei legi (§ 62). Asigurată poate cere în loc de $\frac{1}{2}$ din cotizație o rentă perpetuă (§ 63).

Văduva recăsătorită nu mai are drept la pensie, i se plătește însă spre lichidare triplul rentei ce i se cuvenea (§ 64).

Pensie nu se plătește, dacă asiguratul primește deja o rentă pe baza legii de asigurare a lucrătorilor, sau salariu, în caz cînd pensia împreună cu renta sau cu salariul întrece venitul corespunzător mediei cotizațiilor celor mai mari plătite în ultimele 60 luni (§ 73), iar renta nu se plătește dacă aceasta, împreună cu renta primită pe baza legii de asigurare a muncitorilor sau împreună cu salariul, reprezintă $\frac{1}{10}$ din suma stabilită conform art. 73 (§ 74).

Asemenea nu se plătește renta acelor ce trăesc în străinătate, fără consimțimîntul Institutului de asigurare (§ 76).

§§ 81—91 regulează raporturile dintre diversele societăți de binefacere, cumpătare etc., și Institutul de asigurare.

V. *Institutul imperial de asigurare* (§96—156).—Statul luînd în considerație doleanțele funcționarilor particulari, care aveau cit mai multă

participare a celor interesați la noua organizație, a înființat o instituție specială pentru asigurarea funcționarilor condusă în cea mai mare parte de asigurați și patroni sub controlul statului.

Reichsversicherungsanstalt, cum e numită instituția, e o persoană morală și are o organizație asemănătoare cu a lui Reichsbank.

Organele institutului de asigurare sînt: (§ 96)

- 1) Consiliul de directorium (Direktorium);
- 2) Consiliul de administrație (Verwaltungsrat);
- 3) Consilii de rente (Rentierausschüsse).
- 4) Oamenii de încredere (Vertrauensmänner).

În fiecare din aceste organe sînt, în număr egal, reprezentanți de ai patronilor și funcționarilor (§ 96—116).

Un patron nu poate refuza alegerea decît pe baza unui motiv serios, din care o parte sînt enumerate de lege (§ 116).

Reprezentanții nu primesc salariu, li se rambursează însă spesele (§ 118). Oamenii de încredere aleg membrii consiliului de administrație și rentă, precum și membrii tribunalelor de arbitri (§ 143). Numai Germanii sînt eligibili (§ 147).

Pentru rezolvirea diferitelor diferende sînt înființate tribunale de arbitri și supra-arbitri (§ 156—169).

VI. *Procurarea mijloacelor și întrebuințarea lor.* Pentru asigurarea pensiei sau rentei, atît patronul cît și funcționarul sînt obligați a contribui în aceeași măsură (§ 170). Statul nu contribuie cu nimic, pe deoparte pentru că aceasta ar însemna o nouă încărcare a bugetului, pe de altă parte pentru că întăiu cei interesați au renunțat la ajutorul financiar al statului, pentru a avea mai multă libertate de acțiune: Cotizațiile lunare ce patronul și funcționarul sînt obligați a plăti la sfîrșitul fiecărei luni sînt egale pentru ambele sexe, variind numai după clase:

Așa: (§ 172)	Clasa	H.	D.	G.	16.60
	"	B.	E.	H.	20.—
	"	C.	F.	I.	26.60

Nu s'au fixat cotizații diferite pentru femei pentru că există teama ca nu cumva, grație sarcinii mai mici, patronii să angajeze femei în loc de bărbați. Pentru a se echivala nedreptatea ce se face punind femeile să plătească aceleași cotizații, deși riscurile la ele sînt mai mici, legea le acordă și drepturi mai mari: așa femeile au dreptul la pensie după 60 luni (§ 57), au dreptul la rentă, cînd es de sub lege (§ 65), moștenitorii au dreptul la $\frac{1}{2}$ din cotizații, dacă asigurata moare după 60 luni, fără ca cineva să aibă dreptul la rentă (§ 61) etc. Dacă la sfîrșitul anului va rezulta un profit, se va acorda rentă și ascendentelor sau suroilor (§ 175).

Dacă un asigurat a lucrat în cursul lunii la mai mulți patroni, sau dacă n'a lucrat luna întregă, patronii sau patronul trebuie să plătească 8% din salariul plătit.

Dacă cotizațiile plătite de toți patronii (cînd sînt mai mulți) întrec cotizația stabilită pentru ultima clasă (cl. I), restul se va trece la creditul asiguratului, considerîndu-se ca cotizații pe lunile viitoare (§ 178).

Ca chitanță pentru cotizațiile plătite institutul dă timbre, care conțin clasa și valoarea (§ 183) și care se lipsesc pe cartea asiguratului (§ 185).

Cărțile acestea nu pot conține decît indicațiile legale, în special nu e permis să se scrie nimic despre purtarea și serviciile asiguratului (§ 198). Asemenea ele nu pot fi reținute de patron, contra voinții asiguratului (§ 199). Cotizațiile plătite după 2 ani dela scadență sau după 4 ani dacă asiguratul nu e vinovat, se pot refuza (§ 205). Cotizațiile plătite din greșeală se pot rîstitui timp de 10 ani pentru asigurat și 2 ani pentru patron (§ 209).

Patronul e obligat să dea oricînd deslușiri relative la numărul funcționarilor, ocupația, durata, salariul etc. Asemenea și asigurații (§ 215).

Intocmai cași Băncii Imperiale se împune și Institutului de asigurare în ce mod să întrebuițeze fondurile (§ 219) ș. a :

a) In efecte publice și scrisuri fonciare admise de Banca Imperială în clasa I (§ 220).

Cel puțin $\frac{1}{4}$ se va plasa în fonduri de ale statului (§ 226).

Cu consimțimîntul cancelarului :

b) $\frac{1}{4}$ din fonduri în alte efecte publice.

c) In împrumuturi cu termen pentru comună sau comunități (§ 224).

d) In întreprinderi ce folosesc asiguraților (§ 225) ca cooperative etc.

Fondurile trebuie să fie așa plasate ca să producă cel puțin $3\frac{1}{2}\%$ dobîndă.

V. *Procedura.*—Cererile pentru pensie sau rentă se adresează consiliului de rentă împreună cu actele doveditoare (§ 229). Dintre membrii acestui consiliu se recuză cu ocazia deliberării asupra cererii :

1) Cine e direct interesat, 2) cine datorează unei părți despăgubiri, 3) cine e căsătorit sau a fost cu o parte, 4) cine e rudă în linie directă, sau înrudit, sau e rudă în linie colaterală în al II-lea sau al III-lea grad, 5) cine e procuristul sau reprezentantul legal al unei părți, 6) cine a fost ascultat asupra cererii ca martor sau ca expert (§ 233).

Se poate recuza orice membru care pe baza anumitor fapte, se bănuiește ca imparțial (§ 234). Pentru rezolvirea cererilor consiliul poate cere orice informații, acte, poate asculta martori, experți (§ 241).

Dacă s'a refuzat o cerere de pensie pentru invaliditate, neputîndu-se proba invaliditatea, se poate repeta cererea numai după un an, sau și mai înainte, dacă se certifică că, între timp, au intervenit împrejurări, care fac posibilă proba (§ 266). Contra deciziunilor consiliului de rentă se poate face apel la tribunalul de arbitri (§ 270), și contra deciziunilor acestuia se poate cere revizuirea de tribunalul de supra-arbitri. Revizuirea e exclusă cînd e vorba : 1) de suma, începerea și sfîrși-

mul pensiei, 2) de rente pentru moștenitori, 3) de lichidări sau despăgubiri, 4) de cheltueli de procedură (§ 282).

Ca motive de revizuire se poate invoca: 1) faptul că sentința s'a dat fără să se aplice sau prin aplicare greșită a dreptului existent și 2) faptul că procedura a avut lipsuri esențiale (§ 286). O procedură încheiată printr'o sentință se poate relua dacă:

- 1) instanța, ce a dat hotărîrea, nu era formată conform legii.
- 2) au luat parte la hotărîre persoane recuzate sau excluse.
- 3) o parte n'a fost reprezentată după lege (§ 297).
- 4) un act pe care s'a bazat sentința a fost fals sau falsificat.
- 5) martorul sau expertul au depus fals.
- 6) sentința s'a obținut prin dol și amenințări.
- 7) o parte găsește un document, care ar putea să schimbe sentința (§ 298).

VII) *Plata pensiei, rentei, etc.* Plata se face prin poștă de institutul de asigurare, după indicațiile consiliului de rente (§ 313). § 314—319 se ocupă cu lichidarea socotelilor dintre poștă și Institutul de asigurare. § 320—363 se ocupă cu diverse dispoziții asupra aplicării legii, asupra socotirii lunii și anului, asupra gratuității formalităților (§ 337) și asupra diverselor pedepse, așa: patronul e pedepsit: cu o amendă până la 500 mărci, dacă nu face însemnările, ce i se cer în documentele primite dela Institutul de asigurare, sau dacă le face false cu știință (§ 339); pană la 300 mărci, dacă nu a plătit la timp cotizațiile sau dacă nu a întrebuințat bine mărcile (§ 340), sau dacă a oprit funcționarilor mai mult, sau dacă a oprit cartea asiguratului fără drept (§ 341); se pedepsește cu închisoare patronul care a întrebuințat cotizațiile reținute din salarii pentru alte scopuri decît pentru asigurări. Pe lângă închisoare se poate pedepsi și cu amendă până la 300 mărci, precum și pierderea drepturilor politice. (§ 342).

Dacă un reprezentant al patronului a comis o faptă contra legii, se pedepsește el; patronul scapă de răspundere dacă el n'a avut cunoștință de faptă și dacă la alegerea personalului a depus grija obișnuită în comerț (§ 334). Cine face în cartea asiguratului observații, falșuri sau indicații cu intenție ca să atragă atenția celorlalți patroni asupra asiguratului e pedepsit cu amendă până la 2000 mărci sau cu închisoare până la 6 luni (§ 348).

VIII. *Dispoziții finale și tranzitorii.* În ultimul capitol legea se ocupă de actualele case și societăți de asigurare care sînt lăsate a funcționa înainte dacă, în ce privește cotizațiile și pensiile, îndeplinesc condițiunile legii, cu obligație însă să se reasigure la Institutul de asigurare sau să depue garanții suficiente. Reasigurarea e cerută pentru casele de asigurare particulare, iar garanția pentru societățile de asigurare.

Pentru a se vedea mai repede efectele legii s'a prevăzut un timp

mai scurt pentru dreptul la pensie pentru cazurile de invaliditate și moarte ce vor surveni în primii 10 ani dela aplicarea legii.

Legea va intra în vigoare probabil la 1 Ianuarie 1913.

*

Subt prevederile acestei legi cad 1.836.236 persoane (1.453.547 bărbați și 382.689 femei). Numărul ar fi fost și mai mare dacă legea nu fixa ca limită superioară de salarii 5000 lei anual. S'a fixat această limită, de oarece legiuitorul și-a zis că cei ce au 5000 lei venit au și posibilitatea materială și spiritul de prevedere ca să contracteze asigurări în condițiuni poate mai avantajoase la diversele societăți de asigurare.

Din contra nu s'a prevăzut o limită inferioară de salarii ca în Austria (660 cor.) pe de-o parte pentru că numărul celor ce au mai puțin de 500—600 mărci în Germania e relativ destul de mare (2.º % bărbați și 2.º % femei), iar pe de altă parte, prevăzându-se o limită de salariu, s'ar fi amânat intrarea în asigurare, ceea ce produce o scurtare a duratei asigurării și deci și o micșorare a pensiei, căci pentru asigurare primele cotizații, oricât de mici ar fi, au o importanță mult mai mare ca cele plătite în anii din urmă.

Cu ocazia discuțiunii legii s'a cerut chiar să se mărească cercul asiguraților prin permiterea unor anumite persoane ca să se asigure la Institutul de asigurare fără însă a le obliga la aceasta; așa se cerea asigurarea facultativă a: 1) agenților comerciali, experților-contabili, contabililor ambulanți, 2) a învățătorilor ce nu sînt angajați pe un timp-oarecare, 3) a scriitorilor, pianistilor, artiștilor, dacă aceste persoane n'au trecut vîrsta de 40 ani.

Parlamentul însă nu a primit această modificare, de oarece se temea de următoarea fraudă, de altfel legală. Cei fără copii s'ar fi asigurat numai la societățile de asigurare unde puteau avea condiții mai avantajoase neavînd copii, iar la Institutul de asigurare s'ar fi asigurat numai cei cu copii mulți,—ceia ce ar fi însemnat o înmulțire a riscurilor în dauna celorlalți asigurați.

Din partea funcționarilor s'a cerut scurtarea timpului, pentru a avea dreptul la pensie, precum și mărirea pensiei și întinderea dreptului de rentat și la ascendenți. Deocamdată parlamentul nu a putut satisface aceste cereri; după cum se vede însă din lege (§ 175) parlamentul a dat dreptul institutului de asigurare să reducă cotizațiile sau să mărească pensia dacă bilanțul va da un rezultat pozitiv. De altfel cea mai mare parte din funcționari (peste 60%) sînt asigurați și la Institutul pentru asigurarea lucrătorilor, unde asiguratul are mai curînd drept la pensie și unde orice asigurat poate să-și mențină drepturile cîștigate chiar dacă

ese de subț această lege, plățind o mică taxă anuală, așa că în caz de invaliditate are dreptul la două pensii.

*

Chestiunea asigurării funcționarilor particulari ar trebui studiată și la noi, mai ales la noi, unde obiceiul de a se asigura e așa de puțin răspândit și unde întreprinderi sau societăți de funcționari sau case de asigurare sînt așa de puține. Asigurîndu-se funcționarilor particulari și copiilor lor o pensie de către stat, se va mai micșora poate curentul tinerilor către funcțiunile publice, făcîndu-se prin aceasta și o operă social-economică.

V. M. Ioachim

Scrisori din Ardeal

Viața culturală a Ardealului a fost în timpul din urmă destul de bogată în evenimente.

Voiu înșira câteva dintre cele mai însemnate.

Ceia ce optimiștii considerau cu neputință de realizat, e acum cași fapt împlinit. *Episcopia greco-catolică maghiară* pentru un număr de aproape 70,000 de Români și tot cam atâția Ruteni, a fost aprobată de Papa dela Roma. Stăruințele de ordin politic ale guvernului ungar pe lângă Papa, au fost mai puternice decît motivele de ordin religios și uman ale episcopatului gr.-cat. român. Noua episcopie e pe cale de a fi împlinită: Românii și Rutenii din eparhia de Hajdidorog vor asculta de aici încolo liturgia în limba veche grecească, din care probabil că vor înțelege mai mult decît din cea românească, iar predica în cea ungurească.

Iată una din cele mai înfiorătoare orgii ale politicii: siluirea conștiinții religioase și intrarea considerațiilor de ordin lumesc meschin în sanctuarul credinții.

Cum că acest lucru, făcut din slăbiciunea Papei și din șovinismul Ungurilor, e de ordin pur politic, se poate vedea și din împrejurarea că, guvernul unguresc a luat asupra sa toate sarcinile materiale împreunate cu organizarea și susținerea noii episcopii. Astfel: guvernul îl va plăti pe episcop dimpreună cu întreg consistorul său și guvernul va ridica și un seminar pe seama viitoarei preoții, pe care o va susține în seminar pe speșele statului. Cîtă vreme deci guvernul nu dă nici un filer pentru ridicarea seminarilor românești existente, care ar avea mare trebuință de ajutor, pentru un seminar nou, de care nu e nici o trebuință, guvernul se angajează să dea totul !...

Intrebarea e acum: ce e de făcut în fața situației create prin noua episcopie ?

S'a zis că Românii din parohiile supuse prin silă episcopiei de maghiarizare, să treacă la religiunea ortodoxă, pe care o profesază majoritatea poporului și care garantează naționalitatea română. Oricît s'ar căuta o altă soluție decît această, e greu de găsit. Dacă e vorba ca a-

cești Romîni să fie salvați ca *Romîni*, vor trebui să se facă ortodoxi. Dacă superioritatea de astăzi a bisericii unite va ținea mai mult ca ei să rămîie catolici, indiferent de naționalitate, ei vor fi lăsați să se supună. De atîtea ori au fost doar salvate, mai presus de orice, interesele catolicismului prin formula : *laudabiliter se subiecit!* Situația e, ce e drept, foarte grea, coliziunea de datorii e evidentă, rămîne însă ca din două rele să se aleagă cel mai mic. Fi-vor cei chemați—la culmea chemării lor ? Până acum nu se poate proroci nimic.

*

Încă nu s'a încheiat epoca de zbuciumări în care au fost țirite școlile noastre primare de cătră ex-ministrul Apponyi și o nouă epocă de distrugeră se apropie. Dupăce la 1907 s'au ridicat salariile învățătorilor primari dela 600 cor. la 1000 cor. anual și gradațiile dela 500 la 1000 cor., prin care s'a produs o zguduire extraordinară care s'a terminat cu închiderea mai multor sute de școli romînești, acum vine guvernul să urce din nou *salariile învățătorilor*. Dupăce mai avem și azi cîteva sute de școli care n'au putut ridica satarul nici la suma fixată de legea lui Apponyi, acum ne aflăm din nou în fața unei urcări, și anume până la suma de 1.200 cor. salar fundamental și 1.200 cor. gradații, în total deci până la 2400 cor. după 35 de ani de serviciu.

Nu e chestiunea că învățătorii vor ajunge prin aceasta la o leafă prea mare, căci în scumpetea de astăzi, nici această leafă nu e mare, și nu e chestiunea nici că în chipul acesta învățătorii ajung să fie mai plătiți decît cei mai mulți preoți, ci chestiunea e că prin astfel de măsuri se fac adevărate salturi mortale. Progresul unei instituții nu poate suporta astfel de salturi care nu stau în legătură nici cu dezvoltarea istorică a instituției și nici cu referințele materiale ale poporului. Poporul nostru e un popor sărac și deșteptat la viața culturală abia de cîteva decenii. Învățătorimea lui nu poate fi pusă deodată în niște condiții prea moderne, căci prin aceasta ea se desparte de popor. Rădăcinile învățătorimii trebuie să fie subț toate raporturile în popor, altfel ea ajunge ceva ireal, în contradicție cu starea și cu aspirațiile acestuia.

Acum, unde va duce votarea noiei legi de salariare ? Fără îndoială că, dupăce dela 1907 am pierdut peste 500 școli romînești, acum se vor mai închide încă pe atîtea, pentrucă, fără ajutorul statului, peste 90% din școlile noastre nu le putem susține, iar statul are interesul să *nu* ne dea ajutorul necesar, ci, acolo unde sîntem slabi, să ne lese să pierim și să întemeeze el școli ungurești. Cum pe noi nu ne ajută nimeni și cum noi sîntem prea săraci pentru a ne putea susține singuri, noua lege în fața căreia stăm, înseamnă o lovitură și mai cumplită decît toate cîte ni s'au dat până acum pe teren școlar și cultural.

E un moment dintre cele mai revoltătoare să vezi cum, din pricina sărăciei se închid, rînd pe rînd, modestele lăcașuri de lumină de pe

la sate într'un secol atât de înaintat ca al nostru și la un popor așa de mare și așa de bogat cum sîntem noi. Atîtea averi romînești se risipesc pe nimicuri, în vreme ce Ardelenii, care *au dreptul* să susție școli romînești, mor culturalicește din cauza sărăciei! Dintre zeci și sute de mii de oameni cu averi fabuloase—un singur Stroescu,—care rămîne fără imitatori!

În chipul acesta nu va mai avea dreptul să se mire România, cînd, peste cîtăva vreme, 20—30 de ani, la noi cîmpul cel întins și plin de roade și de flori pînă mai ieri-alaltăeri, va fi plin cu pămîdă. De unde să mai crească grîu curat și flori frumoase, cînd se seamănă numai neghină?

*

În ziaristica noastră s'a semnalat trista stare de lucruri din *nordul Ardealului*, unde majoritatea învățătorilor romîni e pătrunsă de un duh cu totul nesănătos. Cei mai mulți învățători din comitatul Sălagiului vorbesc mai mult ungurește, au legături tot mai laxe cu biserica romînească și cu cultura romînească, în schimb se apropie tot mai tare de o mentalitate străină. În școală ei împărtășesc copiilor cunoștințe mai mult mecanice și mai mult în limba maghiară, deși legea nu o cere aceasta. Chiar și învățătorii cei mai buni sînt de o slugărnicie revoltătoare față de Unguri, încît îți înspră o îngrijorare ca niciodată pînă acum.

Nordul Ardealului a fost odinioară cuibul vitejiei și al culturii romînești. Azi el e cuibul lașității și al întunericului celui mai trist.

O îndreptare a lucrurilor se așteaptă dela noul episcop de Gherla, P. S. Dr. Vasile Hossu.

*

Ca un moment îmbucurător trebuie remarcat *internatul* de pe lingă școlile noastre medii *din Brașov*, care se deschide la 1 Sept. a. c. Necesitatea unei astfel de instituțiuni s'a simțit totdeauna în Brașov, dela înființarea gimnaziului de acolo încoace (1850), cu toate acestea ea nu s'a putut ridica pînă acum. Cea ce e de regretat e și de astădată, că internatul nu va putea veni în ajutorul elevilor săraci, ci el e destinat mai mult elevilor cu dare de mină de acasă. Taxa cea mare de 700 cor. anual va împiedeca pe cei mai mulți să între în acest cămin, unde ar găsi o îngrijire și o creștere potrivită.

Internatul ca zidire și ca confort, corespunde tuturor exigențelor moderne, atât igienice cit și pedagogice, păcat însă că nu corespunde tot atât de mult și cu starea materială a majorității părinților care își dau copiii la școală. Căci la noi majoritatea elevilor de liceu o dă sărăcimea; țărani și preoții nefiind în măsură de a putea cheltui cu un copil peste 1000 cor. pe an.

*

Imbucurător e și interesul care s'a manifestat față de tinerimea noastră universitară din Budapesta cu prilejul jubileului de 50 de ani al societății studențești de acolo „Petru Maior“. Mai mulți fruntași au luat inițiativa pentru ridicarea unui „Cămin studențesc“ și au strâns și o sumă frumoasă de bani în acest scop. Mare senzație a produs darul de 12.000 cor. al mecenatului Vasile Stroescu.

Lipsa unui cămin studențesc se simte foarte mult în ambele noastre centre universitare. Mai simțită e ea însă în Budapesta, unde valorile vieții de oraș mare și străin înghite atâtea energii pe care nu le canalizează nimeni. Ar fi de dorit ca reprezentanța Fundațiunii Gozdsu să ia și ea în studii chestiunea aceasta mare și să contribuie la rezolvirea ei în mod efectiv. Căci nu e vorba despre mai puțin decât despre educația științifică și națională a clasei noastre conducătoare. Și aceasta e mult la un popor care n'are o pătură de latifundiar, ci numai una de intelectuali. Educația acesteia e una din problemele care trebuie să inspire cea mai mare grijă.

Interesul cel mare pe care-l manifestă față de noi d. Vasile Stroescu, a făcut ca în timpul din urmă să ajungă la suprafața vieții noastre publice încă o chestiune mare, de ordin economic, și anume chestiunea *cooperativelor satești*. D. Stroescu a pus la dispoziția comitetului „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“ o sumă mai mare de bani în scopul de a studia această chestiune și de a iniția apoi cooperative satești pretutindenea, unde li se simte necesitatea. Comitetul Asociațiunii a și luat chestiunea în studiu și a hotărât ca deocamdată să înceapă o propagandă vie mai întâiu pentru a face cunoscute în pături largi *ideile* cooperative. După o astfel de propagandă în scris și cu graiu viu se speră o trezire a interesului pentru cooperative în toate păturile poporului.

Ideia cooperativelor e o idee mintuitoare pentru întreg poporul nostru. În cele mai multe părți ale țării, Românul nostru e exploatat pe teren economic, industrial și comercial de străini, și în special de Evrei. Numărul Evreilor exploatare stă în raport direct cu lipsa de cultură a poporului nostru. Prin cooperative, încetul cu încetul, se va ajunge la o emancipare economică și, pe baza ei, și la o emancipare culturală.

Până acum sintem abia la începutul lucrurilor de acest soi. Munca sistematică va urma de acum încolo.

*

La începutul lui Iulie s'au întrunit în Sibiu *secțiunile științifico-literare ale Asociațiunii* în ședința lor anuală. S'a hotărît editarea unui dicționar portativ al cuvintelor mai puțin cunoscute din scriitorii mai noi; scoaterea într'o nouă ediție a dicționarului de localități române din Ungaria; strângerea legăturilor între „Asociațiune” și între învățătorimea noastră în scopul unei înnălțări a nivelului cultural al acesteia;—propaganda pentru ideile cooperativelor sătești; reorganizarea revistei „Transilvania” și alte lucruri mai mărunte.

Secțiunile acestea, înființate la 1900, au discutat până acum o serie întreagă de chestiuni, de îndeplinit însă au îndeplinit mai puține. După atâtea planuri urmează acum ca să se și lucreze și, prin atragerea unui număr mai mare de membri corespondenți, se și speră că, de aici încolo se va lucra cu mai multă intensitate.

*

„Sezonul mort” din România, la noi a fost în anul acesta mai viu decît oricînd pînă acum. De unde de vr'o cîțiva ani încoace aveam în fiecare vară cîte un turneu artistic, în anul acesta avem de înregistrat deodată mai multe turneuri. Cel mai senzațional dintre ele e *turneul de aviațiune* al inginerului *Vlaicu*, care, după ce s'a afirmat neașteptat de bine în concursul de aviațiune dela Viena și dela Aspern și după ce a cutreerat Bucovina, s'a întors „acasă”, în Ardeal, unde a zburat în mai multe orașe cu o siguranță și cu o eleganță admirabilă. Nu numai Romîni s'au bucurat de acest succes mare al tînărului aviator, ci și străinii, Nemții și Ungurii. Întreaga presă, romînă și străină, a scris în cele mai de laudă cuvinte despre *Vlaicu*. Bucuria noastră a fost atît de mare, încît, cu toată sărăcia, ne-am gîndit să-i oferim noi lui *Vlaicu* puțînța de a se manifesta și mai grandios cu ajutorul unui aeroplan mai mare, cu care să se poată urca la înălțimi mai considerabile. În scopul acesta fruntașii romîni din Arad au lansat un apel pentru strângerea unei sume de 30.000 cor., cu care *Vlaicu* să-și construiască un al treilea aparat, de proporții mai mari. Apelul a fost primit cu multă căldură și în cîteva zile s'a strîns mai multe mii de coroane și e speranța ca Ardealul, cu toată sărăcia lui și cu toate trebuințele lui culturale cele multe, să strîngă întreaga sumă necesară. Niciodată n'a făcut Ardealul romînesc cuiva vr'un dar asemenea aceluia pe care îl face acum lui *Vlaicu*!

Celelalte două turneuri sînt artistice. Deoparte un turneu teatral condus de directorul artistic al societății noastre teatrale, d. A. P. Bănuțiu, cu concursul d-șoarei Mărioara Dima, fiica maestrului Dima dela Brașov, și cu al d-șoarei Popa-Radu,—de altă parte un turneu de cîntăreți, constătător din absolvenții conservatorului din Viena: Ionel Crișan, Șt. Marcuș și d-șoara T. Barbu. Aceste turnee au răspîndit pretu-

tindeni un gust estetic mai pronunțat și au trezit dragostea pentru cultura națională, cea ce e un mare lucru, mai ales în vremuri de acestea grele, cind năzuințele pe alte terene ne sînt tot mai zădărnice.

Regrete unanime a stîrnit hotărîrea soților Birsan dela Teatrul Național din București, de a nu mai cutreera Ardealul în turnee artistice, cum făceau de vr'o șease ani încoace. D. și d-na Birsan au mari merite pentru trezirea gustului artistic la noi. În cite inimi n'a incolțit dragostea pentru arta și literatura romînească numai în urma teatrului d-lor!? Acuma cînd d-lor se retrag, spre cea mai mare pă-rere de rău a tuturor, aibă conștiința împăcată, că și-au făcut datoria în chipul cel mai strălucit, în împrejurările noastre.

*

Trebuie să mai amintesc, de încheere, că în sărbătorile Rusaliilor a fost comemorat în mai multe orașe ale noastre istoriograful și ziaristul *Gheorghe Barițiu*, cu prilejul împlinirii unui secol dela nașterea lui. La Sibiu a ținut poetul Goga o conferință despre el; în alte locuri serbările au fost cu mai mult alaiu. În toamna aceasta se va dezveli în Sibiu și bustul lui Barițiu, ridicat prin subscripție publică, sub îngrijirea „Asociațiunii”. Cu acest prilej se vor organiza serbări în stil mai mare.

A fost un gînd bun ca, paralel cu comemorarea lui Barițiu, să se facă propagandă și pentru *Fondul ziaristilor romîni*. Propaganda s'a făcut și se face prin conferințe, care se țin prin diferite orașe și cu ajutorul cărora s'au strîns și pînă acum frumoase sume de bani.

G. Oprean

MISCELLANEA

O discuție, în Anglia, asupra Academiei Franceze

Anglia n'a avut niciodată o instituție asemănătoare Academiei Franceze, care implică în sine contrazicerea directă a spiritului de libertate în domeniul conștiinței, și proclamarea autorității fără răspundere în fața opiniei publice,—ambele atât de nepotrivite cu însușirile vechi ale poporului englez. Anul acesta, cu prilejul publicării unei „Istории a Academiei Franceze“ de *D. MacLaren Robertson*, și a tipării unei noi ediții engleze a scrierilor lui *Balzac*,—cel mai răspândit romancier francez în Anglia,—s'a încins o interesantă discuție în presa engleză asupra rostului istoric al Academiei Franceze. Vom sistematiza pe scurt această discuție agresivă față de Academia Franceză:

1). Academia Franceză trebuie condamnată dacă e privită ca o instituție pentru a ilustra literatură, căci ce instituție cu o asemenea destinație i-ar fi refuzat intrarea lui *Diderot* și *Descartes*, *Bayle* și *Pascal*, *Le Sage* și *Abatele Prévost*, *Beaumarchais* și *André Chénier*, *Balzac* și *Flaubert* și mulți alții, asupra faimei cărora Academia Franceză a pus încă un accent prin refuzul ei.

2). Academia Franceză nu trebuie considerată ca o instituție care poate controla mersul literaturii franceze. Premiile, de obicei acordate lucrărilor mediocre, nu-s un mijloc pentru a asigura puritatea stilului. Cei ce intră în Academie nu practică un stil special înainte de a fi aleși, nici nu și-l schimbă pentru că sînt aleși. Literatura se schimbă numai prin ea și prin artiștii ei; ea nu poate progresa, nici degenera, prin formalitățile unei mari instituții. Nimic, afară de geniu, nu o poate ajuta; nimic, afară de nesocotință, nu o poate compromite. Și Academia, care-i tot atât de departe de nebunie cași de geniu, nu face decît să-și îndeplinească rolul de Maistru de Ceremonii.

3). Academia Franceză nu poate avea rolul de a păstra puritatea limbii franceze. Niciodată n'a existat o dovadă mai luminoasă a pretențiilor vanității omenеști decît hotărîrile fantastice ale Dicționarului Academiei Franceze. Cel mai bun dicționar din lume nu poate da unui literat vocabularul său. Ambiția faimosului Dicționar era absurdă dela început: ea era de a condamna unele cuvinte,—adică cel mai bun mijloc de a sărăci limba,—prin votul a patruzeci oameni din Palatul Mazarin.

Dar o limbă literară nu se face de lexicografi; și Balzac, care n-a fost primit de Academia Franceză, a contribuit mult mai mult la făcerea limbii franceze decât cele două ediții timide ale Dicționarului Academiei.

4). Academia Franceză trebuie considerată ca cel mai select club din Europa,—interesant în deosebi prin cei pe care îi respinge, căci al patruzeci și unulea fotel a fost totdeauna bine ocupat. Numărul membrilor din acest club fiind limitat la patruzeci, alegerea membrilor este deosebit de discretă. Noul ales trebuie să aibă o tinctură literară, dar de obicei nu cere și altceva: *Bene vestitus, mediocriter doctus*, îi poate servi ca motto istoric. Membrii acestui club sînt oameni de lume, și de aceea nu sînt totdeauna bine dispuși față de oamenii de geniu. Alegerea la Academia Franceză e nesigură, căci Academia e divizată în partide, și înțelegerea între partide implică compromisuri, iar compromisul dă preferință siguranței înaintea geniului.

5). Academia Franceză trebuie judecată din punct de vedere al unui club, a cărui funcțiune e să prezinte publicului literatura. Ea să intre oamenii de litere și societate. Indatoririle ei sînt numai sociale; e o naivitate de a vorbi despre puterea ei de a controla literatura franceză. În afară de a fi un corp de minunați mijlocitori decorativi, Academia Franceză are prea puțină, sau deloc, influență asupra prozei și poeziei franceze. Academia Franceză supraviețuiește ca un excelent club, în afară de mersul literaturii. Ea a desfășurat și desfășură o admirabilă activitate, dar nu în cîmpul în care o caută admiratorii ei. Înflorirea ei sub cupola e o pioasă speranță a tuturor Englezilor, dar nimeni nu se poate aștepta ca a o astfel de instituție să înflorească în Londra. Anglia n-a avut un Richelieu ca să-i impună dreptele legi ale unui tiran, și spiritul englez nu le-ar fi primit dacă i-ar fi fost impuse. Englezii sînt admirație pentru instituția autocratului Richelieu, dar sînt și plăcere la gîndul că literatura engleză, cu toate neajunsurile ei, e încă neîmpiedecată de prohibițiile și patronajul unei Academii.

E interesant de știut că, în acest sens a fost dusă discuția mai cu seamă de „*Pall Mall Gazette*”, cea mai bună și mai cu autoritate gazetă engleză cu caracter literar, de nuanță politică conservatoare.

Dela redacție

În editura revistei noastre a apărut:

Aspecte din civilizația engleză, de I. Botez. În partea întâia a volumului se studiază instituțiile engleze, insistîndu-se asupra caracteristicilor lor față de instituțiile similare de pe Continent. În partea a doua se analizează limba, literatura și relațiile literare ale poporului englez cu Continentul, și se caută a se fixa trăsăturile originale ale literaturii engleze în legătură cu însușirile naționale ale poporului.

Intregul studiu e împărțit în nouă capitole. Volumul are 350 pagini în 8°.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Volbură Poiană. „Spre viață“. Poezii, cu o prefață de N. Iorga. Edit. „Tipografia Românească“, București.

După cât se pare din prefața d-lui N. Iorga, Volbură-Poiană, este un poet foarte tânăr și fără plete... Aceasta în ceea ce privește fizicul. Cât despre moral, tot din prefața d-lui Iorga, pot informa pe cetitor că tânărul poet este un suflet bun, blind, vibrant de pasiune pentru lucrurile vrednice de admirat... Iar dacă cetitorul are curiozitatea să mai știe după aceste informații și cum sînt poeziile d-lui Volbură Poiană—voiu recurge tot la prefața d-lui Iorga. A scris, serie și va scri neîncetat despre „cîmp și pădure, despre cer și ape, despre iubire și speranță, despre țară și neam“, „după dătina veche a celor vechi și glorioși ai poeziei românești.“

Eu una trebuie să măturisesc cetitorilor că mai departe de prefață n'am trecut, fiind în mare și grea cumpănă. Judece oricine: ori cită încredere ași avea în părerile d-lui N. Iorga, printre ai cărui vechi și statornici admiratori mă prenumăr, s'ar fi putut să am asupra tânărului său cîntăreț propria și umila mea părere. Și atunci ori ași fi spus-o și ași fi fost „un măgar critic ce asvirle o pereche de copite“, ori ași fi tăcut și treceam „în cealaltă turmă care paște, nepăsătoare, etc.“ Din această dilemă nu puteam eși...

Și așa s'a întimplat de m'am mărgi-

nit numai să spun cetitorilor ce zice d. Iorga și, gîndindu-mă la Tristan Bernard, am oftat cu obidă blestemîndu-mi soarta care m'a osîndit să fiu recenzentă la *Viața Românească* în asemenea vremuri grele pentru cine vrea și trebuie să-și spue sincer și fără părtinire cuvîntul său în literatură.

I. S.

Octav Minar. *Caragiale* (Omul și opera). Biblioteca Iașilor No. 7.

Am luat în mînă această broșurică numai împins de curiozitatea de a vedea ce hrană intelectuală se hărăzește multimei doritoare de lumină de către iubitorii ei. Căci înfățișarea modestă, prețul mai mult decît mic al acestei broșuri, până și ilustrațiile—era să zic pozele—împrăștiate în text, și pe care, de bună seamă, editorul le anunță ca ceva mai atrăgător,—toate aceste mă făceau să cred că pentru publicul mare, nerăbdător de a se cultiva, și-a sacrificat autorul liniștea sufletească și multe nopți, ca să poată ceti multime de studii și amintiri asupra lui Caragiale, a căror listă se îngrijește să ne-o dea la sfîrșitul operii. După cetire însă n'ași mai putea preciza, îndeajuns, ce a urmărit autorul, care dovedește că din bibliografia dela sfîrșit a cetit mai mult jurnalele. Avem o povestire, fără nici un relief, în fraze care vor să fie teribile, dar care amintesc prea mult jurnalul și mai ales te

fac să te gîndești cu melancolie la „Sintaxa limbii romîne“ și la manualul de „Stil și compozițiuni“ al d-lui I. Suchianu (ed. I-a).

Autorul studiului de față, cunoscînd adînc pe Taine, începe—vrînd să ne facă cunoscut pe *omul* Caragiale—cu rasa: vreau să zic, povestește viața tatălui și a celor doi moși ai lui Caragiale, care s'au distins pe scenă; trece apoi la mediu, pe care-l găsește mizerabil, polemizînd foarte belicios cu moravurile noastre orientale, care cer numai decît diplome, cu Junimiștii, în special cu numiții „Maorescu și I. Negruzzi“, și nu uită nici pe membrii Academiei, care și-au cîștigat nemurierea prin „mediocritate și tupeu“. Cit privește al treilea factor hotărîtor—momentul,—acesta e tratat mai sumar, probabil ca avînd o mai mică însemnătate în cazul de față.

După ce a... dat gata *omul*, d. O. M. trece la *operă*. Aici e sumar de tot, dar în schimb mai categoric și mai lapidar în expresii. Caragiale „a creat tipuri nouă și eterne din o lume veche și banală“ (pg. 4), pe cînd „fantezia îi servia să îmblînzească crudul adevăr al realității“ (ibid.). Același Caragiale „a copiat după originalele naturii“; să nu cumva însă să credeți că a copia e același lucru cu a fotografia. Doar tot așa au făcut și Maupassant, Shakespeare, Molière, etc.; ca să vă feriți de această greșală cetiți pg. 53 și urm. Caragiale. în sfîrșit—urmează concluzia—numai dacă-l cetești însă cu atenție, „îți face impresia unui unchiuș sfîtos dela oraș, care a văzut și pătît multe, dar, neavînd încotro, își răcorește năduful, flecărînd ironic pe socoteala trecutului, mulțumit că urmașii rizînd se vor îndrepta“ (60).—Cer seuzze autorului dacă nu i-am putut respecta ortografia și punctuația.

Și tare trebuie să se fi zorit cu scri-sul acestei opere; căci altfel ar fi căuțat să afle, cu folos pentru sine,

ce putea să însemne porecla *acez* curioasă de „Moș Virgulă“, dată lui Caragiale, și s'ar fi uitat și prin dicționarul limbii romîne, care, oricum s'ar găsi în prezent, nu l-ar fi lăsat să scrie despre „maistrul“ Caragiale că era „îndatoritor pînă la *servilism*“, și altele.

Nu crede d. M. că ar fi mai bine să lase dracului literatura, care n'a pripocsit nici chiar pe Caragiale și să caute alte ocupații, între altele chiar căpătarea unei diplome, fără care, în moravurile acestea orientale dela noi, nu prea poți trăi ?

I. I.

* * *

C. D. Dimitriu. *Pentru reforma electorală*. București, Imprimeriile „Independența“, 1912. Fără indicație de preț.

Lucrarea aceasta cuprinde două părți: cercetări asupra dezvoltării regimului nostru electoral și critica actualului regim electoral.

În prima parte autorul dă un scurt istoric al tuturor fazelor prin care viața politică a țărilor noastre a trecut dela începutul veacului al XIX și pînă astăzi, analizînd momentele mai însemnate care au adus modificări în sistemul electoral și în modul de alcătuire a adunărilor deliberative, iar în a doua parte ne prezintă cîteva din cele mai însemnate învînuri ce se aduc actualului regim electoral, și se ocupă de modificările propuse pentru îndreptarea stării de lucruri de azi.

Dela cea dintăiu adunare deliberativă, Divanul domnesc al veacurilor trecute, care nici nu era o adunare electivă și nici nu avea atribuții bine hotărîte, și pînă la organizarea de astăzi a puterii legislative, atît modul de alcătuire, cît și sistemul de alegere a reprezentanței țării a trecut prin multe faze. Regulamentul organic, care pentru prima oară prevede dispoziții precise privitoare la condițiile cerute pentru a fi alegător sau alos; firmanul turcesc

din 1857 pentru convocarea Divanurilor ad-hoc, care „înseamnă prima noastră îndrumare electorală mai largă”, întrucât pentru prima oară adună la un loc pe toți boerii de orice rang și tot pentru prima oară chiamă la alegere și pe țărani; legea electorală a Convențiunii din 1858, care asigură secretul votului și imunitatea parlamentară; statutul lui Cuza din 1864, caracterizat prin lărgirea colegiilor electorale și unificarea lor (colegiul orașelor și colegiul dela țară); constituanta din 1866 și cea din 1884, care au înfăptuit alcătuirea politică sub care trăim și astăzi,—iată cele mai principale momente din istoria regimului nostru electoral.

În ceea ce privește sistemul electoral de astăzi, autorul arată că el păcătuiește din mai multe puncte de vedere. În primul rând nu îngăduie colegiului al III-a să trimeată reprezentanți cu adevărat ai săi; apoi restrânge foarte mult dreptul de vot, cînd, de pildă, la o populație de 253.042 locuitori ai județului Dimbovița, în care sînt 51.963 cetățeni majori, dă dreptul de a lua parte la alegerile pentru senat la 696 alegători, iar pentru Cameră la 2.767 alegători, lăsînd în afară de participarea la viața politică aproape 50.000 de cetățeni majori. Afară de aceasta, actualul regim electoral pune pe doctori, magistrați, profesori, avocați, etc. care locuiesc la țară, să voteze indirect dacă nu au un venit funciar dela 300 lei în sus; iar pe un mare capitalist ori mare industriaș nu-l lasă să voteze la Cameră în același colegiu cu proprietarul unui colț de pămînt de 30 de hectare,—punînd astfel toată greutatea pe proprietatea funciară. Pe de altă parte prin alegerea bazată pe sistemul majoritar, aleșii reprezintă adesea o minoritate destul de restrînsă: astfel la colegiul I de Cameră din Ilfov, din 2.516 alegători au votat numai 1.797,

iar candidații reușiți au avut 892 voturi; deci acești 892 votanți au trimis deputați în numele a 2.516 alegători. Acest sistem al colegiilor restrînse a făcut ca pe de-o parte alesul să fie la discreția administrației înainte de alegeri, iar după ce a fost ales să influențeze și să tulbure libera activitate a acestei administrații, iar pe de alta a transformat pe alegător într'un solicitator mereu cultivat în vederea alegerilor și mereu părăsit și înșelat în făgăduelile ce i s'au făcut,—de îndată ce alegerile s'au terminat.

După ce mai atinge și alte rele ale regimului electoral de azi, autorul examinează diferitele măsuri de îndreptare ce se propun, și se declară partizan al colegiului unic (compus din toți cetățenii romini cu știință de carte) cu reprezentarea proporțională, ca singura soluție care răspunde necesităților momentului.

Cartea mai cuprinde și un bogat material de anexe, în care sînt date părțile relative la regimul electoral din diferitele legi, regulamente, decrete, proclamații, etc., pe care autorul le-a citat în cursul expunerii sale, cum și instrucțiuni pentru adunarea datelor statistice privitoare la regimul nostru electoral.

*

N. Chicireanu. *Politica noastră economică*. Brăila, Tipografia „Minerva”, 1912. Prețul 60 bani.

Un profesor secundar, un muncitor tăcut și modest pe care moartea l-a smulț cu mult prea timpuriu din sinul familiei și al societății, ne-a dat, cu cîtva timp înainte de trecerea sa din viață, acest studiu rezumativ al activității pe care cele două mari partide de guvernămînt au desfășurat-o în mișcarea economică a țării noastre.

După cum singur ne spune în una din primele pagini ale cărții sale, autorul a fost dureros impresionat de violențele și calomniile ce s'au deslăntuit

în contra preconizatorilor unei anumite directive, bazată pe încrederea în vitalitatea și destoinicia neamului, în viața economică a țării noastre, și a simțit trebuința sufletească să contribuie cu cunoștințele sale la restabilirea adevărului, așa cum el ar fi trebuit să reiasă din examinarea obiectivă a faptelor și împrejurărilor.

Potrivit dar acestei ținte, autorul a trecut în revistă toate manifestările, atitudinile și legile ori instituțiile celor două partide, căutând să scoată în relief tendințele sociale cărora le-au corespuns și concepțiile economice pe care le vădese.

Deși cartea are întru cîtva caracterul de polemică de partid, deși tonul și energia expresiilor întrebuintate pe alocurea o îndepărtează de obiectivitate și de stăpînirea de sine pe care sîntem obișnuiți s'o căutăm într'un studiu curat științific,—totuși lucrarea lui Chicireanu merită să reție atenția, prin suflul sincer de democratism ce respiră, și e binevenită pentru acei care nu au avut la îndămină lucrările mai mari, cărțile d-lui Radu Rosetti, anuarele Băncilor Populare, statisticele Ministerelor, dările de samă ale instituțiilor financiare, etc., de care autorul s'a folosit în rezumatul său.

Cu aceste rezerve și cu părere de rău că autorul nu și-a putut stăpîni mîhnirea pe care anumite proceduri și atitudini i-au provocat-o, ci s'a lăsat a fi influențat în expunerea sa de o legitimă indignare de care adese a fost cuprins,—socotim folositoare lucrarea defunctului profesor pentru datele pe care cu răbdare și cu sîrguință le-a adunat și le-a pus la îndămina tuturor, într'o carte, pe care efitinătatea și forma ei ușoară o fac accesibilă oricui.

M. C.

^{**}
D. Pușchilă. *Observațiuni cu privire la Terminologia geografică populară și la Toponimie*, în Anuar de

Geografie și Antropo-geografie, II, București, Socec, 1911, p. 157—175.

În acest interesant articol D-n P. studiază cîteva elemente ale terminologiei geografice la Romîni, încearcă o etimologie pentru *Dunărea* și dă o listă de numele vînturilor la Romîni.

D-n P. începe prin a arăta că pentru *poalele muntelui* se spunea altădată *picior*, citînd cunoscutele versuri: pe-un *picior* de plaiu, pe-o gură de raiu..., așa cum se spune și în franc. *le pied de la montagne*. Acest fapt îl face pe autor să creadă că acelaș înțeles îl va fi avut și lat. *pes pedis*, care, cu înțeles puțin schimbat, s-ar fi păstrînd în *în piezi* (Muscel) = *piezis*: „Dacă **piede* a însemnat într-o fază veche a limbii și *picior* de munte, în forma de azi *în piezi* avem pluralul acelei forme pierdute, și dela forma de plural s-a derivat și *piezis*. Înțelesul de 'oblic' se explică prin conformația terenului, căci la poale muntele e de obicei mai dărăpănat, povîrnișul mai repede“.

Alături cu *muncel* <*monticellus* se spune și *muscel*: „Forma *muscel* se întrebuintează, în afară de județul căruia-i slujește ca nume, încă în județele Dimbovița, Prahova, Buzău, în care se află nume de localități cu acest nume, pe cînd cea de-a-doia, *muncel*, a fost întrebuintată în Moldova, unde a lăsat urme în toponimie, deasemenea în jud. Gorj“.

Cum *județul Muscel* este foarte bogat în muncel, o anumită parte din el poartă chiar numele de *In muscele*, autorul crede că *muscel* s-a născut aici din **monticelli*, care, supt influența pluralului *munți*, s-ar fi prefăcut în **munțeei*, de unde apoi **munscēi*, **muscei*, sing. *muscel*; pluralul **muscei* ar fi fost înlocuit prin *muscele* supt influența lui *vâlcele* (comp. și *măgurele*). „În felul acesta cuvîntul *muscel* este un produs al însuș terenului județului ce poartă acest nume, cu un relief așa de caracteristic... În

judetele în care se aude forma aceasta populațiunea este venită în mare parte din ținutul Muscelului, cum se vede de altfel și din potrivirea unor nume de localități din acele județe și din Muscel“.

„*Tară* era cîmpia în opoziție cu regiunea muntoasă, *țăran* locuitorul de la cîmp în opoziție cu *munteanul*. Acest înțeles mai vechi al cuvîntului a lăsat unele urme. Se știe că Ardealeni numesc până azi România și mai ales Muntenia simplu *Tară*“. În legătură cu acest înțeles autorul citează expresiunea *cap de țară*, pe care o cunoaște din sudul Ardealului. Este foarte cunoscută și în Moldova.

Se știe că *pădure* este lat. **padule* < *palus paludis* ‘baltă’. Schimbarea fonetică o prezintă încă ital. *padule*, ncap. *padula*, sard. *paule*, vechi span. și port. *paul*, iar schimbarea înțelesului o prezintă încă albăneza.

D-n P. încearcă să explice atât schimbarea fonetică cât și cea semasiologică. În adevăr pentru D-sa forma **padule* n-ar fi o formă metatetică, cum se admite în genere, ci o formă de contaminație: „Metateza în adevăratul ei înțeles este strămutarea uneia din licidele *r* și *l* de lingă o consonantă lingă alta. Alte strămutări de sunete într-un cuvînt se datoresc mai totdeauna unor contaminațiuni cu alte cuvinte apropiate ca formă și ca înțeles, și aceasta din urmă trebuie să fi fost pricina schimbării fonetice și în cuvîntul *palus*. Forma modificată apare mai ales în dialectele italiene din nord, din preajma Padului. Se știe că Padul formează pe o mare întindere până la vărsare o salbă de mlaștini, astfel că în aceste regiuni formele *palus* și *Padus* aveați prilej să se întîlnească des în vorbire și să producă o contaminare între ele, din care s-a născut forma **padus*,—*ulis*“.

Dar, mai întîi metateză nu înseamnă „strămutarea uneia din licidele *r*

și *l* de lingă o consonantă lingă alta“, ci orice strămutare de sunet; apoi o declinare latinească în *-us*, *-ulis* nu există. Forma **padule* este deci în adevăr o formă metatetică, și s-ar putea spune că la nașterea ei a contribuit *Padus* cu mlaștinile sale, cu atât mai mult cu cît pe de o parte „asupra înțelesului numelui *Padus* ne dau indicații niște forme păstrate în vechea franceză: *padouir* ‘a paște vitele’, *padouent*, *-ant* ‘islaz, pășune a obștei’..., apoi mediolat. *padencum* ‘locus pascuus et palustris’..., cuvinte cu foarte mare probabilitate rămășiți din fondul cult al limbii franceze... și se știe că partea nordică a Italiei a fost locuită de populație galică; iar pe de alta „valea Padului cu bălțile sale este foarte potrivită pentru pășunat, mai ales pentru ținutul vitelor ce pasează în Alpi“.

Odată admis că **padule* s-ar fi născut în nordul Italiei, autorul își explică schimbarea înțelesului în mod natural. „Cum s-a ajuns dela înțelesul de mlaștină la cel de pădure? Trecerea dela un înțeles la celălalt s-a făcut nu într-o regiune mlaștinoasă, ci în trecerea dela o regiune mlaștinoasă spre o regiune muntoasă: mlaștină—stufiș—pădure.“

Etimologia topicului *Dunăre* a dat mult de gîndit. D-n P. admite și D-sa că numele acestui fluviu este autohton, și-l desparte în două părți: *Dună-re*. Prima parte s-a păstrat în mr. alb. ung. *Duna*, turc *Tuna*, srb. bulg. *Danav*, malorus *Dună*, gotic *Dunavis*, iar partea finală ar fi adiectivul *rea Dunăre* < *Dună-rea*. În sprijinul acestei derivări autorul aduce următorul argument folkloric: „*Dunărea* este mult cîntată în poezia populară, se întîlnește chiar în versuri copilărești... Aceasta nu dovedește că acest fluviu a făcut o impresiune puternică asupra imaginației poporului“, apoi forma mold. *Dunărea*. Eu cred însă invers, că for-

ma mold. s-a născut din *Dunăre* supt influența cuvîntului *marea* (*neagră*).

În sprijinul compunerii *Dună-rea* autorul citează numele topic *ștează*: „Într-un târșor din Ardeal (Săliște) este o parte numită *Ștează*. Numele acesta se întîlnește mai des în fraze ca: mă duc pe *Ștează*, stau pe *Ștează*, etc., avînd adecă prepoziția *pe* înainte. Partea orășelului numită astfel este așezată *peste* iazul morilor, deci *pe ștează* nu e alt ceva decît *peste* iaz său, cu pronunțarea locală, *pește* iaz. Amîndouă cuvintele s-au contopit, considerîndu-se în acelaș timp începutul drept prepoziția *pe* prin analogie cu numele altor cartiere care primesc înainte prepoziția *pe*, spre a arăta locul: *pe Brata*, *pe Gruiu*. Odată făcută contopirea localnicii, deși au iazul înaintea ochilor pînă astăzi, au pierdut legătura dintre numele cartierului și faptul că el este așezat peste iaz.”

Cuvîntul *ștează* este însă cunoscut în romînește cu mai multe forme și înțelesuri: *ștează* ‘piuța în care bat pînura’ (Viciu, 79), *steadzi* ‘o cadă mare unde se pun plocăzi spră a se face ca sumanii în piuța’ (Șez. III 89), *ștează* ‘locul cu elădiri cu tot, unde se duc țoalele de se învălesc’ (Viciu, 92), *șteaz* ‘șihoiu de apă’ (Pamfile, Cimilituri, Glosar).

Ștează, ca nume al părții de peste iazul morilor al târșorului Săliște, este deci evident identic cu *șteaz* ‘șihoiu de apă’, nu are nimic a face cu *pește* iaz, și nu poate deci proba nimic pentru *Dună-rea*.

Cuvîntul *Dunăre* rămîne, deci să frămînte încă multă vreme mintea filologilor.

Lista de nume de vînturi este interesantă, dar departe de a fi completă. Autorul a scăpat din vedere de pildă numele citate de Hasdeu în *Etymologicum sub austru*, apoi sub *bălan*.

G. P.

***

Ioan G. Andrieșescu, Dr. în litere. Contribuție la *Dacia înaintea de Romani*—cu 8 planșe originale și o hartă—Iași, 1912, 124 pag. Lei 4.—Cînd am isprăvit de cetit această carte, aveam capul amețit de nenumărate nume de învățați, cu feldefel de păreri din care nu esă aproape nimic sigur, dar pe baza cărora se argumentează; cu sute de nume de localități aflătoare în regiunea cuprinsă între Nipru (autorul scrie Dnipru) și Marea Adriatică, Moravia și Tezalia, vedeam înaintea ochilor tumulis, topoare, ciocane, dălți, așchii de cremene, afundători de plasă și iar ciocane, topoare etc., dar mai ales hirburi; hirburi pe toată fața pămîntului din aceasta întinsă regiune; hirburi de o culoare sau de mai multe, cu ornamente incizate, lineare, spirale, etc., toată lumea de azi dispăruse pentru mine. Și ce au făcut învățații cu hirburile? Le-au adunat, le-au privit pe dos și pe față; au căutat să le clasifice și a mers greu; au căutat să spuie de cine și cînd au fost produse și nu se poate, dacă perfecționarea culturii reprezentată prin aceste obiecte a mers de sus în jos sau de jos în sus...—iar nu se poate stabili... Atunci ce-am învățat din această carte, în care te'ncercă și multe expresii pe dos d. e. „mi s'a părut nu înaintea de vreme“, „un gînd de recunoscătoare amintire“, „contemporana dezvoltare“, numai „die Aussenzone“ culturilor anterioare.., sau acest aliniat de probă:

„Astfel cu rezerva și caracterul provizor ce impune natura faptelor arheologiei preistorice, dar și cu îndemnul ce-l dau numeroasele, variatele și adîncile analogii ale culturii neolitice carpato-balcanice, mai sus studiate, trebue să concedem că Thracii vin în rîndul întîiu în considerarea etnologică a acestei culturi. Extinderea lor istorică în limite pe care datele arheolo-

gice le confirmă și definește, e desigur nu întâmplătoare.“ E ușor de priceput, cetitorule? Este această carte un tratat de arheologie? Atunci tot nu-i bun, căci nu-i clar și nu-i complet sau în unele privințe e prea dezvoltat. Dar tot trebuie să rezulte ceva din această carte! Ii recitesc titlul. Hartă este, dar e mută; planșe sînt, dar numai cu hîrburi,—e bine că sînt. Cu ce contribuie cartea la cunoașterea Daciei dinainte de Romani? Cu atît:—*pe toată regiunea indicată, obiectele rămase probabil din mîia a 2-a înainte de Ch. prezintă oarecare asemănări în felul cum sînt lucrate (tecnica), în formă și în podoabe (mai ales spiralele la oale).*— Pentru asta s'au frămîntat învățații cei mulți. Rezultatul are însă valoare; dar prea era multă paradă de erudiție; dacă autorul ar fi stăpînit mai cu putere cunoștințele cele multe, eu cred că le-ar fi expus mai simplu și mai românește. Rezultatul acesta al paradei arheologice capătă însă valoare numai din confruntarea cu tradiția istorică. (Vai, de n'ar fi existat Herodot!). Din această confruntare, rezultă, cu oarecare aproximație, că pe toată această întindere au locuit într-o vreme Tracii. Agatirșii au fost Traci (erau poligami și se tatatau; sînt idoli mici care par a fi tatuati). Traci erau și mulți locuitori dintre Dunăre și Nipru, deși străinii îi numeau Sciți; ei se ocupau cu agricultura și erau numai hrănitorii adevăraților Sciți, Sciții regali; (stăpîinii țării de pe la sfîrșitul sec. VIII în. de Ch. veniți din Asia din cauză că i-au bătut Masagetii) dela care au primit și numele general. La nordul Dunării locuiau Traci cu mult înainte de Alexandru și lanul de grîu de care spune Arrianus, va fi fost cultivat mai degrabă de vechii locuitori decît de Geții veniți de curînd din sudul Dunării și deprinși numai cu războiul și păstoria. Acesta-i rezultatul operei; dar sîm fîm drepti; nu e numai vina

autorului, ci și a obiectului însuși. Mai rămîne mult de scris despre Dacia înainte de Romani.

*

C. Kogălniceanu. *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor*, domni ai Țării Romînești, 1310—1659, cu adnotațiuni critice și tabloul cronologic al tuturor domnilor Țării Romînești, București, Minerva, 1912. O broșură.

Trebuia în adevăr făcută odată și această lucrare; căci dacă datele cronologice sînt rele sau lipsesc, istoricul se'ncurcă și nu-și poate clasa bine faptele; iar pentru adunarea și criticarea acestor date se cere multă osteneală și aceasta nu mai apare în rezultate. Autorul clarifică șirul și descendența domnilor; a Drăculeștilor cași a Dăneștilor puși în tablou pînă la Mihnea III cel Rău (1659). Pe *Dan* do la 1419—21, 1422—26, 1427—28, îl numește *Dan II*, descendent din Dan I fratele lui Mircea; din el descinde un *Basarab II* (1446—48) și din acesta *Basarab IV cel tînăr*, *Țepeluș* și *Neagoie*. Iar *Dan III* (1428—31) e fiul lui Mircea și din el descinde *Basarab III cel Bătrîn Laiot* (1473—77) și *Basarab VI Laiot* (1544). N'am aici mijloace de a controla datele autorului, e și foarte greu, dar lucrarea îmi pare serioasă. Sînt cîteva păreri deosebite de cele în curs, prin cărți.

V. D.

**

I. Grămadă. „*Romînia Jună*“ (1871—1911). Monografie istorică. Arad, 1912, un vol. de 176 pag. Preț. 3 cor. (Romînia 4 lei).

Tinerii romîni, încă înainte de 1860, veneau la studii în Viena. Aici se întâlneau studenții din Moldova, Muntenia, Transilvania și Bucovina; în oceanul străinismului ceva îi alătura pe toți și își dădeau mai bine seamă, acolo, că tot de un neam sînt și că a-celeși trebuie să le fie idealurile.

De demult încă s'a simțit nevoia de

a se constitui o societate academică românească la Viena; încercări s'au făcut încă de prin anul 1858, dar deabia în 1864 s'au pus bazele „Societății literare și științifice a Românilor din Viena“.

Ideile politice ce se vînturau pe aceea vreme au făcut ca în 1867 o parte din studenți să formeze o altă societate, „literarie-sociale“, *România*. Din contopirea acestor două societăți „s'a închiegat, la îndemnul patriotului boer Alecu Hurmuzachi, societatea *România Jună*“.

Dela Romîni din Viena a pornit ideea înființării a două catedre românești: una la universitatea din Viena pentru istoria și literatura romînă; alta la Cernăuți, pentru istoria Romînilor. Mulțămită intervenției „*Romîniei Jună*“, guvernul austriac a îndeplinit dreapta dor cerere.

Tot în mintea studenților din Viena a incolțit gîndul de a se da o serbare națională la Putna, în 1870,—cînd se împlineau 400 de ani dela sfîntirea minăstirii. La mormîntul lui Ștefan trebuiau să se adune Romîni de pretutîndeni și acolo să arate că „națiunea romînă voește cultură și cultura ei trebuie să fie una, omogenă la Prut și la Someș, omogenă în sinul Carpaților cîrunți și pe malurile Dunărei bătrîne“,—cum era scris în apelul răspîndit de studenți.

Serbarea dela Putna n'a putut avea loc, cum se proiectase, în 1870, ci peste un an, la 15 August.

S'au adunat Romîni din toate părțile și, înfruntînd piedicile Austrieicilor, au dat serbării însuflețirea și măreția cuvenită. „Urmările acestei serbări, care i-au asigurat „*Romîniei Jună*“ pentru totdeauna vaza în fața lumii romînești, au fost incalculabile pentru întărirea conștiinței naționale“.

Nu tot așa de fericită a fost „*Romînia Jună*“ în organizarea congresului studentesc dela Putna,—deși Eminescu,

inițiatorul, alcătuisese un program foarte chibzuit, de care însă s'au îndepărtat prea mult congresiștii.

Inițiativa congresului studentesc, ținut la Iași, în 1909, „a pornit tot din „*Romînia Jună*“ cași în 1871“; nu știm dacă R. J. își face o glorie din asta.

Au mare însemnătate cele două Almanahuri literare din 1883 și 1888, scoase de „*Romînia Jună*“, cu colaborarea lui Alecsandri, I. Creangă, M. Eminescu, T. Maiorescu, I. Negruzzi, A. D. Xenopol, etc..

D. Grămadă, vorbind despre Almanahuri, a găsit prilejul să plaseze următoarea profundă cugetare, repetată atît de banal de atîția, care cred că-s originali: „Astă-zi cînd sînt atîtea reviste literare de seamă, cînd în republica literilor nu-i o personalitate conducătoare de talia d-lor Maiorescu sau Iorga, și cînd literatura s'a comercializat, plătindu-se orice produs literar cu bani grai, e iluzorică editarea unui magazin literar, cum au fost almanahurile noastre de pe vremuri“.

Dar, în trecut, autorului,—colaborator al nostru,—chiar serios că nu-i place comercializarea produselor literare?

Mult bine au adus și importantele conferințe, ce se țineau la ședințele societății; se luau subiecte din literatura și din istoria poporului romîn, din științele naturale, fizico-chimice și din filozofie.

Cu această ocazie s'au remarcat talente distinse, care astăzi sînt recunoscute și iubite de toți.

Eminescu, Slavici, Ciprian Porumbescu, și alții, aici și-au petrecut anii tineri, susținînd în cuget curat societatea lor.

Și numai astfel se explică încrederea ce le arăta lumea și ajutorul ce au primit în nenumărate rînduri. Scrierile, din arhiva „*Romîniei Jună*“, trimise de Alecsandri, Creangă, Gane, I. Ghica, Maiorescu, Caragiale, Vlahtuță, etc., sînt cea mai vie dovadă.

Ca încheere, cred nimerit să pomenesc că „România Jună”, dela 1871—1911, a avut 1.761 de membri, repartizați astfel după țări și provincii: Transilvania 667, Bucovina 530, România 207, Ungaria 117, Bănat 67, Basarabia 12, Austria de jos 10, Macedonia 6, Bulgaria 5 și Istria 2.

Cartea d-lui Grămadă vedește muncă cinstită; și mi se pare că, dintre societățile românești, numai „România Jună” prezintă interesul de a avea o monografie.

*

I. E. Torouțiu. *Românii și clasa de mijloc*, studiu statistic, 2 vol.: I Meseriașii, II Neguțitorii. Cernăuți, 300 pag., Preț. 3 cor.

Nu e ușor a face un studiu statistic și d. Torouțiu ne arată aceasta mărturisindu-ne totodată și unele din greutățile ce a întâmpinat. A întreținat toată Bucovina, pentruca „cifrele să se bazeze pe izvoarele cele mai sigure” și deci le-a scos din „acte oficioase publice, din registrele meseriașilor și neguțitorilor dela prefecturile c. r. orășenești și districtuale din Bucovina”. În Cernăuți numai, a luat informațiuni dela corporațiuni, căci prefectura locală nu poartă „evidența asupra meseriașilor și neguțitorilor”.

Iată rezultatul cercetărilor d-lui Torouțiu în privința meseriașilor din Bucovina: orașul și districtul Cernăuți au 90 Români, 2.165 Evrei, 1.276 Străini=3.531; o. și d. Cimpulung 134 R., 343 E., 270 S.=747; o. și d. Coțman — R., 143 E., 91 S.=234; o. și d. Gura-Humorului 102 R., 165 E., 241 S.=508; o. și d. Rădăuți 147 R., 485 E., 428 S.=1.060; o. și d. Sirete 88 R., 247 E., 270 S.=605; o. și d. Strojineț 37 R., 297 E., 201 S.=535; o. și d. Suceava 139 R., 381 E., 172 S.=692; o. și d. Vășcăuți — R., 89 E., 66 S.=155; o. și d. Vijnița — R., 535 E., 298 S.=833; o. și d. Zastavna — R., 241 E., 181 S.=422. În toată Bucovina sînt

9.322 meseriași, din care 737 Români, 5.091 Evrei și 3.494 Străini.

Românii sînt mai mult crișmari (212), cojocari (99), cismari (97), fierari (53), stoleri (36), casapi și olari (27), morari (24) și rotari (12).

Să trecem acum la *neguțitorii*: orașul și districtul Cernăuți au 45 Români, 2.517 Evrei și 393 Străini=2.955; o. și d. Cimpulung 81 R., 775 E., 67 S.=923; o. și d. Coțman — R., 259 E., 65 S.=324; o. și d. Gura-Humorului 75 R., 402 E., 78 S.=555; o. și d. Rădăuți 98 R., 1.070 E., 124 S.=1.292; o. și d. Sirete 44 R., 567 E., 107 S.=718; o. și d. Strojineț 33 R., 610 E., 75 S.=718; o. și d. Suceava 68 R., 534 E., 42 S.=644; o. și d. Vășcăuți — R., 251 E., 37 S.=288; o. și d. Vijnița — R., 1.082 E., 72 S.=1.158; o. și d. Zastavna — R., 575 E., 162 S.=737.

În Bucovina deci, din 10.312 neguțitorii, 444 sînt Români, 8.642 Evrei și 1.226 Străini. Românii țin 260 prăvălii; sînt 54 neguțitorii de mascari, 37 de vite și 21 de oale.

Ultimul recensemînt, din 1910, făcut de altfel cu dușmănie față de Români, dă următoarele cifre asupra populației Bucovinei: 273.254 Români, 102.919 Evrei și 418.637 creștini de diferite naționalități.

Să vedem acum, la un loc, cîți neguțitorii și meseriași sînt în Bucovina: Români 444+737=1.181; Evrei 8.642+5.091=13.733; Străini 1.226+3.494=4.720.

Aceste sînt cifrele care reprezintă clasa de mijloc din Bucovina.

Iată-le în raport cu populația: Români 273.254: 1.181; Evrei 102.919: 13.733; Străini 418.637: 4.720, neguțitorii și meseriași.

Desigur că aceste cifre dor; autorul însă rostește o vulgară imprecăție împotriva Evreilor, „neguțitorii de perciuni”, „care vînd bere ca să-i îmbete pe Români”.

Cu aceste mijloace însă, nu se apără,

ci se compromit chestiile cele mai mari.

Trivialitatea și îngustețea de vederi ale autorului ne fac să regretăm că nu are un altfel de sprijin meseriașul, neguțitorul și țăranul român, „acel țăran cu pieptul și minile crăpate de ger, cu obrajii scăzuți, cu ochii afundați în adîncul capului“.

R. S.

***

Gabriel Hanotaux. *La Politique de l'équilibre*. Paris, Plon-Nourrit et C. ie, 1912. Prix, 3.50.

Subt acest titlu, fostul ministru francez, și-a adunat într'un volum de aproape 450 pagini articolele publicate, între 1907 și 1912, în „La Revue hebdomadaire“, la rubrica „studii diplomatice“.

Se înțelege că fiind scrise pentru a lămuri periodic cititorilor unei reviste chestiunile politice la ordinea zilei, urmînd astfel vicisitudinile situației politice mondiale și ocupîndu-se de variatele probleme pe care relațiile dintre popoare le fac să se nască mereu și în chip neprevăzut,—articolele adunate în acest volum tratează chestiuni foarte deosebite și adesea fără nici un raport între ele. În adevăr, afară de afacerea marocană, căreia autorul i-a consacrat o serie de șapte articole în care urmărește mersul tratativilor franco-germane dela începutul conflictului pînă la încheierea tratatului, toate celelalte chestiuni sînt expuse în articole independente unele de altele și scrise paralel cu ivirea și desfășurarea problemelor de care se ocupă.

Cu toate acestea o idee generală circulă în tot volumul: concepția autorului despre politica pe care Franța trebuie s'o ducă în relațiile sale cu celelalte puteri. Această idee generală i-a permis lui Hanotaux să adune la un loc atîtea articole dispartate prin fondul lor, unite prin firul conducător al concepției generale și prin spiritul în care sînt scrise, și a fost exprimată la-

pidar în titlul cărții sale. „Politica de echilibru“ între celelalte puteri,—iată care crede autorul că e conduita cea mai potrivită pentru Franța față de situația, de mijloacele și de interesele sale.

În lumina acestui principiu general examinează fostul ministru francez toate problemele care se prezintă meditație și cercetării sale în cursul vremii dela 1907 și pînă la 1912, pentru a învedera cînd urmările rele pe care o politică deosebită de aceea preconizată de el le-a avut pentru Franța, cînd avantajele pe care sistemul lui le-ar fi prezentat în diferite împrejurări.

Argumentarea fostului ministru francez în susținerea tezei sale e următoarea: dacă Franța, în loc de a se lega prin „înțelegere cordială“ cu Anglia—să ia anumite atitudini adese contrare, în orice caz inutile față de interesele sale, în loc de a se pune sau a se lăsa pusă pe planul întăiu în luptele diplomatice dintre Anglia și Germania, în loc de a se bizui orbește pe sprijinul nefixat dinaintea al prietenei sale, al căreia joc s'a pretat adesea în mod prea încredător să-l facă,—dacă în loc de a se se sprijini uneori pe speranțe vîgii, pe visuri zădarnice și de a se conduce de un sentimentalism pe care politica mai conștientă și mai realistă a Angliei nu-l lasă să aibă rol în ținuta sa, dacă în loc de toate acestea Franța ar fi căutat să-și urmărească numai interesele sale, să rămîie în rezervă, să-și păstreze minile libere și forțele nepuizate, pentruca la nevoie să se poată lăsa cu toată greutatea sa acolo unde interesele ei o cereau, ea ar fi fost cruțată de multe decepții și umiliri. Ea ar fi putut face ca sprijinul ei să fie dorit și căutat de celelalte puteri, între care ar fi putut ținea echilibrul, și cînd de atitudinea Franței ar fi atîrnat încotro să se plece balanța politică în diferitele diferende dintre forțele în luptă, sprijinul Franței ar fi

fost cu totul altfel plătit decât cum a fost răsplătită atitudinea ei adese prea francă față de atmosfera politică obi-cinuită.

Cu mijloace mult mai mici, urmînd o astfel de politică de echilibru, Italia a știut să-și atragă bunăvoința și bună dispoziția celorlalte puteri și să obțină lucruri foarte mari în raport cu forțele sale. Cu cît mai mult trebuia să-i servească Franței, potrivit rolului, situației și mijloacelor ei, o astfel de politică de echilibru ?

Cu toate acestea pe cînd Italia, în momentul începerii războiului din Tripolitania, e atît de bine situată din punct de vedere diplomatic încît nici o putere nu îndrăznește să se opună întreprinderii sale care totuși atinge principiul integrității Imperiului Otoman, atît de scump diplomației Europei,—Franța înfeodată politicii și intereselor engleze în contra Germaniei nu întîmpină decât insuccese în chestia Bosniei-Herzegovinei, în chestia Cretei, a liniei ferate dela Bagdad și în cele din urmă în Maroc, părăsită în momentele grele și silită astfel să primească situații umilitoare.

Gabriel Hanotaux crede dar că, întru cît Rusia pe de-o parte, în chestia liniei ferate dela Bagdad, și Anglia pe de alta în aceeași chestie și în chestia coloniilor portugheze și a liniilor ferate din Africa au tratat separat cu Germania, Franța ar trebui și ea să-și ia mai multă libertate de acțiune față de aceste puteri amice și să dea politicii sale externe o directivă mai potrivită cu interesele sale.

Nu vom intra aici în analiza fiecărui articol și deci a fiecărei probleme de care autorul cărții se ocupă. Am voit numai să scoatem ideea conducătoare, concepția generală a fostului ministru francez, așa cum ea se degajează din analiza pe care o face cu atîta pătrundere, cu o așa de bogată informație și într'un stil atît

de atrăgător asupra situației diplomatice din cei din urmă patru ani.

Trebue însă să adăugăm că, deși autorul scrie pentru cetitorii unei reviste franceze și privește lucrurile cu ochii unui om îngrijit mai mult de interesele țării sale, totuși judecata obiectivă nu lipsește din studiile lui, așa că lucrarea sa se cetește cu interes și cu folos și de către acei pe care nu-i preocupă exclusiv punctul de vedere francez în politica mondială.

*

I. Paul-Boncour. *Art et Démocratie*. Paris, Paul Ollendorff. 1912, Prix, £50.

Cred că n'ași putea da mai bine cetitorilor o idee despre cartea lui Paul-Boncour, în această rubrică în care nu putem nici să facem un rezumat complet și destul de dezvoltat al conținutului operelor de care ne ocupăm, nici să intrăm în analiza critică amănunțită a ideilor autorilor,—decît arătînd stările sufletești prin care această carte l-a făcut pe un cetitor român să treacă.

Cînd am văzut în vitrină volumul cu titlul atît de sugestiv pe care-l poartă, am intrat grăbit în librărie să-l cumpăr, de teamă să nu apuce a-l lua altcineva și să fiu apoi nevoit să aștept sosirea exemplarului pe care desigur l-ași fi comandat.

Dar după ce am eșit din librărie în posesiunea... deplină a noului volum, după ce am cetit cu nerăbdare tabla de materii și am început să foieletz cartea, bucuria și entuziasmul meu au scăzut cu aceeași repezeziune cu care se produsese ceva mai înainte.

„Artă și Democrație!...” mi-am zis, cînd titlul negru, cu litere mașcate sbucnind viguros din fondul galben al copertii, izbise privirea mea care din obicinuință se rotise în treacăt peste cuprinsul vitrinei. Ce chestiune interesantă! Ce probleme palpitate trebue să pue! Rolul social al artei; raportul dintre Stat și Artă, funcțiunea

artei într'o democrație ; ridicarea poporului prin artă,— tot felul de titluri și subtitluri, care de care mai seducătoare, îmi fulgerară prin minte.

Și iată că dela cea dintăiu ochire înțelegeam că nu era vorba de așa ceva. Ba autorul spunea chiar lămurit, pe una din primele pagini ce-mi căzură subt ochi, despre scopul studiului său că „fără a discuta legitimitatea bugetului Artelor-Frumoase, se mulțumea să-i verifice întrebuințarea și să determine reformele care vor îngădui o mai bună întrebuințare a serviciilor pe care le alimentează și o apărare mai eficace a intereselor artei“... Iar în loc de titluri la care mă așteptam, găsim titluri cu totul de altă natură : „Școala de Arte-Frumoase, profesorii, concursurile“, „Teatrele subvenționate și repertoriul clasic“, „Cumpărările, comenzile, manufacturile“, și altele...

Am intrat acasă cu sentimentul unui om care a fost tras pe sfoară și cu reflecții nu tocmai favorabile asupra grabei pe care adese o punem în deciziunile noastre, iar cartea am aruncat-o pe birou.

Și totuși astăzi, după ce, atras de primul capitol—„Lecția Jocondei“ și furat apoi din ce în ce mai mult de justele și interesante observații ale autorului și de însemnătatea chestiunilor tratate, am terminat de citit cartea, sînt silit să recunosc că dacă nu am revenit la primul entuziasm pe care mi l-a produs pentru volum titlul său, totuși sentimentul cu care închid cartea e cu mult mai departe de acela pe care foiețarea ei mi-l pricinuisese.

Volumul lui Paul-Boncour nu conține considerațiile generale estetice la care mă făcuse să mă gîndesc titlul lui. E însă o critică atît de întinsă și de variată a felului cum statul își îndeplinește rolul lui față de Arta națională, așa cum ea trebuie să fie organizată într'o țară democratică, și pune probleme practice în legătură cu Arta de așa însemnătate, încît chiar dacă cele spuse nu ar privi decît pe

Franța și încă volumul lui Paul-Boncour nu ar fi lipsit de interes pentru cetitorul străin.

Dar criticile lui se potrivesc așa de bine și pentru țara noastră (și cred că și pentru altele), încît acolo unde și noi avem instituția corespunzătoare, nu putem decît să tragem cele mai mari foloase din studiile și observațiile criticului francez.

E drept că noi nu avem, din nefericire, o „Villa Medicis“ în Roma, unde să trimitem pe absolenții talentați ai școlilor noastre de Arte Frumoase ca să se desăvîrșească, și că nu avem Manufacturi artistice aparținînd statului ca acele a Gobelinurilor ori a porțelanurilor de Sèvres, ca să utilizăm pentru ele criticile competente ale autorului. Dar în schimb avem și noi Școli de Arte-Frumoase, Muzeu, Pinacotece, Teatre, etc., a căror organizare și funcționare lasă adesea foarte mult de dorit ; avem și noi peisagii, monumente și ruini care trebuiesc apărute de opera distrugătoare a exploatării industriale și a nepăsării generale, și mai ales avem antichități care trebuiesc adunate, clasificate, ferite de pierdere ori de instrăinare (nu se alimentează azi Berlinul cu descoperirile arheologice dela noi ?) și puse la îndemîna publicului.

Ei bine, pentru toate acestea cartea lui Paul-Boncour este un izvor nescecat de observații, sfaturi și soluții bazate pe cunoașterea adîncă a chestiunilor și pe o concepție înaltă despre rolul pe care Statul e menit să-l joace în organizarea, protejarea și îndrumarea Artei într'o țară democratică.

Iată pentru ce nu ași sta un moment la îndoială să recomand volumul lui Paul-Boncour tuturor acelor pe care fie problemele de artă în general, fie chestiuni speciale ca aceea a Teatrelor, a Pinacotecelor, Muzeelor etc., îi preocupă,—și în special acelor care, prin locul pe care-l ocupă, sînt chemați să ia parte, ca reprezentanți ai Statului, în organizarea și conducerea mișcării artistice dela noi.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Revista Generală a Invățămîntului.
(Iunie și Iulie, 1912).

D. Spiru C. Haret publică al doilea articol—Invățătorii și politica—asupra rolului pe care învățătoria e chemată să-l joace în politica generală a țării și în viața politică a satelor noastre. În special, fostul ministru al instrucțiunii publice se ocupă aici de chestiunea dreptului pentru învățători de a fi eligibili în corpurile legiuitoare și în consiliile comunale. Ca în tot ce scrie, d. Haret ia chestiunea deadreptul, în mod franc, și o discută cu cea sinceritate și obiectivitate care e caracteristica omului pătruns de dreptatea cauzei ce apără și de dorința nestrămutată de a contribui cu toate forțele sale la rezolvirea problemei de care se ocupă. Se înțelege, d. Haret e pentru acordarea acestor drepturi învățătorilor și argumentarea d-sale e, în substanță, următoarea: Acum 46 de ani cînd s'a votat Constituția era prudent din partea conducătorilor neamului să nu acorde largi drepturi politice țărănimii slăbite și inconștiente. Azi lucrurile s'au schimbat mult: prin școală, ziare, contact cu orașele, prin activitatea culturală și economică a învățătorilor și preoților, prin organizarea statului și prin crearea institu-

(țiilor de credit la țară, prin introducerea unor mijloace mai raționale de cultură agricolă, etc., țărănimea s'a ridicat mult din punct de vedere cultural și economic. Trebuie dar „să i se facă în stat un loc mai potrivit și cu numărul ei și cu situația ei economică și cu starea ei intelectuală“. Și fruntașul politic liberal crede că „foarte în curînd lărgirea dreptului de vot va fi fapt împlinit“. De aceea trebuie pregătită masa noilor alegători dela sate. Cine trebuie să o pregătească? Negreșit că în primul loc elementele culte dela țară, învățătorii mai ales. Aceștia vor face dar adevărată operă politică, vor face operă politică chiar fără voia lor. Și atunci se pune întrebarea: cînd orice țăran are dreptul de a fi ales deputat ori consilier communal, e posibil ca tocmai acei ce fac educația politică a țărănimii să nu aibă acest drept? Argumentul că în cazul acesta învățătorii vor deveni stăpîni pe colegiile țărănești nu are nici o valoare, căci și fără a fi aleși deputați, tot învățătorii vor fi acei care vor da direcția în politica dela țară. Și apoi dependența colegiilor electorale de învățători ar fi ceva natural și cinstit, pe cînd până acum țărănimea e la ordinele prefectului, primarului, jan-

darmului ori arendaşului grec sau bulgar! De altfel d. Haret crede că e și prea târziu ca să mai încerce cineva a opri întrarea învățătorilor în corpurile electivă: ei au devenit o forță azi și s'au impus stimei tuturor prin munca lor pentru redeșteptarea satelor. Ei vor căpăta dar dreptul de a intra în parlament și numai de ei atîrnă să scurteze timpul ce se aduce de cătră unii că prin întrarea în parlament învățătorii s'ar îndepărta dela preocupările lor profesionale, d. Haret, cu drept cuvînt, răspunde că dreptul de a fi eligibili s'a recunoscut dela 1894 profesorilor secundari și deci nu mai poate fi refuzat unei alte categorii de membri ai corpului didactic.

În afară de alte articole asupra cărorora nu ne oprim fiindcă ele au un caracter de specialitate și cei interesați le găsesc în revistă citată, mai găsim în acest număr un răspuns al d-lui profesor I. Tutuc la niște observații pe care d. profesor universitar, actualul ministru Pangrati, le-a făcut, ca deputat, în ședința Camerei dela 17 Mart 1912, cu privire la profesorii și învățămîntul secundar. Are dreptate d. Tutuc cînd, analizînd ce crede d. profesor universitar Pangrati despre profesorii secundari, susține că în general, contrar afirmării d-lui Pangrati, profesorii secundari de azi sînt superiori în toate privințele celor de odinioară. Nu are dreptate însă cînd afirmă că această superioritate s'ar datorî trecerii generației mai tinere de profesori prin seminariile pedagogice. Mult mai puțin au contribuit seminariile pedagogice la aceasta decît evoluția firească a lucrurilor: ca în toate privințele, am mers și aici înainte. Ar fi și dureros să nu fie așa,—cu sau fără seminariile pedagogice... Și iarăși are foarte mare dreptate d. I. Tutuc, cînd afirmă că „d-nii profesori universitari trag concluziuni prea grăbite,

cînd vorbesc despre școala secundară... Ce bine ar fi dacă și învățămîntul universitar ar fi făcut, în ultimele două decenii, progresele pe care le-a făcut învățămîntul secundar în țara noastră... Dar nu despre asta e chestiunea aici...

La Nouvelle Revue (Iulie și August, 1912).

R. Raqueni publică o mică notiță asupra poetului italian, de curînd dispărut, Giovanni Pascoli, elevul lui Carducci și succesorul lui la catedra de literatură italiană dela Universitatea din Bologna. În operele sale Pascoli a cîntat umanitatea, libertatea și pacea universală. Era considerat ca cel mai mare latinist al Italiei, iar în politică avea idei înaintate, evoluînd dela republicanism la socialism. El a contribuit la îmbogățirea limbii literare italiene cu forme vechi și nouă. Operele sale principale sînt: *Myrae* (1892), *Canti di Castelvecchio* (1900), *Poemetti* (1900), *Poemi Conviviali* (1900), *Odi e Inni* (1906).

În articolul J. J. Rousseau și contemporanii săi, *Gustave Dupin* culege o serie de informații și impresii asupra marelui scriitor francez, scoțînd diferite citații din operele amicilor și cunoscuților acestuia. Găsim în acest articol pagini ori rînduri din Grimm, D-na d'Epinaay, contele d'Eschery, Corancez, Dessaulx, Fulhières, Sébastien Mercier, Grétry, B. de Saint-Pierre, Goldoni și alții, unele simple anecdote ori momente fără mare însemnătate pentru cunoașterea caracterului lui Rousseau, altele destul de caracteristice și meritînd să fie țiuote în samă cînd e vorba de a se studia viața marelui cetățean al Genevei.

Într'un articol intitulat *Originile scriitorii*, G. Courty se ocupă cu această interesantă problemă, căutînd să stabilească, pe baza descoperirilor sale arheologice făcute în diferite regiuni ale Franței, care e originea scriitorii la popoarele din Europa. În ge-

neral scrisoarea a eșit probabil din desen după cum vorbirea a eșit din onomatopee. Trecerea dela imaginea desenată, la semnul care are caracterul de scrisoare e foarte strânsă și nesimțită; scrisul trece prin mai multe faze evolutive, care în linii mari se pot bine determina: desenul reprezintă mai întâiu imagini, apoi idei, apoi sunete. Scrisul e dar la început un desen care trece la semne schematice potrivit legii celei mai mici efortări; alfabetul pare eșit din o reprezentare ideografică. Aplicând aceste considerații generale la petroglifele din Europa, autorul ajunge la încheerea că pictografia europeană a dat naștere sistemului nostru de scriere, așa că tradiția care spune că noi am împrumutat dela Fenicieni scrisul pe care și ei îl împrumutase dela Egipteni, cade dela sine. „Scrisoarea noastră, închee autorul, pare eșită din petroglifele neolitice din Seine-et-Oise, a căror relații cu cele din Europa sînt manifest de recunoscut”.

Mercure de France (Iulie și August, 1912).

În fruntea numărului dela 1 Iulie, *André Fontainas* publică vreo cîteva pagini de Omagiu lui Léon Dierx, în care preamărește opera și personalitatea artistică a celui ce a fost regele poezilor. Adresîndu-i-se disparutului, autorul îi spune: tu ai fost „exemplul în acelaș timp simplu și eroic al unei fidelități exclusive artei”, „imagina vie a conștiinții mindre și a discreției”.

Un foarte interesant și de actualitate studiu e acel a lui *Jean Norel* despre navigația transatlantică. Autorul articolului arată că marile naufragii care din cînd în cînd emoționează lumea prin groznicia lor se datorează dorinței de speculație nerușinată a societăților de navigație, care în loc de a asigura vaselor o construcție solidă și conformă cu progresele

tehnicei moderne, se mulțumesc să satisfacă cerințele de lux ale călătorilor. Pentru a dovedi aceasta, *Jean Norel* examinează trei din cele mai impresionante naufragii de pe Atlantic, acel al lui „London” (1866), acel al lui „Le Bourgogne” (1896) și acel recent al lui „Titanic”, dovedind că toate trei se datorează acelorași cauze: construcția rea a vaselor și rezececiunea exagerată a mersului. Nici unul din aceste mari vapoare nu era construit cu dubla coajă și cu despărțituri circulare, așa ca, la caz cînd învâlișul extern se sfarmă într’o parte, să rămîie cel intern care să oprească apa de a intra în vas. Companiile nu fac astfel de construcții, pentru că cea de-a doua coajă costă bani și ocupă loc, iar ele nu se gîndesc la siguranța călătorilor, ci la lux și la ciștig. În ceea ce privește iuțea, fiecare companie se silește să bată recordul pentru a-și face reclamă și a atrage pe călători; de aceea „Titanicul” a luat-o de-a dreptul prin locuri primejdioase, unde s’a sfarmat. Cea mai puțin însemnată chestiune e aceea a bărcilor de salvare, aproape singura care a fost agitată acum cînd cu catastrofa „Titanicului”: în primul loc bărcile de salvare salvează prea puținii naufragiați și în al doilea loc arta de a construi, în stadiul în care a ajuns azi, ar putea da vapoare care să ofere aproape siguranța absolută, dacă s’ar construi cinstit. De aceea autorul articolului crede că ceea ce ar trebui să se impue companiilor de navigație ar fi construcția vapoarelor de pasageri cu două coaje și cu despărțituri circulare, așa cum se construiesc vasele de războiu.

Henric Heine și naționalismul său e un lung studiu al lui *Robert Lounay*, care, folosîndu-se de scrierile lui Heine și de corespondența sa, cum și de mărturiile contemporanilor asupra marelui poet, caută să lămurească tendințele lui sutlești din punctul de

vedere al solidarității naționale. După cum se știe, Heine, evreu german din naștere, și-a părăsit țara și a locuit în Franța pe care a considerat-o ca patria sa adoptivă. În astfel de situație, care puteau fi sentimentele sale în chestia naționalismului? Autorul articolului îl caracterizează astfel pe Heine: „German la Francezi, Francez la Germani“, el e în fond evreu, „sufletul lui e fidel, naiv evreu“. Așa că toate ironiile lui crude la adresa Evreilor nu izvorau decît din dorința de a-i corecta, deși în iritația lui el găsea adesea contra lor răutăți, care ar trebui să ni-l arăte ca un sincer și înverșunat antisemit. Iar dacă pe alor curi își bate joc chiar de scrierile sfinte ale Evreilor, asta o face pentru că el „respinge cu energie toate deismele: evreu, mahometan, creștin“. Așa că, după vorba lui Alexandre Weil, „dacă Germanii pot să-l revendice pe Heine ca pe unul din cei mai mari poeți lirici ai lor, Mosaismul poate să-l numere printre cei mai celebri glorifica-tori ai săi“.

Les Documents du Progrès (Iulie și August, 1912).

Subt titlul *Exploatarea criminalității*, fostul senator *Alfred Naquet* publică un studiu a cărui concluzie e un indemn către socialiștii, republicanii și toate partidele înaintate din Franța de a combate prin toate mijloacele criminalitatea și pe apași și de a declara sus și tare că „criminalii nu au nici un drept de a se arăta ca făcînd parte din revoluționari“. Pentru fostul senator „exploatarea criminalității“, titlul pe care-l dă articolului său, însemnă că reacționarii de astăzi caută să se folosească de spaima pe care crimele „apașilor“ a sădit-o în sufletele cetățenilor, pentru a da un asalt republicii și instituțiilor democratice, silindu-se să facă pentru naivi oarecare apropiere între activitatea practică a bandiților și între

concepțiile teoretice ale cugetătorilor anarhiști. În acest sens, *apașismul* e întrebuițat azi de reacționari cum a fost întrebuițat odinioară *boulangismul*, iar mai de curînd *antisemitismul* care a culminat în afacerea Dreyfus. În toate aceste mișcări reacționarea a căutat, într'un fel sau în altul, un sprijin în contra tendințelor și instituțiilor democratice. De aceea, cu tot desgustul pe care revoluționarii înaintați îl simt pentru exploatarea muncitorimii, ei trebuie să se ferească de a se uza crimele apașilor, chiar dacă socot că alcătuirea socială e și ea vinovată de faptele acestora, și chiar dacă li se pare că mulți burghezi îmbogățiți prin exploatarea pe calea legală a celor mici sint mai antipatici decît criminalii, care lucrează pe față ca atare. Revoluționarii au tot interesul să lumineze complet situația: să dezaprobe pe apași, arătînd că ei nu se pot confunda cu revoluționarii onști care urmăresc binele omenirii, pentruca lumea să nu se lase indusă în eroare de încercările reacționarilor de a atribui dezvoltarea apășismului instituțiilor democratice.

Observatoriile de pe munți. Cu prilejul apariției cărții lui Millochau „De la terre aux astres“, *Fernand Mazade* culege citeva observații relative la ascensiunile și datele adunate de acesta pe Mont Blanc. Cu toate greutatețile și cheltuelile mari necesitate de o ședere mai îndelungată pe virful muntelui, Millochau a stat 13 zile în 1906 și 12 în 1907 la observatorul întemeiat acolo de către Jassen. Virful muntelui Blanc întrece cele mai adese pătura umedă a atmosferei pămîntului, iar aerul e așa de limpede că de unde la nivelul mării se văd cu ochii liberi pe tot cerul numai 6.300 de stele dela întăia până la a șesa mărime, acolo se văd 54.000 de stele. Alte observații curioase :

arderea se face foarte greu la 4810 metri deasupra mării, iar o luminare dă numai a treia parte din lumină pe care o dă la Paris; omul în genere nu se simte rău (numai o ședere de mai multe zile cauzează „răul de munte” datorită desoxigenării corpului), dar trebuie să se ferească de mișcări prea repezi: urcarea repede a unei scări, ridicarea unei greutatei îți dă îndată senzația unei înădușiri, cașicum ar fi alergat mult. Stomahul de asemenea lucrează mai leneș și nu digerează orice alimente. Virful lui Mont Blanc e foarte mult timp în ceață și adesea se deslănțuesc pe el furtuni violente, iar călătorul e uneori afundat în nouri pe care-i brăzdează fulgerele, așa că omul trebuie să se tucpile după stinci ori blocuri de gheață. În afară de observatorul de pe Mont Blanc, Franța mai are observatorii mai puțin însemnate pe Pic du Midi (2.877 metri), pe Puy de Dôme (1.465 metri) și pe muntele Vautoux (1.912 metri). Iar în alte țări, mai însemnate sînt observatoriile de pe Etna la 3.000 metri înălțime și de pe muntele Wilson în California.

Lupta contra criminalității e unul din cele din urmă articole scrise de Alfred Fouillet mort zilele trecute. Autorul, răspunzînd unei întrebări puse de F. Mazade asupra mijloacelor prin care se poate combate criminalitatea, rezumă cele spuse în lucrările sale anterioare asupra cauzelor și remediilor criminalității. După cum se știe, fără a nega cu totul pricinile economice ale acestui dureros fenomen social, Fouillet pune totuși mai mult temei pe pricinile morale, așa că și cînd e vorba de remediarea răului, tot la educația morală se gîndește în primul loc.

Articolul Barcelona al lui R. Broda scoate în relief progresele mari pe care capitala Cataloniei le-a făcut sub toate raporturile în timpurile mai

nouă și aspectul modern pe care, în deosebire de cele mai multe orașe din Spania, îl are acest centru industrial și comercial, care, cu cei 800.000 de locuitori ai săi, e cel mai mare oraș al Spaniei. Cu acest prilej R. Broda atinge în treacăt și chestiunea tendințelor separatiste ale Cataloniei industriale și prospere, care nu se simte destul de bine sub dependența politică a Madridului și unită cu restul țării sărace și înapoiate, care e în genere Spania.

La Revue. (Iulie, 1912).— Că arthritismul, prin care cei mai mulți înțeleg numai afe ționi articulare, și care în realitate este boala surmenajului, de orice specie, alimentar, muscular, glandular, nervos, etc., că acest arthritism este o boală socială, își propune să demonstreze, în articolul cu același nume, doctorul I. Laumonier. În adevăr, caracteristica unei boli sociale este influența ei nefastă asupra descendenței familiare, manifestată fie prin o enormă mortalitate, fie prin reducerea coeficientului natalității; așa dar orice boală răspîndită care depreciază calitățile rasei, rezistența și puterea ei de producție și micșorează numărul reprezentanților săi.

Din acest punct de vedere arthritismul, prin pierderile ce cauzează, trebuie pus alături cu tuberculoza și sifilisul. Căci surmenajul, principala lui cauză, nu-și produce toate urmările în individul surmenat, ci transmite urmașilor săi anumite dispoziții prin care diateza lor se transformă și se agravează. Citind istoria medicală a unei familii de arthritici, Laumonier pune în relief evoluția boalei și mersul ei progresiv spre distrugerea familiei, al cărei fondator, cu o sănătate exuberantă și traiu bun are 14 copii, pe cînd a patra generație nu mai are decît un copil tuberculos născut din părinți bolnavi de diabet complicat cu psychasthenie și arterioscleroză.

Arthritismul singur, deși foarte frecvent sub diversele lui aspecte: grăsimi, gută, diabet, reumatism, etc. nu provoacă o mare mortalitate, însă prin îmbătrânirea prematură a organelor, el fragilizează organismul și îmulțește riscurile morții; putem socoti arthritici pe toți cei ce mor înaintea de 50 de ani de uremie, congestie, arterioscleroză, afecții cardiace. În al doilea loc arthritismul crează în indivizii atinși de el un teren favorabil tuberculozei și cancerului, a căror progresiune e proporțională cu mersul său înaintea; statisticile, oricât de necomplete și greu de făcut, o probează.

În fine tot degenerării provocate de el se atribuie în parte scăderea natalității, căci femeia artritică de cele mai multe ori este sterilă din cauza deviațiilor uterine și a fragilității speciale a mucoasei din uter.

Un articol elogios, difirambic de elogios ne da Ernest Tassot sub titlul: O franceză din România: Elena Văcărescu, în care analizează viața și opera acestei poete. Cităm sfârșitul:

„Cei, pentru care metempsicoza are oarecare probabilități, se vor întreba chiar dacă în cursul probabilelor sale existențe anterioare, Elena Văcărescu n'a fost Semiramis sau Sheherazade? Ea perpetuiază arta de a povesti a Sultanei cu gura de aur, că ai îmbătrâni ascultând-o, pe cînd dela împărăteasa asiriană pe jumătate ștearsă de vremea trecută ea păstrează ceva ce e deasupra vieții, alături cu viața. Nu i semnificativ că a intitulat unul din volumele sale *Noapți de Orient*? Știți că Semiramis vine dintr'un cu vînt siriatic *Shamirma*, care însemnă porumbiță? Fie că a porumbițelor! Acest nume grațios se potrivește tot atît urmașei Domnilor încoronăți cit și Împărătesei ce a murit cî 13 veacuri înainte de nașterea lui Hristos“.

Scientia (I—V. 1912). Se pare că Herodot avea dreptate să înceapă istoria sa cu o expunere a luptelor ce precedase războiul medic, pe care-l prezintă ca o consecvență a lor, căci între Asia și Europa există deosebiri profunde, rezultatul unor milenare adaptări la mediu, deosebiri ce fac imposibilă o fuziune între popoarele orientale și cele occidentale. Plecînd dela actualele împrejurări politice, în care se găsește patria sa, deputatul italian *L. Gaetani* cercetează în articolul **Funcțiunea Islamului în evoluția omenirii ce semnificație au civilizațiile asiatice și legile care au determinat nașterea lor.**

Rezumăm răspunsul său: Pretutindeni și orideceteori Orientul a venit în contact cu popoarele europene și-a manifestat cu putere în contra tendințelor laice, și raționaliste ale lor concepția sa așa de profund religioasă, în care dispar noțiunile de rasă și patrie și care cuprinde în ea toată viața politică, socială, juridică, literară și artistică a populațiilor sale. Toate conflictele între Orient și Occident au pus în evidență reacțiunea religiozității răsăritene în contra raționalismului apusan. Islamul, care a evoluat în afara și în contra prevederilor fondatorului și primilor săi credincioși și a raliat în jurul steagului din Meca popoarele Asiei și Africei, nu este decît o verigă din lanțul acestor reacțiuni; religia mahometană care nu se deosebește în esență prin nimic de creștinism, nu-și datorește succesul decît urii exasperate ce se acumulasă în sufletul Orientalilor în contra Bizanțului și religiei creștine ierarhizate, dogmatizate, raționalizate, dezorientalizate, dacă ni-i permis barbarismul.

Căci Islamul n'a făcut decît să dea viață nouă și vigoare *individualismului religios* din Orient, rebel jugului eclesiasitic mai rigid și mai greu încă

decit cel civil și militar al Imperiului; noua doctrină a satisfăcut nevoia de libertate religioasă și diferențiere a Răsăritului. Tot prin acest instinct de conservare a individualității proprii ne explicăm și de ce în Orient au răsarit atâtea schisme și erezii chiar în sinul bisericii creștine. Popoarele orientale ajutate de comunitatea de rasă, sentimente, tradiții și de afinitatea de limbă, au simțit instinctiv folosul ce-l prezintă noua religie simplă și clară și au primit-o transformând-o; Orientul a redevenit un Orient liber de tirania Occidentului. Astfel mahometanismul, născut dintr-o profundă criză morală, a devenit expresia tangibilă, instrumentul reacțiunii antieuropene, accentuând funcțiunile de conservare și apărare ale sufletului oriental în contra disoluției și morții morale pe care el o vede în civilizația europeană.

Lucrul acesta e legitim și conform dreptății omenești. A voi să distrugi sufletul oriental este a înabuși o coardă ce trebuie să răsună în simfonia universală omenească. De aceea, și aceasta e partea practică a articolului său, autorul nu vede decit două căi pentru popoarele europene ce și-au luat sarcina de a civiliza lumea mahometană. Ori să o ajute să se dezvolte în sensul aspirațiilor sale, lămurindu-le și luminându-le, ori să o lase să se dezvolte grație forțelor oarbe ce le ascunde în sinul său, și care își vor găsi drumul ele singure; în orice caz însă Europa nu trebuie să-i ofere civilizația sa care ar distruge-o.

Nuova Antologie (August 1912). *Marco Besso*. Soarta lui Dante în afară din Italia. E introducerea la un volum de peste 500 de pag. care va apărea în curând sub acest titlu și în care autorul și-a propus să studieze răspîndirea operei lui Dante în Europa și în celelalte continente. În

ce măsură a crescut interesul pentru nemuritoare operă a poetului se poate vedea din aceea că pe cînd la 1856 existau 23 de traduceri complete în patru limbi, astăzi există 108 traduceri complete în 19 limbi. Dacă se socotesc traduceri parțiale, d. p. numai a *Infernului*, sau numai a unor pasaje din Divina Commedia, atunci numărul limbilor care posedă măcar ceva din Dante e mult mai mare.

Cele dintîi traduceri -e fac în latină, pe la finele sec. al XIV-lea. Prima e a călugărului Matleo Ronto, rămasă inedită până azi, apoi vin ale lui Witte, Cicogna și cea mai importantă a lui Giovanni Serravalle, episcop de Fermo, care a luat parte la conciliul din Constanza și a avut acolo prilejul să facă cunoscută opera lui Dante eclesiasticilor adunați din toată Europa. Dintre limbile moderne, spaniola e aceea care posedă cea mai veche traducere, la 1429, făcută pentru regele Alfonso de Aragon, de către N'Andreu Fabrer. Urmează apoi, tot în veacul al XV-lea, două traduceri anonime franceze, toate inedite încă. Cea mai veche traducere tipărită e făcută tot în Spania, în Burgos, în 1515, de Fernandez de Villegas. De atunci însă și până aproape în zilele noastre, din pricina cenzurei, nu s'a mai tipărit nici o traducere spaniolă, precum nici în Roma nu s'a putut tipări până la 1791 niciun exemplar din „Divina Commedia“. În veacul al XVII, studiul lui Dante decade; nici o traducere nu se face undeva afară de Italia; în patria lui însăși în acest veac nu apar decit patru ediții. Pe la sfîrșitul veacului al XVIII, cultul poetului patrunde definitiv în Germania și în Anglia. În această din urmă țară se face la 1710 prima traducere completă de către Huggins, cunoscut ca traducător a lui Ariosto. De aici înainte traduceri engleze se înmulțesc. În Germania, prima apari-

ție și numai a Infernului—e abia la 1755, în limba originală, fără traducere. Traduceri, și numai fragmentare, apar mult mai târziu. În veacul al XIX începe o mișcare mai estinsă decît în toate veacurile precedente la un loc. Străini încep a veni în Italia numai în scopul de a studia opera și viața poetului și de a vizita locurile descrise de el, de altă parte exilați italieni duc în Franța și mai ales în Anglia cultul marelui exilat florentin. În fine în această nobilă întrecere între națiuni, intră și America care, venită mai târziu, își capătă în curînd un loc de frunte. Între cei dintâi, ca timp și ca valoare, dintre traducătorii americani, este poetul Longfellow. Acestei traduceri îi urmează multe altele și totodată începe studiarea vieții operelor poetului. La 1880, Longfellow împreună cu Norton și Lowell, fondează „Dante Society” ale cărei anuale, „Annual Reports” formează astăzi 28 de volume, toate consacrate studiilor dantești, iar dr. Willard Fiske adună cea mai complectă bibliotecă dantescă, din cîte există, donată astăzi universității Cornell.

Deutsche Revue (Iulie, August 1912).

Prof. dr. *Julius Wolf*, Viitorul populației franceze. Statistica mișcării populației în Franța, pe anul 1911, arată un deficit de nașteri de 35.000. Și în 1900 și 1907 numărul morților a fost mai mare în Franța decît al născuților, diferența însă nu a fost atît de mare. Apariția acestui fenomen necunoscut în alte țări, e cu drept cuvînt de natură de a inspira serioase îngrijiri. Pe vremea lui Napoleon nu era nici o țară în Europa—afară de Rusia—care să fi avut o populație mai mare decît a Franței. În 1880, numără ea 26,9 milioane, pe cînd Anglia 16,5, Austro-Ungaria (în întinderea de azi) 24,5, țările imperiului german de azi 24,5 mil. Rusia numai o

întrecea care avea pe atunci 39 mil.—alita citare Franța astăzi. Experiența anului 1911 ne arată că Franța nu și mai poate mări populația. Acest lucru rezultă din faptul că deficitul e provocat nu de exorbitanta cifră a morților, ci din mica cifră a nașterilor. În adevăr, în 1911, au murit 777.000 de oameni; cifra normală e vre-o 760.000, astfel că deficitul de 35.000 la nașteri nu se poate contrabalansa. Dacă considerăm că în ultimul deceniu 1901—1911, cifra nașterilor a scăzut dela 857.000 la 742.000, adică cu 115.000, atunci s'ar putea admite că la 1921 cifra nașterilor are să scadă la 627.000. Chiar dacă socoteala aceasta ar fi exagerată, chiar o retrogradare de 50—60.000, cum trebuie de admis, provoacă absoluta stagnație, de oarece nu se poate admite că cifra morților are să scadă sub 700.000.

Astfel, după toate calculele, din al treilea deceniu al acestui veac, Franța intră în perioada de absolută stagnare a populației și, de pe la 1930, va trebui să apară o retrogradare permanentă. Pricinile acestui fenomen, zice autorul, nu stă în rasă,—probă popoarele celelalte romanice și faptul că și în unele părți din Germania, d. p. în Saxonia, începe să se ivească aceiași descreștere cași în Franța. El crede că pricina stă în cultura ateisto-materialistă a poporului. Cultura religioasă-tradițională este foarte favorabilă înmulțirii populației. De aceea cifrele cele mai înalte la nașteri le au în Europa țările de religie rusă-ortodoxă; în Germania cercurile electorale ale „Centrului”.

Henri Poincaré, Cultura humanistă și științele exacte. E o conferință pe care marele savant francez, așa de curînd ripit omenirii, a ținut-o în aula universității din Viena, cu prilejul celei de a VI-a întruniri anuale a „Societății amicilor gimnaziului umanistic”, ținută la 22 Mai a. c. Prezintă

pentru omul de știință cultura lingvistico-literară, vre-un avantaj sau e numai un lux nefolositor? Aceasta e întrebarea la care Poincaré vrea să găsească un răspuns. E în afară de îndoială că chiar dacă această cultură n'ar aduce pentru savant, ca atare, vre-un folos, i-ar servi, totuși, ca om,—căci nici savantul nu stă *toată* viața închis numai în laborator. E vorba însă de a se ști dacă activitatea sa științifică s'ar desfășura mai bogat în cazul când spiritul său ar fi avut hrana sănătoasă a studiilor clasice. Adversarii studiilor clasice se'ntreabă ce folos poate să aducă atita timp întrebuințat cu exercițiile gramaticale. Statisticianii vin și constată că absolvenții școlilor reale obțin mai mari succese la examenele în știință. Aceasta din urmă e o slabă probă, căci în școlile reale se începe mai de timpuriu cu studiarea științelor. Principalul însă e formarea spiritului. Nu în școală trebuie să se învețe, ci în viață. În școală trebuie să se învețe numai învățarea. Sint două chipuri de a înțelege: se poate înțelege pe de-ăsupra (*en gros*) și se poate înțelege în amănunte (*par le menu*). Copilul înțelege numai în felul întâiu. Pentru copil o propoziție e ca un butuc inform; dacă și-ar urma instinctul ar scrie-o într'un singur cuvint. Fiecare cuvint însă e un centru de asociații a reprezentărilor, care formează în jurul său ca niște valori în formă de cerc. O propoziție e un complex de mișcări care rezultă din jocuarea acestor valori. Copilul vede numai întregul complex, el nu poate separa în el valorile ce pornesc dela fiecare cuvint în parte. A pricepe în modul acesta e a vedea așa cum vede copilul. Poate să fie suficient pentru viața de toate zilele, nu e suficient pentru a face știință, pentru a studia matematici. Pentru a ajunge la celălalt grad de pricepere, trebuie a ne

dezvăța de a considera propoziția ca o bucată informă, trebuie a ne deprinde să separăm felurilele sale părți, diversele raporturi dintre ele. Pentru aceasta nimic nu e mai bun ca studiul gramatical al limbilor clasice, ca traducerile din ele. S'ar putea spune că nu e nevoie de limbile moarte, căci acest exercițiu s'ar putea face cu limbile vii. Mai întâiu, zice Poincaré, limbile vii se predau după metoda directă, adică „en gros“, și apoi caracterul lor analitic le face mai puțin apte pentru acest scop.

Numai un învățămint lingvistico-literar, bine condus, poate dezvolta în noi acel „esprit de finesse“, care e necesar nu numai fiecărui om în viața sa de toate zilele, dar și cercetătorului științific, care din date numeroase și nesigure trebuie să aleagă în mod divinatoric premisele necesare spre a putea stabili adevărul.

Deutsche Rundschau. (August 1912). *Ernst Meumann, Wilhelm Wundt.*

La 16 August, Wilhelm Wundt și-a sărbătorit a 80-a zi de naștere. Cu această ocazie cunoscutul psiholog și pedagog Meumann, acum profesor la Hamburg, publică un lung studiu în care, în mod obiectiv, se încearcă să fixeze locul lui Wundt în evoluțarea filozofică modernă. Marele filozof de astăzi a început prin a fi medic. În Tübingen, Heidelberg și Berlin a studiat exclusiv medicina și nici măcar disciplina relativ filozofică a medicinei—Fiziologia—ci anatomia patologică, din care și-a ales și disertația pentru doctorat: „Cum se compoartă nervii în organele inflamate și degenerate“. La 1857 se abilită ca privat-docent la Heidelberg. Șaptesprezece ani a rămas Wundt privat-docent și mai târziu (1864) profesor extraordinar la Heidelberg, urmindu-și în tăcere și liniște studiile sale de fiziologie, fără a atrage atenția filozofilor a-

supra sa. Studiile sale jnsă asupra sensațiilor l-au dus la psihologie și de aici a ajuns la filozofie, pe care el dela început a înțeles-o ca un sistem armonic al principiilor tuturor științelor speciale. In anul 1874 apare opera sa fundamentală asupra psihologiei fiziologice. Acum, pentru întâia dată, încep și filozofii de specialitate să se ocupe cu lucrările acestui medic. Lucrarea aceasta îi aduce chemarea ca profesor ordinar de filozofie la universitatea din Zürich, în locul neokantianului Fr. A. Lange și, după un an, chemarea la universitatea din Leipzig. La această din urmă universitate, căreia i-a rămas credincios până acum și a căreia una din glorii a ajuns, și-a desfășurat Wundt activitatea sa cea mai însemnată. Urmărind mai departe problemele psihologiei experimentale, el și-a întocmit un laborator, care, din începuturi foarte modeste, a ajuns astăzi să fie cel mai complet din cîte există. Paralel însă cu activitatea sa de psiholog, începe acum a se ocupa mai de aproape cu problemele de filozofie pură. In lecția sa de deschidere a cursurilor din Leipzig, imparte el filozofia în două mari domenii: logica cu teoria cunoștinții, care trebuie să stabilească condițiile, marginile și principiile cunoștinții noastre și metafizica, care trebuie să alcătuească un tot armonic din conținutul cunoștințelor date de științele experimentale. Conform acestui program, el publică la 1880 Logica sa. Partea cea mai importantă este metodologia, în care el se ocupă cu metodele și principiile tuturor științelor și ale filozofiei ca ale unei discipline care le cuprinde pe toate. A doua operă filozofică e Etica, apărută la 1886, în care el accentuiază concepția socială a vieții morale. Ca o încoronare a sistemului său de gândire, publică el la 1889 „System der Philosophie.“ In această operă, mai mult încă decît

in Logica sa, dovedește el că cererea sa că filozofia trebuie să fie bazată pe sinteza ultimelor principii ale tuturor științelor speciale, nu e o cerere imposibilă nici chiar astăzi cu toată gigantică dezvoltare a științelor moderne. Ca nimeni altul, în timpurile noastre, se arată el stăpin pe imensul timp al tuturor științelor. Neîncetînd în tot timpul de a urmări problemele de psihologie, el publică acum, spre sfîrșitul vieții, o monumentală lucrare asupra Etnopsihologiei (Völkerpsychologie) în care studiază produsele comunităților omenești: limba, mitul, religia și arta.

Sozialistische Monatshefte

(August 1912). Dr. Leonidu Bissolati. Socialismul italian după congresul din Reggio Emilia. Congresul ținut în zilele de 7, 8 și 9 Iulie, în orașul Reggio Emilia, de către socialdemocrația italiană, a pus capăt crizei ce izbucnise în acest partid, aducînd definitivă despărțire dintre reformiști și revoluționari și provocînd crearea unui nou partid: *Partidul italian socialist reformist*. Lucrul era de prevăzut. Deja la congresul din 1902 din Imola s'a accentuat proporția între direcția reformistă și cea revoluționară a partidului. La congresele din Milano (1910) și Modena (1912) s'a văzut că și în lăuntrul grupei reformiste există două direcții: una căuta să dezvolte în mod logic tendințele sale cercînd să le aplice în practica vieții politice, cealaltă, dimpotrivă, încerca ca cel puțin în modul de a simți să se apropie din nou de revoluționarism. Care-s pricinile însă care au provocat acum rupțura definitivă? Două fapte au dat prilejul: războiul turco-italian, și vizita la rege a citorva deputați socialiști.

Toți socialiștii, revoluționarii, stînga și dreapta reformistă au fost împotriva războiului. Felul opoziției lor însă a fost deosebit. Revoluționarii

și stînga reformistă au declarat numai absoluta lor opunere în virtutea principiilor, fără a vrea să discute nici una din chestiile provocate derăzboiu; dreapta reformistă, dimpotrivă, a căutat să judece chestia din puncte de vedere mai reale, recunoscînd nevoile care au împins națiunea italiană la acest pas, afirmînd însă că s'ar fi putut găsi și o soluție pașnică. În consecință a și votat împotriva anexării; cu toate acestea au fost acuzați că sînt partizani ai războiului și că favorizează mișcarea naționalistă.

A doua acuzație a fost vizita deputaților Bissolati, Bonomi și Cabrini, la rege, conform hotărîrii camerei în urma atentatului. Pe baza acestor acuzații s'a cerut congresului excluderea din partid a sus numiților deputați. Partea persoanelor a fost punctul de plecare pentru a porni lupta contra principiilor reformiste. Rezultatul a fost că au învins socialiștii revoluționari, cu un număr de voturi de 12.556. Stînga reformistă capătă numai 8.833 de voturi, iar reformiștii din dreapta, vîzîndu-se majorizați, n'au mai vrut să prezinte nici o moțiune spre votare. În lagărul însă al stîngei reformiste, se dădu pe față o însemnată deosebire de păreri: numai 3.250 voturi pentru excluderea deputaților Bissolati, Bonomi, Cabrini și Podrecca, iar 5.633 se abținură ostentativ. Socialiștii dreptei reformiste, față de aceste împrejurări, părăsiră congresul și, în aceeași zi, fondară noul partid, la care s'au alipit deja 12 deputați.

Astfel partidul socialist italian se află acuma scindat în două partide autonome; iar, în vechiul partid, direcția, care de 12 ani era în minile reformiștilor, a încăput acuma pe minile socialiștilor revoluționari.

The Contemporary Review, (Iulie și August, 1912). *Sir Sidney Lee*, cel mai bun biograf al lui Shakespeare, a întreprins o lucrare mo-

numentală: „The Dictionary of National Biography”. Pentru această operă autorul și-a asigurat 166 de colaboratori. Volumul apărut acum conține 500 de biografii ale personalităților care au dispărut în timpul delaurcarea pe tron a regelui Edward al VII-lea până azi. În total, întreaga listă funebră a ilustrațiilor engleze din această perioadă se ridică la 1660. Trecînd pe subt ochi lista numelor, două lucruri apar în mod izbitor: 1) origina veche engleză a numelor (nu se găsește decît vre-o duzină de nume de imigranți recenți); 2) puțina contribuție a femeilor (25 în total, adică un procent de 5%). Grupînd, după categorii, aceste nume de oameni celebri găsim: 10,6% sînt administratori; 8,8% militari și marinari; 10,8% clerici; 6,8% reformatori sociali; 3,8% legiști. Astfel, aproape 40% sînt oameni care au luat parte la viața publică. Acesta e un fapt foarte semnificativ pentru Anglia. Apoi: 14% artiști; 23% literați; 17,2% oameni de știință. Astfel, mai mult de 54% aparțin muncii creatoare. Restul e reprezentat prin 2,8% comercianți și agricultori, și 1,6% sportmenii. Tocmai aceste două proporții din urmă arată partea slabă a dicționarului—unilateralitatea lui. El nu e un document complet de biografie națională a poporului englez, care e întăit în lume tocmai pe arena comerțului și a sporturilor. Rămîne dar de considerat acest dicționar numai ca un registru al numelor ce reprezintă viața pur intelectuală și activitatea administrativă a Angliei. Cea mai interesantă biografie din volumul acum apărut e biografia Regelui Edward al VII-lea, scrisă de însuși Sir Sidney Lee. Autorul a cetit toate memoriile fostului rege înainte de a scrie această biografie. A judeca drept viețile abia dispărute e foarte greu: și tocmai prin înfrîngerea dificultăților de asemenea

natură se caracterizează întregul Dicționar al d-lui Sidney Lee. E uimitor cum biograful Regelui Edward știe să utilizeze materialul spre a da o lucrare judicioasă și vie totdeodată. Urmărim în această biografie evoluția minții, a caracterului și a personalității fostului rege, ca într'o ființă vie. Fiecare influență din afară, și consecințele ei asupra dezvoltării personalității Regelui Edward sint urmărite magistral, din leagăn până la mormint.

In No. din August, d. *C. Robinson*, —Invățătorii în Grecia Antică— comentează ullimul manuscris găsit la Milet. Data manuscrisului e de pe la anul 300 înainte de Hristos. Manuscrisul e un decret de mulțumire pentru generoasa donațiune de 60.000 drahme făcută de un oarecare Eudomos. Totodată în manuscris se prescrie întrebuintarea acestei sumi. Se vede de aici că Grecii vechi aveau organizat un complet sistem de învățămînt elementar; dar care nu trăia din bugetul cetăților, ci din donațiile cetățenilor. Învățămîntul era administrat de un corp de funcționari onorifici aleși anual: —„Guardianii copiilor“. Era un serviciu de inspectori specialiști, și învățătorii aveau salariu. Recrutarea lor se făcea prin alegere. Corpul electoral la Milet era de vre-o 5.000 cetățeni. Alegerea se făcea în marele teatru. Fiecare candidat apărea la chemarea heroldului sacru și depunea următorul jurămînt în fața preoților: „Jur că n'am umblat după influența vreunui cetățean din Milet pentru a obține voturi, nici n'am rugat pe nimeni să mă voteze“.

Nu se poate spune însă, din acest manuscris, care era programul analitic și orarul școlilor elementare pe atunci. Se vorbește de studii și de sporturi însă, precum și de învățători și de maiștri de gimnastică.

The North American Review (Iulie și August).—*D. Louis Levine*,

—Sindicalismul,—atrage atenția asupra faptului că sindicalismul face progrese uriașe în toate țările, și că trebuie considerat ca o formă a luptelor sociale duse de clasele muncitoare, care va schimba societatea actuală. Ce e sindicalismul ca doctrină, se întreabă autorul? Sindicalismul e o încercare de a combina socialismul cu *trade-unionism*-ul într'o sinteză superioară, în care uniunile muncii ajung baza socialismului, și socialismul expresia ideală a uniunilor. O astfel de sinteză cere în mod necesar oarecare schimbări în structura și ideile atit ale socialismului cit și a *trade-unionism*-ului, și, ca orice altă sinteză, conține ceva care nu se află în părțile constitutive. Istoriceste sindicalismul datează dela 1864, cînd s'a pus bazele „Asociației Internaționale a Muncitorilor“. Azi începe să dea roadele. Soluția problemei muncii sindicalismul o cere însăși dela clasa muncitorilor, nu dela partidele politice, ori dela intelectuali totdeauna expuși idealismului abstract. Greva e mijlocul direct de luptă: fiecare grevă izbucită e o lovitură adusă societății actuale. Idealul e greva generală, care se va sfîrși nu prin o lege de ameliorare a salariilor muncitorilor, ci prin controlul direct al muncii de către clasa muncitoare. Sindicaliștii nu vor aștepta ca Parlamentul să hotărască chestia, ci vor lua conducerea lucrurilor în propriile lor mîni. Idealul sindicaliștilor nu-i o schemă socială utopică, care atirna de buna-voință a cuiva ori a citorva: ei constată că un nou sistem social se conturează dela sine din luptele sociale ce se dau astăzi; și că calitățile intelectuale și morale pentru controlul noii societăți se formează treptat-treptat în organizațiile claselor muncitoare, prin luptele zilnice și prin experiența acumulată. Sindicalismul a pornit ca o mișcare a claselor muncitoare pentru soluția practică a pro-

blemei muncii; dar planurile lui sînt acum alit de intinse incit ating structura intregă socială de astăzi. Sindicalismul astăzi nu cuprinde numai clasele muncitorilor manuali: el a intins intelesul cuvintului muncă la orice activitate productivă. Profesorii, doctorii, artistii, funcționarii... s'au organizat azi in sindicate și au adoptat tactica de luptă directă sindicalistă. Sindicalistii vor să organizeze in sindicate intregă muncă utilă societății. Idealul lor e să transforme societatea intr'o federație de grupuri ce se conduc singure și lucrează împreună pentru folosul tuturor, cu instrumentele ce aparțin societății intregi, sub controlul suprem al comunității. Din punct de vedere politic, sindicalismul vrea să transforme statul de astăzi politic intr'o federație industrială; el vrea să scape de puterea arbitrară și coercitivă a Statului și să inaugureze o eră nouă bazată pe aptitudine și libertate. E natural dar ca sindicalismul să propoace azi opoziția tuturor elementelor conservatoare din societatea actuală, precum și a socialistilor.

In No. din August, d. *Allan Ball*, —Democrația și salvarea culturii franceze,—expune lupta ce se dă in Franța in jurul chestiei clasicismului in problema educației publice. Autorul stabilește o concomitență intre democratizarea societății franceze și decadența clasicismului in școlile publice. Astăzi in Franța „humanitățile” nu mai sînt in onoare ca altădată, și liceul clasic a făcut loc liceului cu patru secții de specializare. Autorul arată curentul ce s'a ridicat in Franța

impotriva acestei tendinți de specializare prematură care, dacă poate folosi societății, e cu desăvirșire distrugătoare pentru dezvoltarea personalității. Inaintea de a sămăna un teren, trebuie intăiu bine lucrat, bine pregătit,—nu trebuie, dacă vrei să ai o bună recoltă, să arunci sămînța la suprafață. Clasicismul in Franța are o veche tradiție și a contribuit prin perfecționarea limbii la clarificarea ideii: căci clarificarea expunerii secondează însăși eugetarea. Cultura literară a format in mare parte spiritul francez, și *mania științifică de azi, cași cultul fișelor și al bibliografiilor* e pe cale de a ucide claritatea minții franceze, deja mult scăzută din această pricină.

La această schimbare in toată Europa, mult a contribuit Germania, unde a luat naștere acest curent greșit și ucigător al personalității omenesti. Dar pedagogia germană a inceput acum să se schimbe; să-și recunoască greșelele și Franța trebuie să se convingă că vechiul ei sistem tradițional e mult mai superior pentru formarea omului decit sistemul german, care ucide omul pentru a l reduce la un șurub social. Burghezia germană, pentru a concura industria engleză, a avut nevoie de specialiști supuși, disciplinați și efteni; nu de oameni cu personalitate, și apoi și de soldați: ceiace implică iar lipsă de personalitate.

Astfel și-a făurit un sistem de educație care a infectat Europa in dauna dezvoltării personalității omenesti, pretutindeni unde a pătruns prea mult. Anglia singură a scăpat de efectele rele ale specializării germane.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

I. Novicow. *La morale et l'Intérêt dans les rapports individuels et internationaux.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

Principii de morală raționalistă. Autorul vede identitate între morală și interes: între interesul particular și cel general, între interesul național apoi și cel internațional, și crede că oamenii trebuie convinși de aceasta pentru a deveni morali și fericiți.

L. Dugas. *L'Education du Caractère.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

E un studiu asupra direcției care trebuie să se dea în educație complexului de însușiri sufletești care alcătuiesc ceea ce se numește obținut ca caracterul omului.

ȘTIINȚĂ

K. Pearson. *La Grammaire dela Science. La Physique.* Paris, F. Alcan, 9 fr.

Traducerea franceză a acestei lucrări care a avut mare succes în Anglia acum vre-o douăzeci de ani.

Le Fournier. *La Télégraphie sans fil.* Paris, Garnier, 2 fr.

E o lucrare de vulgarizare, în care sînt expuse chestiunea undelor electrice și principiile telegrafiei fără sîrmă, și se descriu principalele aparate și instalații.

ISTORIE

Jacques Boulenger. *Le grand Siècle.* Paris, Hachette, 5 fr.

Un rezumat, scris pentru colecția „l'Histoire de France racontée à tous“, a epocii cuprinse între moartea lui Henric IV. și aceea a lui Ludovic XIV.

Fernand Caussy. *Voltaire, seigneur de village.* Paris, Hachette, 3.50.

Subt acest titlu autorul ne dă o istorie a instituțiilor în legătură cu condițiile proprietății sub vechiul regim. Pentru această el studiază viața lui Voltaire ca mare proprietar, făcîndu-ne să cunoaștem astfel vechile instituții în însăși funcționarea lor.

Paul Holzhausen. *Die Deutschen in Russland 1812; Leben und Leiden auf der Moskauer Heerfahrt.* Berlin, Morawe und Scheffelt, 7 M.

Istoricul vieții și suferințelor pe care le-au îndurat Germanii în Rusia în luptele din 1812.

SOCIOLOGIE. DREPT

Georges Deherme. *Les Classes moyennes.* Paris, Perrin, 3.50.

Autorul studiază formarea claselor mijlocii și greutatea lor de viață, micul comerț, cooperativele față de comerțul mare, raporturile dintre mica și marea industrie, etc.

Warrington Dawson. *Le Nègre aux Etats-Unis.* Paris, Guilmoto, 5 fr.

Un studiu asupra condițiilor de viață a negrilor în Statele-Unite. Autorul socoate viața de azi a acestora mai mizerabilă decît aceea pe care o duceau în timpul sclaviei.

Vida D. Scudder. *Socialism and Character*. London, I. M. Dent, 5 sh.

E o încercare de a împăca creștinismul cu socialismul. Autorul își pune problema dacă acest din urmă nu are în el elementele care să-i permită a forma caractere pe baze morale inbranlabile.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Georges Servières. *Dresde, Freiberg et Meissen*. Paris, Lausens, 4 fr.

Noul volum din colecția „Villes d'art célèbres” cuprinde descrierea celor mai însemnate opere de artă ce se găsesc în aceste trei orașe germane.

Georges Ducrocq. *La Blessure mal fermée*. Paris, Plon, 3.50.

Sînt notele de călătorie ale unui francez ce a vizitat Alsacia-Lorrena și care se silește să ne dea un tablou imparțial al stării politice și sociale a acestor provincii.

CRITICA LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Jules Lemaitre. *Chateaubriand*. Paris, Calmann-Lévy, 3.50.

În acest volum sînt adunate conferințele pe care criticul francez le-a ținut asupra operei marelui prozator.

Paterne Berrichon. *Jean-Arthur Rimbaud. Le Poète, 1854—1873*. Paris, „Mercure de France”, 3.50.

E un studiu asupra vieții și operei poetului francez mort atît de tînăr. Biograful apără virtutea lui Rimbaud de atacurile ce i s'au adus cu privire la legăturile lui cu Verlaine și arată influența literară pe care Rimbaud a avut-o asupra acestuia.

Emile Faguet. *Vie de Rousseau*. Paris, „Société française d'imprimerie”, 3.50.

E primul volum dintr'o serie de studii întreprinse de marele critic francez asupra genialului Rousseau cu ocazia serbătoririi bi-centenarului său. Au mai apărut: „Rousseau contre Molière” și „Amies de Rousseau”, iar în curînd vor apărea „Rousseau penseur” și „Rousseau artiste”.

Dr. Federico Sternberg. *La poesia neo-classica tedesca e le Odi Barbare di G. Carducci*. Trieste, Mosettig, 1912.

Un studiu asupra influenței lui Carducci asupra unora din poezii italiene moderni.

E. Foerster-Nietzsche. *Der junge Nietzsche*. Leipzig, Alfr. Kroener, 4 M.

Prima parte din biografia marelui eugetător german: copilăria sa.

LITERATURA

Robert Machiels. *Le crime et le Remord*. Paris, 1912. Prix, 3.50.

O serie de povestiri, impresii și senzații din viață, grupate în jurul unei intrigi generale.

Enrico Corradini. *Il volere d'Italia*. Perrella, Napoli, 1912.

E un roman în care autorul arată aspirațiile naționale, imperialiste ale țării sale.

Richard Edgcumbe. *The Diary of Frances Lady Shelley*. London, John Murray, 10 sh, 6 d.

Memoriile unei femei, cuprinzînd epoca dela 1787—1817 și dînd o mulțime de informații interesante asupra vieții sociale din acea vreme.

Oliver Goldsmith. *Select Plays and Poems*. London, Blackie, 1912.

Culegerea are și o introducere în care e schițat portretul literar al autorului.

CONSILIUL DE ADMINISTRAȚIE

AL

SOCIETĂȚII ANONIME

PENTRU

EXPLOATARE DE PADURI

și Cherastrae cu Vapor

Mai înainte: P. & G. GOETZ & C-*nia*
CAPITAL 10.000.000 fr. din care 8.000.000 Vârșați.

PREȘEDINTE: VICE-PREȘEDINTE:

Decedat

DI. MORITZ PFLUAM

Seful Casei Ditschka & C-*ie*
Membru al Consiliului
Bursei, etc. Viena

CONSILIERI DE ADMINISTRAȚIE :

- Domnul Alex. Băicoianu**, Director al Creditului Fon-
ciar Urban.
" **M. Blank**, asociat al Casei Marmorosch-Blank &
C-*ie*, București.
" **August Dall'Orso**, bancher în Galați,
" **Georges Hersent**, inginer în Paris,
" **Th. Nica**, avocat.
" **Iuliu Seculici**, director general al Societății de
Asigurare „Dacia-România”, București,
Principe Barbu Al. Stirbey, mare proprietar.
Domnul Alfred Strasser, rentier în Viena.
" **Dr. Ludwig Westermayer**, Consilier de Ad-
ministrație al Băncii Centrale Austriace de Cre-
dit Funciar, în Viena.
" **Em. A. Ziffer**, inginer civil, Președinte al Soci-
etății Căilor Ferate Imperiale Regale Privilegiate
Lemberg-Cernăuți-Iași și al Căilor locale din Bu-
covina, etc., în Viena.

DIRECȚIUNEA .

- Domnul Otto Maubach**, Director Central, Viena.
" **Ludovic Horch**, Director și Secretar General,
Viena

DIRECȚIUNEA DE MANIPULARE

- DI. Robert Neuhaus**, Galați.—**DI. George Frank**,
Cernăuți,—**DI. W. Renelt**, Buzeu.—Director forestier
DI. Henri Pécival, Viena.

SEDIUL SOCIETĂȚII:

București—Alea Carmen Sylva, No. 3—București.

Sanatoriul Dr. AL. TAICU

STRADA ZMEU Nr. 3 DIN IASI

Chirurgie.—Complect și perfect instalat din punct de vedere chirurgical. Sală de operație prevăzută cu tot confortul cerut de chirurgia modernă. Sală specială pentru operațiuni septice. Se practică orice intervenție chirurgicală. Aparat de sterilizare cele mai noi. Instrumentarul ireproșabil. Masă de operație a lui Quervain cu încălzitor electric, cea mai ingenioasă ce există.

Faceri.—Sală specială. Moașă diplomată în permanență.

Medicină.—Pavilioane de izolare pentru infecto-contagioase. Consultații cu toți medicii.

Boli nervoase. Electroterapie: curenți, masaje electrice, băi electrice. Hidroterapie.

Se tratează sifilisul prin noile metode: *injecții Ehrlich* (606) sau mercur, după indicații.

Se execută toate regimurile.

Se primesc în pensiune convalescenți infirmi.

Directorul și internul locuiesc în sanatoriu; îngrijirea serioasă și foarte conștiincioasă. Prețurile adaptate la toate straturile sociale.

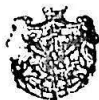
Policlinică, consultații între orele 4—7 p. m. Prospecte la cerere.

Telefon Nr. 52.

N. MISCHONZNIK Y

FURNIZOR AL

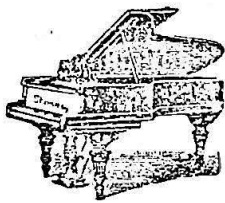
CURTII REGALE

7.—STRADA COLTEI—7 (Casa proprie)
CEL MAI VECHIU ȘI MAI MARE MAGAZIN DE
NOTE ȘI INSTRUMENTE MUZICALE

Reprezentant general pentru România a celor
mai mari Fabricii din lume.

PIANE SI PIANINE

Steinway, New-York; Pleyel, Paris; Julius Feurich; Blüthner,
Leipzig; Erard, Paris; Foerster; Schiedmayer et Sohne.

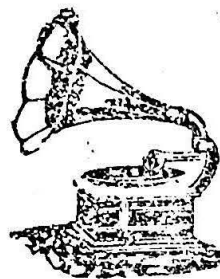

Piane originale Schiedmayer sint cele
cu marca Schiedmayer et Sohne, (adică bă-
triul și fiul), Casa fondată la 1781 fapt apro-
bat și recunoscut de toate societățile mu-
zicale din întreaga lume.

Nu le confundați cu fabrica I. P. Schied-
mayer Pianoforte Fabrik care le oferă con-
curența drept renumitele Schiedmayer bă-
trînul, pentru ca astfel să inducă publi-
cul în eroare.

Prețuri și condițiuni foarte
avantajoase.

Reprezentant general pentru
România al veritabilelor

GRAMOFONE Marca „INGER“

Cele mai perfecționate din lume, neîntrecute în claritate și sonoritate
Revizătorilor se acordă prețurile și condițiunile fabricii.

PREȚURI MAI EFTINE CA ORI UNDE

CATALOGUL ILUSTRAT SE TRIMITE GRATIS ȘI FRANCO LA CERERE

Mare Economie
de Cărbuni

se realizază numai prin celebrele :

SOBE CALORIFERE

Garantate Belgiane veritabile

Godin MODEL 1907
Cele mai ingenioase, ele-
gante și solide.

Cele mai igienice prin construcțiunea lor
se găsesc numai la :

Marele Magazin de Lămpi, Sobe și Articole de Menaj:
M. LITTMANN: S^{SOR} I. WAPPNER

BUCUREȘTI,—Calea Victoriei No. 61—63—BUCUREȘTI

Vis-a-vis de Café Hig-Life.—(Telefon)

Cea mai frumoasă expoziție de Lămpi și Candelabre
pentru electricitate și gaz.

PENTRU PROVINCIE se efectuează orice comenzi conștiincios și prompt.

„Naționala“

Societate Generală de Asigurare în București.

Capital de acțiuni deplin vărsat Lei 2,000,000.00

Fonduri de rezervă . . . . . Lei 18,160,435.46

Total Lei 20,160,435.46

Daunele plătite în ramurile elementare peste Lei 83,000,000.00

PREȘEDINTE:

A. BAICOIANU

VICE-PREȘEDINTE

P. GRADIȘTEANU

CONSILIERI :

DR. I. COSTINESCU

I. M. ELIAS

O. GENTILOMO

D. MARINESCU-BRAGADIRU

C. NACU

J. NEGRUZZI

EM. M. PORUMBARU

G. de ORMODY

PRINTUL BARBU STIRBEY

DIRECTOR-GENERAL

B. POPOVICI

SUB-DIRECTOR

I. A. BERENDEI

„Naționala“

asigură în contra incendiului, grindinei, contra daunelor de transport pe apă și pe uscat. Asigură asupra vieții omului în toate condițiile usitate:

Caz de moarte, Supraviețuire, Zestre și Rente

Sediul social: Palatul societății str. Doamnei No. 12.

AGENȚI ÎN TOATE ORAȘELE ȚĂRII

Reprezentanța generală pentru București se află în palatul Societății.

„CREDIT PETROLIFER“

Soc. pentru favorizarea dezvoltării industriei Petrolifere din România

CAPITAL SOCIAL AUTORIZAT: Lei 6,000,000.

CAPITAL EFECTIV: Lei 5,000,000.

○ ○ ○ ○ Reprezentant General al Societății ○ ○ ○ ○

„ V E G A ”

Societatea anonimă Română pentru Rafinarea Petrolului

RECOMANDA :

Renumitele uleiuri de uns „Vacum“.

Ulei special pentru motoare Diesel: Vegilona.

Păcură pentru ars.

Păcură specială subțire pentru ars.

Benzină pentru automobile (marca Motricină).

Benzină pentru lămpi, motoare, etc.

Petrol lampant reglementar.

Pentru orice informațiune a se adresa Direcțiunii Generale,

BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI No. 10.

„Steaua Româna“

Societate anonimă pentru industria petrolului

Capital social: lei 50.000.000 deplin vărsați

Fabrice de petrol și a derivatelor sale, la
BUCUREȘTI, CONSTANȚA, CÂMPINA, MONTEORU.

Fabrice de bidoane de finichea, la CONSTANȚA.

Produsele Fabricilor

Petrol reglementar, Gazolină, Benzină
farmaceutică, Benzină pentru motoare, Reziduiuri de petrol
pentru ars și unsul căruțelor, Parafină, Ulei
pentru motoarele „Diesel“.

Uleiuri minerale de calitate superoară. Valvolină
pentru cilindre și mașini.

Ne avînd nici un reprezentant în țară,
orice comandă de ULEIURI MINERALE sau alte produse trebuie
să se adreseze numai către:

Direcțiunea Generală, BUCUREȘTI, Bulevardul Carol No. 5

„Dacia-România“

— Societate generală de asigurare în București —

**Cu un capital în acțiuni de 4.000.000 lei aur și cu rezerve
în sumă de lei 16.000.000.**

Se recomandă Onor. Public pentru efectuarea de asigurări contra
daunelor de incendii, grîndină, transport fluvial și maritim, precum și pen-
tru asigurări de viață în toate combinațiunile.

Este cea mai veche societate românească de asigurare.— „Dacia-Ro-
mânia“ a plătit dela 1871—1907, despăgubiri în toate ramurile de

Lei 186,669,731

Informațiuni și prospecte se dau atit la Direcțiunea generală din Bu-
curești, strada Vienei (Vămei) No. 3, cit și la toți agenții din țară.

Tapete ≡ **Linoleum** ≡
≡ **covoare** ≡

Cele mai bogate assortimente din țară la.

● ● ● ● **Wiedeman** ● ● ● ●

BUCUREȘTI: Bul. Elisabeta (telefon) Palatul Băilor Eforiei

Societatea Generală de Gaz și Electricitate din București

A V I Z

La Magazinul de expoziție și vânzare a Societății Generale de Gaz și Electricitate din strada Sărindar No. 10 se găsesc cu prețurile cele mai avantajoase următoarele articole :

BECURI, SITCLE și SITE

de prima calitate pentru gaz

Depozit de veritabile **LAMPI ELECTRICE „O S R A M”**
economice cu filamente metalice

CARBUNI PENTRU LAMPI CU ARC

Bogat asortiment de :

Candelabre, Lustruri, Lire, Lămpi de Sofragerie etc.
pentru Gaz și Electricitate

Onoratul public este rugat să viziteze magazinul

I N T R A R E A L I B E R A

BANCA COMERCIALĂ ROMÂNĂ

BUCUREȘTI, BRAILA, GALAȚI, CONSTANȚA

LOCATION DE COFFRES-FORTS

SERVICE DES COFFRES-FORTS

Ce service est pourvu de tous les perfectionnements et entouré de toutes les conditions de sécurité que comporte ce genre d'installation.

Une clé spéciale est remise au locataire ; il s'en sert au moyen d'une combinaison, connue de lui seul, qu'il établit et varie à son gré.

Il est mis à la disposition de la clientèle un grand choix de compartiments dont les prix varient suivant les dimensions.

BAUCHÉ-CONSTRUCTEUR

REIMS, PARIS, LYON, BORDEAUX, MARSEILLE, NANCY, ALGER, GENÈVE.

Medicul român în Karlsbad

Dr. ENEA NICOLA

DE LA FACULTATEA DIN VIENA

Dă consultațiuni în Karlsbad, Haus Amclyst.

„Generala“

Societate Română de Asigurări Generale

Capital social deplin vărsat Lei 3.000.000

FONDURI DE GARANȚII CIRCA LEI 29.000.000

Daune plătite de la înființarea Societății, circa 54 milioane
Capitalurile asigurărilor de viață în vigoare peste 58 milioane lei

SEDIUL : BUCUREȘTI,

Piața Universității

AGENȚII : ÎN TOATE ORAȘELE ȚĂRII

ASIGURA CONTRA DAUNELOR DE :

Incendiu, Grindină și transport

(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURARE ÎN RAMURILE :

VIATA

Asigurări după combina-
țiunile cele mai avantagioa-
se. Asigurări cu bonificare
de 3% asupra tuturor pri-
melor plătite.

*Rente imediate și
amânate.*

ACCIDENTE

Asigurări individuale cu
și fără restituirea primelor.
Asigurări colective pentru
lucrătorii industriali și agri-
coli, combinate cu asigura-
rea responsabilității civile a
proprietarilor de *automobile*
pentru accidente cauzate ter-
țelor persoane.

Prospecte și orice lămuriri la cerere.

Reprezentanța Generală :

BUCUREȘTI, Str. Smîrdan No. 2